

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2015. október 23.

XV. évfolyam, 4. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Giricz Károly

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: folyoirat@aracs.org.rs

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Bráda Tibor alkotásai láthatók.

A címlapon: Egy mímus angyala (Erről bővebben Gyurkovics Hunor írásában.)

A hátlapon: Páva

Támogatók:

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Koltay Gábor	Búcsú a nemzet Tanár urától	6
Nemeskürty István	levelei az Aracs–Főnix-díj kapcsán.	9
Szentmihályi Szabó Péter	Isten versei	11
Wittner Mária	Iránytűnk 1956 – Mihályi Katalin interjúja	12
Benedikty Tamás	Szegeden kezdődött.	17
Döbrentei Kornél	Őrangyalom halála – vers	27
Tráser László	Szegedi utcaképek 1956-ból	29
Madár János	Vérünkre tetovált – vers	32
Kemény András	Levél horgosi barátomhoz	33
Serfőző Simon	Mint minden reggel; Már megint – versek	36
Margittai Gábor	Ünnepelt gyász.	37
Sági Zoltán	Akik elmennek, mindig visszatérnek.	43
Gubás Jenő	Egy száműzött irodalmár emlékére	45
Ács Károly	levelezése Tomán Lászlóval	47
Domonkos László	Goli život.	51
Hajnal Jenő	Soha nem éreztük ennyire a széthúzás romboló hatását – Beszélgetőtárs Stanyó Tóth Gizella	57
Mirnics Károly	A hatalom ellenállhatatlan varázsa – Puccskísérletek időszaka	67
Andróczky Csaba	Kőszikla, vagy homok és vihar?	73
Nagy Ervin	A természetes közösségek válsága a liberális demokráciában	76
Borsányi Katinka	Ahogy Krisztus Pilátus előtt	81
Prokopp Mária	Csodálatos szellemi tartalékaink vannak – Molnár Pál interjúja	85
Szabó Ferenc SJ	Megjelent Mindszenty bíboros emlékiratainak teljes változata	87
Erdei Iván Márk	Elfeledett Szent István-szobor a Délvidéken	96
Kabdebó Lóránt	Helyzetjelentés Csorba Simon művészetéről	106
Juhász György	Autonómiakutatási esszé-tanulmány III.	111
Gyurkovics Hunor	Egy szenvedélyes üvegfestő	123

E számunkat **Bráda Tibor** festőművész alkotásaival illusztráltuk.

Egy mímus angyala (részlet)

Fotó: MTI

Nemeskürty István

1925. V. 14. – 2015. X. 8.

Búcsú a nemzet Tanár urától

Nemeskürty István

(1925–2015)

Nemeskürty István nevét először odahaza hallottam, a történelmi kérdések és az ilyen tárgyú könyvek iránt érdeklődő édesapámtól. Ő több Nemeskürty-kötetet is megvásárolt, amelyek a családi könyvtár féltve őrzött kincsei közé tartoztak. Ezek közül is kiemelkedett az 1972-ben megjelent *Requiem egy hadseregért* című mű, amelynek tartalma a családi és baráti együttlétek gyakori beszédtemája volt.

Mi sem természetesebb, hogy a háborút megjárt, meggyötört, megalázott emberek, akiket '45 után a „bűnös nemzet” jelzővel illettek, örökre szívükbe zárták Nemeskürty István nevét, aki a kézről kézre adott, mai észjárással fel sem fogható népszerűségű könyvében a nagy nyilvánosság előtt először szolgáltatott igazságot szüleink korosztályának.

Később a televízió képernyőjén találkoztam vele. Jelentős filmtörténeti sorozatok előtt rövid bevezetőket tartott, amelyekkel százezreket igazított el a filmek keletkezésének körülményeit, tartalmát, mondanivalóját illetően. Én, a mozi és film iránt érdeklődő középiskolás akkor még nem tudtam, hogy a '60-as évek, számomra oly fontos magyar filmjeinek létrejöttében Nemeskürtynek mekkora szerepe volt.

Életem nagy szerencséjére a sors úgy hozta, hogy a Színház és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a filmes pályán ő indított el. Az általa negyed évszázadig vezetett, legendás Budapest Stúdióban készíthettem első filmemet, majd az ő megrendelésére, bátorítására, vállalva annak minden kultúrpolitikai és művészi kockázatát, az *István, a király* című rockopera filmet.

1983 augusztusában, a budapesti Városliget Királydombján, az eredetileg filmforgatásnak szánt eseményből százezernyi ember előtt hatalmas sikerű előadássorozat lett. Bizony akkor még fel sem fogtuk, mi történt. A zenemű és a produkció elementáris hatása, a történet továbbgondol-

hatósága, az addig nyilvánosság előtt nemigen használatos jelképek, mint a Szent Korona, a királyi ékszerek, a magyar zászló, nemkülönben pedig a díszletbe épített, 15 méter magas, hatalmas méretű kereszt, olyan érzelmeket váltott ki az emberekből, amilyenekre álmunkban sem gondoltunk volna.

A bemutatót követő években egyre világosabbá vált, hogy az István, a királlyal az emberek gondolataiban elindult valami olyasfajta felismerés, hogy a magyar történelem legértékesebb eseményeiből, ha azok őszintén és hatásosan kerülnek bemutatásra, hitet, erőt, bátorságot és önértéket lehet meríteni. A 20. század legutolsó rendszerváltozása idején sokan mondták, még többen érezték, hogy annak gondolati előkészítésében a produkciónak jelentős szerepe volt. Köszönet érte a Tanár úrnak.

Nemeskürty István irodalom- és filmtörténeti munkássága felbecsülhetetlen értékű, hiszen mindenkori szellemi eligazodásunkat segítette. Kiváltképp fontos hangsúlyozni, hogy megtanította nekünk, a történelem ismerete nélkül az irodalom, a művészetek történetét sem lehet értelmezni.

Így aztán megkerülhetetlenül fontosak azok a történelmi munkái, amelyek tanulmányozása és folyamatos újraolvasása nélkül államiságunk ezeréves történetét nem érthetjük meg. Közülük is kiemelkedik a *Daliás idők*, a *Krónika Dózsa György tetteiről*, az *Ez történt Mohács után*, az *Elfelejtett évtized*, a *Lépjünk inkább előre*, a *Kik érted haltak Szent Világszabadság*, a *Parázs a hamu alatt* és a *Kőszívű ember unokái* című kötet.

A sokirányú érdeklődéssel megáldott tanárember, irodalom- és filmkritikus már a múlt század negyvenes éveiben felismerte a nagy tömegekre ható film, szórakoztató funkciókat meghaladó, tudatformáló, történelemszemlélet alakító erejét. Így aztán természetes érdeklődéssel fordult a filmgyártás felé, 1959 és '85 között több mint

másfél száz egész estés filmalkotás létrejöttét stúdióvezetőként, ma úgy mondanánk, producerként segítette. Ezeknek a filmeknek a jelentős része vitathatatlanul hozzájárult a 20. század '60, '70-es éveiben a magyar film európai hírnevének megalapozásához.

Nincs most lehetőség felsorolni akárcsak a legértékesebb filmeket. Számomra különösképpen emlékezetes, hogy 1965-ben egyazon szellemi műhelyben, a Nemeskürty vezette Budapest Stúdióban egy időben készülhetett két örökbecsű film, Várkonyi Zoltán *A kőszívű ember fiai* és Jancsó Miklós *Szegénylegények* című alkotása. Két külön világ, a történelmi események két különböző szemléletű megközelítése, művészi víziója. S mindkettő remekmű. S mindkettő folyamatosan befolyásolja, alakítja a világra eszmélő, felnövekvő generációk történelemszemléletét, egy értékeit veszítő világban segít eligazodni a történelmi útvesztőkben.

Nemeskürty István a könyvek írása, a filmek produkálása mellett mindvégig megőrizte eredeti foglalkozását, hivatását, tanította az embereket, a nemzetet. Nemcsak könyveivel, hanem cikkeivel, tanulmányaival, rádiós és televíziós szerepléseivel és persze közéleti munkásságával. Számtalan bizottságban, szervezetben vállalt feladatot. Határon innen és túl tartott előadásai a magyarság jó hírét öregbítették, élesztgették a történelmünk iránti érdeklődést. Munkásságát az egész nép tanáraként – amely titulust rajta kívül korábban csak Kodály Zoltán érdemelte ki a magyar nemzetől – 1998 és 2001 között millenniumi kormánybiztosként koronázta meg.

Még jól emlékszünk erre a szerteágazó tevékenységre, hiszen előhívta a magyar nép millióiból azokat a szunnyadó érzéseket és gondolatokat, melyekkel ezen az egészen kivételes évfordulón, államiságunk születésének ezeréves ünnepén, a kisközösségeket és ezek együtteseként a nemzet túlnyomó többségét ébresztette fel Csipkerózsika-álmából, döbrentett rá a közös cselekvés elodázhatatlan szükségességére. Jó volt magyarnak lenni az ezredfordulón.

Mintha megelevenedett volna mindaz, amit évtizeddel korábban, 1991-ben egy újabb emlékezetes sikerű, szellemi ellenfelei által parlamenti interpellációhoz vezető kötetben, *A bibliai örökség – A magyar küldetéstudat története* című munká-

jában megjövendölt. Ebben a magyar szellemiség ezeréves történetét foglalta össze, emlékeztetve a magyarság megkülönböztetett szerepére és feladataira a Kárpát-medencében. Nemeskürty tanár úr ekkor vezette be a köztudatba a „küldetés” kifejezést. Ez a fogalom azóta közgondolkodásunk kitörölhetetlenül fontos részévé vált.

Büszke vagyok arra, hogy ezt a könyvet az általam vezetett Szabad Tér Kiadó adhatta ki, mint ahogy a '80-as évek végétől kezdve tucatnyi új Nemeskürty-könyvet. Közülük meg kell említeni az ugyancsak megrendítő erejű, szellemi izgalmat okozó könyvét, amelyet 1995-ben jelentettünk meg *Búcsúpillantás – A magyar királyság és kormányzója* címmel, a két világháború közötti Magyarországról.

A könyv hatása csak a Requiemhez mérhető, hiszen az országlakosok jelentős része végre felélekezhetett: a nyilvánosság előtt, nagy tömegek számára érthető és átélhető formában, először jelent meg kötet erről a negyed évszázadról, amely sok vonatkozásban gazdagította a magyar társadalmat. Ez a korrekt, őszinte, tisztességes, toleráns, a tragikus negatívumokat, de a vitathatatlan értékeket sem elhallgató, sokoldalú megközelítés bizony azóta is hiányzik a magyar szellemi életből.

Ma, amikor társadalmunkat sokfajta ellentmondás és ellentét feszíti, a nemzetet alapvetően kétfajta szellemi áramlat osztja meg. Az egyik, mint történelmünk során oly sokszor, a merkantil szellemű gondolkodás jegyében koncként dobja oda a nemzetet a nagyobb és erősebb országoknak, a másik mélyen átértzett küldetéstudattal szeretne szellemi (és persze anyagi) értelemben olyan erős nemzetet teremteni, amelynek sajátos arculata, önálló akarata van, s amely ezeréves kultúrájára építve nem vazallusi függőségbe kényszerítve, hanem egyenrangú partnerként akar csatlakozni az európai szövetségi rendszerhez.

A millicentenárium esztendejében, a Tanár úr megtisztelt azzal, hogy 1995-ben megírta a *Honfoglalás* forgatókönyvét. Filmünkkel tisztelegtünk e kivételes évforduló előtt. A teljes állami közönnyel dacolva rendkívüli közös akaraterővel és lelkesedéssel elkészített filmünk kirobbanó közönségsikere kárpótolt bennünket az olykor bizony megalázó körülményekért. A Tanár úr segítségével azt ábrázoltuk, hogy honfoglalásunk tudatos politikai akarat eredménye volt, és nem egy szedett-vedett

horda, hanem éppen ellenkezőleg, egy rendkívül nagy kultúrájú nép érkezett a Kárpát-medencébe, Kézai Simon krónikája szerint visszaköltözve ősei földjére.

A bemutatóval egyidejűleg jelentettük meg a *Meddig várjunk?* című kötetet, amely érzékletesen taglalta, hogy a magyar nép miért engedi át mindig egy kontraszelektív csoportnak a politikai döntéshozatalt, a széles tömegek miért nem vesznek részt a közéletben, miért fordulnak el a politikától, következésképp miért vonulnak ki a társadalomból, miért adják fel azt a lehetőséget, hogy sorsuk alakításában tevékenyen részt vegyenek. Bizony ma is aktuális gondolatok ezek.

Nemeskürty tanár úr figyelmeztetett: „Ne csak a mindenkori választások ilyen vagy olyan eredményétől várjuk az osztársadalom évtizedes távlatú igényeinek teljesítését, hanem kezdjük rögtön társadalomként működni, megteremtve azt a közerkölcsöt, amihez mindenki magától értetődően alkalmazkodik, nem utolsósorban saját érdekében. Így maradhatunk a következő évezredben is a magunk magyar önérzetével, nyelvvel és szokásaival Európa egyenjogú tagjai. [...] A Nyugat-Európába épülésnek, egyszersmind nemzeti egyéniségünk megőrzésének kettős, látszólag ellentmondásos feladatát csak egységes nemzeti közakarattal és ennek megfelelő, átgondolt kormányzati tevékenységgel hajthatjuk végre.”

A Tanár úr forгатatókönyve alapján államiságunk ezredik évfordulójára készítettük a Szent László király korát és a Szent Korona kialakulásának történelmi időszakát feldolgozó, *Sacra Corona* című játékfilmünket. Az alkotás az István király halála utáni (mintegy fél évszázados, testvérháborús, véres időszakot követő) korbá, az István által megvakított Vazul unokái, Salamon, Géza és László idejébe kalauzolja a nézőt, elsősorban László, a „lovagkirály”, az „elegantissimus rex” életét és a Szent Korona kialakulásának történelmi időszakát bemutatandó.

A film végén a Tanár úr gondolatait tolmácsolja a megkoronázott László király: „Ez a Korona önmaga létével bizonyosság, hogyha valamely tárgy jelképpé magasztosul, úgyis viselkedik. Minden sikeres cselekvés alapja a hit. Pusztai őseink is hit-

tek, azért gyökereztek meg e hazában. A hit erőt ad. Az erős és győzni tudó népek önérzetesen őrzik legrégebb, mondaivá párolódott emlékeiket. Erőt merítenek belőlük. Ilyen erő árad Szent István koronájából. Amint a Korona eszméje elvész és a kincstár egyik tárgyává szürkül, az ország is elveszett. Területe csonkul, lakóinak önérzete pedig szertefoszlik, mint a rosszul szőtt vászon.”

Nemeskürty Istvántól, a nemzet Tanár urától megtanulhattuk, hogy a történelmi ismeretek és az összefüggések rendszerezéséből levonható következtetésekből építkező történelemszemlélet, a magyarság ezeréves gyökereiből erőt merítő hit és nemzettudat nélkül nemzedékeink képtelenek, de halálra vannak ítélve. Fennáll a veszély, hogy a magyarság feloldódik egy világméretű olvasztókemencében, elveszítjük arcunkat, önállóságunkat, azt a kultúrát, amellyel oly sokszor gazdagítottuk Európa és a világ népeinek közösségét. Ahhoz, hogy ne arctalan, egyéniség és akarat nélküli kiszolgálói, végrehajtói legyünk az éppen aktuális erős népek és szövetségek akaratának, az szükséges, hogy visszataláljunk gyökereinkhez, a csak ránk jellemző, sajátos kultúránkhoz, amelyből hitet, erőt és bátorságot tudunk meríteni, s amellyel gazdagítani tudunk más népeket, ahogy mi is befogadjuk mások értékeit. Ekkor és csakis ekkor lehetünk öntudatos alakítói közösségünknek, felelősséget érezve gyermekeinkért, honfitársainkért, országhatáron innen és túl élő népünkért, nemzetünkért. Ez a sokoldalú és felbecsülhetetlen értékű életmű ennek a gondolatnak a megértéséhez jelent szellemi kapaszkodót, igazodási irányt.

Nemeskürty István halálával az egyik utolsó polihisztor fejezte be földi életét. Teljes, küzdelmes, de vitathatatlanul értékes életet élt. Sokoldalú életműve jelentős mértékben járult hozzá közgondolkodásunk formálásához, történelemszemléletünk alakításához, nemzettudatunk erősítéséhez. Alkotásai nélkül szegényebbek lennénk, sokkal kevesebbet tudnánk történelmünkről, magunkról és a világról. Köszönet érte a Tanár úrnak. Most már végképp rajtunk a sor, hogy használni tudjuk ezt a felbecsülhetetlen értékű örökséget.

Nemeskürty István levelei az Aracs–Főnix-díj kapcsán

(Dr. Vajda Gábornak, az Aracs felelős szerkesztőjének címezve)

Budapest, 2004. július 19.

Kedves Tanár Úr!

Köszönöm a Gubás Jenő főorvos úr által hozzám juttatott Aracs című folyóiratot és az évkönyvet. Kérem, tolmácsolja a főorvos úrnak köszönetemet!

Az Aracs hozzám eljuttatott száma /2004. március 15., IV. 1. sz./ rendkívül érdekes, bátor, őszinte, színvonalas. Különösen nagy érdeklődéssel olvastam Hegedűs Antal tanulmányát a vatikáni zsinatról – tudomásom szerint így erről a fontos eseményről itthon /Magyarországon/ nem írtak. Minden sorával egyetértek. Jelentős írás A délvidéki magyarság esélyei, Domonkos László keserű igazmondása a védekező ösztönök hiányáról, de nem sorolom: mindegyik írás jelentős és fontos. Bár olvasnák mindenütt sokan.

Már csak azért is, mert végzetes válság alakult ki a magyarságban, elkeseredve látom – halom – tapasztalom, ami országkormányzás ürügyén Budapesten történik.

A bátorság hiánya és a lustaság ösztönöz sokunkat a pénz körüli táncra. Az viszont, mármint a pénz, egyre ritkább és rosszabb.

Mindig örömmel állok rendelkezésre, beszélgetésre, tünődésre, az ön közvetítésével ez talán lehetséges. Magam nehezen mozdulok.

Üdvözlöm Gubás Jenő főorvos urat, a szerkesztőséget és minden ottani magyart.

Szívélyes köszöntéssel:

Nemeskürty István

(Hajnal Jenőnek, az Aracs-díjakat odaítélő bizottság elnökének címezve)

Budapest, 2004. augusztus 31.

Tisztelt elnök úr,

meghatottan köszönöm értesítésüket, hogy megtisztelnék az Aracs társadalmi szervezet díjával. Maga a tény, hogy a bácskai magyarság

ily módon is, egy díj alapításával kifejezi hazája iránti hűségét, a legnagyobb elismerést érdemli. Hogy pedig személy szerint e kitüntetést nekem szánták, igen nagy elismerés.

Egészségi állapotom azonban nem engedi, hogy személyesen megjelenhessek. Idestova egy éve nem hagyom el lakóhelyemet, a sajnos napról napra züllő Budapestet. Utazással járó, mégoly megtisztelő felkéréseknek országunkon belül sem tudok eleget tenni.

Kérem szíves megértésüket.

Egyszersmind fogadják lelkes elismerésemet az Aracs elküldött számaiért és a bennük közreadott bátor, igazmondó tanulmányokért és cikkekért.

Bárcsak kivívhatnák Isten segítségével békességüket, bárcsak megszűnne a magyarok zaklatása és jogaik – jogaink – csorbítása.

Tisztelt elnök úr és kedves szabadkai és bácskai magyarok, szeretettel és tisztelettel köszöntöm valamennyiüket.

Szívélyes üdvözlettel:

Nemeskürty István

(Dr. Gubás Jenőnek és az Aracs Társadalmi Szervezet tagjainak címezve)

Kedves Elnök Úr, kedves szabadkai-bácskai magyarok!

Az Aracs szabadkai címére írok, ezzel is kifejezve köszönetemet és tiszteletemet a hagyományát és létét őrző bácskai magyarságnak. A közösség szeretete egyéni gesztusoknál is jelentősebb, és büszkeséggel tölt el, hogy egy közösség méltatott elismerésre.

Ennek persze Elnök Úr a fő kezdeményezője, és rövid személyes – budapesti – találkozásunk óta kiváltképpen megható, hogy testi állapotán erőt véve utazik, mozog és szervez. Hol van ettől az én, szintén nem könnyű, bár külsőleg nem

mindjárt érzékelhető betegségem, ami miatt nem lehettem körükben. Koltay Gábor barátom viszont mindenről részletesen beszámolt.

Érdekes dokumentum Munk Artúr első világháborús naplójegyzet-sorozata, szófukarságában is érezteti a Monarchia hadseregének jó értelemben vett nemzetköziségét. No és hát Kairó? Erről nem is hallottam.

Nem ismerem Hajnal Virág és Papp Richárd címét, ezért küldöm nekik is ezúton köszönetemet. Kettejük tanulmánygyűjteménye feltáratlan kutatási tájakra vezet. A szerémségi magyar szórványközösségről írott tanulmány kapcsán szívszorító érzés arra gondolni, hogy a fejlett kul-

túrájú szerémi magyar közösséget – ennek körében született meg az első, általunk ma ismert magyar nyelvű bibliafordítás – a XV. század közepén üldözték el Moldvába Zsigmond császár inkvizitorai, hogy az így keletkezett légüres térbe a törökök kergette szerbség nyomulhasson be akadálytalanul.

Köszönöm Kalmár Ferencnek is a szép Főnix-szobrot, kérem, adják át üdvözetemet.

Most is, hogy e sorokat írom, összeszorul szívem, hogy nem lehettem Önök között (...)

Kívánok egészséges, háborítatlan magyar életet mindannyiuknak, köszönettel és szeretettel

Nemeskürty István

Koltay Gábor vette át az Aracs-Főnix-díjat 2004. IX. 24-én

A Tanár úr találkozása Gubás Jenővel Budapesten

A Tanár úr otthonában az Aracs-Főnix-díjjal

...és a Határok szabdalta közérzet c. Aracs-antológiával

Isten versei

98.

*Boldog emberek ritkán írnak verset,
ritkán imádkoznak a boldog emberek,
ritkán boldogok, akik engem követnek,
de nekem ajánlják szenvedésüket.
Boldogságuk nem e Földről való,
azt hirdetik, akit maguk sem láttak,
az Örök Fényt prédikálják
sebzett lelkeknek, sötét világnak.
Apostolaim és szentjeim
hősök voltak szomorú korokban –
áldozatukra sor kerül megint,
vigaszuk annyi: velük vagyok és voltam.
Csak az igazság ad békét és nyugalmat,
örökké élnek, kik értem meghalnak.
A boldogság a lélek egyensúlya –
rendíthetetlen, mert feltámad újra.*

102.

*Boldog vagy? Jó ezt hallanom.
Pedig semmivel sem jutalmaztalak.
Nemzedet siralmas súlya nyom,
s egyházam inog súlyos teher alatt.
De boldog vagy, miként prófétáim,
s az apostolok, kik hirdették igémet –
boldog, akit nem rettent a holnap,
s akit nehéz próbáim készen érnek.*

111.

*Az őrangyalok is hibáznak.
A szentek sem tévedhetetlenek.
A pápák lelkén is szárad gyalázat,
akadt sok pap is, ki rútul rászédett.
Teremtésem nem holmi óramű,
hol összeműködik minden fogaskerék,
nem vagyok öreg órásmester,
aki örül, hogy műve összjátéka szép.*

*Inkább az szép, hogy mindenki szabad,
Bűnös vagy büntelen, Káin, Ábel óta,
a teremtés véges, nem tökéletes,
csak bennem működik az óra.
Nem vagy próféta, vértanú, sem vátesz,
de ha igaz vagy, az szabaddá tesz.
Ha van, akkor hát ez az én kísérletem,
a sötétség és világosság harca,
ha összezuhan a világegyetem,
megjelenik Fiam szenvedő, szerető arca.*

KÖNYÖRGÉS

*Uram, ne szólíts engem túl korán,
rengeteg dolgom lenne itt,
még szinte semmit nem tehettem abból,
ami majd megítéltetik.
Ha most magadhoz hívnál,
tudd, semmit sem fejeztem be,
a könyveim mind elporladnak,
elvész a munkám lényege.
Tudom, csupán porszem vagyok,
fűszál, mely út szélén kinőtt,
legyen meg a te akaratod,
de kérlek, Uram, adj még időt!*

Iránytűnk 1956

Mihályi Katalin interjúja

Wittner Mária 1937-ben született. Az 1956-os forradalom idején szabadságharcosként részt vett az utcai harcokban. 1956. november 4-én a szovjet invázió során az Üllői úton aknarepeszektől megsebesült. 1957. július 16-án letartóztatták, és 1958. július 23-án, 21 éves korában első fokon halálra ítélték. Kétszáz napot töltött börtönben halálraítéltként, a másodfokú bíróság azonban 1959. február 24-én életfogytiglanra változtatta az ítéletet. 1970. március 25-én szabadult nemzetközi nyomásra. A börtönből az utolsók között szabadult, ez pedig azt bizonyítja: komoly oka volt a Kádár-rendszernek, hogy őt fogva tartsa. Mihályi Katalin az '56-os forradalom e bátor, igazságszerető hőisével budakeszi otthonában beszélgetett, amelynek nappali szobájában kiemelt helyen áll az Aracs–Főnix-díj, amellyel az Aracs Társadalmi Szervezet 2008-ban tüntette ki.

Azt mondják, a magyar nép olyan, hogy sokáig csak tűr, tűr, tűr, de a diktatúra nyomása olyan erős, kibíratatlan volt, hogy 1956-ban azt mondta, elég volt. Az Ön számára is egyértelmű volt, hogy ott, a barikádokon a változásokért, a szabadságért harcol?

– Igen, egyértelmű volt. Ez egy kicsit a neveltetésemből is fakad. A karmelitáknál nevelkedtem. Mi ott azért másképp tanultuk a magyar történelmet, mint a többi iskolában, a nemzeti ünnepeket is méltóképp megünnepeltük. Ez valami csodálatos volt. Az erkölcsiség, amelyet ott megéltünk, amelyre ott neveltek bennünket, különösen fontos volt személyiségfejlődésünk szempontjából. Úgy érzem, ma minden bajnak az az oka, hogy az erkölcsiséget sutba dobták, holott mindennek az alapja a hit és az erkölcs, még a gazdasági felemelkedésnek is. Éppen ezért szálltam síkra a hit- és erkölcsstan bevezetéséért. Mindenki számára érthető példával elmondtam, hogy még a takarítás sem nélkülöz-

heti az erkölcsöt, nem mindegy ugyanis, hogy a szőnyeg alá söpröm a szemetet, vagy kisöpöröm alóla. Ez pontosan így van: a lelkiismeretes munkához kell egy erkölcsi alapállás. Nem fogunk addig gazdaságilag sem felemelkedni, amíg nem lesz meg az erkölcsi és hitbéli felemelkedésünk. Vagyis nemcsak egy természeti evolúció, hanem lelki is kell, mert egyébként el fogunk veszni, hiszen érezzük, tapasztaljuk, milyen romlásba megy a világ. 1956-ban azok az emberek, gyerekek a barikádokon az életüket adták, és sokszor felteszem a kérdést, látva, hogy mi felé halad most a világ, hogy vajon megérte-e, mert ha körülnéz az ember a világban, látja, hogy nagy káosz uralkodik, amelyet a tengerentúl teremtettek meg. Amerika '56-ban is cserbenhagyta az országot, és Amerikáról most sem tudom elhinni, hogy demokratikus ország, mert egy demokratikus ország nem kényszeríti rá egy szuverén országra a saját akaratát, az ő demokráciáját. Meggyőződésem, azt sem tudják, mi az igazi demokrácia. Próbálják már meghatározni a demokrácia definícióját, és akkor rá fognak döbenni, semmi közük hozzá, még a szabadsághoz sem, csak a szabados-sághoz! Ezt a szabados-ságot akarták hozzánk is átültetni. Ezért nagyon nehéz a jelenlegi kormány helyzete, mert ez ellen pokolian nehéz harcolni. Mit sulykolnak a médián keresztül is az emberekbe unos-untalan? Azt, hogy „valósítsd meg önmagad”. Ám az ember csak közösségben, közösségi segítséggel tudja megvalósítani önmagát. Olyan dolgok felé rohanunk, amelyek az egész Föld pusztulásához fognak vezetni, már most megteremtették Keleten a káoszt. Amerikának nincs szüksége olyan államra, amelyben alkotmányos rend, szociális törvények vannak, ahol önállóan, az ország javára működő nemzeti bank van. Ezeket az országokat el kell pusztítani. Ezt fejti ki Greg Palast is

A *felfegyverzett diliház* című könyvében. Az arab tavasznak számomra nem az az üzenete, hogy tavasszal virágoznak a mandulafák, hanem az, amit Palást megírt. Most – és ez a veszélyes – Amerika már Európába importálta a háborút. Látjuk, mi történik Ukrajnában. Nagyon észnél kell lennie annak, aki Amerika szekerét tolja, mert az a világbirodalmat akarja kiterjeszteni. A világbirodalmat egyengondolkodással, beépített csipekkel, ahol csak úgy lehet élelemhez, egészségügyi ellátáshoz jutni, ha a csip ott van az emberben. Ez benne van a Jelenések könyvében is, hogy meg fognak jelölni a sátán jelével. Ezt én nem fogom engedni, inkább éhen halok. Nem vagyok bigott vallásos, de hiszek. Hiszek abban az isteni törvényben, amely aztán minden mást magával hoz: a szeretetben. Mert Jézus mindig a szeretetről beszélt, a gyermekekről, az elesett emberek támogatásáról. Akinek a lelkében szeretet van, az soha nem fogja meggyilkolni az anyját, apját, vagy kirabolni a másikat, mert a szeretetérzés ezt tiltja.

Nagyon sokat olvasok 1956 történetéről is. Az oroszok 1955-ben elhagyták Ausztriát, ki kellett volna Magyarországról is vonulniuk, amely áthaladási, utánpótlási terület volt, de az ausztriai semlegesség után nem akarták, hogy Magyarország is függetlenné váljon. Végig gondoltam: ha kimentek volna az oroszok, ahogyan az elő volt írva, akkor Magyarországon a kommunista párt nem sokáig maradt volna életben, és akkor talán visszaállt volna a rend. Úgy látszik, ennek így kellett történnie. Tévedés ne essék: ez semmit sem von le az emberek 1956-ban tanúsított hősiességéből, akkor ezt nem tudhatták, amit mi ma, 50-60 évvel később tudunk. Annál lesújtóbb véleményem van azonban az egész világpolitikáról, amely nemzeteket képes feláldozni! Mindent tönkretenni! Tegnap kinn voltam a székely napokon, és meglátván a Csíki Sört, óhatatlanul eszembe jutott, hogy a Nyugat a székelyektől még a sörük nevét is el akarta venni.

Hála istennek sok helyre hívják, nemcsak Magyarországon, hanem többször járt a Délvidéken, Felvidéken, Erdélyben is.

– Annak külön örülök, ha iskolákba hívnak, a legkisebb faluba is szívesen elmegyek. Nemrégiben az egyik felvidéki iskolában jártam, és

előtte hallottam, hogy sok szülő a családban nem beszél magyarul a gyerek előtt, hogy az ne keverje a szlovák iskolában a magyar nyelvet a szlovákkal. Számomra ez döbbenetes volt. Nagyon nagy bünt követ el a szülő a gyerekek ellen, ha azért, hogy majd boldogulni tudjon a szlovák társadalomban, elveszi tőle az anyanyelvét. Felnőttként hiába akar majd megtanulni magyarul, már nem tudja olyan szinten elsajátítani a nyelvet, hogy magyarul gondolkodjon. Nem elég a beszéd, kell a gondolat, a szív, a lélek. Mélységesen tiszteltem a 2003-ban elhunyt Teller Edét, aki bár élete nagy részét az Amerikai Egyesült Államokban töltötte, tökéletesen, akcentus nélkül, választékosan beszélt a magyar nyelvet.

1956-ban távozott az országból, néhány hetet Ausztriában töltött, majd visszatért Magyarországra. Ha akkor nem így történik, a börtöntől biztosan megmenekült volna, és ne sértődjön meg az elméleti felvetésért, lehet, hogy ma esetleg gazdag amerikai úriasszony lenne...

– Amerikába nem mentem volna, Ausztráliába regisztráltattam magam. Mit ér a földi gazdagság, ha az embernek üres a lelke?! Sokszor elgondolkodtam azon, hogy én valójában sajnálom azokat a gazdag embereket, akik beláthatatlan falakat húznak a házuk köré, megfigyelő kamerákkal szerelik fel az épületet, és egész életükben attól rettegnek, hogy elveszítik a pénzüket. Egy előadásomon ennek kapcsán fogalmaztam meg, hogy kétféle érték van: az egyiket a trezorban őrzik, a másikat a lélekben. Tanúi vagyunk, hogy a brókercégek hogyan mennek tönkre. Nekem nincs vagyonom, csak a nyugdíjam, és az, ami a lelkemben van. Ezt az értéket nem veszíthetem el.

Már említettem, nagyon szeretek olvasni. Minden könyvből rakódik rá valami az ember lelkére. Nagyon szeretem **Cey-Bert Róbert Gyula** könyveit. Az *Atilla – A hun üzenet*, *A pozsonyi csata*, *A sólyom népe*, *A sólyomember visszatér* címűt és a többit. Ezeket olvasva tudatosul az emberben, mennyi szeretet volt őseinkben, a vezetőikben, mert ezeket a csatákat nem tudták volna megívni, ha nem lett volna meg bennük a nép, a haza iránti szeretet. Ha Isten legfőbb parancsa, a szeretet megvan az emberben, akkor életünk során a tetteinkben

is megnyilvánul. Azért szoktam mondani azt, hogy nekem kétszeres öröm, ha tudok valakin segíteni: először is, mert adhatok, van miből adni, másodsor pedig mert az ő öröme az én örömöm is. Ezért mondtam, hogy nagyon sajnálom azokat, akik trezorban gyűjtik az értékeiket, a lelkük viszont üres. Az, hogy sok ilyen ember él, meglátszik a társadalmon is. Szerencsére a magyar népből, az igazi magyarokból még nem ölték ki a segíteni vágyás örömét.

(Wittner Máriából sem, egyik jó ismerőse mesélte, Máriában mennyi önzetlen segítőkészség van. Holott, nem veti fel a pénz, talán nem bántódik meg, ha megemlítjük, hogy a korabeli híradásokból tudjuk, 2010-ben a legszegegyebbb parlamenti képviselő volt.)

Börtön, rengeteg nélkülözés. Volt olyan, aki Ön mellé állt, aki segített?

– Volt. Patkós Gyula, a szolnoki Gyermekek és Ifjúságvédelmi Intézet igazgatója. Amikor tizenévesként állami gondozásba kerültem, tőle és a feleségétől is sok szeretetet, törődést kaptunk mi, fiatalok, és őt kértem meg, hogy mielőtt kivégeznek, hozza be a fiamat hozzám a börtönbe. Megtette, és amikor szabadultam, ő szerzett munkahelyet nekem. Nem azokra az emberekre haragszom, akiknek pártkönyvük volt, mert voltak olyan állások, amelyek betöltéséhez kellett a pártkönyv, de nem szükségszerű, hogy egy ember, ha pártkönyve van, elveszítse az emberségét. Ez a lényeg. Engem nem érdekel, hogy valaki párttag volt, ha meg tudott embernek maradni. Ilyen volt a börtönből való szabadulásom után a munkahelyemen Gyenge Gábor. Akiktől viszont undorodom, azok a lakájelkű emberek, undorodom attól, ha valakinek nincs gerince. Igaz, hogy a gerincem megműtötték, az 1956-ban a gerincembe fúródott, beágyazódott aknaszilánkot 1980-ban távolították el, de a gerincem jól van, jól tartja magát.

Igen, átvitt értelemben is, hisz tudjuk, Wittner Mária egész életében gerincesen kiállt az igazságért.

– A börtönben is renitensként voltam számon tartva, mert nem tudtam elviselni az igazságtalanságot, ha mással történt is, kinyitottam a számat, és ezért büntetés járt. Ám tudjuk jól, nem az az ember, aki adja, hanem aki állja.

Volt egy ilyen makacsság bennem, ez végigkísért 13 éven keresztül. Amikor a smasszernak azt mondtam, hogy hazudik, és feljelentettek a bíróságon, akkor azt kérdezte az ügyész: – Wittner, miért azt mondta, hogy hazudik, miért nem azt, hogy nincs igaza? – Nem mindegy, hogy hogy mondom, egyik sztaniolba van csomagolva, a másik nem, de mindkettő ugyanazt jelenti – válaszoltam. Eljutottam a bíróságra, felvették az adatokat, ítélet: életfogytiglan. A bíró meghökkent: – Mit tudok én erre adni, életfogytiglan plusz 6 hónap? Korábban, még a tárgyalás előtt a börtönben megpróbáltak beszervezni, de nem hagytam magam. Mondtam, én gyermekkoromban a karmelitáknál azt tanultam, a bizalommal visszaélni a legcsúnyább dolog, nem tudnám megtenni azokkal, akikkel a nap 24 órájában együtt vagyunk, együtt esszük a rabkenyeret. Nem tudnék a társaim szemébe nézni. Ha már az ember mindent elveszített, legalább az önbecsülése maradjon meg. Mindig azt mondtam, én nagyon szeretnék szabadulni, de nem mindenáron. 45 kilósan jöttem ki börtönből, ahol sokat voltam kenyéren meg vízen. Ezt végig kellett csinálni.

Lelkileg hogyan lehetett ezt túlélni, kétszáz napig halálraítéltnak lenni, és a későbbi kemény éveket?

– Az egyik társamnak benn a börtönben azt mondtam, hogy egészen más, amikor valakit a távollétében ítélnék halálra, amikor tudja, úgyszem fog hazajönni, és más dolog itt átélni. Azt igazán nem lehet elmondani, hogy milyen, én csak megköszönöm a Jóistennek, hogy ép lélekkel éltem át. Ehhez kellett egy nagyfokú makacsság, hit, kellett a könyvek, amelyekből sokat tanultam. Kalocsán és általában a börtönökben azokat a könyveket – a világirodalom nagy alkotásait – is megtaláltuk, amelyeket kinn tiltólistára helyeztek, így én például még Kant műveit is olvastam benn.

Meg lehet bocsátani azoknak, akik halálra ítélték, akik annyi társát kivégezték, megvárva, hogy a kiskorúak elérjék a nagykorúságot, akik annyi életsorsot derékba törtek?

– Először én is mérhetetlenül gyűlöltem őket, ma már csak sajnálni tudom őket. Amikor 2001-ben a kommunizmus áldozatainak emléknapján a parlamenti beszédemben elmondtam az

igazságot, azt fogták rám, hogy gyűlölködöm. A gyűlölet ellentéte a szeretet, a hazugság ellentéte pedig az igazság, csak meg kellene tanulniuk az elvtársaknak értelmezni, hogy mi minek az ellentéte. Mivel ezt nem tudják, amikor az ember kimondja az igazságot, csak azt tudják ráfogni, hogy gyűlölködik. Nem gyűlölködöm, mert az igazság kimondása nem egy gyűlölködő lélekből fakad, hanem a hazugságtól való undorodásból. Ilyen egyszerű. Amikor 1992-ben elutasították a Zétényi–Takács-féle igazságtételi törvényjavaslatot¹, a bűnösök még elég fiatalok voltak, hogy a törvény szerint bíróság elé állítsák őket, ma már viszont 90 és 100 év közötti emberek, ezért mondom, hogy más lett volna, ha 23 éve feleltek volna mindazért, amit elkövettek. Ez is az SZDSZ, a liberálisok sara, hogy nem történt meg.

Akkor, 1992-ben írtam az *56 szelleme* című versemet.

Egy dolog biztos, '56 egy iránytű az életünkben, az is marad. Ez az iránytű a helyes úton vezet bennünket. Ez az iránytű a kezemben van akkor is, amikor azt látom, hogy rossz felé vagy épp jó felé halad Magyarország. Nekem ehhez az iránytűhöz kell igazodnom, '56-hoz, mert ez egy fontos lelki kényszer is, és nagyon fontos számomra, hogy nyugodt lélekkel tudjak élni ebben a világban, és majd úgy elmenni, hogy megtettem, amit meg kellett tennem, még akkor is, ha sokaknak nem tetszik. Nem gyűlölködök ezeket az embereket, csak sajnálni tudom őket. Elítélhetek dolgokat, de nem akarok egy embernek sem bírója lenni, de van egy bíránk, az isteni igazságszolgáltatás, ami el fog következni, kinek még életében, de a halála után mindenképpen. Nagyon sok jó ember van ebben az országban, de nagyon sok megtévesztett is. A több évtizedes rombolás, roncsolás, a lelki mélyszántás után, amit műveltek ezzel a társadalommal, kell néhány generáció, hogy helyükre igazodjanak a dolgok. Már lehet látni derűs tekinteteket, hiszek abban, hogy a lelki evolúció elkezdődött és folytatódni fog. Nagyon fontos, hogy egészséges lélekkel tudjunk élni és gondolkodni. Nagyon fontos az egészséges társadalom, annak felismerése, hogy együtt

könnyebb, mindenki tegye oda a saját kis részét, mert kinek ilyen tehetsége van, kinek olyan, és lehetett volna, ha nem nyomják el akár egy továbbtanulási tiltással is, mert azért kiváltság volt a tanulás. Engem a könyvek sok mindenre megtanítottak, gondolkodni, összegezni, felismerni az összefüggéseket. És a sakk – mindig arra biztatom a gyerekeket, tanuljanak meg sakkozni. Én nagyon kíváncsi gyerek voltam, és amikor a zárdában a plébános úr sakkozott az idősebb lányokkal, figyeltem a lépéseket, rájöttem a nyitjára, megtanultam sakkozni, jóval később az egyik sakkpartnerem a nagyobbik fiam volt, ő már meghalt. A sakk megtanít logikusan gondolkodni, két-három lépéssel előre látni a dolgokat. Így van az életben is. Ezért tudom mozaikszerűen összerakni a dolgokat – hallottuk Wittner Máriától. Parlamenti képviselőként, közéleti megszólalásaiból bátor, tiszteletreméltó, kőkemény logikával érvelő vitapartnerként ismerhette meg bárki.

Mire a legbüszkébb az országgyűlési képviselői munkájából?

– Arra, amikor a nemzeti összetartozásról, a kettős állampolgárságról szavaztunk, hiszen mindenkinek joga van az anyaországhoz tartozni. Az, hogy ott lehettem a kettős állampolgárság és az új alkotmány megszavazásakor, nagyon felemelő érzés volt. Annál is inkább, mert az 1949-ben átvett sztálini alkotmányban ott bújik meg a KGB negyvenöt pontból álló hatalomtechnikai filozófiája. Ezt számos példával lehet bizonyítani. A temetőrongálások, emlékművek rongálása is benne van a KGB 45 pontjában, ezt is programszerűen hajtják végre.

A jövőt hogyan látja?

– Hiszek a Jelenések könyvében leírtakban. Még mindig rajtunk, embereken múlik a jövőnk, mert a végső szót nem a kormányok fogják kimondani, hanem onnan fönről, ebben hiszek. A Szűzanyának köszönhetjük, hogy a világ még nem omlott össze. Felháborodtam, amikor Gyurcsány azt mondta, hogy Szűz Mária levette a kezét az országról, most jövünk mi. Ez rémisztő. Hogy meri magát a Szűzanyához hasonlítani?! Szent István Szűz Mária oltalmába ajánlotta Magyarországot, tehát senki ne vegye magának a bátorságot, hogy rivalizáljon vele.

¹ Zétényi–Takács-féle igazságtételi törvényjavaslat

Wittner Mária
56 szelleme

*56 szelleme mélyen eltemetve
Feledve a múltat dicső gyerekekkel,
Mint egy kiömlő vulkán zúduló folyama
Maga alá temetve még élő bajtársakat.*

Temetve a múltat és az emlékezőt
Temetve a mindent túlélőt,
Temetve a már temetetteket
S rájuk temetve 56 szelleme.

Feledni szeretnéd 56 szellemét,
Mit választáskor tűztél magad elé,
De rájöttél, mily kínosak az élők,
Jobb feledni a még meglévőket.

Pocsékolt erővel temetni igyekszel,
Hiszed – vele temeted a történelmet.
A történelem túléli e kort,
Egykoron 56 szelleme tündökölni fog.

Wittner Mária fontosabb díjai, kitüntetései:

A Magyar Köztársasági Érdemrend
nagykeresztje (1991)
Szent István-díj (2006)

**Zétényi–Takács-féle igazságtételi
törvényjavaslat**

Zétényi Zsolt és Takács Péter MDF-es politikusok 1991. május elején nyújtották be a Parlamentben a törvényjavaslatot, amelyet a kormánypárti többség fél évvel később, november 4-én az ellenzék egy részének heves tiltakozása, más részének tartózkodása mellett, név szerinti szavazással elfogadott.

A törvényjavaslat célja azon bűncselekmények utólagos üldözése volt, amelyeket annak idején (dátum szerint 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között) a hatalmon lévő kommunista vagy kommunista befolyás alatt álló politikai rendszer nem torolt meg, hiszen azokat maga követte el, illetve kezdeményezte. A jogszabálytervezet indoklása kimondta, hogy ebben az időszakban a bűnüldözést „jogon kívüli politikai megfontolások” vezérelték, így még az akkor érvényes jogelvek szerint bűnös cselekmények is megtorlás nélkül maradtak – ha pedig nem

voltak bűnösnek minősítve, az is csak a fennálló hatalom politikai érdekei miatt volt így. A javaslat készítői szerint nem lehet elévülésről beszélni, hiszen a szóban forgó bűncselekmények felderítése, illetve hatósági üldözése meg sem kezdődött; a rendszerváltás előtt tehát a bűnüldözéssel megegyező módon az elévülés is „nyugvó” állapotban volt. A törvény szövege úgy fogalmaz: „az új Országgyűlést nem a bosszú és a megtorlás, hanem a törvényesség és az igazságtétel szelleme vezeti”. Ebből következően csak a legsúlyosabb bűnök megtorlására kell lehetőséget adni (ebbe az emberölés mellett a szöveg a „hűtlenséget” és a „hazaárulást” is beleértette, melyek megítélése azonban az Alkotmánybíróság szerint is rendszerspecifikus), továbbá a cél inkább a bűnösök megnevezése volt, mintsem a tényleges büntetés. A tényleges büntetést a törvény alapján korlátlanul enyhíthető lett volna, egészen a megkegyelmezésig. Maga Zétényi Zsolt is, mint egy interjúban kifejtette, elsősorban leleplező funkciót szánt a törvénynek („a lényeg a bűnök megnevezése és megmérettetése”).

Göncz Árpád akkori köztársasági elnök előzetes alkotmányossági vizsgálatot kezdeményezett, melynek eredményeként a Sólyom László vezette Alkotmánybíróság 11/1992-es határozatában kimondta, hogy a törvényszöveg sérti a jogbiztonság követelményét, mivel indoklása szerint jogsértéssel nem lehet korábbi jogsértést orvosolni, „jogsértéssel nem lehet jogállamot építeni”. „Jogsértés” alatt az elévülés utólagos kiiktatását értette, amivel a törvény a büntető törvénykönyv alapján már elévült bűncselekményeket kívánta újra büntethetővé tenni. Továbbá kimondta, hogy az új alkotmányos berendezkedés létrejöttével sem szűnt meg a jogrendszer folyamatossága, ezért a korábban érvényben volt jogszabályok jogi érvényessége nem vonható kétségbe. A határozat külön kimondta, hogy a hazaárulás büntetnének jogi konstituálása esetén alkotmányellenes a törvényszöveg eljárása, tehát a védelmezendő jogi tárgyban – mármint a haza fogalmában – az 1944. decembere és 1990. májusa között eltelt időszak során többszörösen is végbement változásokat a törvény figyelmen kívül hagyta. Mivel az alkotmányossági vizsgálat előzetes volt, a törvény sohasem léphetett életbe. (Wikipédia)

Szegeden kezdődött*

Előjáróban annyit, hogy súlyos bánatok, sőt felhők szakadtak családunkra 1956-ban. 16 éves voltam, éveim számát tekintve tacsókó, de amit átéltem 1944-től 1956-ig, annak alapján matuzsálem. A háború borzalmai, a menekülés és visszatérés megpróbáltatásai, a kommunista diktatúra elfajulása, tombolása eltiport bennünket és a rokonainkat. Nincs arra mód, hogy részletezzem ebben a rövid előszóban, hogyan is készítették ki apámat, nagybátyámat és az első világháborúban megrokkant nagyapámat, csak a tényeket írhatom le: 1956 tavaszán meghalt a nagytata, apám pedig ősszel, szeptemberben – én tehetetlenül, vele egy szobában lakva néztem sorvadását, agonizálását. Apám betegsége idején mérhetetlen nyomorba süllyedtünk, ráadásul nővérem elvált a férjétől, és hozzánk költözött két pici gyerekeivel...

Magamról annyit, hogy az általános iskolát három, a gimnáziumot két különböző helyen végeztem el, s nem azért, mert agresszív, bukácsoló idióta lettem volna, hanem az ostoba városvezetőség, a diktatúra „osztályharcos”, janicsárnevelő elképzelései, iskolai átszervezései, körzetesítései miatt. A brutalitás, az erőszak olyanra természetes része volt a gyerekek mindennapos életének, mint a lélegzetvétel. Vertek az általánosban (már aki!), vertek otthon, vertek az utcán – és én is ütöttem-vágtam mindenkit, aki megtámadott.

Előző évben, 1955-ben osztályunkat kiszakították az akkor nagyon is kiváló Radnóti Miklós Gimnáziumból (az ország legjobb középiskolái közé tartozott!), mert ki akarták nyírni a zseniális igazgatót, dr. Gallé Lászlót, akit „klerikális reakciónak” bélyegeztek. Ezért hozták létre az Új Gimnáziumot (ez volt az eredeti neve, majd néhány hónap múlva ragasztották rá a Ságvári

Endre elnevezést) egy szedett-vedett tanári karal, csinovnyik igazgatóval, sztálinista párttitkár-nővel. Természetesen jöttek kiváló tanárok is, akiket kivétel nélkül *büntetésből* helyeztek ide; ők tartották bennünk a lelket, mindent megtettek, hogy az adott, diktatórikus keretek között emberséget, igazságérzetet plántáljanak belénk, s hogy valóban értékes tudást adjanak át nekünk.

Nem ők voltak a Párt kedvencei, s ezért szék-lábfaragásra ítéltettek. Némelyikük előző intézményében össze is tűzött az „elvtársakkal” (mint például Pataki), másokat még lejjebb taszítottak (Rully) – most csak a nevüket sorolhatom fel: első osztályfőnökünk (mellesleg öt volt a négy év alatt!), a szigorúan atyai és igazságos dr. Rully János, a legendásan szellemes és rettegett dr. Visy József, a mindannyiunk által kedvelt, szókimondó „Medzi”, azaz dr. Medzibrodsky Endre és második osztályfőnökünk, a felejthetetlen, lázadó, nyelvzseni, dr. Pataki Szilveszter, a „Szilvió”, aki 1957 januárjában, az utolsó pillanatban szökött át Jugóba, a holtbiztos letartóztatás és a súlyos börtönbüntetés elől, hogy aztán az USA-ban fényes egyetemi professzori karriert fusson be.

Mindenesetre belőlem, a Radnóti jeles rendű tanulójból „sikerült” kigyötörni egy négyes átlagot. Amikor a forradalom leverése után, vagyis a negyedik osztályban, tudomásomra hozták, hogy nem engednek továbbtanulni, akkor végképp a ságvársta istálló lovai közé hajítottam a gyeplőt, s a „közepesig” züllöttem.

Amikor átkerültünk a Radnótiból az akkor még csak „Új Gimnáziumba”, a kiváló Rully János lett az első osztályfőnökünk. Valamikor 1956 tavaszán (áprilisban vagy májusban) egy napon kivezényelték az osztályt az Anna-kút előtt álló, két-három kocsiból összekapcsolt, villamosszerelvénnyel berendezett kiállítás meg-

* Részlet az író most készülő, *Próféták* című memoárkötetéből.

tekintésére. Az „élen járó” szovjet tudomány „csodáit” mutatták be fotókon, tablókön, makettekön, modelleken. Minden iskolának kötelező volt ezt a kiállítást megtekintenie. Mi is elmentünk Rully vezetésével, végigjártuk a kocsikat, s a kijáratnál ülő, árgus szemekkel figyelő akárkik minden gyereknek a kezébe nyomtak egy prospektust, mondván, vigye haza, mutassa meg a szüleinek, hadd jöjjenek el ők is. Az egyik srác kicsit pökhendien azt találta mondani, hogy jobban örülne egy jó kis ponyvának (azaz: az akkoriban betiltott és „ponyvának” bélyegzett detektívtörténetnek). Mire visszazédelegettünk az iskolánkhoz, a Hősök kapujához (nem siettünk, elblicceltük a matékórát), már nem Rully tanár úr volt az osztályfőnökünk. Azonnali hatállyal leváltották, s fegyel-mivel áthelyezték egy általános iskolába. Még azt sem engedték meg neki, hogy elbúcsúzzon tőlünk. Ilyen volt a diktatórikus rendszer, és ilyen szellemiségű a gimnázium vezetése.

Nekem rettenetesen kezdődött 1956 szeptemberében a harmadik osztály: apám már alig tudott beszélni, csontvázvá fagyva zihált, hörgött a szoba hátsó falánál lévő ágyon. Egyik éjjel arra ébredtem föl, hogy csönd van, hiába szólítottam, már nem válaszolt. Elmondhatatlan, mit éreztem, mit éltem át akkor...

Apámnak megváltás volt a halál, szeptember utolsó hetében temették. Aztán október legelején keringtek a hírek, hogy Rajkot újratemetik, ez meg is történt. Óriási tömeg, és a hóhérpárt vezetői meakulpáztak, hogy soha többé... Sokan elhitték.

Nagymamám, aki a Gyöngytyúk utcában lakott, súlyos szívbeteg volt, feküdnie kellett, állandóan hallgatta a Szabad Európát, s naprakészen tájékoztatta a családot, hogy mit hallott, mik történnek Budapesten, például milyen észbontóan bátor viták folynak a Petőfi Körben. Így aztán odahaza én is bele-belehallgattam a SZER adásaiba. A gimnáziumban új osztályfőnökünk, Szilvió (ahogy mi becéztük) igen jól tájékozottnak tűnt a beindult, mélyben lappangó, felszínre igyekvő forrongásról. Osztályfőnöki órán mondott is néhány szót a változó politikai helyzetről, de persze arról nem szólhatott, hogy két éve még a Tanárképző Főiskolán tanított, ahonnan azért távolították el, mert összeszólalkozott a párttitkárral. Szilviótól tudtuk meg, hogy október 16-án a Jogi

Karon megalakult a MEFESZ, és lesz a lakosság számára is egy nyilvános gyűlésük két nap múlva, október 20-án, az Auditórium Maximumban, a Bölcsészkaron.

Mielőtt erre az október 20-ai gyűlésre rátérnék, mondanék néhány szót a Ságvári Endre Gimnáziumról, amely az 1955/56-os tanévben indult. Az első osztályt a Radnóti Miklós Gimnáziumban kezdtem és végeztem, Gallé László igazgatósága alatt az 1954/55-ös tanévben. A városi pártvezetőség nem tartotta ideológiailag megbízhatónak őt, azt gyanította róla, hogy klerikális meggyőződésű, magyarul: vallásos, istenhívő. Sőt, nemcsak gyanították, hanem a besúgóktól naprakészen tudták, követték Gallé minden lépését. Döntöttek: eltávolítják a Radnóti éléről, holott kitűnő pedagógus volt, nagyszerű igazgató, az ország legjobb tíz (!) gimnáziuma közé tartozott a miénk. Mondvacsinált okokkal leváltották, s hogy a Radnótit is lefokozzák, létrehoztak egy új gimnáziumot, ahová a mi osztályunkat lökték át, nem véletlenül. Nálunk volt a legtöbb „értelmiségi” és „egyéb” származású gyerek, legfeljebb 2-3 jó kaderszármazékot lehetett találni köztünk. A Tömörkény Leánygimnáziumból hozzánk csaptak még két osztályt, persze koedukáció továbbra sem létezett, az ún. „szocialista erkölcs” bigott volt, és vaskalaposabb a legszigorúbb egyházi iskolánál is. Szégyenszemre Gallét is ide száműzték, noha bennünket a későbbiekben már nem tanított, amit nagyon sajnálok. Így utólag is. Még annyit, hogy mi voltunk az elsők, akik a Ságváriban (1958-ban) érettségiztünk.

Most ugorjunk 1956 októberéhez: 20-án elmentem a MEFESZ-gyűlésre. Életemben nem voltam még a Bölcsészkaron, de tudtam, hol van, hiszen gyakran jártunk az épület háta mögött lévő, Ady téri futballpályára tornaórákon. Igazolás, megbízólevél, semmi... Jó korán odaértem, sejtettem, hogy sokan lesznek, arra hivatkoztam, hogy az iskolám küldött, hogy beszámoljak az itt hallottakról, történekről. Így jutottam be, sőt még le is ülhettem.

Hogy mi történt itt? Ami a lényeg: egyszer csak elhangzott, hogy a szovjet csapatok menjenek ki innen. Elmondani alig lehet, milyen hatása volt, mintha a világ ősrobbanását, a Big Banget éltük volna át. Micsoda mámor! Éreztük mi már, hogy változások jönnek, beszélünk is egymás

közt az osztályban ezekről az elmúlt napokban, de ilyesmit nyilvánosan kijelenteni, követelni: ez elképzelhetetlen, hallatlan merészségnek számított! Azért fontos ez az este, mert akkor és innen indult el a forradalom, innen, Szegedről! A gyűlés felforrósodott, lelkes hangulatban folytatódott, hosszan tartott, sokan hozzászóltak, időben is elhúzódott. Egyesek felvetették, hogy menjünk ki tüntetni a Dóm térre, noha már jócskán benne voltunk az estében, az éjszakában. Véget ért a gyűlés, és ahogy özlönlöttünk ki, ment a lamentálás, hogy folytassuk-e az utcán, ha akárcsak 100-150 fővel, de valahogy szertefoszlott ez az ötlet, lassanként szétszéledt a tömeg. Ha ekkor kimasírozunk a Dóm térre, s ott elkezdődik valami fátylás, gyertyás tüntetés, holtbiztos, hogy az ÁVH belénk lő, és vége van mindennek, vége van – már akkor! – a forradalomnak, és nemcsak itt, hanem a fővárosban sem tört volna ki a felkelés. Pontosabban: el se kezdődött volna, máris leverték volna... Szerencsésen végződött tehát ez a nap, hogy ez nem történt meg, így indulhatott innen a láng, de nemcsak ezért, hanem azért is, mert ezen a gyűlésen határozta el a MEFESZ vezetősége, hogy az ország többi egyetemére: Budapestre, Pécsre, Miskolcra, Veszprémbe, Debrecenbe küldöttségeket meneszt, hogy felszólítsák egyetemista társaikat, csatlakozzanak, alakítsák meg ott is az alapszervezetet, s együttesen terjesszék elő követeléseiket egyetemük vezetőinek, illetve a párt Központi Vezetőségének. Ekkor utazott el például Kiss Tamás is Budapestre. A Műszaki Egyetemen megéljenezték, így ő a következő napokat és magát a forradalmat már a fővárosban élte át.

Mi pedig, kis gimnazisták itthon maradtunk. Hétfőn, Szilvió óráján néhány mondatban beszámoltam a látottakról és hallottakról, volt ám csodálkozás, ujjongás! Másnap, 23-án reggel bementünk az iskolába, még semmit sem lehetett tudni, de a déli óráktól már keringett valami hír, fogalmam sincs, honnan. Mielőtt szétváltunk volna, már tudtuk, hogy valami történik Pesten. Rohantam haza, bekapcsoltuk a Kossuth rádiót, óránként változott, hogy betiljíják-e vagy engedélyezik a gyülekezést, a felvonulást. Szó esett „elenséges és szélsőséges” zavarkeltésről, melyet statáriummal fenyegetett a hatalom, majd mégiscsak beleegyeztek az illetékesek, feltéve, hogy

„nem lesz rendbontás”, de a műszaki egyetemistákat ez már nem érdekelte. Elindultak, s a Petőfi-szobornál csatlakoztak hozzájuk a bölcsészek, a orvosok és a jogászok, akik a legaktívabbak voltak, sőt az egyszerű járókelők közül is egyre többen. Bem szobrához vonult a tömeg, hogy a poznaí felkelés áldozataira emlékezzen, majd onnan tovább, vissza Pestre: sokan a rádióhoz, mások a Parlamenthez, a Kossuth térre, megint mások ki a Sztálin-szoborhoz, a Dózsa György útra. Csodálatos, felemelő, gyönyörű nappá változtatták október 23-át: a magyar nemzet ünnepevé, de aztán eldördültek a rádiónál az ávosok fegyverei, ám hamarosan, már azon az éjszakán visszalöttek a felkelők is, megkezdődött a szabadságharc. Pedig békésen indult a tüntetés, reformokért, elég csak ránézni azokra a fiatal arcokra, akiket megörökítettek a filmesek. Lógtam a rádión, s egyre csak erősödött bennem, hogy nekem is vissza kell mennem a városba, be a Széchenyi térre, és akkor bizony sajnáltam, hogy nem Budapesten élünk.

Beesteledett, kimentem a gangra, egy furcsa hangot hallottam, mint amikor a felsővárosi stadionban berúgnak egy gólt, és a tömeg üvöltése távoli morajként zúg. Két sarokra laktunk a Szent István téri víztornyától, a Pusztaszeri utcában, hozzánk mindig eljutott a jellegzetes hang, ha valami lényeges fordulat történt a meccsen. De hétköznap volt, és már sötét, abban a pillanatban tudtam, hogy másról van szó, bent a városban valahol tüntetnek! Mondom anyámnak, mire ő: „Vegyél már fel egy pulcsit, nehogy megfázzál!” Ahogy bementem a pulcsiért a szobámba, egy pillanat alatt rám zárta az ajtót. Szegény, féltett. Annyira felháborodtam, hogy kinyitottam az ablakot, az első emelet alatt húzódott egy párkány, az ablakdeszkába kapaszkodva kimásztam rá, zsupsz! le a téglajárdára, aztán befelé a legrövidebb úton: Sóhordó utca, Szent István tér, Vidra utca, Református palota... Nekem mindenáron ott kell lennem, a napnál is világosabb!

Az Anna-kútnál, a Kossuth Lajos sugárút sarkán találkoztam a tömeggel. Nyilván érzékcsalódás volt, de mintha vibráló izzással szórta volna tele a sötétséget az, ami az emberekből áradt, merthogy nem fizikai fényjelenséget láttam, s nem az utcai lámpák fakó sárgája dominált, anynyi szent! Ott, akkor értettem meg, hogy mit is

jelent az a vicces, abszurd kiszólás, hogy: „Világos, mint a vakablak!”

Egy szempillantás alatt elvegyültem a sorban: virult, kiáltozott, lobogott, áttetszővé, egyértelművé változott az élet. Mondták, hogy a kendergyárhoz megyünk, megvárjuk a műszak végét, hogy csatlakozzanak hozzánk a munkások. Felharsantak a jelszavak: „Egyforintos kenyeret, Rákosinak kötelet!”, „Munkás-diák szövetséget!”, s aztán irány a belváros, a színház, az erkélyen kilágítva a Kossuth-címer. Beszédék. Súlyos mondatok zuhantak ki a szónokokból, az évekig elhallgatott, lefojtott igazság rádiumként égette át a hosszú ideje tartó megaláztatást, félelmet, erőszakot. Végül a Kossuth-szobornál kötöttünk ki, a Klauzál téren. Elénekeltek a *Himnusz*t, valaki felolvasta a MEFESZ pontjait, újabb beszédék. Majd egy általam akkor még ismeretlen színész, Bicskey Károly elszavalta a *Nemzeti dalt*, s talán a *Szózat*ot is, mire felharsant a „Szabad hazát akarunk!”. A részletekre már nem emlékszem pontosan, csak az eufória maradt meg bennem, akárcsak három nappal korábban az Auditórium Maximumban: a szabadság váratlanul felszikrázó születése. A tömeg lassan, valamiféle mámoros bódulatban ritkulni kezdett, ide-oda hullámozott, az emberek kisebb csoportokba verődve, egymás szavába vágva görgették, tárgyalták a hallottakat és a legújabb pesti fejleményeket. Egyvalamit mindenki tudott: hogy ez csak a kezdet, a fővárosban harc folyik a Rádiónál, kitört a forradalom, ami száz-százötven évente egyszer adatik meg azoknak, akik éppen akkor élnek, és át is élik, meg is értik az eseményeket.

Másnap, 24-én felajzva indultam az iskolába, a Kossuth rádióban a zene és a hírek alatt hallani lehetett a fegyverdörgést. Hamarosan én is részesültem a dübörgésből: a hídról, a Tisza túlsó partjáról érkező szovjet páncélosok bekaroyarodtak a városháza elé, majd folyamatosan haladtak tovább a Kossuth Lajos sugárútra, Budapest felé. Immár én is szemlélője és elszennvedője lehettem egy újabb „felszabadításnak”, ha már 1944-ben kimaradtam belőle. A közmondások laposak, mint a kiszáradt tehénlepény, de mindig a szomorú valóságot tükrözik: „Ami késik, nem múlik!” Íme, lánctalpakon megérkezett a múlt, és most én is belekóstolhatok, hogy milyen lesz a jelenbeli jövő... Romániából,

Temesvárról érkezett az áldás, átdobtak egy egész hadosztályt.

Mindenkiben tombolt a düh, és mindenki halálra volt rémülve. Kétségbeesés, félelem, elkeseledés. A tanárok ünnepélyes és megrettent arcokkal jöttek be az órákra, mit sem lehetett kezdeni ezzel a helyzettel. Próbáltak ugyan nyugtatni, figyelmeztetni, óvni bennünket, nehogy kicsődüljünk, és bajunk essen, de tanításról már szó sem volt. A tanórak után persze hogy loholtunk végig a korzón, még mindig vonultak ezek az átkozottak. Az emberek, a szegediek csak nézték a „mi atyai barátunk” hadseregét, imitt-amott kiabáltak, rázták az öklüket, de próbált volna csak bárki bármit csinálni! A szovjet katonai rendőrség lövésre kész géppisztolyokkal védte az útvonalat, nem haboztak volna belelőni bárkibe. Otthon ebéd, hazudozás, hogy történelemszakkör, és indultam is vissza. Többezres tömeg tüntetett a városháza előtt: „Le a vörös csillaggal!”, „Ruszkik haza!” Az emberek kárhóztatták a szegedi vezetőséget: hogyan engedhette meg ezt a gyalázatos átvonulást, amikor Pesten ölik a magyarokat, a felkelőket, valamit tenni kell! Egyre radikálisabbá váltak a bekiabálások, végül leszerelték és eltüntették a Városi Tanács Rákosi-címeres feliratát. Összefutottam néhány osztálytársammal. „Gyerünk az Aradi vértanúk terére, ott lesz a mi gyülekezőnk az egyetemistákkal!” – mondta egyikük.

Besötétedett, észre se vettük az idő múlását, jelszavakat skandáltunk, a lelkünk ijáhrként feszült, mintha pattanásig húzná valami hatalmas erő, amely nem is annyira személyes indulatból (persze hogy az is gerjedt bennünk!), hanem az együttlétekből, a sokaságból, egymásból, ismert és ismeretlen társainkból sarjadzott, akár a kóbor áram. Az egymásrautaltságot csak fokozta, hogy elhúzott mellettünk egy Weapon, néhány ávós és néhány civil pofa ült rajta, és amilyen hirtelen jött, már el is tűnt. Meg nem mondom, ki volt, de valamelyik gimnazistatársam, aki odasúgta: „Te, vajon hol lehetne pisálni?” Én is nagyon a határan voltam már a tartogatásnak. „Itt biztos nem, látod, mennyien vannak, és lányok is – válaszoltam. – Nézzük meg, nyitva van-e még az SZTK.” De már be volt zárva a kapu. Ekkor szirénázott elő egy tűzoltóautó, és rontottak ránk az ávósok, pontosabban a kettőnkől már bő egysaroknyira gomolygó társainkra. Életemben nem futottam

olyan gyorsan, uccu neki a mai Szentháromság utcának! Hallottam a léptek dobogását mögöttem, be a mellékutcába, a következő sarkon újra egy cikcakk, amíg csöndesebb helyszínre nem értem. Ziháltam, a társam lemaradt, fogalmam sem volt, hol járok, valahol Alsóvároson, annyi biztos, mint ahogy az is, hogy innen most nem jutok haza. Becsöngettem egy házba, megütközve, gyanakodva fogadtak, mondtam, hogy a Hősök kapujánál verik a tüntetőket, gimnazista vagyok, nem tudok hazamenni. Alig akarták elhinni, még a személyimet is elkérték, de aztán befogadtak, a konyhában valami lócán megágyasztak. Középkorú házaspár, máig sem tudom, kik voltak, de hálás köszönet nekik az idők homályából.

Korán reggel hazasettenkedtem, nem kell mondanom, anyámat milyen állapotban találtam. Nyugtatgattam, vigasztaltam, nincs semmi baj, megúsztam, viszont az iskolába be kell menni, a diri még 23-án kihirdette, hogy aki igazolatlanul távol marad, netán „a rendzavarókhöz csatlakozik”, intőt kap. Ez persze hazugság volt, fokozatosan bomlott fel a rend a gimnáziumunkban, legalábbis a mi osztályunkban. A tanórákat eddig még végigültük, noha a vonalas igazgató tényleg kihirdette a „rendzavarókról” a véleményét, s beígérte a csatlakozóknak az intőt, de ettől én még nyugodtan dekkolhattam volna otthon vagy akár az utcán, valami mondvacsinált ürüggyel. Akkoriban még nagy szigorúság és fegyelem uralkodott a középiskolákban, de az események napról napra gyengítették őket, aztán szét is hulltak, és soha többé nem juthattak úgy érvényre, mint annak előtte. Hiába jött később a kádárista megtorlás, a forradalom valamilyen módon bennünket, harmadikos gimnazistákat is felnőtte érlelt, legalábbis fiatalemberekké az eddigi gyerekekből, ezt aztán a tanáraink is érezték, látták, tapasztalták.

Gyors mosakodás, reggelizés, és húztam is vissza a gimibe, amely 25-én, csütörtökön reggel átalakult gyülekezőhellyé, a dátum pedig a csillaghullás napjává Szegeden. Az előző napi attack, az átélt szörnyűségek miatt mindenkiben forrt a düh, a gyűlölet és az ellenszegülés. Csődületek mindenütt, még vonultak a ruszki, de egyre ritkultak a járműveik, inkább már csak teherautók, mentőautók, utáskocsik. A Szabad Európa és az Amerika Hangja adásaiból már tudhatta min-

denki, hogy egyre jobban terjed, tombol a harc Budapest utcáin. A Dugonics téren több százan követelték az ormótlan vörös csillag eltávolítását az egyetem központi épületéről. Javarást munkába igyekvő felnőttekből és egyetemistákból verődött össze a társaság, immár a csillag leverését fontosabbnak tartva mindennél. Betelt a pohár, pedig a rettenetes sortüzek országszerte még csak ezután dördültek el. A mi osztályunk is azonnal felkerekedett, otthagya csapat-papot, öt perc alatt a helyszínre ért. Néhány ügyes kezű fickó, gondolom, hogy köztük voltak az egyetemi karbantartó műhely munkásai is, már javában bontották, kicsavarozták, keresztülfűrészelték a tartóvasakat, tény, hogy a monstrum döndülve csapódott az épület feljárójának járdájára. Óriási üdvrivalgás! Ezt a világbajnoki döntőt most mi nyertük meg! És akkor a mi osztályunk, mint egy vércse, odarohant, lecsapott a csillagra, illetve a vasvázra. Aki csak odafért, mind megragadta valahol, vittük végig az Oskola utcán, föl a hídra, és onnan aztán bedobtuk a Tiszába. Sokan voltunk, kisebb tömeg jött velünk, lehetünk úgy ötvenen-hatvanan. Éppen akkor érkezett oda egy motorbiciklis, megállt, előkapott egy fényképezőgépet, kattogtatott. De ki törődött akkor ezzel? Ki gondolta, hogy ez még veszélyes is lehet? A tömeg persze állandó mozgásban, széthúzódva, egymást takarva a híd mellvédje mentén, így a legtöbb arc felismerhetetlen, de például Simó Zoltáné, barátomé, későbbi vádlott-társamé felismerhető, no meg a diáksapkák fazonja is arra vallott, hogy sok ságváris diák volt a helyszínen. A fél délelőtt így telt el, visszaszivárogtunk az osztályunkba, ahol már csak kötetlen beszélgetés folyt egymás közt, illetve a fizikatanárnőnkkel, aki őszintén féltett bennünket az esetleges megtorlástól. Tanítás után ki-ki ment a dolgára, de többen a Széchenyi tér felé vettük az irányt, hiszen mindig történt valahol valami, amiből nem szabadott kimaradni. Embergyűrű vette körül a két szovjet emlékművet (a mostani Szent István-, illetve a IV. Béla-szobor helyén); svájcisapkás felnőttek szorgoskodtak létrákról, kalapálták, vésték ki a szovjet címert az obeliszkekről, illetve fűrészelték le az ötágú arany- és ezüstcsillagot a tetejükről. Annyira fáradt voltam már az előző napi kalandtól, hogy úgy döntöttem: itt az ideje, hogy hazamenjek, és kialudjam magam.

Este otthon a Szabad Európa híreiből tudtuk meg, hogy milyen szörnyű mészárlást vittek végbe az ávosok és néhány szovjet tank a Parlament előtt. Több százra tehető a halottak száma. Az a tény, hogy a több tízezres, békésen, fegyver nélkül tüntető tömegbe folyamatosan újabb és újabb sorozatokat lőttek, és még csak az esély minimumát sem hagyták a menekülésre, nemcsak engem, de anyámat, nővéremet és szerintem mindenkit, aki nem a hazaáruló, nemzetgyilkos, kommunista hatalom híve, haszonélvezője, pribékje, lakája volt, borzalommal, gyűlölettel és a legkeményebb tiltakozással töltött el. Itt már nem arról volt szó, hogy betelt a pohár, ezen túl vagyunk, inkább arról, hogy az egész országban felrobbant a puszkaporos hordó a Kossuth téri vérengzéstől, tehát mindenáron el kell távolítani a gyilkosokat a hatalomból. A hírek arról is beszámoltak, hogy egyre hevesebb harcok folynak Budapest különböző pontjain.

Így jött el október 26-a, az ominózus pénteki nap, a szegedi forradalmi megmozdulások csúcspontja, amikor a város lakosságának csaknem a fele (!) az utcára tódult, hogy kifejezze felháborodását és a változások iránti igényét, követelését. Mi az osztályunkból indultunk, csatlakoztunk az egyetemistákhoz. Őszintén szólva, nem emlékszem a pontos útirányra, de annyi bizonyos, hogy a hatalom katonai kordonnal záratta körbe a Széchenyi teret, ezért a hatalmas emberkigyó a városi pártbizottság elé vonult, skandálva, hogy „Le a vörös csillaggal!”, „Ruszkik haza!”, „Vesszen az ÁVO!”, majd visszakanyarodva a Tisza Lajos körútra, befordult a Széchenyi térre. Eléggé elől voltam, 30-40 méterre az élen vonulóktól, topogva lépkedtünk, lelassultunk, összetorlódtunk, amikor valami furcsa ropogás hallatszott, mintha erős vásznakat tépnének szét, vagy nagy halomnyi száraz ágat egyszerre roppantanának ketté. Sortűz (vagy sortüzek) dördül(tek), elképesztő pánik tört ki, sokan most hallottak először ilyen hangot, hirtelen azt se tudták, mi ez, de a sikoltozásból, üvöltözésből kihallatszott, hogy „Lőnek ránk!”. Futottunk volna szét, vagy legalábbis a járdára, a fal mellé, valami kapualjba, fedezékbe, de az összezsúfolódott tömeg egymást nyomta, taszította, csoda, hogy senkit se tapostak agyon. Sodródtam én is visszafelé a többiekkel, alig kaptam levegőt, be az Arany János utcába, ahol

végre már meg tudtam állni a talpamon. Emlékszem egy fél pár női cipőre az úttesten, úgy feküdt ott, mint egy elgázolt kis állat, első gondolatom az volt, él-e még a gazdája.

Hosszú percek teltek el, talán negyedóra, mindenki kába és rémült volt a történetektől, közben jött a hír, hogy vannak halottak is, és rengeteg a sebesült. Vিজogtak a mentők, a Takaréktár utcából majdnem mindenki visszahúzódott, de a bátrabbak ott maradtak, kiabáltak a katonákkal, az a teherautó is ott állt még, amelyiknek a platóján ott feküdt Schwartz Lajos, a 19 éves kendergyári munkásfiú, mint később kiderült, az egyetlen halott, viszont többen megsebesültek, köztük az egyik barátom, a velem egykorú Babos Imre, aki az Építőipari Technikumba járt, a vádliját fúrta át a golyó. Később ő lett Magyarország 100 méteres futóbajnoka és a 4 × 100-as váltó befutója. Akkor persze még senki nem tudta, hogy a sortűzet a fejünk fölé, vagy ami valószínűbb: az aszfaltba irányozták, s a gellert kapott golyók okozták a sérüléseket. Botond őrnagy adta ki a tűzparancsot, aki az előző napon idevezényelt kiskunmajsai lövészalakulat parancsnoka volt. Ha olyan nagyon vérszomjas lett volna, hát biztosan lekaszáltatja a tömeget, ahogy például Mosonmagyaróváron történt, de persze ez a „mérsekelt” sortűz se menti őt és katonáit az utókor előtt.

A tömeg javarészt elmenekült, szétszéledt, néhány százan, talán ezren-kétezen maradtak, köztük én is. A gőzfürdőből kihoztak egy pihe-nesre szolgáló, könnyebb faágyat, mely leginkább egy saroglyához hasonlított, ráfektették a holttestet, majd körbejártuk vele az egész Széchenyi teret, minden benyílónál meg-megállva skandáltuk: „Gyilkosok! Gyilkosok!” A katonák moccanatlanul álltak, kőarcúak, a megrendülés legcsekélyebb jele sem látszott rajtuk.

A körmenet után leváltam a csoporttól, akkor még nem tudtuk, hogy katonai diktatúrát – vagy ahogy a később szétszórta röplapokon állt: „katonai közigazgatást” – léptettek életbe statáriummal szankcionálva. Schwartz Lajost a szent helyre, a forradalom bölcsőjébe, az Auditórium Maximumba vitték, ott ravatalozták fel.

Mi lassanként visszazivárogtunk a gimnáziumba a táskáinkért, meg hogy valami csipetnyi reményt merítsünk egymás szavaiból, mert leg-

többen úgy gondolták: ezzel vége, vérbe fojtották a forradalmunkat. Osztályfőnökünk, Pataki Szilvió öntött belénk lelket: „Koránt sincs veszve minden! Pesten folynak a harcok, és az itteni vezetőség se veheti semmibe a fél várost. Előbb-utóbb engedniük kell, figyeljétek meg, és engedni is fognak, nincs más megoldás.” Szilvió optimizmusa magával ragadott bennünket, sokáig beszélgettünk vele az átélt napok lenyűgöző és ijesztő pillanatairól. Éreztük és most már értettük is, hogy a felgyorsult időnek, a forradalom minden egyes másodpercének mázsás súlya van. Ez nemcsak dátum, valami bemagolandó eseménysor, hanem most dől el az ország jövője, sorsa, s vele a miénk is. Osztályfőnökünk időnként ki-kinézett az óvatosságból becsukott ablakon, észrevette, hogy alant teherautók cirkálnak kék ávosokkal, akik legszívesebben palacsintává lapítottak volna mindenkit. „Itt maradtok kettőig – mondta. – Utána egyesével húztok haza. Nem álltok össze, csak egyesével, mindig egyedül baktattok, értitek? Ha valaki kérdezi, ti végig itt voltatok az iskolában!”

Komoly tanulmányok jelentek már meg Szeged ötvenhatjáról dr. Péter László, dr. Fejér Dénes, dr. Kiss Tamás, Bálint László és mások tollából. Ismeretes, hogy a sörtüzet követő hétvégén hogyan alakultak meg a munkástanácsok, s aztán a Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság, dr. Perbíró József jogászprofesszor vezetésével. Én csupán két személyes momentumot említenék meg.

Az október 29-ével kezdődő héten bejártunk ugyan a gimibe, de csak a hírekért, a vitákért, mert a magunk csekélyke jelentőségéhez képest mi is terveztük a jövőnket. Tanítás helyett beszélgettünk. Például arról, hogy az orosz nyelv legyen fakultatív, helyette kezdjünk bele egy nyugati nyelv tanulásába. Igen, de melyikbe? Az angolba, a németbe, a franciába? Szinte egyöntetűen az angolt választottuk. Erre Szilvió: „Nem gond! Vállalom.” Mármint, hogy majd ő tanít angolra bennünket. Bravó! Aztán Szilvió elmondta, hogyan alakultak meg a forradalmi bizottságok, s az üzemekben a munkástanácsok. Szó volt még a pesti harcokról, a Széna térről, a Corvin közről, a Móricz Zsigmond térről és még néhány, legtöbbször ismeretlen helyszínről, és főleg a pesti srácokról és lányokról. Ki ezt, ki azt hallott, el-

mesélte, és ismét feltámadt bennem az irigység: bárcsak fővárosi lennék! Valaki bedobta: „Kell nekünk ez a Ságvári? Legyünk inkább Hunyadi János gimnázium!” Hatalmas ováció, még az ablakok is beleremegtek. Egyik osztálytársunk, Sallai Zoli elvállalta, hogy megrajzolja és megfesti Hunyadi életnagyságú alakját páncélban, karddal a kezében, a mostani történelmi pillanathoz méltóan. Sallai őstehetség volt, szenzációsan rajzolt, szinte természetes, hogy később nem vitte semmire, legalábbis nem hallottunk róla, teljesen eltűnt az érettségi után. A tabló elkészült, felűnő helyen, a nagyterem előtti placcon állítottuk fel, ahol mindenki megfordult, mindenki láthatta. Annyi bizonyos, hogy 1956 decemberében a félévi bizonyítványunkba, csodák csodája, még ez volt bepecsételve: Hunyadi János Állami Általános Gimnázium.

A másik momentum november negyedikének az a kétségbeesett, végletekig felfokozott, úgyszólván hisztérikus hangulata, az a kavargás, azok a jelenetek, amelyek lejátszódtak a Széchenyi téren a kora délutáni órákban. A rádióban elhangzott Nagy Imre-beszéd tömörségében, drámaiságában kétséget sem hagyott, hogy most a szovjet vezetőség legázol bennünket, s ami eddig történt: tárgyalások, ígérgetések, alkudozások, csupán időhúzás volt – dehogyis vonulnak ki Magyarországról! Pesten súlyos harcok folytak, de ide, Szegedre még nem vonultak be, noha bármikor támadhatnak a Tisza másik oldaláról, Újszeged felől, a hídon át. Keringtek is erről a hírek a városban. Egy szovjet felderítőosztag áthúzott a Széchenyi téren nagy fűjogás közepette, de még csak egy lövés sem dördült. Amilyen gyorsan jöttek, úgy el is tűntek. Izgatott, felháborodott embercsoportok vitatkoztak a téren: legyen-e ellenállás, vagy nem, hová tűntek a nemzetőrök, és hol vannak a mi katonáink, felrobbantsuk-e a hidat, vagy sem, próbáljuk-e egy vagy két ágyúval feltartóztatni az újszegedi hídfőben a tankokat (összesen négy ágyú volt), ilyen és még ennél is abszurdabb ötletek, javaslatok is elhangzottak, például, hogy tekerjünk magunkra kézigránátokat, és feküdjünk alá, vagy dobjuk magunkat rá a tankokra. Teherautóról osztották a fegyvert, mely hamar elfogyott, s mire én sorra kerültem, csak kétdoboznyi töltényt és egy kézigránátot nyomtak a kezembe. Elképesztően

reménytelen és hősiességel teljében kóvályogtunk ide-oda, egyik csoporttól a másikig, valamiféle transzban. Mindenki vitte volna a fegyvert, még azt sem tudtuk, hogy mit akarunk tenni, akarunk-e barikádokat építeni, de fegyver azért csak legyen!

Az idősebbek próbálták az eksztázist hűteni, mondván: ha fel is robbantanánk a hidat, az oroszok egy-két óra alatt átkelnének az általuk felállított pontonhídon, akárcsak 1944-ben. Másrészt Szeged az árvíz utáni átépítéssel – körutak, sugárutak –, valamint domborzati viszonyaival, nullával egyenlő terepadottságaival védhetetlen, néhány óra alatt az egész város romhalmazzá válna. A katonáinkban sem bízhatunk, ahányan vannak, annyifelé húznak, a tisztok pedig majdnem mind megbízhatatlanok. A viták néha veszekedésekké fajultak, de a katasztrófa elkerülése mellett érvelők végül felülkerekedtek. A lelke mélyén mindenki érezte, hogy nekik van igazuk, a hősködés értelmetlen, ha ezrével pusztulnánk, akkor se tudnánk megállítani a ruszkit.

Mérhetetlen kiábrándultsággal, szinte sírva bandukoltunk haza a barátommal, egyúttal osztálytársammal, Dobai Péterrel, akivel egysároknaira laktunk egymástól. Hogy miért nem dobtuk el a töltényt és a gránátot, arra máig sincs magyarázat. Vittük, mint az oltári szentséget, a forradalomhoz kapcsolódó, utolsó relikviákat, mint ahogy a kenyeret se dobjuk bele a szemébe. Előbb Péterékhez toppantunk be, és amikor az apja meglátta, mit hoztunk haza, elsápadt. Azonnal kivette a kezünkből, egy szót se szólt, rámutatott a fotelekre, mintegy ránk parancsolva, hogy oda telepedjünk le. Aztán hozott egy ásót és gereblyét, felkötötte a biciklijére, és elkerekedett valahová. Jó másfél órába is beletelt, míg visszatért. Gondolom, valamelyik közeli erdőcskébe, ligetbe, kisebb tóhoz (Rókusi-tó, Búvár-tó, Vér-tó) hajtott, és így mai fejjel, utólag feltételezem, azért vitte magával a szerszámokat, hogy úgy nézzen ki, mint bármelyik vasárnapi kiskertes, vityillós, aki a gazt gereblyézi, és a maradék, földön heverő tököt hozza haza. Oka bőven volt rá a családnak! Gyuszi bácsi, a hajdani királyi főügyész, akkoriban a vízügynél dolgozott mint raktáros; állandó megfigyelés alatt állt a család, csoda, hogy nem vitték el őket is a Hortobágyra 1952-ben. „Idefigyeljete, soha többé nem be-

széltek erről senkinek! Megértettétek?” – mindössze ennyit mondott Gyuszi bácsi, és semmi lelkifröccs. Persze, hogy megértettük, szótlánul bólogtunk.

Hajnaltájt vagy inkább késő éjjel robbanások, géppuskaropogás verte fel a városra boruló csendet. A „felszabadítók” mindössze egyetlen lakást lőtték szét, az egyik tank megcsúszott a hídon, talán úgy vélte, hogy találatot kapott, és beletrafált a városi párttitkár lakásába. Szó, ami szó: tényleg leadtak a színház mellől az ottani kis csoport tagjai néhány géppisztolysorozatot, ami annyit ért, mint a szúnyogcsípés. A páncélosok zavartalanul gördültek tovább, aztán a Rákóczi térnél is folyt egy kis csetepaté, ott kézigránátot is hajítottak az egyik tankra, ami még annyit se ért, mint halottnak a jó reggelt. A hadoszlop itt sem állt le, folyamatosan húztak át a városon, céljuk az öthalmi laktanya volt, el is foglalták egyetlen lövés nélkül, s aztán berendezkedtek ott.

Csak az 1990 után megjelent tanulmányokból, könyvekből értesülhettünk arról, hogy a város és a megye kommunista vezetői hogyan próbálták átjátszani magukat a munkástanácsokba és a Forradalmi Nemzeti Bizottságba, amelynek például tagja lett Tombác Imre, a kommunista tanácselnök-helyettes is, a Forradalmi Katonai Tanács elnökéül pedig azt a Halász főhadnagyot választották, aki a katonai diktatúrát bevezette, és az egyetemistákat és a középiskolásokat szétverette október 24-én. A rendőrség élén végig az a Mogyorósi őrnagy állott, aki úgy váltogatta a köpönyegét, ahogy a hatalmi helyzet változott. Ő helyeztette közbiztonsági őrizetbe a forradalom győzelme után az államvédelmi tisztet (Csillag börtön), majd kegyetlenül megverette a szovjet restauráció után a Jugoszláviából visszaadott nemzetőrparancsnokot, Lazur Barnát és társait, ám végül a kádárista új-régi garnitúra nem tartott igényt a szolgálataira, elítéltette, és rövid időre börtönbe is záratta, nem bocsátva meg neki az október végi metamorfózist, amikor éppen Perbiónak gazsulált.

A megtorlás már november 6-án elkezdődött, amikor az öthalmi laktanyából visszatérő szovjet alakulat Ábrahám Antal és id. Komócsin Mihály kommunista potentátok muszkavezetőinek közreműködésével letartóztatták a városházán a Forradalmi Nemzeti Bizottság éppen ott üléselő tagjait.

Az üzemekben a munkástanácsok sokkal nagyobb kontroll közepette alakultak, mivel a munkatársak, „szakik”, kollégák tökéletesen tudták, kikben bízhatnak meg, kikre bízhatják rá az életüket, saját, kisebb közösségük vezetését. A világtörténelemben páratlan, hogy ilyen rövid idő alatt az alulról jövő kezdeményezéssel egy egész társadalmat átszövő, középvezetői háló alakuljon ki. Hannah Arendt, a világhírű szociológus, egykori Heidegger-tanítvány könyvet is írt erről a folyamatról, és úgy vélekedett, hogy a legújabb kori történelemben ez volt az egyetlen olyan megnyilvánulás, amely – a későbbiekben kiforrva és győzelemre víve – valóságos harmadik utat jelenthetett volna a kommunizmus és a kapitalizmus mellett.

A pesti harcok mindannyiunkat lelkesítettek és megrendítettek, noha a részleteket alig ismertük, csak az innen-onnan hallott, olvasott hírekből alkothattunk valamiféle képet róluk. Csodáltuk a szabadságharcosokat, a gyakran velünk egykorú srácokat és lányokat, lélekben egyik voltunk velük. 1989 után közülük jó néhányal megismerkedtem, összebarátkoztam, mert bennem megbíztak, tudták, hogy én is megjártam Kádár börtöneit, s hogy olyan filmet forgatunk róluk, amely méltó a hajdani események résztvevőihöz, hűen tükrözi harcukat, későbbi sorsukat, szenvedéseiket. Kíváncsi voltam, hogy amikor a rossz hírek jöttek november elseje után, vagyis amikor ismét özönlöttek befelé a szovjet csapatok, mire alapozták a reményt, miért nem adták fel rögtön... Hát végeredményben arra, amire a vidékiek közül is a legtöbben: vagyis hogy az ENSZ ezt nem fogja hagyni, beküldi a felmentő csapatokat, mert ha néhány évvel korábban Korea fontos volt a világszervezetnek, akkor Magyarország, itt, Európa szívében miért ne lenne fontos? Hiszen állandóan arra biztatták a kelet-európai rab nemzeteket, hogy tegyenek meg mindent a szabadságukért, és akkor majd a Nyugat is megsegíti őket. Legfőképpen Amerika! Legalábbis ezzel áztatott valamennyiünket éveken át a Szabad Európa Rádió... Küldtek élelmiszert, gyógyszert, kötszert, ruhaneműt, befogadták a menekülteket, de a forradalom kimenetele már az első pillanattól el volt döntve, vagy ahogy manapság mondják: le volt vajazva. A moszkvai amerikai nagykövet, Charles Bohlen idejekorán biztosította a

Kreml vezetőit, hogy a status quót az USA nem rúgja fel, Magyarország a szovjet szféra érdekléte. A nyugati hatalmak a saját pecsenyéjüket sütögették, amikor a mi forradalmunk okozta, pillanatnyi szovjet bizonytalanságot használták ki a szuezi válság kirobbantására.

Hogy 1947-től mennyire elviselhetetlenné vált az élet idehaza, ma már köztudott. Neves történészek fél könyvtáryit írtak erről a korszakról a legkülönbélebb szempontok alapján és figyelembe vételével. Nem volt a társadalomnak olyan rétege, amelyet ne bántottak, gyötörtek, sértettek, hurcoltak volna meg. Kezdődött a magánvagyon államosításával, magyarul elrablásával (egészen pitiáner szintekig: a családi házakig, vagy például a suszter- és órásműhelyekig), folytatódott a középosztály befeketítésével, parazitának bélyegezve minden „polgárit”: az életvitelt, a szokásokat, a szorgalmat, és ugyanúgy a kiskereskedőkkel és a kisiparosokkal is, akiket „kispolgári csökevényként” kezeltek, s aztán betetőzte ezt a parasztság kegyetlen üldözése, erőszakos bekényszerítése a kolhozok mintájára szerveződő „termelőszövetkezetekbe” (téeszekbe), amivel együtt járt a föld, a gépek, az állatok elkobzása, továbbá az irgalmatlan beszolgáltatási kényszer, amely tízezreket juttatott koldusbotra és ezreket börtönbe. Tetőzött a kulákdözözéssel, a kitelepítésekkel, a szovjet típusú koncentrációs táborok (Recsk, Kistarcsa, Hortobágy) felállításával, az ÁVH szörnyű terrorjával, a csengőfrázzsal. A ráadás a gyerekek származás szerinti kategorizálása és megbélyegzése volt, és a szabadidő elrablása az állandó és kötelező politikai szemináriumokkal, illetve a kommunista elit kiváltságai és gátlástalan arroganciája, amely messze túltett bármiféle „úri és arisztokrata gögön”, holott ez csak kivételesen fordulhatott elő a Horthy-rendszerben, mert az ilyen viselkedésért akkoriban kigolyózták volna az illetőt... Hosszú oldalakon listázhatnám még, mitől telt be a pohár, mi készítette a halálosan megfélemlített, nyomorgó magyar társadalmat arra, hogy fellázadjon, mert így élni tovább már nem volt érdemes. Ez volt az elsődleges, a legfőbb ok, minden egyéb: a nemzeti függetlenség, a semlegesség, a többpártrendszer, a szabad választások megtartása csak a harcok közepette érlelődött követeléssé. Azt se felejtjük el, hogy Ausztriát előző évben, 1955-

ben engedték ki az oroszok a markukból, hogy Ausztria semleges marad, nem lép be a NATO-ba. Persze, hogy bennünk is ehhez hasonló remények éledeztek: ha nekik sikerült, nekünk is szerencsénk lehet, hiszen stratégiailag mi sem vagyunk fontosabbak Ausztriánál.

A forradalmat vérbe fojtották (mint már annyiszor a történelmünk során), peregtek a hetek, a hónapok, folytak a letartóztatások. Kikre utaztak? Kiket gyűjtöttek be először? A fegyveres felkelőket, a szabadságharcosokat, a nemzet-

őröket és a helyi forradalmi nemzeti bizottságok tagjait, majd következtek a munkástanácsokba beválasztottak, valamint az egyetemek, főiskolák és középiskolák exponált oktatói s a MEFESZ vezetői, a Petőfi Kör vezetői, aktív tagjai, a sztálinizmusból kiábrándult újságírók és írók (Déry Tibor, Fekete Sándor), és még a szimpatizánsok is számolhattak ilyen-amolyan megtorlással, hercehurcával, ha eljárt a szájuk. Legszívesebben még a gombot is letartóztatták volna a kabátról, mert visszatért a „mindenki gyanús, aki él”-elve.

Virágzó fák

Őrangyalom halála

Lovaglunk e maradék tájon,
ha nem nyerünk,
s nyergünk üres,
szívünk rühes,
tevegelünk.

Szeretet, bosszú, mindegy – fájjon.
Vagy zuhanunk fekélylő éjbe;
nyers kátránypapírból a bőre.
Szurokvadász pók ránt le mélybe,
sötétség kitanult dublóre.

Sivatag: olajkent homokóra,
a szél port morzsol, nem tud róla,
nem segít, hogy hány az óra.
Idő nincs, csak szélcsatorna.
De mindent elbír a dromedár,
érzi, porladt testünk hova száll;
vándordalnok, én is vezeklek,
mint, akit úznek, úgy tevegleg.
Nyom nem marad, csak vak szemhatár.

Felhő-cafatokra tépett ég,
nincs más, csak alant, vagy felettébb.
Kondenzcsík karistolta szemed,
rajta hangya is által mehet,
nem látsz vele, börtönzi jég,
jó majd gyöngye tél, és szétreped.
Kérdelek, megszállott trombitás,
holt szemben, miért e rianás,
ez volna a langy-remény jele:
enged Isten-háta hidege?

Szántás-barna csuhában kúszom,
mag és menny talán megfogán,
tabu azt kikaparni onnan;
túl, sok megszarolt-létű túszon
kevés volt vérpocsékló roham,
fölégetett falu, bús üszög?
Utánam! – vezényszó dübörög,
viszhangozza szív, s valaki lőtt...

Fölbuknak az elszántan elsők,
szívütemükből a dobverők
kinémulnak, pergőtűz veret,
fogy a Föld, mint a Hold s a sereg;
szuronnal lemetszett hímtagok
venyigeszőnyegén roskadok,
most minden halál itt lett enyém.

Nincs szomorúbb, mint az az ország,
mely elhagyatott, mint kutyaól,
s kikopott belőle a jószág:
elnyűtt visszhang, mi visszacsahol;
zászlókból kitaposták a vért,
meggyalázták a szüzi fehért,
maradt ábránd-maszatos a zöld:
lesz még tavasz, mit degeszre tölt?
Nem feledjük a Szemet szemért,
ótestamentumi tan elért,
némely buzgóktól megtanultuk,
kik Istentől lopták a múltjuk.

Kék sárteke Föld, történelem-
tágasra szűkített mord való,
zordonan is szép hiedelem,
eltévedt jószág üget velem,
szó, szándék, mi gyomrából való,
nékem nem ajándék, veszedelem;
ha a tartalmát kiengedem,
(a csel hősi, bár alávaló);
nem fegyverek győznek, trágyaszag,
s az emlékezet, mely ásatag,
az életre buzdítva fut tova
a Szent Mihály gyepplőtelen lova.
Gyászhuszárok, ti mindnyájan itt
a pántlikás ösztön mit gyanít?
Magyarország, már megint hova?
Továbbra is ide, vagy oda.

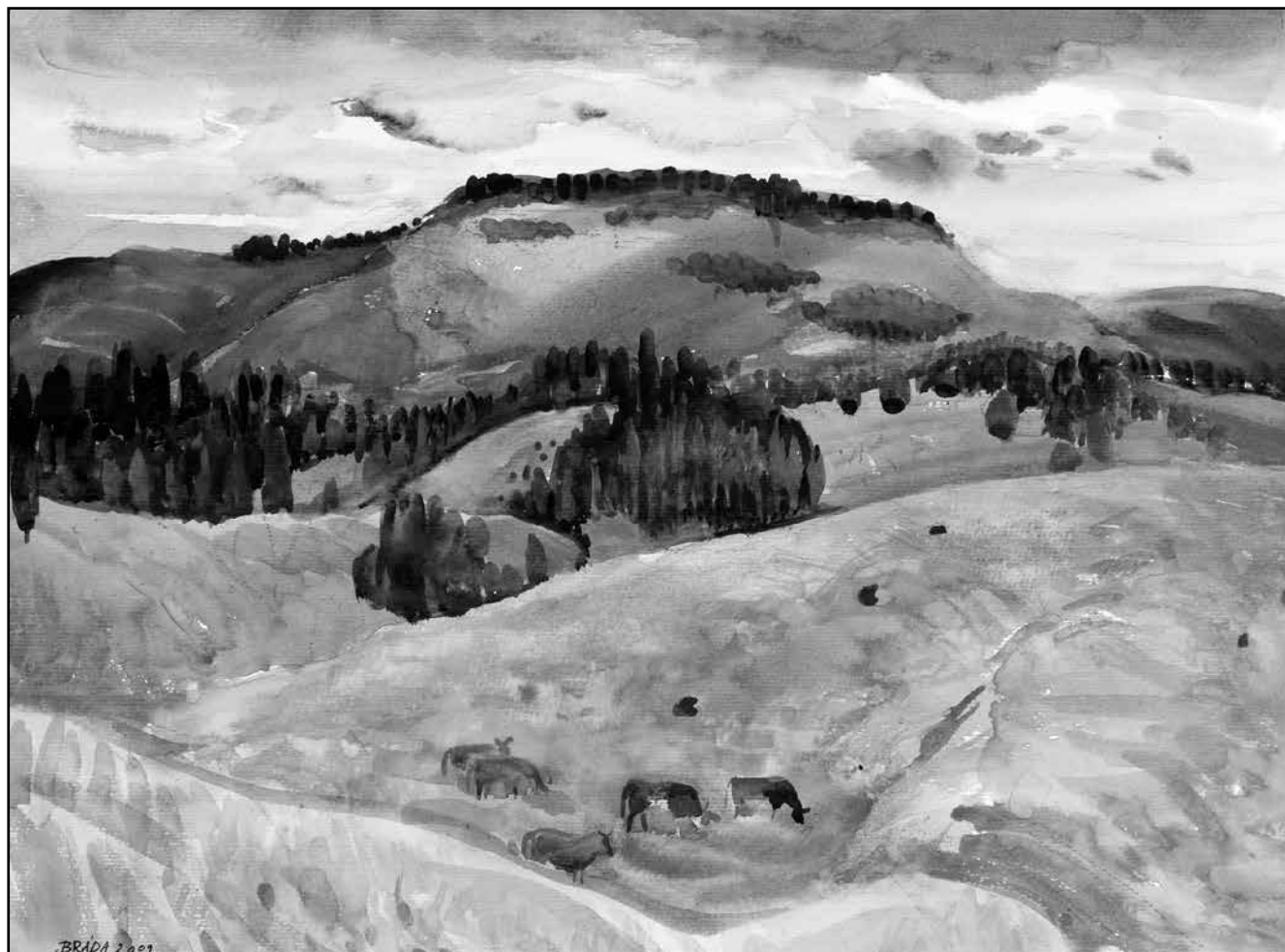
DA.

Fölöttem repül egy szárnyas ló,
 nekem lábaim rogyanóban,
 vonszolnak testüregig porban.
 Kaptat velem Trójai Faló,
 én leszállani már nem merek,
 fognak kék sodronyú visszerek.
 Lent üvöltnek éhes farkasok,
 visszavonítani hangom rekedt,
 kurtán, furcsán elbánnak velem.
 Futni nem tudok, nem akarok,
 sarkamban lihegnek, fönt sasok.
 Ki az, ki innen kikecmereg?
 Élek még, vagy már halott vagyok?

Ha kapnék egy szabályos mankót,
 amit nem verslábakra szabnók
 gyors, magyar invalidus volnék,
 érdemérmek tükrében ottlét
 fénylene, majd látszik, felbukom
 (lám a hősi halált is unom).

Elöttem fehér fátyolhalom
 gubancban: lelőtt órangyalom,
 egy csomóban nyugoszik velem,
 oda az egyetlen védelem.
 Összeraknálak, segít újra,
 lelkemet átadva, beléd fújva?
 Röpiés turulhatáron túlra,
 tanulja, mit tegyen lényegem.
 Velem az alapnégy lételem,
 vigyenek el egy új nagy útra,
 feküdjek mezőn, ázzak újra,
 rothadjak konok megújulva,
 hadd hihessem, vagyok megint még,
 nem ez lesz a végzetem sírja,
 remélve hóval kezelt húsom
 kitarat, nem vesz reményt, nem búsong,
 kiböjtöli, ha jó a csíra.

Pomáz, 2015. július 4.

Izvora

Szegedi utcaképek 1956-ból

Azon a nyáron kórházba kerültem, nemigen foglalkoztam a világgal, a körülöttem zajló történelmi eseményekkel, különben is, 15 évesen más az ember érdeklődése. Amikor ősz elején kiengettek a kórházból, apám vitt a biciklijén, a lábam gipszben volt. Éppen a főtéren kerekeztünk, amikor a fákra erősített hangszórókon a rádió bemondta Rákosi lemondását követően Gerő főtitkárrá választását, és hogy ezt „örömmel fogadták a munkások”. Az augusztus végi ebédidőben olyan furcsán hangzott ez a szöveg: örömmel fogadták. De kik és minek örültek? Ráadásul addig hamarabb észrevetted volna a különbséget két tojás, mint az ilyen propagandaszövegek között. De a munkások tapsoltak és örültek, és éppen Gerőnek, mondta a rádió. Erre Apám is morgott, pedig politikai ügyben csak egyszer fakadt ki addig, amikor a napi 25 dekás kenyérfejadag idején a rádióbemondó beolvasta, hogy mennyi volt az éves búzatermés kilóban, ami olyan iszonyatosan nagy szám volt, hogy alig tudta kimondani. Később levették a lábamról a gipszet, hamar október vége lett, és egy különösen szép reggel, amikor őszi mézszínnel sütött a nap, iskolába menet, az (akkori szokás szerint) ablakba kitett rádió hírei mögött lövések dörögtek. Mentem az utcán, és nem értettem, mit hallok: lőnek a rádióban?

A gimnáziumi tanítás nem tükrözte ezt a zavart, de késő délelőtt a tanárok nyugtalansága ránk is átragadt. Este kiderült, a szüleink is csak találgattak a vasúti irodákban, a rádióadások zavaros hangjai sem maradtak abba, egyik közlemény követte a másikat, sok volt az adáspótló zene, majd Gerő beszélt mint a párt új főtitkára, és huligánokat meg fasisztákat szidalmazott, akik fegyverrel támadtak a néphatalomra, de leverték őket, közölte megnyugtatóan. Délután már nem lóttek a hírek alatt, de közben Pesten tüntettek, a rádióban meg összevissza beszéltek, többször bemondták: aki leteszi a fegyvert, kegyelmet kap.

Akkor ezek lőhettek a hírek alatt, gondoltam... De miért kérik őket fegyverletételre? Hol maradt a rendőrség, azoktól egész addig mindenki rejtgett, most meg lőhetnek az utcán a huligánok? Nem voltam én akkor ilyen okos, de a zavart éreztem, és ezek a kérdéseim lettek volna, de nem volt kinek feltenni őket. Ilyeneket persze sem akkor, sem később nem volt ajánlatos hangosan megfogalmazni, ezt biztosan tudtam, ezért befogtam a számat. És ezt a hallgatást még csak nem is kellett tanítani, aki beleszületett ebbe a világba, tudta, hol a helye.

Másnap reggel ugyan ismét elkezdődött a tanítás, de nem ment a tanároknak, és nekünk sem – figyelmetlenek voltunk. Mindenkit az érdekelt, mi történik Pesten napok óta, ám ezt tanáraink sem tudták, mi meg voltunk annyira tapasztalt börtönfiókák, hogy érezzük, ha kérdeznénk, akkor sem mernének őszintén válaszolni. Különben sem akart senki sem kellemetlenkedni nekik, így azután úgy tettünk, mintha komolyan vennénk az iskolát.

Szegeden akkor reggel még minden csendes és látszólag rendezett volt, mint évtizedekkel később megtudtuk, a helyi pártvezetők rövid úton kimenekültek az országból, át a határon – irány Tito országa. Amint a szovjet tankok megjöttek, ők is visszajöttek. Naná, a hatalomba! Kicsivel később, 10 óra után valamivel, ízelítőt kaphattunk abból, milyen lehetett Pesten október 23-án délután, amikor az egyetemisták megkezdték a tüntetést. Nálunk talán már becsöngették a nagyszünet után, amikor egyszeriben hangos utcai gyülekezésre figyeltünk fel a Radnóti gimnázium ablakai alatt – a mi osztályunk éppen oda nézett a magas földszintről. Tanári parancsra eleinte igyekeztünk nem törődni a kinti hangzavarral, de egyszer csak nem lehetett tovább, mert a gyülekezők kórossá egyesültek, és hihetetlen, de nekünk kiáltoztak, minket hívtak! Az addig alaktalan hangok felénk

dübörögtek: Gyertek ki! Gyertek ki! – szólítottak. Tanárunk megdermedt, becsukatta az ablakokat, ám ez mit sem használt, a kinti tömeg skandálta a hívást, időnként fölhangzott a szívig érő hívó szó: Aki magyar, velünk tart! Minden mást elnyomva harsogták az ablak alatt az időközben megtelt utcáról: Gyertek ki! Tanárunk ekkor egyszerűen kiszaladt a teremből, így magunkra maradtunk. Egyik osztálytársunk kifutott a portára, de lógó orral jött vissza, az iskola nagykapuját bezárták, arra nem lehet kimenni. Újra kinyitottuk az ablakokat (a tanár már nem volt bent a teremben), mire még inkább fölzugott a kinti kórus az ablakban látható gimnazisták felé: Gyertek ki! Gyertek ki! De az ablakpárkány és a járda között jó 5 méteres távolság volt, hogy menjünk? Mégis mentünk! Először röpültek a táskák, majd őket követték a diákok! Kiugrottak a tüntetők közé, akik kitárt karral segítették társainkat. Ketten maradtunk mindössze az osztályban, mindketten fel voltunk mentve testnevelésből...

Évtizedek teltek el, az ablakon kiugró osztályról soha nem esett szó köztünk, mintha nem is velünk történt volna. Sok év után egy öregdiák-találkozón idézte föl valaki a történetet, mire egyszerűen fölforrósodott a hangulat, és egymás szavába vágva emlékeztünk. Végre kibeszéltük magunkból a közös titkot, amely évtizedekig közös bűn volt, hurcoltuk is eltemetve annyi éven át: mi is tüntettünk a fölkelőkkel!

És nem csak aznap! A szabadság szegedi röpke napjainak egyikére városi tüntetést szerveztek, ahová már az egész iskola hivatalos volt. Egyetlen tanárunk, a tudós Für István tanár úr vállalta magára, hogy az ismét a mi ablakaink alatt gyülekező tömegben kettős sorokba igazítsa a radnótis diákokat. Emlékezetem szerint utána nem maradhatott az iskolába, bár minden bűne annyi volt: lelkére kötötte a gyerekeknek, hogy el ne veszítsék egymást, és hogy amint meghallgatják a szónoklatokat, induljanak haza. Mivel Újszegedről jártam be az iskolába, biciklivel közlekedtem, így a kétkerekűvel mentem a tüntetésre is, amit külön élveztem. Odafele a Takaréktár utcáig nem is volt semmi gond, ugyan az osztálytól elsodródtem, de a nép jókedvűen gyülekezett, elnézték nekem a bicajt a tömegben. Maga a demonstráció tragikusra fordult, ami a civil résztvevőktől függetlenül történt így. Eredeti-

leg a Takaréktár utca csak gyülekezési pont volt, majd a Széchenyi tér következett volna, ha odaengednek bennünket. Ám a város valamely tudatlan ökre (egyéb jelzővel nem illetem) lezáratta az utcának a térre néző torkolatát, géppisztolyos katonák sorfalát állítva ott keresztbe. Géppisztoly a fegyvertelen tömeggel szemben! Sok évvel később tudtam meg, a magyar hadseregnek – a mintául szolgáló szovjettel megegyezően – semmilyen tömegoszlató fegyvere nem volt, mivel föl sem merült ennek igénye. Aki a néphatalom ellen lépett volna föl, az népellenesség, akit a KGB vagy itthon az ÁVH lehetőleg sötét éjjel letartóztat, és ha csak egy évtized börtönt kap – megúsza! De vissza a Takaréktár utcától a Széchenyi teret lezáró, felfegyverzett katonai sorfalhoz. A tér elzárására vonatkozó parancs értelmetlennek tűnt, hiszen az emberek oda mehetnek saját városukban, ahová akarnak, ahol a szónokokat hallgathatják. De nem lehetett, a katonák ott álltak lábhoz tett háborús gépfegyverekkel, és a tiszt vezényszavára vártak – belénk lönek! Az emberek hitetlenül és értetlenül nézték őket, mit keresnek velük szemben, ők békés szándékkal jöttek, fegyvertelenül. A *Himnusz*t énekeltük mint segítségül hívott kapaszkodót, és valahányszor elhangzott, közelebb s közelebb léptünk a fegyveresekhez. S bár ők is magyarok voltak, magyar katonák, ha szovjet gimnasztyorkában is, mégsem tartoztunk össze. Az akkori idők parancsa szerint a katonák részben szovjet egyenruhát viseltek, tányérsapkájukban, ormótlan csizmájukban mereven álltak, kezükben dobtáras gépfegyverrel. Minden egyes Himnusz-éneklés után néhány lépést előremen-tünk, majd amikor a tiszt értékelése szerint veszélyesen megközelítettük a sorfalat, tüzelőállásba vezényelte katonáit – ilyenkor meghátráltunk, és a történet újraindult. Közben volt csillapító beszéd az utca sarkán lévő „vasalóháznak” a patika fölötti erkélyéről, de egyik fél sem tágitott. Egyszeriben váratlan menet érkezett a Kossuth Lajos sugárút felől, és kivágott címerű, vértől átitatott nemzeti zászlóba takarva egy holttestet hoztak közénk. A forradalom első szegedi áldozata fegyvergyolgy által vesztette életét, állítólag maig tisztázatlan körülmények között. E megrendítő jelenet fölborította az addig sem békés helyzetet, a tömeg föl-zúdult lelkiállapotban meglódult a katonák felé, el akartunk jutni a mintegy tízméternyire ránk váró,

üres Széchenyi térre. Ekkor a tiszt „Fegyvert vállalhoz!” vezényszóval tüzet rendelt az emberek feje fölé, majd többször is sortüzet vezényelt. Egy emberként kuporodtunk, hasaltunk, szorosan tapadtunk az utcakőre. Keserves volt. A nevében magyar hadsereg sortüzei fenyegették, alázták, lőtték meg testvéreiket. Mindenki megrendült, tehetetlen dühöt érzett, a tüntetés föloszlatása csak haragot okozott. Nem mehettünk ugyan be a térre koszorúzni, tisztelni hajdani nagyjaink máig őrzött szobrai előtt, de ez nem lett siker az elnyomó úr/elvtársaknak sem. Kimutatkozott félelmük, elszánt gonoszságuk, hazug képmutatásuk. Ezért utána ezt leplezték egészen a rendszerváltásig. Nyomorult történet, még ha nyíltan – titkolva, fegyvertelen – kiegyeztünk is a túlerővel, csak hagyjanak boldogulni, ahogy lehet. Ezt a különös magyar helyzetet nevezték kiegyezésnek Kádár hatalma és népe között. Így voltunk a legvidámabb barakk. Vidám hely, sőt a legvidámabb, de a barakkok között! Minderről akkor, a szegedi tüntetés géppisztolyos letörésekor még mit sem tudtam. Amint csüggedten, megalázva kifelé börtorkáltunk a kerékpárt tolvaj az utcából, mindenütt ijedséget és haragot láttam az arcokon. Nem így képzelték a szabadság napjainak nyitányát, és csalódásuk fájalmát nem enyhítette, hogy utóbb belátták a kétszer kettő józanságát. Erőszak ellen nem lehet békés tüntetéssel szembeszegülni, mert ütnek, ezt tanulták ott meg, alig néhány sortűz után... Szegeden a békés felvonulókra lőttek, egy máig arctalan, tettéért soha felelősséget nem vállaló, gyáva szörnyeteg parancsára. Korosztályom életérzését Gothár Péter *Megáll az idő* című feledhetetlen filmje fejezte ki. Pontosan azt üzenete, amit átélünk: ezeké a hatalom, és ezt nem is fogják kiadni a kezükből soha. Nem is tették utána még évtizedekig, és akkor is csak azért, mert Nagy Testvérünk, a nagy SZU összeroppant.

Mindez azonban még csak előzetes volt ahhoz a sokkoló élményhez, amelyet számomra az akkor még egyetlen szegedi hídon átdübörgő tankok hosszú sora okozott. Nagylak felől lépték át az országhatárt, és Budapest „felszabadítására” vonultak. Mint utóbb kiderült, a tankos katonák Szezezt keresték a Dunánál... Talán itt a Tiszánál is, de ez nem tudódott ki... Egy borús, felhőktől terhes októberi délután kerekeztem volna haza Új-

szegedre, az akkor még egyetlen hídon át, de azt mindenfelől lezárták a civilek előtt. Jobb érzésű ember egyébként sem ment a hídra, már ha nem volt neki kötelesség, mert dübörgött, rázkódott az egész építmény a bömbölő tankmotoroktól, sűrű füstbe burkolva a Tisza fölötti légteret. Az emberek báván álltak a járdákon, már akik ott voltunk, félelemben. Emlékszem, amint az egyik tank, a híd város felőli lejtőjén, menet közben tüzelt egy akkoriban még működő régi halászcserda tetejére, ahonnan talán lövést észlelt. Legföljebb csak puska lövés lehetett, de a tank torkolattüzével torolták meg a rendbontást. Jelzem, akkor még ott ragyogott a hídtest Szeged felőli keresztpillérén az aranybetűs fölirat: Rákosi Mátyás híd. Mellesleg amikor népünk bölcs vezérének neve alá ért a baráti tank, akkor tüzelt.

A napok hangulatát jelezte, hogy egy férfi, a Múzeumkert magasságában, a Közművelődésért feliratú palota oldalán, már akkor ordított, amikor toltam föl a bicaját, bár a dübörgéstől csak így lehetett beszélni, és vette is le a mindjárt a zakóját, odaadva egy társának, mert ő lefekszik a tank elé. Ez a tank elé fekvés a város felé lejtő szakaszon történt, ami ellen a barátai szintén üvöltve tiltakoztak. Annyira megrémültem, hogy meg sem állva, toltam tovább a kerékpárt. Félszemmel hátranéztem, valóban leugrott a járdáról, és az úttestre feküdt. A tank nem állt meg, de nagyon nem is tehetne volna, hosszú sorban jött utána a harcokcsisor, a szépséges Erzsébet-templom oldaláról. Az úttesten magánkívüli izgalmában ordító férfit ketten fölkapták, és visszahúzták a járdára, a tank talán lassított valamelyest, de hogy mit tett volna, ha az ember ott marad előtte...

Szeged szerény kis hidacska különben nagyon megrongálódott az átvonuló tankhadosztályoktól, mert a hatalmas lánctalpak föltépték a járdaszegélyt védő acélsíneket, és azok fölkkorodva, mint óriás fémkarikák meredtek a levegőbe. Utána még hónapokig nem javították ki a híd sebeit, talán arra gondoltak, jön az utánpótlás, mert a tankok visszavonulásáról bizonyosan nem fantáziáltak a városi döntéshozók. Arra még 40 évet kellett várni, s ezt a dátumot akkoriban csak az égiek ismerhették.

Mi meg rövidesen „indultunk az Életbe”, két év múlva érettségiztünk.

Vérünkre tetovált

Érezni kezd a táj és egyre lángol,
de micsoda világ készül itt lenn?!
Mégfogalmazódik végleges arcunk
----- a születő tűzben.

Az első fénysugártól -----
a bezúzott szóig élünk és halunk.
Üvegszilánk metszi szét nyelvünket,
és hallgatni lassan megtanulunk.

Mert a csönd összevérezi létünk
hajszálygökereit és temet.
Élő húsunkat tépi föl naponta
----- a végső rettenet.

Az utolsó szalmaszámban
már csak az ember hisz.
Hogy megkapaszkodnának
bogarakban a rögök és a lélek is.

A földig kifosztott ég alatt
----- sem csillag, sem Isten.
Éjszakáink kopott priccsei
túl kemények, túl töröttek már itten.

Ebben az európai szabadságban
ágyunk, lélegzetünk is alig.
Élünk, tengődünk gyönyörűen;
és sírunk rémséges múltakig.

A történelem megcsúfolt
terhei roppannak beléd: ó, jaj!
Keserveid egybegyűlt súlya alatt
----- meg ne szólalj!

Csönndhöz szűkült gyomrunkig
zárt, néma kőhalom savüledéke az út.
Éhünkre, korgó reményeinkre
csak az összesöpört morzsa jut.

Nélkülözések, romló évszakok
visszhangzó, keserű hullámaiban égünk.
A szomorúság örvényei alatt
kilátszik meztelenségünk.

Sorsunkat, szégyenünket
a végtelen mögül ezernyi csillag nézi.
Villognak ránk a magasból
a megriadt kések pengéi.

Fémek lapulnak sebeinkhez.
Itt jobban fáj a zászló, a vágy.
Szülőföldünk ez a megalázott égbolt.
Vérünkre tetovált Magyarország.

Bogner Mária

Levél horgosi barátomhoz

Kedves János!

A te kis falud világhírű lett, de ennek, gondolom, nem örültök annyira.

Én Budapesten lakom, alig öt kilométerre a (Közel-) Keleti pályaudvartól. A békés határsértők tömegeit kerülgettük heteken keresztül, és a városban mindenkinek megvolt a véleménye erről a modern földindulásról. Igen, a globalizmussal mi magunk szakasztottuk nyakunkba a bajt. A világ egy nagy falu lett, és az teljesen törvényszerű, hogy a szegény alvégről a gazdag felvégre költöznek az emberek, főleg, ha közelebb is van a segélyosztó iroda. De az normális-e, hogy a világ egy nagy falu lett?

Az én házam, az én váram. És erős vár a mi Istenünk. De nem az a vár az erős, amelynek fala kőből épült, bástyái magasak, raktáraiban eleség és ital elegendő, katonáit páncél és fegyver védi, hanem az, ahonnan senki nem dobja ki a kapukulcsot.

A te kis faludat újra elérte a történelem országútja. Sokáig fogalmaztak úgy a médiában, folyamatosan hangsúlyozva, hogy békésen vonulnak a határsértők, amiről nekem a fából vaszarika jutott eszembe és a vértelen forradalom. Mi, akik most együtt érzünk veletek, ekkor is hallottunk letaposott veteményesekről, ahol betonkeménységű lett a talaj, elégetett kerítésről, letarolt gyümölcsösről és síró nénikről, akiké volt mindez, és nem érte el a káruk a híradók ingerküszöbét.

Budapest népe nem örült a migránsoknak. Mindennap megfordultam köztük, arra vitt az utam munkába menet és onnan jövet. A végén már egy negyvencentis folyosón lehetett lemenni a másfél éve avatott, felújított aluljáróba. Még szerencse, hogy az új metróvonal közel esett a lejárathoz. Bűz, mocskok, szemét mindenütt. Alvó és kimerült emberek, egy tőlünk távol eső kultúrából. A járókelők megjegyzései, amelyek

meg sem közelítették a PC-beszéd hangnemét. Levelemben nem idézem ezeket, de a rengeteg internetes fórum-hozzászólást bizonyára ti is olvassátok, és érzékelitek: élnek errefelé is normálisan gondolkodó emberek, akik a szemüknek hisznek.

Tudtuk, hogy szeptember 15-e után új idők jönnek. Kicsit zavar a kormányzati kommunikáció, mely unalomig sulykolja a nyilvánvalót. Attól tartok, hogy egy idő után kontraproduktív lesz a mondanivaló (Magyarország jobban teljesít). Be kell látnom azonban, hogy az ébredéshez jól jöhet a vekker. Itt Budapesten kitararították a Keleti környékét, kicsit csökkenhet a félelem, ha nem nézünk híradót.

János, sokan nem néznek híradót Magyarországon. Horgoson még megszólal a harang, nálunk pedig folytatódhat a liberális valóságshow... Európa vezetőihez nem ér el a horgosi templom harangszava. A gyerekek hazaértek Röszkéről?

A békés határsértők feladták a családserető szerepet. Sokkolt a hír, hogy gyerekeket hajítottak át a kerítésen. Természetesen a magyar miniszterelnök tehet erről is, mert ha nem lenne kerítés, nem kellene áthajítani rajta a gyerekeket. Egyébként is csak vasúti síneken és autópályákon kellemes a gyaloglás. A mi kultúránk Jézus csodáját éli meg: pont annyiszor gyalogolunk az M1-es autópályán, ahányszor megpróbálunk vízen járni... A személyi adatok titokban tartását már nem is említem. A regisztrációtól való elemi tartózkodás a partizánokat és a földalatti mozgalom tagjait idézi.

Mit tanítanak napjainkban a történelemből? A keresztények fejéhez vágnak olyan – tetszőlegesen kiragadott – bibliai idézeteket, amelyek szerint a menekülteket be kell fogadni, akkor is, ha már a biztonságos görög vagy szerb földről érkeznek. A Biblia azért nagyszerű olvasmány, mert minden benne van az életről. Azt is megta-

láljuk benne, és idézhetjük, hogy „nincs Isten”. „Azt gondolja magában a bolond, hogy nincs Isten!” (Zsoltárok 14,1)

A pápa is megszólalt, arra buzdítva a keresztényeket, hogy a könyörület legyen erősebb a félelemnél. A pápa vagy naiv, vagy... nem tudom. A Szent Péter téren még nincsenek migránsok. Nehogy szektává süllyedjen az egyház, ahol a vezető kollektív vértanúságra hív bennünket. „Kard által vész el, aki kardot ragad.” Vajon Jézus visszarágasztja-e a fülünket, ha bennünket támadnak?

A horgosi események inkább ötszáz évvel korábban élt elődeink katolicizmusát igazolják. Hunyadi János, Dobó István és társaik még nem voltak a szekularizáció agymosottjai. Hívő és esendő emberek voltak. Nem okozott gondolkodásukban törést az, hogy a hazájuk ellen támadó betolakodót kupán verjék. Értésükre adták, hogy eddig, és ne tovább! Ma a szerb kormány tiltakozik, hogy a magyar rendőrség megloccsolta a horgosi földeket. Közben tétlenül nézték, ahogy a magukból kivetkőzött békés migránsok kifosztanak egy horgosi üzletet. A saját állampolgáraik, akik egy történelmi bűn következtében kénytelenek nem Magyarországon élni, kevesebb figyelmet kapnak, mint a törő-zúzó, húsz és negyven év közötti, erős testalkatú, nem kiéhezettnek tűnő „üldözöttek”.

Én azért ragaszkodom ahhoz az elvhez, amelyben felnőttem: katolikus vagyok, de nem hülye.

Orbán Viktort lehet szeretni és nem szeretni. Azt viszont észre kell venni, hogy Európában egyre többen adnak neki igazat. Ha egyetérténné a liberális kinyilatkoztatásokkal, miszerint a kerítés rossz, nem kell, embertelen, mert a migránsokat akadályozza a szabad mozgásukban, akkor eleve megkérdőjeleztük a határok létezését. Minden határét. Mindenki szereti tudni ugyanis, hogy ki lép be a házába. Ha beme gyünk valahova, akkor csöngetünk, vagy kopogunk előtte. A gazda komótosan felkel a fotelből, kinéz a kis kémlelőlyukon, vagy megnézi a bekamerázott bejáratról sugárzott képet, és ha úgy tetszik neki, akkor ajtót nyit. Ha ismeretlen érkezett, akkor megkérdezi, hogy kit keres, és mit szeretne.

Ha nem engeded be, az mai nyelven azt jelenti, hogy kirekesztetted. Nem kellene megalakotnunk a kirekesztés jogi formuláját?

Ha a mai Európa nagy vívmányaként emlegetett szabadon átjárható határokat emlegetjük, akkor korántsem a zöldhatárra gondolunk. Próbálja ki bárki, hogy a zöldhatáron átmegy egyik országból a másikba. Előtte viszont gondosan égesse el a személyi igazolványát.

Nem a menekültek száma fontos. Teljesen mindegy, hogy tízezer vagy százezer muszlim táborozik Horgosnál, és ront a kerítésnek. Nándorfehérvárt már a hátuk mögött hagyták, Zenta pedig messze van. Horgos hatezer lakója így is, úgy is tehetetlen. Egy liberális megmondóembernek eszébe jutott-e Horgos hatezer lakója? Azok a lehangosabb kerítésellenzők és migránsbarátok, akik éltették és működtették a vasfüggönyt – tűzparanccsal! –, és riogattak 2004-ben 23 millió román „migránssal”.

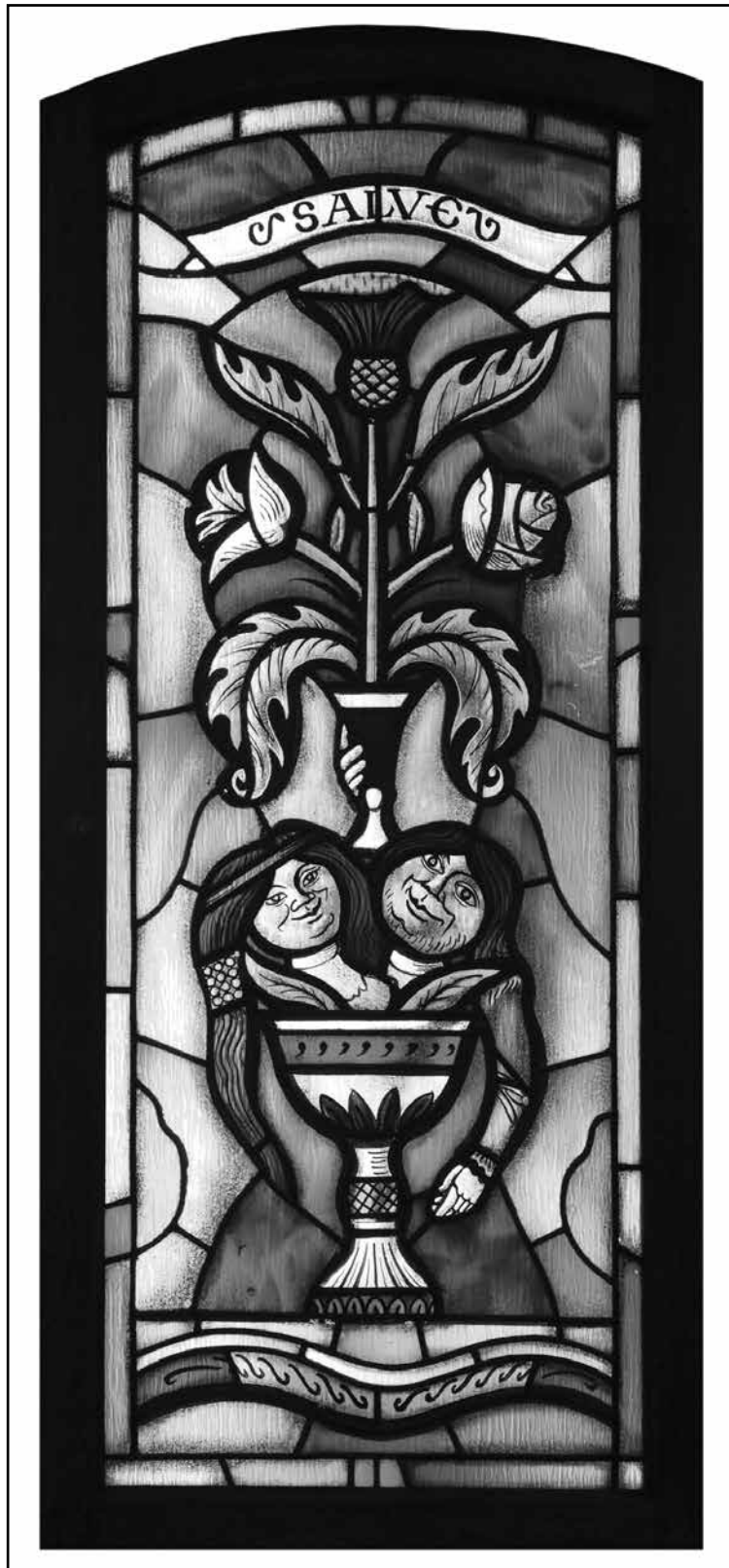
Ahogy Európa önti magából a segélyeket, az felér egy meghívással. Az viszont éppen elgondolkodtató, hogy az okostelefonokkal és euróval jól ellátott migránsok milyen jelre indultak el Nyugat felé. Attila hunjai rendezettebben vonultak annak idején, és azt is lehetett tudni, hogy Attila a vezér. Most ki a főnök? Ha nem Magyarország kormányát szapulja valaki, hanem testközelből érzi – szó szerint: érzi – a fenyegetést, a szokatlan agresszív és követelőző viselkedést, azonnal változik a véleménye. Horvátországnak egy nap kellett, hogy 180 fokos fordulatot vegyen a kormányzat álláspontja. Ha valakit nem vakít el az Orbán-gyűlölet és az „idegen szép”-érzés, rögtön látja, hogy itt bizony nagy a baj.

Kedves János! Remélem, hogy nem vigasztalásnak érzed a soraimat. Hornyik Miklós barátunk halála előtt pár nappal is azt mondta: Férfiak vagyunk, viselkedjünk tehát férfiként. Hozzáteszem: okos férfiként. Érezd, érezzétek, hogy gondolunk rátok. Tudjátok, hogy szeretünk benneteket. Tapasztaljátok, hogy fontosak vagytok nekünk.

Budapesten pályázatot hirdetek az iskolánkban, hogy a gyerekek – gimnazisták – rajzolják vagy írják le, hogy milyennek képzelik a környezetüket harminc év múlva. Azért harminc év múlva, hogy módjukban legyen ellenőrizni a pályázat végeredményét.

Írj ki te is ilyen pályázatot, akár az Aracsban, akár csak a kis horgosi iskolában. (A pályázat díjazásába szívesen beszálok.)

Akkor ijedjünk meg, ha a gyerekek mecseteket rajzolnak, és nem látszik a horgosi templom tornya.

Salve!

Mint minden reggel

Mert felébredsz,
felébred az ablak is:
kivilágosodik.
Kinyitod a szemed,
s felsüt a Nap,
s ragyog,
ahogy rám nézel.

Majd öltözik a blúzod,
szoknyád,
megfordul, hogy a tükörben
oldalról is
megnézze magát.
Fésülködik a hajad.
Cipőd már szaladna,
járná a várost,
munkába sietne,
szatyrod a boltba,
lenne tele:
cipelhessed.

Én meg hiányodtól
téblábolok,
botlok küszöbbe, falba.
Szúrós bozótot:
arcom tüskéit vágom.
Készülődök,
mint minden reggel,
hogy tollam nyomán
ma is útra keljek,
e háborús hangokat
hallató időben is,
jövőkeresőbe
neki a magasságnak,
a lihegő kaptatókon fölfele.

Már megint

Bedobva az utcáról,
mennyi falevél ajtóm előtt!
Az üzenetek annyira sürgősek,
a postás szélnek,
meg se várva a holnapot,
egész éjjel kézbesíteni kellett?

Megtelek szorongással:
ki tudja honnan érkeztek
át város- netán országhatáron:
jót nem jelentenek!

A szegénység kér bennük segítséget?
Vagy valahol a botok, öklök
már megint
magyarokat vernek?
Puskák próbálgatják hangjukat?
Nem bírnak magukkal,
újra kivagyiskodnak?

Az értesítések – ki tudja – a közelgő
őszről is szólhatnak,
nem csak félős aggodalmainkról.
Ha madarait nem is küldi még dél felé,
hidegét itt fújja az utcasarkon.

Gránitz Miklós angyala

Ünnepelt gyász

Kilencvenöt éve írták alá a trianoni diktátumot – Lehet-e ellenségből barát a magyar kisebbség?

Mottó: „Bevallom, hogy akkor is, és most is heveny utálattal tekintek arra a turáni törzsre. Török rokonaikhoz hasonlóan mindent leromboltak, és nem alkottak semmit.”

(Harold Nicolson, Nagy-Britannia képviselője az 1919-es párizsi békekonferencia csehszlovák határt kijelölő bizottságában)

Ázsiai barbárok, dákorománok megnyomórítói, sok ezer éves birodalmak meggyalázói, múltban ragadt kesergők, örök irredenták – nem éppen hízelgő kép él a magyarságról az utódnépek képzeletében. Persze ezeket a rémképeket nyilvánvalóan politikai érdek évszázadokon át táplálni és egész rendszereket alapozni rájuk. Körképünk arról, hogyan látnak bennünket Trianon kedvezményezett népei.

Szörnyű bűntény rázta meg Kolozsvárt a napokban. Még a sokat látott nyomozókat és a bűnügyi tudósítókat is valósággal letaglózta e példa nélküli, brutális cselekmény. Történt ugyanis, hogy a kincses város egyik belső zugában, ahol előszeretettel gyűlnek össze a félvilági figurák; a füstös vendéglők mélyén, ahol, mint a szakértő fogalmaz, a belépés díjtalan, de a kilépés bizonytalan; egyszerűen azokban az éttermekben, amelyek előszeretettel vonják ki magukat az erkölcs és a jó ízlés hatálya alól, bizarr dolgot tettek a vacsoravendégek tányérjára.

Messziről ínycsiklandozó flekkenek és rántott húsnak tűnt – zsíros szegélyén azonban valami rettenetes cafat rezgett. Rettenetesen ismerős cafat. Ha az ember közelebb hajolt, döbbenten láthatta, hogy nem más az, mint maga a Székelyföld a rántott hús keleti, valamint Horvátország a délnyugati határvidékén! Bizony, ott volt a karajok csillogó barázdáiban Csíkszereda, Nagyvárad, Zágráb, de még Fiume is jól kivehetően.

A Napoca News jó szimatú, ám biztonsági okokból névtelenségbe burkolózó cikkírója szerint ugyanis Kolozsvárott Nagy-Magyarország alakú rántott hússal inzultálják a románokat. A

magyar vendéglősök a szeparatista harcnak ezt a módját választják, tehát joggal merül föl a kérdés – így a leleplező írás szerzője –, hogy mikor pompáznak majd piros-fehér-zöld színekben a szeszes italok is...

Sajnos a fenti jelenség nem vicc, hanem a határon túli magyar világ hús-vér valósága. Keleti abszurd, mely kutyafejű magyarokban, „ezeréves határokat” formázó flekkenekben és ennél jóval kártékonyabb vérvádakban mutatkozik meg. Úgy tűnik, a történelmi Magyarország képe ott lebeg mindenhol, ahová szeleteltek, daráltak a területtől – 95 évvel a trianoni békediktátum aláírása után talán még ijeszítőbben, mint valaha.

Mintha az utódállamokat ma is az a rettegés tartaná ébren és érdekszövetségben, hogy a Kárpát-medencében bármikor visszaállhat „a magyar faj brutális és mesterséges uralma” – ahogy egy magyarimádattal nem igazán vádolható skót történész, Robert William Seton-Watson fogalmazott a múlt század elején.

De persze e szabálytalan rántott hús alakú királyság – avagy e szabálytalan királyság alakú rántott hús – víziója ott lebeg bennünk, magyarokban is. Sokakban kínzó, mert elérhetetlen ínycsiklandó, sokakban mindent meghatározó elrugaszkodási pontként, az önazonosság alap-elemeként, sokakban eltorzulva, rossz reflexekkel társulva vagy csillapíthatatlan, maga körül mindent fölemésztő nosztalgiként.

Vagy egyszerűen csak vegytiszta történelmi tudásként és tanulságként. Másokban meg lerázhatatlan fátumként. Nos, e mások a „határon túli” magyarok. És a határainkon túli románok, ruszinok, ukránok, szerbek és szlovákok, horvátok,

tok és szlovének, csehek és osztrákok: az egykori Osztrák–Magyar Monarchia utódnépei. Akik nem felejtnek. Sőt sokkal eltökéltebben és rémültebben emlékeznek, mint mi.

De végső soron mind ugyanazt a tényért üljük körül – csak különböző szájjal.

Hogy ne csupán vízióink és lázálmaink legyenek egymásról, ez évszázados törekvése a közép-európai értelmiségnek. Kis nemzetek együttműködéséről, Duna menti népek konföderációjáról, közös „magyar, oláh, szláv bánatról” kovácsol terveket és álmokat ez a réteg.

Ennél nagyobb szellemi lelkesedést csak egyetlen ügyért mutat: hogy minél vérfagyasztóbb képünk legyen a másik nemzetről. Ez a „másik” beékelődik sorainkba, fenyegeti határainkat, meghamisítja, ellopja múltunkat, „elcseréli” királyainkat, porig rombolja, majd sóval is behinti erődjeinket és palotáinkat – vagy éppen csak az alkalomra vár, hogy visszafoglalja ezeket a várkastélyokat, műtadarabokat és határsávokat.

Nyilvánvalóan sokat segítene minden Kárpát-medencei népcsoportnak önképe kialakításában és rossz közhelyei leküzdésében, ha tükör által, de nem homályosan, hanem a környező nemzetek szemével és szívével láthatná magát. Hiszen nem vitás: a babonás rettegés, a rémképek táptalaja a tudatlanság. Vagy ami rosszabb, a magabiztos féltudás.

S ebből jócskán kijutott a Trianon utáni népi „játék” minden résztvevőjének.

Hogy a magyarok miként látják a környező országok nemzeteit, az erőteljesen megvilágítja nemzeti önképünket. De ennél jóval érdekesebbnek tűnik, hogyan látják a magyarokat azok a népcsoportok, amelyek Trianon és a második világháború utáni békekötések egyértelmű kedvezményezettjei lettek – mégis mardossa őket a tudat, hogy a magyarok adósak maradtak nekik. Legalább több évszázadnyi történelemmel.

De ez nem csupán elméleti és művelődéstörténeti kérdés.

A magyarokról élő karakterjegyek, a magyar csoportok helyének, szerepének, veszélyeinek meghatározása az adott társadalmi szövetben, az utca emberének gondolkodásmódja a magyarokról vagy éppen közönye irántuk – ez mindmind felbecsülhetetlen értékű információval szolgálhat elszakított közösségeink védelmének

stratégiájában is. Hiszen a napi politika ezeket a sztereotípiákat és reflexeket élesíti be és dagasztja föl, tenyeréből ezekkel eteti szavazóit, amikor érdeke úgy kívánja. A rólunk élő képek és rémképek figyelmen kívül hagyása tehát szörnyű nagy luxus. Az volt már Trianon előtt is...

Ha eltévedsz az erdőben, s erre kivágod az erdőt, lehet, hogy magyar vagy. Ha számodra a gasztronómia a paprikával kezdődik és végződik, magyar vagy. Ha bármilyen rossz is a kenyér, de nem tudod az állam hivatalos nyelvén kérni, feltehetően magyar vagy. Ha azt kérded magadtól, a tojás vagy a tyúk volt előbb, magyar vagy. Ha soha nem volt vezetékes telefonod, mert az nem elég autonóm, könnyen lehet, hogy magyar vagy. Ha azért gyötröd magad, hogyan szerezd vissza Erdélyt, lehet, hogy magyar vagy. Ha ötven év kommunizmus és egy forradalom után még mindig románverésen jár az eszed, magyar vagy.

Ezek a tételmondatok a romániai Look TV azóta megszüntetett műsorában, a népszerű Cenzuratban hangzottak el négy tréfás, „mindent nevén nevező” román fiatalember szájából. Ám, hogy a viccet jó páran értik, de nem szeretik, arra jó példa a produkciót bemutató 444.hu internetes portálon olvasható komment: „Ha Mátyás királyt román királynak tartod, akkor román vagy. Ha előtte még poénkodszt is a magyarokon, akkor meg hülye vagy...”

Igaz, mások szerint semmi sértő nincs a fenti, kedvesen pimaszkodó karakterológiában.

Szorgalmasabbak, becsületesebbek és kulturáltabbak a magyarok, mint a románok, méghozzá a románok szerint – mutatta ki egy 2003-as régiókutatás, amely a romániai Bánságból, a délvidéki „magyar tömbből” és Csongrád megyéből vett mintát, összesen csaknem ezer embertől.

Mint azt Hódi Sándor az *Interetnikus kapcsolatok a Duna–Tisza–Maros–Körös eurorégióban* című vizsgálatban ismerteti, a válaszok azt tükrözik, hogy a románok meglepő módon sokkal jobb véleménnyel vannak rólunk, mint mi saját magunkról. A szerbek véleménye azonban lesújtó a magyarokról: szerintük nem vagyunk elég nyíltak és barátságosak, sem összetartóak és becsületesek, viszont maguknál szorgalmasabbnak, fegyelmezettebbnek és kulturáltabbnak tartanak bennünket.

A szlovákok szerint leginkább szorgalmasak és barátságosak vagyunk, jóllehet messze nem annyira, mint maguk a szlovákok, de az összes többi tulajdonságban is jócskán alulmúljuk őket.

Valójában persze az ilyen – máskülönben tanulmányos – statisztikák laboratóriumi békéjénél jóval puszkaporosabb levegőt árasztanak a politika által befolyásolt többségi vélemények a magyar kisebbségről. A kiindulási alap, bevallottan vagy elfojtottan, természetesen mindig és minden térségben Trianon, illetve mindaz, ami a trianoni diktátumban „tökéletesedett” és testesült meg – a XVIII. századi népiértó parasztfelkelésektől 1848–49 véres nemzetiségi kudarcain és az Apponyi-törvényen át az első világháború elvesztéséig.

Avagy a „szókimondó srácokat” idézve: „Ha úgy véled, hogy a magyarok még törlesztő-részletet fizetnek olyan területért, amelyen dák vár áll, egyértelmű, hogy magyar vagy.”

„Szuronnal mészárolták le őket, hogy takarékoskodjanak a lőszerrel. A kivégzésben részt vevő katonák nyolcan voltak. A tanú nem bírta elviselni a látványt. A testek két napig heverték temetetlenül a téren. A nyolc katona magyar volt. Egy tábornok és egy tiszt adott parancsot a mészárlásra. Az áldozatok között sok öreg és gyerek volt” – írja Archibald Rudolph Reiss neves svájci kriminológus-jogász, aki nyugati lapokban tárta föl, majd kötetben publikálta a k. u. k. haderő visszaéléseit az 1914-es szerbiai invázió során.

Célja volt leleplezni az úgymond elbűvölő osztrákok és a büszke, gáláns magyarok igazi arcát, akik túlszárnyalták még porosz barátaikat is a bestialításban. Védtelen hadifoglyok lemészárlása, tiltott robbanólövedékek használata, városok bombázása, civilek legyilkolása, asszonyok meggyalázása – szedte lajstromba mindazokat a háborús bűnöket, amelyeket szerinte az osztrák–magyar haderő katonái elkövettek a szerbek ellen.

A magyarok különös műélvezettel vették ki ebből a részüket. Reiss doktor tárgyilagos leírásainak köszönhetően a „félelemből fakadó népi-irtás” képei így árasztották el az elborzadt nyugati olvasóközönséget, így lett a magyar katona a barbár hunok egyenes ági leszármazottja az első világháborús harcmezőkön, és így röpítette a különös kegyetlenséget mint magyar nemzeti karakterjegyet egészen a trianoni kastélyig a

háborús propaganda, amely voltaképpen a mai napig kitart. (És e széles körű tárgyilagossága miatt képviselhette Archibald Reiss professzor is a szerb kormányt a párizsi békekonferencián 1919-ben, élhetett Szerbiában, míg meg nem halt, hogy aztán több városban nevezzen el róla utcát a hálás szerb utókor.)

Kétségtelen: minden fél részéről történtek elmondhatatlan kegyetlenségek az első világháborús frontokon, s a Reiss által idézett szabácsi atrocitás nem válik az osztrák–magyar hadsereg, sem a magyar katonák dicsőségére. Ám a győztesek atrocitásai a feledés és a nyugati történetírás jótékony homályába süllyedtek, a „mieink” azonban aránytalan akusztikát kaptak. Nyilvánvaló stratégiai okokból...

Sajnálatos jelenség a mai magyar közgondolkodásban, hogy a Trianonról és az utódállamok magyarságképéről, -politikájáról való töprengések fényévnyi távolságra szakadnak az első világháborútól. Aki számokkal és százalékokkal dobálózik, hogy teszem azt, mennyi tölgyerdőnk, bányánk, vasúti sínpályánk, mennyi kastélyunk és magyarunk szakadt odaátra, abban többnyire fel sem merül, mikor és hogyan alapozódtak meg azok a bizonyos „túlzott területi igények”.

Hogy például Szerbia miként álmódzott Nagy-Szerbiáról, mely magában foglalja a Dél-Alföldet is, és hogyan ábrándozott a magyar uralom alatt sínylődő szerb testvérek felszabadításáról, míg ezek az álmok 1914 júniusában Szarajevóba nem torkollottak. Hogy Románia mint sürgölődött Erdély, az ősi román terület megkaparintásáért, és ezért bármire hajlandó volt, még hintába ülni is, katonai becsületét leküzdve.

Hogy a hadifogolytáborokban már az első hetekben miként bomlott föl a fényes Monarchia, amikor az osztrák–magyar hadsereg cseh és más szláv nemzetiségű katonái egyöntetűen a fogvatartók oldalára álltak, és legkegyetlenebb kápói lettek korábbi német és magyar ajkú bajtársaiknak. Majd hogyan gyilkolták a cseh légió katonái a szibériai táborok magyar foglyait, amikor kitört az orosz polgárháború.

Okok és okozatok úgy gördültek át egymáson az első világháború frontjain, hátországaiban és légereiben, hogy akinek lett volna füle a hallásra, gyorsan megoldást keres – amire persze akkor már nem sok esély lett volna.

Tény, hogy az 1914 és 1918 között történtek ismerete és feldolgozása nélkül érthetetlen mindaz, amit rólunk, magyarokról gondolnak a Kárpát-medencében. Mi több, azt is értelmeznünk kellene, ami 1848 és '49 között történt az erdélyi Mócvidéken vagy a szerb szabadcsapatok betöréseikor. Mint ahogyan azt is, hogy a szlovákok és a cipszer szászok miért éreztek több rokonszenvet szabadságharcunk iránt.

Így talán esélyünk lesz megérteni, az első világhégés után miért képzelte magát sok angol Lord Byronnak, aki a török rabiga elleni szabadságharcban jeleskedik. Például Harold Nicolson, aki így ujjongott a párizsi békekonferencián: „A magyarok évszázadokon át elnyomták az alájuk rendelt nemzetiségeket. Közel volt a leszámolás és a szabadulás órája.”

Trianon, a „szabadulás órája” ma is kitűnő lehetőséget kínál arra, hogy ünnepé avassák mások gyászát, illetve meggyászolják mások ünnepét. Ez Romániában különösen jellemző, ahol a többségi társadalom hangadói sportot űznek abból, hogy magyarelles megemlékezéseket zsúfoljanak a kalendáriumba. Május végén például Markó Béla, az RMDSZ volt elnöke sérelmezte, hogy a román szenátusban kilencven honatya új törvény megalkotását kezdeményezte, amely a trianoni szerződés napjává nyilvánítaná június 4-ét.

„Most esik szét ez a dolog: [...] ezt az mutatja, hogy élesen változik a szemlélet. Eddig azt kerestük, hogy melyek az együttműködés pontjai, most pedig egyesek azt keresik, hogy melyek a konfrontáció lehetőségei. Az RMDSZ számára ugyanakkor elfogadhatatlan a jelenlegi államelnök által képviselt kisebbségvédelmi koncepció is, miszerint modellértékű a romániai kisebbségvédelmi modell” – mondta Markó.

Hogy a románok hogyan gondolkodnak Trianonról, azt jól mutatja, hogy 2013-ban a romániai külügy közleménnyel ünnepelte meg a békediktátum 93. évfordulóját. Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke gyásznappal nevezte június 4-ét, Románia közleménye azonban hangot adott örömeinek, hogy „a szerződés szentesítette az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnését, és elismerte Magyarországot független államként: ilyen módon az az etnikai határai között létrejött, szuverén, modern Magyarország születési okirata”.

Miközben ez a szerződés szentesítette „Erdély 1918. december elsején megvalósult egyesülését Romániával”.

December 1., az „egyesülés napja” legalább olyan megosztó dátum Romániában, mint Trianon. A többség előszeretettel kéri számon a magyar kisebbségen, miért nem hajlandó vele ünnepelni azt a nagyszerű pillanatot, amikor Gyulafehérvárott a nagygyűlés kimondta Erdély, Máramaros és a Bánság „egyesülését” a fiatal román állammal.

Arról azonban ugyanez a többség már megfélekedezik, hogy 1918. december 1-jén teljes nemzeti szabadságot is ígértek minden együtt élő nép számára, autonómiát minden felekezetnek, anyanyelvű közoktatást, közigazgatást és igazságszolgáltatást mindenkinek, a korlátlan sajtószabadságról, gyülekezési és egyesülési jogról nem is beszélve...

Nem könnyű feldolgozni a kisebbség számára, hogy az új, „egyesült” állam alapjai soha be nem váltott ígéreteken nyugszanak. De van ennél súlyosabb ellentmondás is. Lucian Boia, a román történetírás „fenegyereke” írja *Vesztesek és győztesek* című könyvében (Cser Kiadó, Budapest, 2015 – recenziókat a kötetéről lásd **Aki szájba rúgta Romániát** címmel az mno.hu-n), hogy „»a regátiak« Erdély megszerzésével mindent megnyertek, és semmit sem veszítettek. [...] Az erdélyi románok is nyertek valamit: románok közé kerültek, megszabadultak a magyar uralomtól. Csakhogy, eltérően a Kárpátokon túli »testvérektől«, vesztenivalójuk is akadt. [...] A »balkáni« Bukaresttel szemben ők képviselték a román nemzetet belül Közép-Európát.” Azaz civilizáltabbnak, kulturáltabbnak, nyugatiasabbnak érezték magukat a regátiaknál. Boia végkövetkeztetése, hogy az erdélyi románság legalább annyira óhajtotta az egyesülést Romániával, mint az egyesülést egy megreformált Habsburg Birodalommal. Bécs és Bukarest között még hezitáltak volna, Budapest és Bukarest között már nem...

Mindezek ellenére talán mégsem furcsa, hogy Erdélyben ma is jóval erősebb a magyarellenesség, mint a „Regátban”, Románia Kárpátokon túli területein.

Hogy mennyire mást jelentenek különböző közösségeknek ünnepnapok és hősök, és hogy

milyen pompás konfrontációs lehetőséget kínálnak, arra szomorúan szemléletes példát nyújt a havasok királya is.

A Markó Béla által számon kért „modellértékkel” nyilván nehezen összeegyeztethető az a szimbolikus és nagyon is fizikai térfoglalás is, amely a magyar múltú és helyel-közzel magyar jelenű erdélyi területeket sújtja. A móc szabadságharcos Avram lancu szobrai a Ceaușescu-éra után elárasztották a köztereket, különös tekintettel azokra a vidékekre – a felkelés fő „hadszíntereire” –, ahol lancu talpasai ezrével irtották a magyar civileket, szigorúan nemzetiségi alapon.

Dél-Erdély magyarsága számára ezért jelent inkább etnikai tisztogatást, mint forradalmat 1848 és 1849. Az egykori ügyvéd a románság számára viszont megfellebbezhetetlen nemzeti hős, aki a magyarok által elnyomott románok felszabadításáért küzdött – csakúgy, mint a hasonlóképpen gyakorlott magyarirtó Horea, Cloșca és Crișan a XVIII. század végén.

Történelmi panaszainkkal, sérelmeink felhánytorgatásával, a hamisítások leleplezésével azonban nem sokra megyünk. Valójában az is csak elvi és erkölcsi kísérlet, hogy megpróbáljuk megérteni: ami nekünk országdarabolás, az az utódállamok népeinek országgyarapítás. Ami nekünk gyász, az számukra örömnem. Aki nekünk tömeggyilkos, az „nekik” lehet hős, már csak azért is, mert némely felfuvalkodott magyar szabadságharcos tiszt kegyetlenül sokat tett azért, hogy a pokol elszabaduljon a Mócföldön 1849-ben, és hogy feltüzelt ügyvédek és pópák bekerüljenek a nemzeti panteonba. Ha megértettük is mindezt, semmi nem fog változni, csak talán valamivel tisztább – netán megértőbb – lesz a szemléletmódunk.

– Itt születtek, itt laknak, mégsem tudnak egy szót sem románul. Azt hiszik, a saját országukban vannak, úgy viselkednek, mintha Magyarországon élnének, mintha Románia Magyarország volna. Sok helyen az eladó először magyarul szól hozzád, hogy mit szeretnél, ami elfogadhatatlan – hangzik el gyakori panaszként a románoktól, ha az erdélyi magyarokra terelődik a szó. A Kárpátokon túli Romániában, az egykori Regátban azonban könnyen megeshet, még nem is hallottak harangozni arról, hogy az országnak

van egy több mint egymillió magyar kisebbsége. Inkább csak rácsodálkoznak néha arra, egy „román” hogy beszélhet ilyen kitűnően magyarul. Ahogy az sem ritka, hogy a román családba beházasodó magyar menyecskével büszkélkednek baráti körben, mert egyfajta „rangemelkedésnek” tartják...

Van példa mindenre. Jó is, rossz is.

„...mi, magyarok állandóan csak nosztalgiázunk, a múlttal foglalkozunk, siránkozunk, mimó-zalelküek vagyunk, sértődékenyek, érthetetlenek. Olyan ufőszerűek, akik valahonnan a homályból hirtelen előbukkannak, aztán követelnek valamit a történelem nevében. A »dicső múlt nevében«. Hogy az nekünk jár és kell. Mert a jussunk” – olvasható Kiss Olivér *Mit gondolnak rólunk egyes román értelmiségiek?* című írásában, mely egy kolozsvári román entellektüel véleményét közli, akinek a családjában vannak magyarok, az átlagosnál jóval tájékozottabb, nyugat-európai országban tanult és élt.

Ez a nem éppen hétköznapi román ember úgy véli, a magyarok „relikviák”, mert a múltban rekedtek, és inkább foglalkoznak a Házsongárdi temetővel, mint hogy vállalkozásokat támogassanak. Számon kéri rajtuk, miért nem ellenállóbbak, „s ha nem vagyunk, akkor meg miért vállaljuk a vegyes házasságokat, amikor tudjuk, hogy az megfogyatkozásunkhoz vezet? Miért a múzeumokkal és nem a kortárs művészek kiállításáival foglalkozunk?”

Nem értenek bennünket. Külön világban élünk – következtet Kiss Olivér, amit egy kommentelő csak megerősíteni tud: „Nekem is ezt vágta egyszer a fejemhez egy román ismerősöm, hogy mi párhuzamos világban élünk mellettük. Először felháborodtam ezen, de aztán elgondolkoztam rajta egy kicsit, mennyire igaza van. Egy másik síkon éljük életünket, és jól érezzük magunkat így, hogy a két sík csak akkor találkozik, amikor mi akarjuk.”

Párhuzamos világok.

Ez lenne az oka annak, hogy a román többségi társadalom rémképzeteket táplál az úgynevezett Erdély visszacsatolásáért tüsténkedő magyar kisebbségről? Arról a kisebbségről, amely egy évtized alatt 200 ezer lélekkel csökkent, és a szórványterületeken már úgy mutogatható, mint némely indián egy szűk rezervátumban? És

amelyet a vegyes házasságok rohamosan beolvastanak, ortodox hitű és román nyelvű nemzedékeket adva az utókornak?

De van más vélemény is. „A hosszú évekig tartó, felsőbbrendűséget sugalló politikának köszönhető, hogy nem ismernek bennünket, hogy szinte semmit nem tudnak rólunk, vagy ha mégis valamit, az is többnyire hazugság. Ezért ütköznek meg, jobb esetben csodálkoznak azon, hogy miért beszélünk nyelvünkön, amelyet nem értenek, ezért várják el, hogy előttük egymás között is az ő nyelvükön beszéljünk” – vitatkozik Kiss román értelmiségével Asztalos Lajos a szabadsag.ro portálon.

A szerző úgy véli, a tudatlanság alapja nem más, mint a hazugság: a történelmi tárgyú filmekbe, a sajtó történelmi cikkeibe, a tananyagba csomagolt történelemhamisítások, amelyekkel „azt verték az emberek fejébe, hogy az »egységes nemzetállam« több mint kétezer éve létezik, hogy a többségi nép ősidőktől itt él, innét soha tapodtat sem mozdult. És mindezt a szentség, a megkérdőjelezhetetlenség rangjára emelték. Ezek alapján megismerhettek bennünket? A cél nyilván ennek ellenkezője, a hazugságok terjesztése volt.” Hiszen a romániai történelemkönyvek, idézi fel Asztalos, azt tanították, hogy a magyarok – ez az ázsiai horda – háromszáz évnyi véres harc árán igázták le a hősiességgel védekező erdélyi román államokat.

A történelem átírása, a nem létező múlt megteremtése természetes szükségszerűség egy történelmi-területi jogokat alátámasztó, e jogokat a messzi múltba visszavetítő többségi közösség számára, amelynek tagjai a rántott húsban is Nagy-Magyarországot vizionálják. Mindennek alapja a jó öreg dákoromán folytonosságelmélet – mely szerint Erdély románsága valójában ókori eredetű, tehát ez a csattanós román felelet a

„ki volt itt előbb?” kérdésre –, amelynek kitűnő a propagandája a nagyvilágban, ám azért egyre több román történész kérdőjelezi meg.

Legutóbb Dan Alexe, akinek *Dákopátia és egyéb román eltévelyedések* című könyve nemrégiben látott napvilágot. Alexe úgy véli, itt az ideje gyógyítani a nacionalista-kommunista történészek okozta mérgezést. A kontinuitáselmélet hívei, a dákopaták valójában a fasisztoid redukcionizmus oltárán áldoznak, amikor azt állítják, hogy a román nép biológiai kapcsolatban áll az ókori dákokkal, mivel eltekintenek attól, ami egy népet meghatároz: a nyelvtől és a műveltségtől. Valószínűtlen mitológiai múltat rekonstruálnak, méghozzá a történelem, az antropológia, a néprajz és a régészet tényeinek teljes figyelmen kívül hagyásával – olvashatók a kötet fő tézisei a foter.ro oldalon.

Kétségtelen, hogy a románoknak is megvan a maguk sumerológiája...

Élet párhuzamos világokban? Tudatos nem tudás a másik nemzetről, ócska közhelyek továbbbéltetése és aktualizálása? A magyarok mint ötödik hadoszlop a békés román társadalomban, akiknek a felforgatás, a múlt visszaszerzése a fő céljuk?

Egy szomorú tételmondaton mindenesetre románoknak és magyaroknak is el kellene töprengeniük, hátha ez oldja a történelmi görcsöket. Mint Lucian Boia történész fogalmaz legutóbbi könyvében (*Hogyan románosodott el Románia?*), valójában már nem fenyegeti Romániát a felbomlás veszélye határain belül, s a magyarok végérvényesen elvesztették Erdélyt azáltal, hogy számarányuk e régióban húsz százalék alá csökkent.

Ezt adjuk össze!

(Margittai Gábor esszéje a Magyar Nemzet Magazin 2015. június 6-ai számában jelent meg.)

Seregély

Akik elmennek, mindig visszatérnek

Aligha van sorsdöntőbb lépés az ember életében a szülőföld elhagyásánál, függetlenül attól, hogy azért megy el, mert muszáj, vagy azért, mert el akar menni. Akkor is azonban, amikor a félelem hajtja őket, vagy a remény, vagy elszántabbak azoknál, akik maradnak, vagy éppenséggel megesküsznek, hogy soha többé nem jönnek vissza, de akkor is, ha megígérik, hogy nem maradnak el soká – mindannyian, akik elmennek, mindig visszatérnek. Még akkor is, ha valójában soha nem jönnek vissza többé. Miért van ez így?

A lelki élet nem tűri a folytonosság hiányát. A folytonosság személyiségünk létezésének záloga. Személyiségünk jelene korábbi életünkön nyugszik. A ma létező tapasztalataink a tegnapi megélték és az itt és most megtapasztaltak összessége. Korábbi tapasztalatok nélkül nem tudnánk meglátni azt, amit most nézünk, nem tudnánk meghallani, amit most hallgatunk, megmondani, melyik az az illat, amelyet épp most szippantunk be. És tegyük hozzá azt is, hogy nem születünk erre a világra minden tapasztalat nélkül: régóta tudjuk már, hogy születésünk előtt, az anyaméhen belül is érezzük a kinti világot.

Ezért nem természetes az, ha némelyek, akik idegen földre érkeznek, megpróbálják letagadni, elrejteni korábbi életüket. Azzal igazolva ebbéli igyekezetüket, hogy így könnyebben ki tudják törölni a szülőföldjükről származó rossz emlékeiket, vagy éppenséggel azzal, hogy így gyorsabban tudnak beilleszkedni az új környezetbe. A valóságban egyik önigazolás sem állja meg a helyét. Először is, mert a negatív tapasztalat is mindig hasznos tapasztalat, másodszer pedig, mert az új tapasztalatok iránti valódi nyitottságra csak az képes, aki nem tagadja meg a korábbiakat, legyenek azok bármilyenek is.

A távozók személyiségét álmaik őrzik. Azokét is, akik inkább elfelejtenék múltjukat, meg azokét is, akik szívesebben élnének múltjukban. Egyi-

kük is, másuk is új környezetbe érve még sokáig álmodik az otthon hagyottakkal.

Az álmok meghosszabbítják a múltat, hogy élni lehessen a mában.

Amikor elmegyünk, személyiségünk megőrzéséhez még egy fontos dologhoz nyúlunk. Az összehasonlításhoz. Az új világba érve állandóan összehasonlítjuk azt, ami új nekünk a bennünk lévő régivel. És mindenben, amit magunk körül látunk, találunk hasonlót ahhoz viszonyítva, amit magunkkal hoztunk. Néha ez egy utca, máskor egy hangulatos kiskocsmá, vagy éppenséggel az emberek közelsége, hidegsége. A hasonlítás néha észrevétlenül telepszik ránk, és ekkor, ha akarnánk, se tudnánk szabadulni tőle. Ilyenkor egyszerűen tudomásul vesszük, és titokként hallgatunk róla.

Van még egy összehasonlítás, amely ha elmentünk, a hátrahagyott világhoz köt bennünket. Kezdetben az új világ minden szokása szokatlannak tűnik számunkra, érthetetlennek. Nemso-kára azonban különbséget kezdünk tenni az új környezet szokásai között, amelyek semmiben sem hasonlítanak a magunkkal hozottakra, és azok között, amelyek emlékeztetnek a miénkre, vagy talán éppen ugyanolyanok. Akik azért mennek el, hogy új életet kezdjenek, nem örülnek ennek. Zavartan állnak régi szokásaikkal az új világban. Azok viszont, akik fél szemmel ott-hagyott világukra merednek, jobban gyakorolják őket, mint mikor még a szülőföldjükön éltek.

Azokat, akik elmentek, ez az **összehasonlítás** irányítja, amikor visszamennének oda, ahonnan jöttek, de akkor is, ha ilyenre még csak nem is gondolnak. Az előbbieket a visszatérés vágyát igyekeznek igazolni számtalan okkal érvelve, attól kezdve, hogy „ez mégsem a szülőföld”, egészen odáig, hogy „ott a fű zöldebb”, „a víz íze-sebb”, és lehet, hogy azóta a „helyzet is megváltozott”. Az utóbbiak viszont azt hajtogatják, hogy

a helyzet ott – a szülőföldön – soha sem válik jobbá, hogy mind megbánták, akik visszatértek, és aki jót akar gyerekeinek, az nem megy vissza.

Bármit is teszünk azonban, bárhová is megyünk, akik elmegyünk, mindig összehasonlítunk. És ez az – történjen tudatosan vagy öntudatlanul –, ami jelzi a köztünk és az új világ közötti nagy különbséget.

Az összehasonlítás kapaszkodás is, meg átok is, ha útnak indulunk. Kapaszkodás, mert értelmet ad az újrakezdésnek, átok, mert gyötör a beilleszkedésben. Az eladdig ismeretlen világ elfogadásában.

Úgy látszik a folyton visszatérő hasonlítás a leghatékonyabb bennünk a szülőfölddel való

kapcsolattartásban. A gyakori hasonlítás igazolja, hogy azok is visszatérnek, akik valójában sose jönnek vissza.

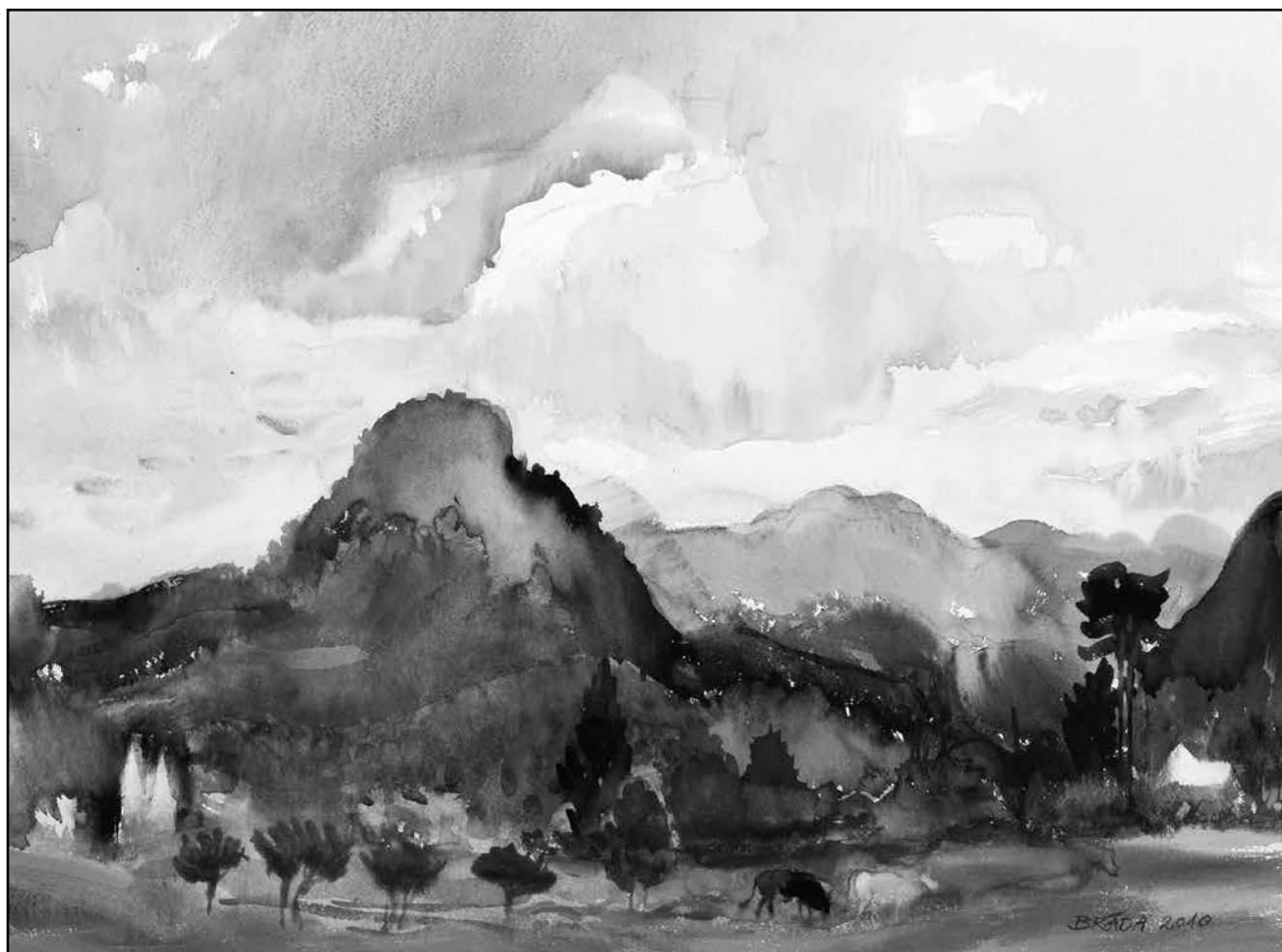
Akik nem jönnek vissza álmaikban – visszatérnek összehasonlításaikban.

Ezért van az, hogy akik elmennek, mindig visszatérnek.

Ami az elvándoroltak második generációját illeti, nekik nincsenek olyan álmaik, mint őseiknek. Ők nem élnek a hasonlításokkal sem, mert nekik már nincsen mit összehasonlítaniuk. Nem térnek már vissza sem gondolataikban, sem a valóságban.

Vagy csak ritkán, nagyon ritkán.

2015. szeptember

Felsőbánya látképe

Egy száműzött irodalmár emlékére

(Tomán László az idén lett volna 85 éves)

Elképzeltető-e kedves Olvasó, hogy a XXI. század Európájában, ahol a szólásszabadság az egyik legfontosabb követelmény, egy irodalmárt azért ítéljenek elhallgatásra, mert az igazat írja és vallja. Itt nálunk, a Délvidéken ez a valóság. A Délvidéken ugyanis minden szavunknak más a jelentése: az egyenlőség kisebbségi jogfosztást jelent, a sajtószabadság cenzúrát, a szólásszabadság az állásvesztést, a kegyvesztettséget, az eltiprást stb. Az, hogy ez így volt a magyarirtó titói rendszer alatt, az még érthető, de hogy ez érvényesül ma is, és ezt a kommunista bőrből jugo-liberális bőrből vedlett nemzettársaink tesszik, az már ép ésszel föl nem fogható.

A Tomán név mindig vörös posztó volt a kommunisták, illetve a szerb hatalom szemében. Gál László Tomán Sándort, az apát fasisztának nevezte csak azért, mert a sovinszta királyi Jugoszláviában, ahol a kisebbségbe került magyarságtól minden jogot megvontak, újságot alapított, védve ezzel a magyar szót, és tartotta a reményt, a lelket a délvidéki magyarságban. Ezért akarták a „felszabadító partizánok” kivégezni, de sikerült megúsznia, mivel a vészterhes időkben épp nem volt Újvidéken.

Ezt a vádat és a megbélyegzést „örökölte” Tomán László is, meg azt az erkölcsös magatartást, amely minden áskálódás, veszély ellenében mindig erőt és bátorságot adott neki, hogy kiálljon a magyarság érdekeiért. Ezért lett száműzött a hatalmat kiszolgáló, a háború utáni délvidéki magyar irodalmat irányító nemzettársak között is.

Még nagyon el sem múltak az 1944-es magyar tömegkivégzések, Tomán már munkába fogott. '47-ben már több szamizdat kiadványt jelentetett meg, amely merőben más hangon szólt, mint a kommunizmust propagáló sajtókiadványok. Persze, ez nem maradhatott észrevétlenül. Házku-

tatásokkal zaklatták, elkobozták az írógépét, de bizonyítékokat nem találtak. A párt kiszolgálóinak tömeges támadása (a politika a legveszélyesebb az Informbiro időszakában) akkor indult el, amikor Tomán nem tudta tovább tűrni a magyar értelmiség megsemmisítését, és '51-ben az Ifjúság Szava c. újságban megjelentette tiltakozó cikkét *Az új magyar nemzedék sorsa* címen. Ez teljesen szembement a (testvériség-egységet hirdető, de valójában sovinszta) titói politikával, így nem csoda, hogy a hamis vádak tömkelege zúdult rá. Ács Károly és Fehér Ferenc, akik a tanulmányt jóváhagyták és beszerkesztették, megkísérelték védeni és tompítani a vádatokat, de a támadások olyan könyörtelenek voltak, hogy Tománt csak az mentette meg, hogy behívták katonának. A szolgálat után már lecsillapodtak az indulatok, de továbbra is kegyvesztett lett. Csak ismerősök révén, akiket nem érdekeltek a párthatározatok, juthatott munkához, verseit, tanulmányait, kritikáit a Forum kiadóhoz – noha sok propaganda szennyirodalmat is megjelentetett – csak ritkán volt hajlandó kiadni, művei többnyire magánkiadásban láttak napvilágot. Állandóan küzdött a silány, értéktelen irodalom ellen, amely csak a pozicionáltak révén, többnyire pártalapon kerülhetett kiadásra.

Vágya csak az ezredfordulón teljesülhetett, amikor is kezdeményezésére elindulhatott 2001-ben az Aracs folyóirat. Ő álmodta meg ezt a lapot, a főszerkesztőség is neki volt szánva, de mivel Újvidéken élt, az ordasoktól félve nem vállalta ezt a feladatot. Mint a szerkesztőség tagja értékes írásaival, okos tanácsaival azért támogatta az újságot.

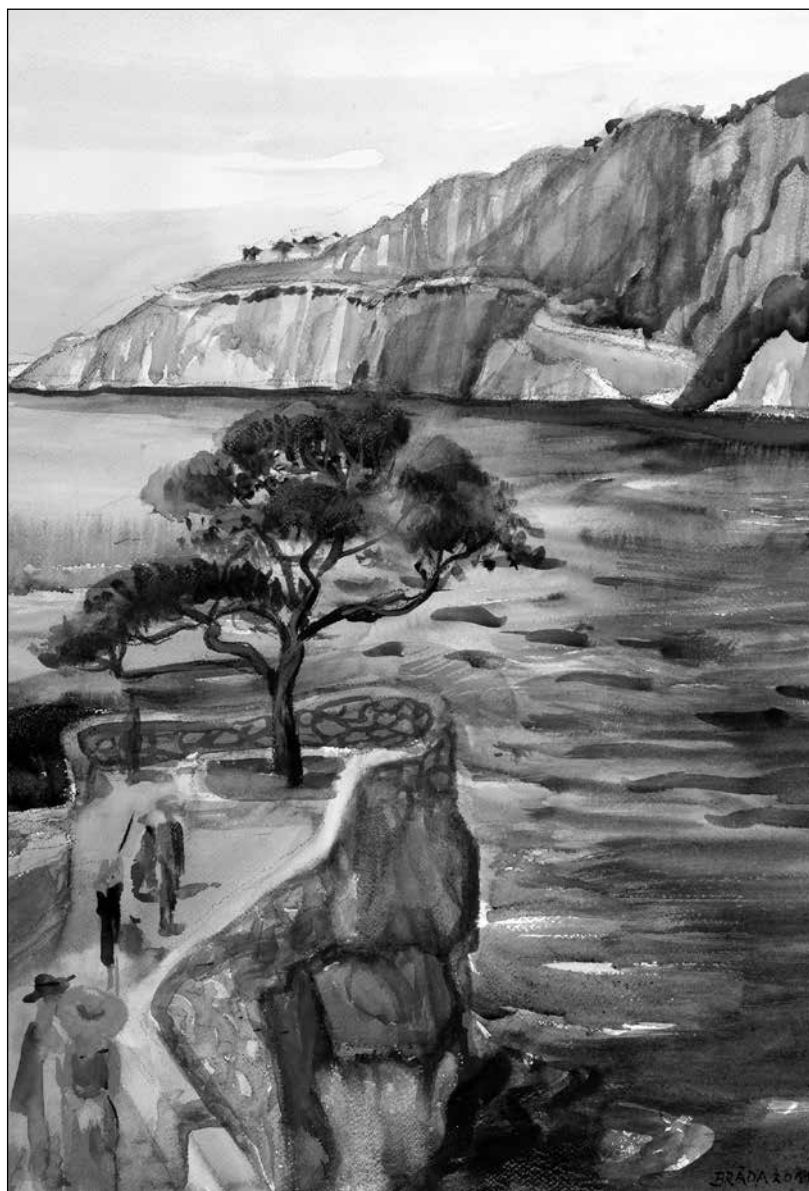
Félve a térvessztéstől és a kritikáktól, a pozicionáltak így is hevesen támadták a lapot, különösen Gerold Lászlónak voltak ellenséges kirohanásai, de ezek a rosszindulatú áskálódá-

sok, később pedig az elhallgatások nem tántorították el a szerkesztőséget a munkától. Így mára, 15 év elmúltával büszkén állíthatjuk, hogy az Aracs a Kárpát-medence egyik legnívósabb lapja lett, ahova minden szerzői térítés nélkül (mert erre sem a szerb hatalom, sem az MNT nem ad egy vasat sem) a neves munkatársak készségesen írnak és közreműködnek. Tomán álma ezzel megvalósult. A sors azonban kegyetlen. Csak rövid ideig élvezhette azt az írói szabadságot, amelyet saját maga teremtett meg, 2008-ban ugyanis a halál kiragadta kezéből a tollat. Nagy harcos volt, mindig az igazságot kereste, értékes életében sok csalódás érte, de erős jellemét a

sorscsapások nem tudták megtörni. Bármilyen veszéllyel is járt, mindig kiállt a magyarságért, amit a hatalom és túllihegő kiszolgálóik sohasem néztek jó szemmel.

Az Aracs szerzői gárdája büszkén vallja, hogy a munkatársa lehetett, és felidézve emlékét álljon itt a két barát, a távolba szakadt Ács Károly és Tomán László irodalmi értékű levelezése. Ebben a balkáni fertőben mindketten száműzöttek érezték magukat, de talán az utókor jóváteszi ezt a hibát, és munkásságukat a megfelelő módon értékeli az irodalomtudomány.

Szabadka, 2015. május 25.

Szigetcsúcs

Ács Károly levelezése Tomán Lászlóval

Köln, 2001. okt. 26.

Kedves Laci!

Már rég akartam írni Neked; legutóbb Gerold dilettáns lexikonja, és Bordás, a kis kaméleon, csúf, nyálkás könyve kapcsán (Sándor bátyám, Márainak, „megbocsátás” az Illyés alapítványnak stb.), de elsősorban azért, hogy kifejezzem örömem az „Aracs”-nál vállalt szereplésed hírére. Az első szám tetszett; mindjárt tovább is adtam érdeklődő kölni magyaroknak, úgyhogy tulajdonképpen nem is volt időm belemélyedni, az ígért tiszteletpéldány pedig sehogy sem érkezik Kalapistól – Általában a „kommunikációim” szintje kritikán aluli, semmi sem jut el hozzám (legfeljebb csak a híre); senki se válaszol leveleimre; kézirataimat nem tudom hol elhelyezni stb. Mintha valami külön, lassított időpályán mozognék a rohanó világ közepette. De most nem panaszkodni akarok, különben is csak a magam főzte kását eszem – mondják „jóakaróim”, és némiképp igazuk is van – ne részletezzük... Most egy egészen konkrét dolgot szeretnék veled megbeszélni: hogyan juthatnék hozzá a leggyorsabban vitacikkeid gyűjteményéhez? Kivételesen érdekel ez a könyv, és föltétlenül írni akarok róla, ha másként nem, már a hozzám jutott tartalommutató nyomán is, kapásból és tévelyegve akár, hisz a magaménak érzem, és pont úgy érzem a magaménak ezt az 50 évet, amit felölel, mint Te: íme, ez a mi nem létező irodalmunk igazi története! Nos, tehát; elküldhetnéd-e Nekem úgy, hogy Kalapis Zoli megtéríti a költségeket a nála levő pénzemből, vagy esetleg van valahol nyugati vagy magyarországi megbízottad (például Zöld?), akitől utánvéttel megrendelhetném? Kérlek, ne hagyj válasz nélkül, ne büntess hallgatással az eddigi hallgatásomért!

Ami az „Aracs”-ot illeti: meggyőződésem, hogy ott sok mindent meg lehetne csinálni ab-

ból, amit idáig elmulasztottunk, csak közönybe ne fulladjon ez a vállalkozás is, mint annyi sok ezen a tájon! Vajdának már írtam, hogy közreműködésekre számíthatok, és nemcsak vers formájában. Azt hiszem, mégsem vagyok olyan messze tőletek, és talán öreg se annyira, hogy ne segíthetnék tolni a szekeret.

A régi barátsággal és új fölismerésekkel köszönt:

Ács Karcsi

Újvidék, 2002. márc. 9.

Kedves Karcsi!

Majd két hete készülök írni neked, óráról órára, napról napra halasztgattam a dolgot – mindig találtam valami kifogást az elodázásra, pl. fáradt vagyok, nehéz az Olimpiám, majd ha mást is írok stb. –, na de a mai napot erre szánom. (Lehet viszont, hogy majd csak 15. után adom fel, ha Bp.-re utazom.)

Mindenekelőtt köszönöm a bergengóciai leveleket, főleg azt, amit a másodikban írtál, magad is tudod, nem sok elismerést kaptam életemben, annál több pofont, úgyhogy ez a Te két írásod valójában jóvátétel mindazért, ami velem történt az elmúlt (na, mennyi is?) kb. 58 év alatt. És főleg az az öröndetes, hogy írásaid pont akkor jelentek meg, amikor nálunk olyan piszkos dolgok történnek, mint dr. Sz. I. írásai, dr. G. L. reagálása írásomra stb.

Mielőtt néhány fontos dolgot közölnék, meg kell mondanom, hogy (ha nem tudad) első könyvem, a publicisztikait, saját pénzemen, valamint egy távoli rokonom és egy nagy újvidéki humanista, feleségem egykori tanítványának támogatásával jelentettem meg. Az utolsó példányig elosztogattam (ti. ingyen). Csupán Szabadka Önkormányzata vásárolt fel 20 db-ot. (Ezzel megtért az én befektetésem.) Az új könyvemhez már nem volt pénzem, de a kanizsai önkormányzat

ingyen szedte. Balla Lajos tördelte, úgyszintén potyán. A nyomdaköltséget a tartományi művelődési titkárság fedezte, mint az a könyvben látszik is. Ennyi hasznom van a rendszerváltásból, melyhez – képességeinkhez mérten – mi is hozzájárultunk. Most pályáztam a HTMKT-nál a verseskötetemmél, s ha Bori nem fúrja meg, az idén ez is napvilágot lát (csekély változtatással ua. mint a Süllyed a sziget volt, de más – még nem tudom, milyen – címmel). Ha megjelenik, küldök belőle.

Írásodból különösen az hatott meg, hogy az elmúlt év legjobb könyvének* tekinted. Lehet, hogy az, én mégsem vagyok vele teljesen megelégedve, ui. ha több pénz állt volna rendelkezésemre, még néhány írást be kellett volna tenni, s akkor átfogóbb lett volna az anyag. De látod, itt senki sem írt még róla, nem is csodálom. (Azt hiszem, Te sem.) Viszont néhányan, akik a másik fronton voltak, most váratlanul mellém álltak.

Na de a lényeg! Azt írod: „ő kis senkik előtt is meghunyászkodva” „hordta keresztjét”. Első leveledben pedig, ha jól emlékszem, azt írod, hogy a szerkesztőségben titokzatos, visszahúzó voltam. Hát ez az! Tudnod kell a következőket: 44 után édesapám persona non grata volt, mi több, hatóságilag üldözött. (Szerencsére nem ítélték el soha, könyvelőként kellett dolgoznia, akiről Herceg János is azt írta a nekrológban, hogy a szakma legendája volt.) Így hát én nem nagyon rukkolhattam elő a nevemmel, amely a komm. újságírók között vörös posztó volt, mint Bodrits mondta. Ha nincs az áprilisi Híd, én talán sohasem lépek az irodalom porondjára (vagy csak nagyon későn). 47/48-ban más néven írtam (bizonyos céllal) az Ifjúság Szavában, de amikor leleplezésem fenyegetett, leléptem.** Gál László az áprilisi Híd vitáján (én valami miatt nem voltam ott) azt kérdezte, hogy ez a T. L. Tomán Sándornak, a fasiszta újságírónak a fia? Ha igen, nem csoda, hogy ilyen reakciós, dekadens stb.*** Amikor egyszer (épp katonáskodtam) édesapámat kihallgatta az a bizonyos szerv, azt mondták neki: Tudjuk mi, hogy a maga fia miket írt! Az új magyar nemzedék sorsa c. cikkem miatt 1952 őszén kitessekeltek a szakmából, jog-

ra iratkoztam, de anyagi okokból az első év után abbahagytam. Szerencsére akkor magyartanárt kerestek Verbászon, a Kúlai magyar tanfelügyelő ismert Palánkáról, s vagy nem tudott az újvidéki döntésről, hogy nem taníthatok, vagy füttyült rá, fölvetett. Akkor tértem vissza a „polgári élet”-be. S utána is nemegyszer citáltak a Pap Pál utcai szürke épületbe, főleg, ha útlevelet kértem. Sőt, amikor már szinte nyugodtan dolgoztam, 1974-ben be is vonták, s csak a Helsinki Konferencia előtt adták vissza. Arról ne is beszéljek, hogy amikor 1961-ben Steinitz Tibor föl akart venni a kiadóba, az ottani párttagok ellenezték, de ő kiállt értem. (Szívinfarktusom után a fia volt az orvosom Kamenicán.) De később is elég bajom volt a szerkesztőségben. Németh P. Pista elutasította a lakáskölcsön kérvényemet, mert én nem vagyok „okvetlenül szükséges” káder. Juhász családi botrányt akart kiprovokálni, hogy lejárasson, a műszaki szerkesztők – Illés Lajos és Borovics kivételével – besúgtak illetékes helyen stb. Nemrég tudtam meg, hogy még az ötvenes évek elején az egyik újságíró, akinek jó összeköttetése volt bizonyos helyen, elmondta megbízható embereinek, hogy „Tománnak Amerikában versei jelennek meg”, amiből csak egy vers igaz, de azt bizonyítja, hogy figyelték, olvasták a postámat. Később egy nyugat-németországi magyar konferenciára hívtak meg, de én lemondtam a részvételt, s erre is reagáltak bizonyos helyen, tehát olvasták a meghívást és a válaszomat. Hát látod, ezért voltam „titokzatos”, ezért húzódtam vissza, ezért nem vettem részt a közéletben – amennyire lehetett –, ezért nem csatlakoztam bizonyos magyar megmozdulásokhoz, nem magam miatt, hanem hogy ne ártsak másoknak és az ügynek. Tudtam, hogy a nevem rosszul hangzik. – Talán az, amit megírtam – s amit ilyen nyíltan még senkinek sem mondtam vagy írtam meg –, megmagyarázza mindenkori magatartásomat. (Hogy el ne felejtsem: 1958 óta állandó kapcsolatom volt az Új Látóhatárral és körével, s bizonyára ezt is tudták illetékes helyen.) Remélem, most megértesz mindent.

Ha verseskötetem megjelenik, küldök belőle. S várom az újabb bergengóciái leveleket!

Carmennal együtt sokszor üdvözöl, s elnézést kér a gépelésért, ui. kézírásomat én sem tudom elolvasni.

Laci

* Viszont a Híd-díjat a legrosszabbnak adták.

** Utána egy ideig szamizdatot csináltunk.

*** A Grimaszban többször ki is csúfolt.

Köln, 2002. dec. 14.

Kedves Laci!

Sose volt szokásom az effajta banalizált „alkalmiság”, de ez a karácsony maga magát kínálja, hogy egy kicsit együtt ünnepeljek a legjobb barátaimmal és útitársaimmal, akiket sajnós, túl ritkán látok, viszont „létfontosságú” közlendőim vannak a számukra. Lám, az idén sikerült személyesen is találkozunk, cikkeid és főleg verseid révén, úgy érzem, szellemi kontaktusunk is töretlen, mégis hiányérzetem van: nem sikerült az Aracsnak szánt írásomat tető alá hozni, s kétszeri Jugóbeli látogatásom (az ősszel Kanizsán jártam) nem hozta meg a várt lelki felfrissülést; inkább elveszettségemet növelte. Ennek aláfestéséül másolom ide legújabb, félbetört versemet, amely nagy-nagy csalódásomat fejezi ki, de se nem közölhető, se nem folytatható. Íme:

Délvidéki óda

(töredék)

*Árpád apánk, azaz hogy Áрпи bácsi!
Sírj meg ne vess: néped a déli végen
„nemzetté” vált, kisebbségi nemzetté,
és „önkormányoz”.*

*Rá is férne erre az árva népre
egy kis kormányzás, hisz idegenben
nyolcvan évet leélni nem akármí:
gerincet roppant,*

*fejet lesuvaszt, önérzetet emészt,
s már-már akármí nyelvet megkívántat –
levetkőzni végre különbözésünk
kínos koloncát,*

*megmártóztván komótosan a többség
langyos tengerében, bár pocsolyányi
(„govori srpski bre, da te čitav svet
razume bolan”).*

*Árpád, az igazi, nem így képzelte;
de hát ki volt ő? Primitív törzsfőnök.
És István király? Birodalmi elme,
korona rabja.*

*Próbálta volna e sakálok között!
Mi megpróbáltuk –*

...

Hát ennyi... Áldott ünnepeket és B. Ú. É. K.!
Ács Karcsi

2002. VI. 21.

Kedves Laci!

Lehet, hogy ma sem találkozunk, ideírom hát, amit mondani akartam: a köteted nagyon tetszik, én azonnal kiadnám, így, ahogy van... Ilyen dokumentumértékű tanúságtétel költészetünkről tudtommal nincs még egy! Az előleg egyébként el van intézve: én vettem fel a Tiédet.

Üdvözöl Karcsi

Köln, 2002. jún. 13.

Kedves Laci!

„Szabadságunknak” vége; most megint a nyirkos, hűvös kölni levegőt szívjuk. Szép volt az újvidéki-szabadkai intermezzo, annak ellenére, hogy olyan nehéz falatokat is le kellett gyűrnöm, mint a Bányával és a Bordással való találkozás. Kárpótoltak viszont az érettségi évfordulón látott régi-új, kedves arcok, és néhány újvidéki baráti ölelés /többek között a Nátatok töltött pár óra jóleső emléke!/, no meg a sok könyv, amit magammal hoztam. – Biztosan észrevetted, hogy a Lévy-kötetre ugyanazt a Sáfrány-képet tették, amelyik nem sokkal előbb az én szabadkai könyvemen is megjelent. Mi ez: vidéki figyelmetlenség, vagy szándékos fricska, hasonló ahhoz, amit Veled tettem, amikor nevedet is kihagyták az „új” kiadásból? Ott legalább említik, hogy volt egy „előző szerkesztője” a könyvnek, a fedőlap-isméltést viszont én úgy értem, hogy a kép előzőleg egy számukra nem létező könyv fedőlapján fordult elő, tehát nem is történt semmi ismétlés... Érdemes-e ilyesmit reklamálni? – Az „Aracs”-nak tett ígéretemről nem feledkeztem meg /légy szíves, közöld ezt Vajdával is!/, csak egy kis időre van szükségem, hogy visszazökkenjek az „alkotó” hétköznapiakba.

Szeretettel ölellek /versesköteted várom!/, Felcségednek kézcsókom, Carmen üdvözléte,
Ács Karcsi, Carmen

Köln, jún. 15.

Kedves Laci!

Könyveidet megkaptam, köszönöm. Lám, szépen kikerekedik életműved eddig rejtve maradt része is, én meg sehogy sem tudom befejezni a magamét. „Megszólitások” c. kötetem állítólag megvan, de még nem láttam, mint ahogy – hiszem – senki más sem...

Baráti üdvözléssel: Karcsi

2002. aug. 7.

Kedves Laci!

A versesköteted élvezem; egészen másnak érzem, mint az általam „szerkesztett”, halva született könyvet 90-ben. A történelem járult-e hozzá, vagy a Te rejtett „ravaszágod”, hogy ez most valóban dokumentumként olvasható. Írni akartam róla a 7 Napban vagy az Aracsban, de nekem már sajnos, befellegzett, legalábbis ami a komolyabb írói munkát illeti...

Hallom, hogy Kalapis könyvein dolgozol a szerzővel együtt; kérlek, add át neki is üdvözlünket. Szeptemberben valószínű megint Jugóban leszünk. Addig is barátsággal köszönt A. K.

Kedves Karcsi!

Ma, márc. 14-én olvastam Bordás quasi válaszáat, egy pimasz, aljas szöveget. Ha viszont választ írnál, szeretném felhívni figyelmedet a következőkre: 1. B. tagja volt a joghurtforradalom utáni első, Šipovac-féle tartományi pártvezetőségnek. 2. Az egész Milosevics-érában hol

vezérigazgató, hol főszerkesztő, hol igazgató-főszerkesztő, szerkesztő volt, nem mosakodhat avval, hogy ezalatt a Forum nyomta az ellenzéki lapokat, ők ezt a pénz /devizák!/ alatt csinálták 3. Vezetői posztját arra használta fel, hogy az ő, sógora, volt tanárai, barátai, volt KSZ-vezetők könyveit adja ki, elsősorban a nagyszerb memorandumakadémia tagjainak műveit (9 év alatt 11-et) 4. Amikor vezérig.-vá nevezték ki, a kiadó statútumában elválasztatta az ig. és a főszerk. tisztségét /ami mindig egy volt/, úgyhogy Toldi Éva csak ig. volt, a főszerk. B. maradt, most pedig, hogy ismét kinevezték mb. ig.-vá /ami ellenilletékes helyen tiltakoztam, de közölték, hogy nem tart sokáig/, T. É. közönséges szerkesztő lett, szinte munka nélkül. 5. Az elmúlt 11 év alatt úgy ment a könyvkiadás, hogy ő és T. É. voltak a szerkesztők, Bányai, Bori és Gerold egymást váltogatva a recenzensek. Csak elő kell venni a könyveket, ez jól látszik. Egyébként az elmúlt 11 év alatt B.-nek 5 könyve jelent meg! /Aki vezérig., ig. és főszerk.!/ 6. Még most is kiadja /és ő is szerk. biz. tagja, sógorával együtt!/ a Hidat, amely ismert kommunista múltja miatt, jogtalanul tartja a főszerk. székben B. I.-t, 1991 óta nem hívta össze az írók bármilyen gyülekezetét, mindent négy ember /vagy öt/ intéz /találd ki, kik!/, a Létünk főszerk.-jévé Fehér Kálmán volt komm. képviselőt, nagykövetet nevezte ki, akinek bíróság előtt a helye, mert tetemes károkat okozott a Forumnak /jogi szótár, angliai tanulmányút/.

Hát csak ennyit. Kitesz egy vádiratot.

Laci

Borok királya

Goli život

A látvány, amely a partra lökdösött százak szeme elé tárul, egyszerre vad és vigasztalan, eredeti és ekképpen feledhetetlen. A meredek parton mészkő és mészkő és megint csak mészkő, sziklatömbök, közöttük itt-ott csenevész növényzet, dombok, hegyek. Mintha a körös-körül valószínűtlenül és földöntúlian ragyogó, mély, tintakék tengerből a sivár kősvatag zezugos, széttöredezett, zűrzavaros bútorzatként egymásra borogatott összevisszasága nőtt volna ki – az ő végzetükre és iszonyatukra. Távobbb, az egyik dombhajlatban néhány aprócska barakkféle építmény – az őrzésükre már előre kirendelt állomány elhelyezésére és ellátására szolgálnak. Bennük, körülöttük türelmetlenül, szinte remegve várják már őket. A kikötött hajó közelében egy fél percre megtorpanva némelyikük, felpillantva s szemét lehunyva, hagyja magán átsuhanni a dermesztő sejtést: innen soha nem kerülsz el... Az enyhe adriai szél alig enyhíti a negyvenfokos hőséget. A szomszomság ketrecbe zárt vadállatként tombol, üvölt, hánykolódik odabenn.

Hamar megkapják a mondatot, később feliratként is lépten-nyomon találkozhatnak vele, akár csak a Vezért éltető jelszavakkal. Mondogatniuk, vallaniuk – és ami a legfontosabb – csinálniuk is kell: „Mi gradimo otok, otok gradi nas.” Mi építjük a szigetet, a sziget épít bennünket.

Bizony.

Egészen sajtáságos, nagyszabású építkezés ez. Oda-vissza irányú, valóban.

És a megérkezés. A láger – mivelhogy még nem is létezik – nem vár fürdővel, mint Szolzsenyicinnél, de az ikszedik létszámenlőrzés stimmel. Nem többnapos-többhetes rémálom-vagontúra és hosszadalmas halálmenet-gyaloglás után lehet elérni, hanem lágyan ringatózó vagy kissé kellemetlenebbül hánykolódó hajón, hajófenékben vagy fedélzeten, de az, hogy – a legelső szovjet haláltáborokhoz hason-

lóan – „a hozzáférhetőség határain kívül esik a ma élők számára”, megint csak stimmel: itt sem lehet tudni, volt-e egyáltalán, mikortól, hol, hogyan, meddig és kikkel működött, hogy hívták, mi lett vele mostanra. Nincs, nem létezik a klaszszikus szolzsenyicini alapélmény – „első cella, első szerelem” – mivelhogy nincs cella, sem első, sem legutolsó. Viszont nagyon is valószínűs a Szolzsenyicin-féle kulcsmegállapítás: „Az érkezés napja egyben egy új láger születésnapja is.” És „ha akár csak két hete is áll a láger, az már gyöngyélet”.

A világ minden regényének minden hajótöröttje tudja: a tengervízözönben, a végtelen víz kellős közepén található minden szigeten a legnagyobb kincs – a víz. Az édes, az iható, az éltető. Maga az élet, sőt, az ÉLET, így, csupa nagybetűvel.

A kommunista kényszerélet, a csupas, a kopár élet (goli život) hajótöröttjeinek esetében sokszorosan így van ez: még a legkezdetleesebb hajléknál, a fejek fölé emelendő akármilyen szállásfélénél, sőt, még a napi betevőnél is sokkal lényegesebb víz az abszolút egyes számú, a legesleges, a mindenek fölötti.

A szigetet alapjaiban meghatározó, totális ivóvízhiányon enyhíteni, ezt a gyötrelmet valahogy megoldani: a legsürgetőbb, a minden mást megelőző feladat. A legelső rabszállítmánynak vízgyűjtő medencét kell építenie: nagy kiterjedésű és a valamiképpen megszárt ritka égi áldást – hiszen csak az esővízre számíhattak –, nagy mennyiségű édesvizet tartalmazni képes tározót. Nem tudni, hogy a rendelkezésre álló anyagokból – homok, kavics, szén – így-amúgy összetakolt szűrők révén „tisztított”, a háború utáni Adria (nem biztos, hogy nagyon szennyezetlen) légtéréből érkezett esőhozadékot fogyasztó tízezrekből annyi éven át hányan és milyen végkifejlettel betegedhettek meg – ilyesmit esze ágában sem volt senkinek számon tartani... Viszont a legna-

gyobb kincsre az év nagyobb részében a szó szoros értelmében *égető* szükség volt. Ha úgy tetszik: az induláshoz...

A kopár, lecsupaszított rabszolgaéletről a mára könyvtáryira duzzadt lágerirodalmi vallo-mások között a Goli otokról szólóak többszörö-sen is egyediek. Részint a létesítmény nagyság-rendjéhez és élettartamához képest nem is oly nagy számban létezők, részint pedig a szigetlét többszörös, félig-meddig már emlegetett különle-gessége okán számítanak rendkívülinek. Például kezdetnek itt van mindjárt a mai Goli otokon oly-kor kalauzoló, a szomszédos Krk (Veglia) szige-tén élő, kilencvenéves történelemtanár, Vlado Bobinac, aki két és fél évet töltött a jugoszláv Alcatrazon, s a róla szóló ismertető szerint „egyike a ma már csak tucatnyi túlélő fogolynak”.

„– Negyvenhat kilós voltam, mikor hazaen-gedtek. Egyetlen embert ismertem két és fél év alatt, aki mindvégig ember tudott maradni: Nikola Nikolić doktort. Őt is a szovjet rendszerrel törté-nő szimpatizálás vádjával hurcolták el... Soha senkire kezet nem emelt, soha senkit nem árult be, soha senkit nem bántott. Előfordult, hogy az egyik, folyamatosan ütött-vert rabot a saját testé-vel próbálta megvédeni. Áldja meg az Isten haló porában is... Mi egymásnak is pribékjei, kinzói, besúgóí voltunk, mint a mindenkori koncentrá-ció s táborok lakóinak igen nagy része. Másként nem nagyon lehetett életben maradni...”

„Goli otokot igazából nem is emberi lények, hanem árnyak népesítették be” – írja a macedó-niai bolgár költő, Venko Markovszki, aki *Goli otok: a halál szigete – Napló levelekben* címmel 1984-ben az Egyesült Államokban jelentette meg be-számolóját. (Markovszki öt évet töltött Goli otokon, 1961-ben szabadult.) A kötetet a világhírű horvát szobrász fivére, Mate (Mathew) Mestrovic adta ki (Eastern European Monographies), és nem akárki, hanem maga Zbigniew Brzezinski nem-zetbiztonsági főtanácsadó recenzálta 1985-ben a híres Foreign Affairs nyári számában. A nyol-cas számú levél különösen plasztikus képet nyújt a szigeti életről: „Az emberek különféle dolgokra és számokra redukálódtak; pusztán mennyisé-gi értelemben léteztek. Cafatokban lógott rajtuk a ruha, toprongyosan vonszolódtott ide-oda a szomorú emberszerelvény hajnaltól estig a nyu-godtan sivatagnak nevezhető szigeten – beesett

szemek, irgalmatlan gürcöléstől deformálódott kezek erdeje. Nehéz láncokat vonszoló pipaszár lábak. Mélyen lehajtott fejek. Nem beszélnek, még csak körül sem néznek. Valamennyi árny egy-egy valamikori élet könyvéből kiszakított ol-dal.”

Erre a lírai leírásra drasztikus erővel rímelt Rade Panić *Tito Hawaiiija* címmel napvilágot lá-tott regénye. (Az 1928-as születésű Panić 1951-ben szabadul a szigetről, 1966-ban emigrál Jugoszláviából, Afrika különböző országaiban orvosként dolgozik, de különböző emigráns la-poknak és a BBC-nek is írogat. És bár megeskü-szik, hogy soha nem lép újra Goli otok földjére, 1990-ben, már nyugdíjasként, egy turistacso-porttal visszatér, és amint találkozik a csoportot vezető Bobinaccal – „egy helybéli horvát nacio-nalistával”, kommentálja a szerb Panić –, meg-kérdi tőle, ugyan kik raboskodtak a szigeten. „Ő, hát orosz kémek”, válaszolja könnyedén – ál-lítólag – a kalauzoló bennszülött...)

Panić könyve egy, a Goli otokra került fiatal párttag, Vladimir szemüvegén át láttatja és il-lusztrálja a kopár élet vigasztalan univerzumát. Vladimir sem Sztálin Tito-ellenes kirohanásai-nak, sem Titóék védekezésének nem hisz, az igazságot szeretné tudni, félig ösztönösen, a jó-zan paraszti ész jól érzékelt útmutatásai alapján. Így éli meg a kopár sziget kopár életének való-ságát, ami alapvetően megváltoztatja eredendő-en és ésszerűen kételkedő, józanságra törekvő gondolkodásmódját. Megtanulja, mi mindent is kell igazán tudnia egy lojális jugoszláv polgárnak az igazságról.

Egy sokatmondó részlet: „Vladimir arra várt, hogy a parancsnokhelyettes visszatérjen sétájá-ból. Leült kedvelt nagy kerek sziklájának északi oldalába, ami némi árnyas enyhet nyújtott a forróságban. Valamelyik főnök megparancsolta, hogy vigyék el onnan a nagydarab követ a pokol-ba, de valószínűleg megfeledkeztek az egészről. A szikla maradt ahol volt, szemközt az épülettel, oda nem illő, idegen testként a maga szelíd ren-díthetetlenségében. Vladimir nyugtalanul meredt a közeledő, csontos, nyugtalan ember alakjára, akit szinte körülfordozott a gyomorhajosok sava-nyúsága: vajon kigondolt valamit? Mi zavarhat-ja? Kisebb lett vajon a távolság a szárazföld és a sziget között? Megpróbálja megfejteni a sziget

négyezer rabszolgájának titkát vagy elégedetlen a gondolattól, hogy nyolcszáz megölt ember titkát hordozza magában? Vladimir felállt, levette a sapkáját, de az ember még csak rá sem nézett, bement az épületbe. Vladimir vállat vont, hátát nekivetette hűséges sziklájának és a következő félórán csak a sziget fölött tekergőző sötét felhőket bámulta. Mikorra a várakozás elviselhetetlenné vált, titkon belépett a majdnem elhagyatott építménybe. Szombat délután volt, a legtöbb őr és nyomozó áthajózott a családjához Loparba, Rab szigetére. Szokatlan szagot érzett, ami a kőművesek után maradt. Leginkább a nedves cement nyirok-illatához hasonlított, amibe a rozsdás és a gumiszalagok halovány penész-árnyalata is vegyült. Boncolóterem szagának tűnt. Sem szőnyegek, sem függönyök nincsenek, léptei élesen visszhangoznak a fülében. A helyettes ajtaja tárva-nyitva, de az asztal mögött ülő fel sem emeli a fejét. Az asztal lapja márvány, halott ember készíthette, gondolja Vladimir. Az épületben uralkodó szaggal ellentétben a helyettes szobája megnyugtató székfűolaj-illatot árasztott, amit Vladimir nem ismert fel, arra gondolt, valamiféle reumaellenes kenőcsé lehet. De nem: a parancsnokhelyettes a pisztolyát tisztogatta és ez az olaj illata volt. Szemközt a fegyver csöve feküdt a márványlapon. Két végén fehér gyapjú összecsomózva, mint két fehér nyuszifül. Kilenc milliméteres Walther PPK volt, az egyik legkitűnőbb német revolver, Vladimir kedvence. A helyettes fölött Jugoszlávia marsalljának, Titónak portréja tekintett alá az ő katonájára és annak fegyverére. A helyettes nem vett tudomást Vladimirról. Aki tudta, hogy ez a kedvelt rendőri fogások egyike. Nincs jobb vádló, mint a helyzet, ami saját bűnoddal szembesít. Hogy az ember megőrizhesse lélekjelenlétét, ilyenkor a legjobb védekezés mélyen tanulmányozni valamit, minél mélyebben, annál jobb. Vladimir elmerült a portréfotó tanulmányozásába. [...] A helyettes feltekerte a nyuszifüleket és az előtte heverő pisztolycsőre meredt:

– Olyan vékony vagy, mint ez a cső itt.

A közeledő vihar hangjai körbenyikorogták az épület sarkait.

– Olyan nyomorúságosan festesz, hogy semmi kedvem, hogy pofán verjelek.

Ez jó, gondolta Vladimir, hiszen a parancsnokhelyettes ismert volt erőszakosságáról, arról, hogy bármikor kész a gyomrára ugrani egy leterített embernek vagy igen ügyesen kezelni a kisbaltát, ha a fegyelmezéshez más szerszám éppen nincs kéznél.

– Nem szabályosan jöttél be a szobába és itt hagyod a bűzödet. Takarodj!

Vladimir kisietett – maga is meglepődött agilitásán és az öröm átsöprő hullámán, amit a találkozás befejeztével érzett.

– Állj!

Megpróbált eleget tenni mindkét parancsnak – mint a polip, amely tinta-váladék kibocsátásával próbál menekülni.

– Szóval te vagy az az erős gyerek, aki lehúgyozza a harcunkat.

Felségárulás.

– Sajnálom. Bocsásson meg.

– Bocsánat?

Jókedvű hitetlenséggel.

– Elnézést a buta szavaimért.

– Szóval még csak nem is akarsz védeni magad?

– Bűnösnek érzem magam.

– No, mit is mondtál? Szórolj szóra!

– Azt mondtam: míg a tíz ember adogatja magának a löszert, a következő tíz lehúgyozhatja a géppisztolyát.

A helyettes nem szólt semmit. Kibámult az ablakon, ki a múltjába. Valószínűleg halálos áldozatait számolgatta. Sokáig fog tartani, gondolta Vladimir.

A helyettes kinyitotta az ablakot. A szél besüvöltött a szobába.

– Voltak ilyen helyzetek. Üljön le. [...]

A helyettes fölemelte a Walthert és megcélozta Vladimirt.

– Filozófus! Azt hiszem, meg kéne öljelek. Mi maradna a fényes ideáidból? Férges, gombák, bűz.

Meghúzta a ravaszt. Vladimir nem rándult össze. Tudta, hogy a helyettes nem töltötte meg a pisztolyt.

– Mondjad, filozófus: most összeszartad magad vagy ez a természetes állapotod?

– Ez a természetes – mondta Vladimir.

– Jelentkezz a vezetődnél. Ő majd tudja, mit csináljon. Takarodj innen.

Erős szél csapott az arcába a tenger felől, homokot és esőcseppeket sodorva. A helyettes az ablakban állt és nevetett.

– Köveket! Tegyetek köveket a zsebeibe!”

Vladimir végül persze bevallja, hogy rémhírtérjesztő, hazudozó-rágalmazó áruló és hasonló – és kész arra, hogy hasznos tagként beilleszkedjen a szocialista jugoszláv társadalomba. „Így volt ez”, kommentálja hőseit Panić: „Miután elárultam minden barátomat, vallatom megunta tovább hallgatni denúciálásaimat, és elengedett. Hasonlóan járt Vladimir is. Így zajlott az élet.”

Így maradt meg az élet.

* * *

A valóság-hű próza képviselője – írja róla Milosevits Péter *A szerb irodalom története* című munkájában. Dragoslav Mihailovićról valóban elmondható: a korszerű (egyben halhatatlan) klasszikus nagyrealizmus egyik legkiemelkedőbb reprezentánsa a jelen délszláv irodalom alkotói között. 1930-ban született. Elvégzi a belgrádi egyetem bölcsészkarát, a jugoszláv népek irodalmából doktorál, 1981 óta tagja a Szerb Tudományos Akadémiának. Húszéves, amikor a Goli otokra kerül, két évet húz le a szigeten. Az adriai pokol azután végigkíséri egész életét: már 1967-ben megjelent novelláskötetének (Jó éjszakát, Fred) magányos főhőse szorongásos éjszakai harcot folytat egy egérrel. Írásaiban mindig a személyes hangvétel, az egyes szám első személyben elmondott, vallomásos áradás, a novellánként más-más elbeszélőre „szabott” nyelvi egyénítés és erőteljes tragikum a jellemző. Amikor pedig 1968-ban napvilágot lát (magyarul tíz évre rá [Európa Kiadó Modern Könyvtár sorozat, ford.: Horváth Erzsébet] jelent meg) *Mikor virágozott a tők* című regénye: egyértelmű fordulatról, a szerb irodalom történetének mérföldkövéről beszélnek, bár a könyvet nemsokára – állítólag Josip Broz Tito személyes utasítására – betiltják, 1975-ig nem is publikálhat új kötetet. „Számos vonását magában hordozza a fordulópontot jelentő új műveknek, amelyek új irányt szabnak az irodalomnak” – írta róla *A háború utáni szerb irodalom 1945–1970* című művében Predrag Palavestra. Egyik ifjú pályatársa szerint a szerző e regényével „a mai szerb próza számára kitaposta a világirodalom csúcsaihoz veze-

tő utat”, majd hozzáteszi: „Csodálom, hogy ezen az úton azóta sem indultak el mások.” Tegyük hozzá: a hatvanas évek végének, a hetvenes évek elejének jugoszláviai világát ismerve ezen talán nem is kell olyan nagyon csodálkozni... Ám a szerző hozzáfűzi: „De bizonyos vagyok benne, hogy el fognak indulni.” Mindenesetre a magyar kiadás utószavát író Sztepanov Predrag úgy fogalmaz: Mihailović e regényével – melyet neveztek artisztikus naturalizmusnak és új szerb realizmusnak egyaránt – a szerb irodalom legjobb hagyományaihoz nyúlt vissza, „mindezt rendkívül erőteljes, autentikus nyelvezettel és szuggesztív valóság-látással gazdagította.”

A *Mikor virágozott a tők* főhőse az egykori ökölvívóbajnok, Ljubo Sretenović, akit Svédországba vet sorsa. Van felesége, háza, autója, csak a helyét nem találja abban a világban. Számot vet életével, földézi a belgrádi külvárost, ahol született, és ahonnan bajnokká verekedte föl magát. Kegyetlen törvények uralkodnak itt. Mivel erős, megkap mindent, amit csak akar: hírnevet, pénzt, nőt. Mindig kíméletlenül elveszi a másiktól, amire vágyik. Vad indulatok csapnak össze körülötte, és készítik elő a végső leszámolást – Ljubo pedig, a Bajnok, soha nem törődik mással, csak a boksszal meg a lányokkal –, ám így sem kerülheti el a végső meghasonlást önmagával. Sztepanov Predrag szerint „éppen a belső és a külső körülmények mély és szétbogozhatatlan egysége, sorszerű összefonódása adja a történet végső tragikumát” – és mindebbe drasztikusan nyomul bele a történelem. Ljubo nem számol, nem számolhat be a kopár sziget univerzumáról, noha az, szándéka ellenére egyfolytában megéri, sőt, idővel le is gyűri. Ő a kopár élethez vezető út külső stációit rajzolja meg, igen érzékletesen.

„Abban az időben már folyik az a hercehurca az oroszokkal. Beszélnek: elmarták ezt, elmarták azt...”

Nincs nekem időm erre. Keveset vagyok otthon, de látom én, az öregem gyakran összesúg a bratyóval. A rádió körül sündörögnek. Nem értem én ezt: ki a fene törné az agyát a ruszki-kon, amíg annyi csaj van ezen a világon! Egyszer csak, egy éjszaka, két manusz rontott be a házunkba. Mi, hála istennek, nem is zárkóztunk be soha – felgyújtották a villanyt, és valaki a pizzaszmát ráncigálja: – Felkelni!

– Mi van? – kérdezem. Az ablakon át meg látom, a harmadik pali az udvarban áll, a házat figyelő hátról.

– Felkelni. Te vagy Vladimir Sretenovic?

– Dehogyan vagyok! – Még mindig nem kapcsolok. – Menj innen. Oltasd el ezt a villanyt, aludni akarok!

Lekapcsolták a bratyót! Az meg sápadtan mondja:

– Biztosan elengednek, ez valami tévedés.

Egy frászt volt tévedés! Elmúlt tíz nap, elmúlt egy hónap, ő meg sehol. Másfél hónap múlva, ahelyett, hogy elengedték volna, eljöttek Andróért is. Püff neki!

Elmúlt még egy bizonyos idő, és én még mindig nem értettem, miről van szó. A mutternak csomagot cipelek a Djusin utcába, ott ácsorgunk a sorban. Hazajövünk, ő meg darabonként átnézi a fehérneműjüket, csókolgatja és jajveszékél:

– Jaj, kedveseim! Jaj, Andro, édes uram! Jaj, Vlado, gyermekem! Jaj, kit siratok el először!

[...]

A következő néhány napon a fater meg én otthon gubbasztunk. Látom, ő halálra van ijedve. A lélek is kiszáll belőle. Másnap vagy harmadnap, ahogy megjött, benézett a vállalathoz. És biz'isten, elbocsátották az öregemet!

– Szóba se állnak velem – mondja.

– Na jó – kérdezem végre –, hát mi volt? – Azt akarom kérdezni tőle: mit tettek veled, hogy ennyire ki tudtak készíteni?

– Ne kérdezz tőlem semmit – feleli az öregem.

– Láttad Vladót?

– Nem.

– Mi lesz vele, nem tudod?

– Nem tudok semmit – mondja –, és ne is kérdezz semmit. És te se avatkozz a dologba.

Elnevettem magam:

– Csak nem gondolod, hogy engem is belekeverhetnek?

– Ők – mondja – mindent megtehetnek.

Egyszer csak, egy délután, nem fogadták el a Vladónak készített csomagot.

– Miért? – kérdezzük.

– Nincs itt – mondják.

– Hogyhogy nincs? Hát akkor hol van?

– Majd jelentkeznek.

Majd jelentkeznek.

Szaladok az öreg Perisichez. Alig találtam meg, alig jutottam hozzá.

Üdvözöl, de látom, valahogy merev lett. Rideg.

– Mit jelentsen ez, Öreg? A bratyóm már nincs a Djusin utcában. A csomagunkat sem fogadták el.

– Hát – mondja – továbbment. – És így tett a kezével. Elmosolyodott talán.

– Hová tovább? – kérdezem.

– Világos – mondja –, hogy hová. Van nekünk egy szép helyünk a számukra.

– Miféle szép hely? – S közben már forr bennem minden.

Ő talán észre sem vette.

– Ne féltsd te, Bajnok. Dolgozni fog ott egy kicsit. Egy kicsit törni majd a követ. – És megint nem tudta megállni mosoly nélkül. – Könyveket, újságokat kap.

– Miféle könyveket, miféle újságot? Minek az neki, amikor börtönben van?

– Ez nem börtön, Bajnok. Nem vagyunk mi kapitalisták. Ez javító munka. Mi átneveljük. Ha megjavul, elengedjük.

– Hogyhogy – kérdezem – átnevelitek? Úgy, mint az apámat? Mit tettek vele, hogy így ki tudtátok készíteni? És elbocsátottátok a vállalatól, hékás!

Ő meg így válaszol:

– Még szép! Ilyenek számára nincs nálunk hely! Fizetnie kell!

– Nincs hely az ilyeneknek – mondom, és még türtőztetem magam. – Milyeneknek van akkor? Hát ide figyelj, Öreg, a faterom még huszonnégyben sztrájkolt Belgrádban! Harcolt ezért a földért, akárcsak te! A bratyóm meg – te jól tudod! – a háború idején a fél Dusanovacot lángra gyújtotta. S a háború végétől úgyszólván a pártbizottságon is aludt. A pártbizottság miatt még arra se maradt ideje, hogy lányokkal járjon.

Az Öreg meg így felel:

– Te azt mondtad nekem a minap, hogy ne fűzzelek a karommal. És te most mivel fűzöl, Bajnok? És hogy tudjad: ez régen volt! Ez nem érdekes! Olyanok számára, mint a te apád meg a bátyád, nincs hely ebben az országban!

– De könyörgök, Öreg, akkor melyikben van? Erre felelj. És miért? Talán azért, mert hallgatták a rádiót?

– Nemcsak a rádiót hallgatták, ne add a hülyét! Járt a szájuk, s egy egész banda volt! Az apád egy vén hülye, és ezért is engedték el. De a bátyád tudta, mit csinál. Ő – egy banda! A vizsgálat idején is így viselkedett. És ne is kérdezz többet semmit.

Beleremegtem, talán úgy, mint először, amikor a ringbe léptem.

– Azt mondd, banda? Tudod mit, Öreg? Idősebb ember vagy, és úgy szerettelek és tisztellek, mint a fateromat. De most azt mondom neked, te vagy a banda, Öreg. Semmivel sem vagy jobb náluk. Még rosszabb!

[...]

Otthon meg siralomház. A bratyó nem jelentkezik. Az öreg kapirgál valamit a kertben: hát mikor csináltunk mi ilyesmit? Mi mindnyájan vasasok vagyunk, még az öregapám is az volt! [...] Én is lelombozódtam. A Radnicki klubban semmi problémám nem volt. Most meg?...

S így, egykettőre megjött az ősz is: az egyik nap katonai behívó vár rám otthon!

[...]

Elrohantam igazolásért, s azzal be a honvédelmi osztályra.

– Én iskolába járok – mondom. – Hogy menjek most katonának? – adtam az ártatlant.

Az a baka meg néz, s az igazolásomat – cikcakk! – apróra!

– Másnak menj ezzel – mondja. – Jövő szerdán itt legyél a holmiddal együtt.

– Jól van – mondom; látom, hogy bele kell nyugodnom. – És hová megyek? Én a tartalékos tiszti iskolába voltam beosztva. Egy évre.

– Más beosztást kaptál – mondja. – A különle-

ges deszant-egységekhez kerülsz.

– Mennyi időre? – kérdem.

– Három évre.

Három évre! Az öreg Perisic megoldotta a problémámat.”

Amint az idő elérkezik, Mihailović közvetlenül is színre lép élményeivel, életét, művészetét alapjaiban meghatározó szigetével: 1990-ben, majd 1995-ben három vaskos kötetben *Goli otok* címmel megjelenteti (*A Gonosz enciklopédiája* alcímmel) a nagy leszámolást: a dokumentumpróza a munkatáborba űzöttek szenvedéseinek valóban Szolzsenyicin nagy művéhez hasonlítható enciklopédiája. Vallomások, beszélgetések, kommentárokkal színezett életutak és közzétett dokumentumok, levelek, lábjegyzetek döbbenetes elegye. A legelső beszélgetést még 1978-ban, a *Mikor virágzott a tök* magyarországi megjelenésének évében rögzítette – ezután sorra következtek a megszólaltatottak: jugoszláv ősbolsevik és bosnyák üzletember, mérnök-utazó és zenetanár, egykori katonatiszt és építész, festőművész és szántóvető. Ő maga így vall monumentális vállalkozásáról: „A munkában már a magányos egyed igen korlátolt lehetőségeivel [...] arra voltam ítélve, hogy az elitélteknél kutassam fel a nagyon kevés megmaradt dokumentumot, hogy a tudományossághoz nem elég célszerű és megbízható módon jegyzeteljem és felvételezzem az egykori táborlakók vallomását, amit azután alá kellett vetnem kinkeserves ellenőrzéseknek...” És mellékesen kijelenti: „Amit az Ivan Gyenyiszovics egy napjában Szolzsenyicin leír: piknik ahhoz képest, ami és ahogyan ott történt.”

Vörös sziklák (India)

Soha nem éreztük ennyire a széthúzás romboló hatását

Beszélgetőtárs Stanyó Tóth Gizella

„A nyelv nem az enyém, nem a tiéd,
hanem az édes mienk.”

(Kazinczy Ferenc)

Méltóbb alkalom nem is lehetett volna a régóta tervezett, a mindenapjainkat meghatározó emberi/kisebbségi jogaink érvényesítéséről, illetve csorbulásáról szóló beszélgetésre Hajnal Jenővel, a Magyar Nemzeti Tanács elnökével, mint az Adán hagyományosan megrendezett (október 8–10.) Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok zárórendezvényének, A nyelv határai témára megtartott tudományos tanácskozásnak a szünete.

Az idei nyelvművelő napok mottójául szolgáló Kazinczy-idézet mellé kívánczok a Szarvas Gábor mellszobrának koszorúzási ünnepségén elhangzott Makay Ida-gondolat: „Mit jelent nekem ez a nyelv? [...] Csak annyit: vagyok. [...] A magától értetődő mindennapi csodát. A természetes varázslatot, amit másodpercenként átélek, és alig gondolok rá. Hiszen nyilvánvaló. Ugyanez a viszonyom anyanyelvemmel is. [...] Magyarul beszélek, és ez jelenti számomra a szellemi lét egyetlen lehetséges formáját.” Vajon hogyan érvényesül mindez oktatásunk, kultúránk, tájékoztatásunk és kisebbségi létünk más területein? – erre kértem választ kulturális autonómiánk legfőbb szervének vezetőjétől.

Hosszú és olykor rögzös is az út az elgondolástól a megvalósulásig. A Magyar Nemzeti Tanács tevékenységében változások tapasztalhatók. Kérem, foglalja össze a lényeges momentumokat, amelyek meghatározták az MNT munkáját?

– A Magyar Összefogás programjának összeállításakor két kulcsfontosságú célra próbáltam összpontosítani. Egyrészt, az eddigi, eredményes programok folytatását, a folyamatosság követését tartottam célszerűnek, másrészt pedig azt, hogy az új körülmények, az új helyzetek közepette felmérjük, hogyan tudjuk újraértékelni

és -értelmezni azokat a stratégiákat, amelyek korábban megszülettek és elkészültek. Ennek a kettőségnek kezdetben elfogadható és járható útja volt, az utóbbi fél évben azonban azt látjuk, azt tapasztaljuk, hogy a világ megváltozott körülöttünk. Kifordult a sarkából, és nemcsak szűkebb szülőföldünkön, hanem szinte mindenhol a nagyvilágban.

Ebben a globalizáció által meghatározott világban, egy kisebbségi léthelyzetben még inkább érzékenyebbé és sérülékenyebbé válnak a kis közösségek. A magyar nemzeti közösség ebből a szempontból itt, a Délvidéken nyilvánvalóan az egyik legsérülékenyebb, épp azáltal, hogy ekkora népességfogyás jellemzi, amelynek részint a hiányzó gyermekek, vagyis a megszülető gyermekek alacsony száma, részint az elvándorlás az oka. Újabb és szokatlan jelenség viszont, hogy a fiatal, a jövőjük építését itt kezdő szülők most vesznek vándorbotot a kezükbe, és elindulnak aprócska gyermekeikkel együtt az ismeretlenbe. Egy általuk elképzelt, egy újrakonstruált világba mennek, amelyben a bizonytalanság várja őket, de ugyanakkor a létbiztonság, a munkahely esélye is, amely fölülír minden értéket, minden szempontot. Korábbi, meghonosodott értékrendünkben ez nem így volt. Gondoljunk csak a hatvanas évekre. A vendégmunkások kikerülve Németországba, gyermekeiket itthon hagyták, hogy továbbtanuljanak, tovább képezzék magukat, iskolába járjanak. Külföldön a teljes bizonytalanságban szinte nem is látja az ember, hogy ezeknek a gyermekeknek a sorsa hogy és miként fog alakulni. Tehát nagyon érdekes új helyzet van kialakulóban. És akkor még a migrációs, menekültügyi kérdést nem is említettem, amely közvetlenül, látszólag úgy tűnik, hogy nem a mi kisebbségi ügyünk és kérdésünk... De azt is látni

kell, hogy épp a tömbmagyarság, a Tisza mente közösségeiben szembesültünk ezzel a hihetetlen nagy kockázattal és veszéllyel járó jelenséggel, amely pillanatok alatt megfordíthatta volna világonkat, és egy egészen más helyzetet teremthetett volna itt, még inkább fokozva kisebbségi közösségünk veszélyeztetettségének érzetét.

Az ilyen és ehhez hasonlóan összetett helyzetekben a nemzeti tanácsnak, az érdekvédelmi szerveződéseknek mindig az lenne a közös feladata, hogy hogyan tudnák ezeket valamilyen módon a közösség előnyére fordítani. Hogyan tudnánk elérni, hogy teljes életet tudjon élni egy közösség? Ne csak vágy, egy elképzelt világ legyen a teljes életre való igény. Ebben kell a közösségünket segíteni. Tisztában kell lennünk azonban azzal is, hogy a teljességre való törekvés nem egyszerű, hiszen önmagában már csonkák vagyunk. Egy nemzet, ha szétdarabolva él több országban, az már önmagában is sérülékenységét sejteti. Ilyen helyzetben a teljességre való törekvésünk legfontosabb elve anyanyelvünk megőrzése kell hogy legyen.

Az anyanyelvnek két hihetetlenül hasznos és nélkülözhetetlen tartóoszlopa van: az oktatás és a kultúra. Kérdés azonban, hogyan tudunk örökségünkkel, hagyományainkkal bánni, hogyan tudjuk gyermekeinkkel, fiataljainkkal megszerettetni ezt a hagyatékot, hogyan tudjuk őket úgy nevelni, úgy irányítani és segíteni, hogy ezeket az értékeket sajátjuknak érezzék. Ha már érzik, hogy anyanyelvünk a kötődést jelenti szülőföldjükhöz (nem véletlenül használom a szülőföld fogalmát), az identitásunkat erősítő magyar értékekhez, akkor a menni vagy maradni kérdésekor a válasz már nem lesz olyan egyértelmű, mint mostanában sok-sok fiatal számára. A kötődést erősíthetik a közösségen belüli kisközösségek, a művelődési egyesületek, táncsoportok, énekkarok és sok minden más. Két meghatározó eleme mégis a család és az oktatás. A családon belül meghatározó az anyanyelvhez való viszonyulás. A másik nagyon fontos tényező, hogyan viszonyul mindehhez az óvoda és az iskola: az óvónéni, a tanító bácsi vagy a tanító néni, a tanár, és általában a közoktatás hogyan közelíti meg ezt a témát. Hogyan tudja elhívetni a gyerekekkel, meg erősíteni bennük azt az érzést, hogy kiváltságos

helyzetben vannak, és hogy isteni kegyelemben van részük azáltal, hogy itt születtek, hogy itt élhetnek. Ismételve: „Csak nézz körül, és láthatod, hogy őseid mit építettek, mit hagytak örökül neked, és ezt tovább kell vinned, ezt kellene megőrizned. S ha elmész, tudd, hogy ide vissza kell jönnöd, mert vissza várnak az emlékek, a kövek, a temetők. Tudd, hogy ha ezeket elhagyod, sehol máshol nem találod meg azt a biztonságot, azt a nyugalmat, amely emberi, lelki és szívbéli jogaidat úgy tudja alakítani, amiért ide születtem, azért mindent megtettem.” Az oktatásnak ezt a fontosságát próbálta a Magyar Nemzeti Tanács hangsúlyozni, és a pedagógusokkal együtt megvalósítani az első pillanattól kezdve korábban is, de most még inkább. Azt szeretnénk, ha a pedagógusokban tudatosodna, hogy mögöttük állunk, támogatjuk, segítjük őket; hozzájárulunk továbbképzésükhöz, az iskolákban folyó magyar oktatás fejlesztéséhez, innovációjához.

Az ideai tanévben változásokat, az oktatás ésszerűsítését jelentette be a szerbiai kormány. Miben nyilvánulnak meg a tervezett szigorítások?

– Nemcsak az oktatás, hanem az élet minden területén megszorításokat hoznak magukkal a változások. Olyan országban élünk, amely gazdaságilag stagnáló, nem igazán képes fejlődést felmutatni, nehezen tud a súlyos helyzetből kilábalni. Részesei vagyunk ennek mindannyian, kisebbségiek, többségiek. A gondokat tetézik az Európai Unióhoz való csatlakozási elvárások. Azt látjuk, hogy az unió nemhogy segítene és erősítene bennünket, kisebbségieket, hanem az általánosan megfogalmazott elvek, gazdasági kritériumok tovább súlyosbítják helyzetünket. Ez a szemlélet csak térképeket, számokat és statisztikai adatokat ismer. És nem engedi látni sem Maradékot, sem a verseci anyanyelvápolást, sem a székelykevei színmagyar oktatás helyzetét, vagy hogy mit jelent mindezek megléte az ott élő magyaroknak. A megszorítási tendenciákkal Szerbia igyekszik megfelelni Európa követelményeinek, ez részben érthető, azt is látnunk kell azonban, hogy kisebbségi jogaink valamennyi szinten sérülni fognak, és olyan értékeket veszíthetünk el, amelyek kapcsán eddig nem is gondoltunk, hogy ez bekövetkezhet.

Brüsszelben is beszéltem erről a *Kihívások és lehetőségek a szerbiai kisebbségekért* címmel, október első hetében, Marian-Jean Marinescunak, az Európai Parlament román képviselőjének a kezdeményezésére megtartott tanácskozáson, amelyen kilenc nemzeti tanács képviselője vett részt Szerbiából. Mindenekelőtt azokra az oktatási problémákra mutattam rá, amelyek napjainkban a legszervezettebb és legfejlettebb oktatási-nevelési hálózatokat sújtják Szerbiában, így a vajdasági magyar nemzeti közösséget is. Hiszen az oktatás ésszerűsítését és fenntarthatóságát a kisebbségi iskolákban csakis a pozitív diszkrimináció elve alapján lehet megvalósítani, ha nem akarjuk, hogy a kisebbségek még inkább veszélyeztetve érezzék magukat szülőföldjükön. Egy-egy közösségben, egy-egy osztály összevonása vagy megszűnése az iskolában; egy-egy intézmény munkájának az ellehetetlenítése, bezárása emberjogi kérdéseket is érintene már, ami egy-egy kisebbségi közösség mindennapi életére nézve, korábbi emberi, közösségi és kisebbségi jogaihoz viszonyítva visszalépést, visszafejlődést, hátrányt jelentene. Erre azért volt fontos ismételt felhívni az EU illetékeseinek a figyelmét, mert az itt élő magyar közösség akkor tud csak igazán az EU-hoz való csatlakozásnak a szószólója és támogatója lenni, ha a csatlakozási folyamat nem csorbítja, hanem erősíti közösségünk kisebbségi jogait, mindenekelőtt az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás és az anyanyelvhasználat minden területén. Ennek egyik legfontosabb garanciája a nemzeti tanácsok eredményes, sokoldalú működése, hatásköreinek pontos meghatározása. Ehhez pedig nélkülözhetetlen egy átfogó, az élet minden területén alkalmazható nemzeti tanácsi törvény meghozása. Minden más megbeszélésen Brüsszelben kiemeltem a nemzeti tanácsoknak mint a kulturális autonómia legfőbb szerveinek fontosságát és jogi státusuk meghatározását.

Nem véletlenül beszéltem a kisebbségek örökös vágyáról, hogy teljes életet éljenek. Már feltételezhetjük, hogy a többség kevésbé fogja elszemvedni a tervezett, látszólag ésszerűnek tűnő oktatási reformot. Egy világbanki, egy európai uniós elvárásban föl se merülnek olyan kételyek, hogy az intézkedések során jelentősen sérülhetnek a kisebbségek jogai. Kulturális autonó-

miánknak jól kiépített hálózata csorbulhat főként az oktatásban, a művelődésben most, amikor a szigorítások, a pénzelvonások sújtják az egész országot. A legsérülékenyebb autonómiák, ebből a szempontból, mindig a kisebbségi autonómiák lesznek. Hasonlítsuk össze egy vegyes tannyelvű iskolában a magyar és a szerb tagozat helyzetét. Noha egyaránt sújtják a szigorítások a tagozatokat, mégis másként élik át őket a magyar és a szerb közösségek. Sőt, a népesedés is hasonlóan alakul, mint a magyaroknál, és mégis egészen mások lesznek a következmények. Egészen másként tudatosodnak bennünk az ésszerűsítési törekvések. Másként éljük át, ha két magyar osztályt összevonnak, vagy ha két szerb osztályt. Mi a különbség a kettő között? Erre a kérdésre a valóságon átszűrve kellene az MNT-nek megtalálnia a választ. Kétféleképp közelíthetjük meg a témát: a magyarság szempontjából, itteni kisebbségi szempontból, vagy a többség nézőpontjából. Mereven nézve, a helyzet ugyanaz. Csakhogy nem ilyen egyszerű a dolog. Azért nem az, mert sérülékenységünk fokozott, a meglévő helyzetnek visszahozhatatlansága elbizonytalanít bennünket. Ha nem tudjuk megőrizni elért vívmányainkat, kiharcolt jogainkat, kis eséllyel változtathatunk csak az új helyzeten. Az oktatáson belül az egyetlen elfogadható elem: a pozitív diszkrimináció. Ha a pozitív diszkriminációról beszélünk, fontos az is: hogyan tudjuk a szolidaritás elvét megvalósítani magyar–magyar viszonylatban. Sajnos a pillanatnyi helyzetben éppen ezt nem látni, legalábbis én nem látom. Nem érzem azt, hogy őszintén beszélünk az összefogásról, a közös erő felmutatásának fontosságáról. Soha nem éreztük ennyire értelmiségünk körében a széthúzás romboló hatását, mint napjainkban.

Megmutatkozik az oktatásban felmerült gondok kapcsán is. Kérem, pontosítson: minden tagozatra, minden osztályra vonatkozni fog – maradjunk Vajdaságnál/Délvidéknél – az összevonás abban az esetben, ha nincs meg a 15-ös létszám? A Magyar Mozgalom az alkotmánybírósághoz fordult a kisebbségi jogok csorbulása, valamint a munkaerő-felesleggé váló több mint száz pedagógus kilátástalan helyzete miatt.

– Sajnos minden kis létszámú osztály összevonására vonatkozhat a szabályozás. Senki sincs privilegizált helyzetben. Érdekünk, hogy mind a szerb, mind a magyar osztályösszevonások helyett a kis tagozatok megőrzését szorgalmazzuk. Nekünk elsősorban a magyar tagozatok összevonásával szemben kell megfogalmaznunk elvárásainkat. Az elmúlt időszak pontosan erről szólt. A vád, miszerint az MNT nem foglalkozott alaposan ezzel a témával, nem helytálló. Azt viszont tudni kell, hogy az iskolákon belül a kis létszámú osztályok hosszú évek alatt felhalmozott problémái most még inkább felszínre kerülnek. A látványpolitizálás helyett, ha a dolgok mélyére tekintünk, akkor látjuk, hogy itt egy hosszú, évekre visszanyúló, valamilyen módon mindig a politikum által elrendezett megoldás került előtérbe. Várható, hogy most is ez fog megtörténni. De ez a tapasztalat, azt hiszem mindenki, a Magyar Mozgalom számára is egyértelmű volt. Az MNT a korábbi években is – most is – mindig ilyenkor, tanévkezdés elején tudott kompromisszumos megoldásokat találni. Tény: a helyzet drasztikusan megváltozott, most jóval nehezebb pozícióban vagyunk mi is, hiszen nagyon sok gyermek hiányzik az iskolákból, mert külföldre ment szüleivel. Törekvésünket jól érzékelteti: próbáljuk elérni, hogy a kisoroszi általános iskolában három kisiskolással nyíljon első osztály. A korábbi években szóba sem jöhetett ötnél kisebb létszámú osztály megnyitásának a támogatása. Nekem viszont meggyőződésem, hogy egy gyermekért is ki kell állnunk, és elveinkből nem engedhetünk. Lényegre törő érvelésünkkel minden magyarért ki kell állnunk. Ebben kellene megtalálnunk a kompromisszumot. Jó, hogy közvetlen kapcsolatot építettünk ki a pedagógusokkal, az oktatási intézményekkel. Kölcsönösen érezzük: együtt erősebbek vagyunk, többet tehetünk közösségünkért, de azt is, hogy a lehetetlen vállalhatatlan. Esélyeinket és lehetőségeinket több szempontból is mérlegelve egy rangos találkón a minap felmerült egy elgondolkodtató javaslat. Meg kell kísérelni az óvónőkkel és az osztálytanítókkal együtt már az óvodákban felkeresni a vegyes házasságban született gyerekek szüleit, és megnyerni őket, hogy magyar osztályba írassák gyermeküket. Ezen a téren vannak még tartalékaink. Újvidék ebből a szempontból tanul-

ságos és sikeres történet lehet. Az alapos elemzések megmutatnák: mennyire! S nem sírnánk azon, milyen problémáink vannak Újvidéken. Ha az óvónők és a tanító nénik és bácsik járnak a terepet, és felkeresnék a tanácstalan szülőket, mi maximálisan támogatnánk kezdeményezésüket. Nem a Magyar Nemzeti Tanács tud testületileg meggyőzni szülő-gyermekeket, hanem ezt igazán a pedagógusok tehetnék meg.

Összehangoltan a magyar tanügyi intézményekkel együtt? Az iskolák közötti szolidaritás miért nem tud eredményesebb lenni?

– Minden jó szándék és segítségnyújtás ellenére vannak, akik úgy vélik, hogy például Újvidéken szándékosság volt abban, hogy az idei tanévben az egyik iskolában diákihiány miatt nem nyílhatott meg az első osztály. Az újvidékiek jól tudják, erről szó sincs. A szolidaritás és az összefogás lehetővé tehetné, hogy minden iskolába legalább annyi gyerek iratkozzon be, hogy mindenhol magyar tannyelvű első osztályt lehessen nyitni.

Visszatérve az összevonásokkal kapcsolatos kérdésekre, jelen helyzetben sokkal ésszerűbb arra törekedni, hogy a szabályzat azonnali hatállyal módosítva legyen, hogy hatását mielőbb kifejthesse. Sokkal fontosabb a politikai nyomásgyakorlás, mind a Magyar Nemzeti Tanács, mind parlamenti képviselőink, mind pedig a tartományi oktatásügyi titkárság részéről; ez az eljárási mód sokkal jobban szolgálja a magyar nyelvű oktatás érdekeit, mintsem egy hosszadalmas jogi eljárás.

Még nincsenek konkrét válaszok?

– Konkrét válaszok nincsenek.

Az összevont tagozatok sem jöttek létre?

– Nem. Tehát ahogyan megkezdődött a tanév, úgy működik most is minden. A Magyar Nemzeti Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke több ízben tárgyalt az oktatásügyi miniszterrel, aki ezt a szabályzatot meghozta, és akin leginkább múlik annak módosítása. A miniszternek ezenkívül diszkréciós joga is van, ami azt jelenti, hogy a jelenleg is hatályos szabályzat értelmében is jóváhagyhatja a kérdéses osztályok finanszírozását. Mindez politikai döntés függvénye, amelynek meghozataláról folyamatosan tárgyaltunk és tárgyalunk. A korábbi években is ehhez hasonló nehézségek jellemezték a tanév kezdetét, és mindig a legmagasabb politikai szinten sikerült

jobb belátásra bírni az éppen aktuális oktatási minisztert.

Bizonyos törvényeknél alacsonyabb rangú aktusok (például szabályzatok stb.) törvényességének felülbírálása Szerbia Alkotmánybírósága előtt nem minősíthető káros lépésnek, bár távol áll a hasznostól is. Ennek megértéséhez elsősorban ismerni kell az alkotmánybíróság működésének jogszabályi alapját és gyakorlati oldalát is.

Ez az eljárás egy oktatásügyi-miniszteri szabályzatra a gyakorlatban nem alkalmazható. Elsősorban: a szabályzat rendeltetéséből kifolyólag; ez ugyanis nagy valószínűséggel egy vagy két évig alkalmazandó aktus, melyet hasonló akussal nemsokára felülírhatnak. Így, bár nem lehet káros egy aktus törvényességének felülvizsgálata, jelen helyzetben sokkal ésszerűbb arra törekedni, hogy a szabályzat azonnali hatállyal módosítva legyen.

Nekünk nem az volt a célunk, hogy szembeszegüljünk az új ésszerűsítési eljárásokkal, amelyeknek megvalósítási elvárásai nemcsak Szerbiától függenek, hanem sok minden mástól is. A mindennapok tapasztalatai is az ésszerűsítés kihagyhatatlanságát sugallják, valamilyen módon meg kell tenni. Kérdés, hogyan. Ha Szerbia hegyvidéki térségeiben egy gyermekkel lehet osztályt nyitni, akkor miért ne lehetne máshol is? Itt térek vissza a teljesség igényére való törekvésünkre. Ne csak egy osztály megszűnése vagy összevonása jelentse a gondot, hanem az is, hogy egy-egy magyar közösség tagjainak az emberi joga, az emberi jogok teljessége sérül ezáltal. Hiszen, ha nem lesz magyar osztálya, nem lesz iskolája, nem tud művelődési közösséget szervezni, kulturális életet élni, nem tudja anyanyelvét fenntartani – valójában alkotmányos jogai sérülnek. Az Európai Uniónak erre már oda kell figyelnie! Továbbra is a kisebbségi helyzetből adódó szerzett jogoknak a védelme a célunk, és az, hogy rámutassunk, milyen katasztrofális következményekkel járna, ha csorbulna oktatási, kulturális autonómiánk, nemcsak a magyarság szempontjából, hanem a többi kisebbség nézőpontjából is. Ebből a szempontból látszik igazán, mennyire más helyzetben vannak a szerb és a magyar tagozatok, és hogy mennyire más következményekkel járnának az összevonások kisebbségi, illetve többségi látószögből. A Ma-

gyar Nemzeti Tanácsnak ebbe kapaszkodva foggal-körömmel kell harcolnia azért, hogy ezek az osztályok megmaradjanak, hogy ami megtartható, az megmaradjon; ebben kell közös, együttes szolidaritást kialakítanunk. Ha megvan a közös akarat, az összefogás, akkor együttesen fordulhatunk a felsőbb fórumokhoz. De amikor megosztjuk önmagunkat, amikor elhítetjük önmagunkkal, hogy ha az alkotmánybírósághoz fordulunk, azzal megoldottuk a problémánkat, akkor többet ártunk, mint használunk. Ehelyett a pedagógusokkal, az iskolákkal együtt közvetlenül próbáljuk fölmérni a problémákat, és közösen megtalálni a megoldást mindhárom: önkormányzati, tartományi és köztársasági szinten. Ha pillanatnyilag a tartományban nem lennének ott az illetékes titkáraink, akik képviselik a magyar ügyet, akkor ki tudja, mi történt volna már eddig is. Ebben az ellehetetlenült, nehéz helyzetben egymás sorainak megosztásával önmagunkat, a délvideki magyarságot gyengítjük, építjük le. A Magyar Nemzeti Tanácsnak naponta törvényes keretek között kell a csatáit megvívnia, megtalálnia azokat az együttműködési formákat, amelyek szavatolják az eredményeket. Ezért hangoztatjuk: mindent meg kell tennünk, hogy partnereket találjunk Szerbiában. Szeretnénk, ha a szerbség megértené és átérezné helyzetünket. Az ellenségkép fokozása helyett arra törekszünk, hogy szempontjainkat, értékrendünket mérlegelve egy számunkra is elfogadható megoldást hagyjon jóvá a többségi társadalom és a hatalom. Még akkor is, ha törvénytörően másképpen közelít a problémához.

Minden pesszimizmus, gondunk-bajunk ellenére derűlátó vagyok, mert komolyan támogat bennünket anyaországunk. A támasza nélkül nem érhattünk volna el ilyen eredményeket. Oktatási segítségnyújtásuknak az elmúlt években maradandó nyoma van, és szülőföldünkön való megmaradásunkat, érvényesülésünket szolgálja. Bízom abban, hogy a tények az embereket valamilyen módon elgondolkodtatják. A szülők és a diákok választási lehetőségei bővültek: eldönthetik, hogy miután a fiatalok anyanyelvükön befejezték a középiskolát, hol, milyen nyelven folytatják tanulmányaikat.

A felsőoktatáson belül hamarosan nagyon komoly változásokat próbálnánk sugallni a ka-

roknak, hogy minél több akkreditált képzés váljon lehetővé magyar nyelven. A középiskolát végzett fiatalok számára még inkább lehetővé válik, hogy Újvidéken folytassák tanulmányaikat. Ha szorgalmasak, ösztöndíjhoz jutnak, és bekerülnek az Európa Kollégiumba. Az ösztöndíjuktól, amely kb. 140 euró, mindössze 1850 dinárt kell fizetniük a bentlakásért. A beköltözött fiatalokat hallgatva, érezzük, hogy részben levettük – a magyar állam támogatása révén – a szüleik válláról a terhet. Adott az új lehetőség, a szülők is bátrabban mérlegelhetnek: megéri, ha Újvidéken folytatják gyermekeik tanulmányaikat.

Visszatérve a Magyar Mozgalomhoz, mit jelent a megjelenése, fokozza-e megosztottságunkat, és ha igen, mennyiben? Hogyan lehet ebből a helyzetből előrelépni, hogy ne egymás ellen tevékenykedjünk, hanem egymásért?

– Én erre csak azt a választ tudom adni, hogy a Magyar Összefogás listájáról 31 tag került be a 35 tagú Magyar Nemzeti Tanácsba. Közülük néhányan belső ellenzékként kezdtek el tevékenykedni. Mégis az a lényeges, hogy az MNT legitim intézménye a kulturális autonómiának, az itt élő magyarságnak, az itt élő magyarok többsége a Magyar Összefogás listára szavazott. Támogatásukkal 90%-os eredményt értünk el. Csak megerősíteni tudom: a Magyar Összefogás programja egy jottányit sem változott, mi azt akarjuk végrehajtani. A következő négy év alatt a vállalt feladatokat, kötelezettségeket kívánjuk megvalósítani. Értelmszerűen, nem foglalkozhatom mással, azokkal a kételyekkel, támadásokkal, egyebekkel, azoknak az embereknek a megváltozott nézeteivel, akik velünk együtt álltak ki választóink elé az Összefogást támogatva. A Magyar Nemzeti Tanács összetételében bekövetkezett változások magától értetődő jelenségek. Köztudott, hogy a törvényből adódóan sok minden másként alakult, megváltozott a testület szerkezete, működése. Ezért nem látom érdemesnek külön foglalkozni ezekkel a problémákkal. Közösen határoztuk meg utunkat, s tisztán látom és tudom: merre kell haladnunk. De azt is, hogy nem csak tőlem függ programunk megvalósítása. Ennek jó példája a nemrégiben felavatott Európa Kollégium. Tudjuk, hogy még 2006-ban megszületett az ötlet, hogy Újvidéken egy kollégiumot hozzanak

létre, 2008-ban le is tették az alapkövét... Az én feladatom az volt, hogy az Európa Kollégium mielőbb megnyíljon. Ezt vállaltam, ezért felelek. Azzal már nem kívánok foglalkozni, miért nem nyílt meg előbb... A vállalt feladatokért vagyunk felelősek. Azt is tudom, hogy egy program nem tud minden fontos témát felölelni, hogy a körülöttünk lévő világ szinte hónapok alatt fölülírja a terveinket, elképzeléseinket.

Előrenézve minden olyan témát felvállalunk, amely konszenzussal született meg közösségünkben. A Magyar Nemzeti Tanács ez alapján kezdeményezi egy médiaház létrehozását, amelyben megpróbáljuk a teljes tájékoztatás egységes hálózatát kiépíteni, mert látjuk azt, hogy a „privatizációs világban” nem úgy alakulnak a dolgok, ahogy szeretnénk, és nem szeretnénk minden egyes magánosítás után „szaladni”. Viszont ott, ahol tudunk, megpróbálunk segíteni, közreműködni. Készül a magyar médiaház terve, a magyar állam mögé állt, támogatását tervezi. Nem szeretnék az ezzel szembefordulókkal foglalkozni. Nem is lenne ildomos, mert ha belebonyolódnánk ezekbe a részkérdésekbe, akkor ismét saját csapdánkba esnénk: „*Oszd meg a közösségedet! Feszültségeket hozz létre! Rombold és lehetetlenítsd el az itteni magyarságnak a még a szülőföldön való gondolkodás jogát is!*”

Már érintette második témánkat: a tájékoztatást, kisebbségi jogaink érvényesülési lehetőségének egyik alappillérét. Jelenleg a kistérségekben, a községekben a „kényszerű” privatizációval szembesült elektronikus médiumok, szerkesztőségek helyzetének a rendezése a legaktuálisabb. Közvéleményünk nem véletlenül kíséri kiemelkedő figyelemmel a Szabadkai Rádió magánosítása körül hónapok óta zajló huzavonát, mert a 47 éves működésével szinte beépült a köztudatba. Közzolgálati lett, félő, hogy a privatizáció meghirdetésével elveszíti ezt a jellegét. Két sikertelen eladási próbálkozás után most van folyamatban a harmadik. Lényegesen, 4 millió 842 ezer dinárról alig 13 ezer euróra lecsökkentve az értékét. A Szabadkai Magyar Rádió Alapítvány létrehozását nem támogatja a Magyar Nemzeti Tanács, talán érthető, hiszen ott van a Pannon RTV. Viszont azt sem felejthetjük el, hogy a Pannon RTV

inkább kereskedelmi, mint közszolgálati. Van-e rá mód, és nem késő-e, hogy a Vajdasági RTV, illetve az Újvidéki Rádió regionális szerkesztőségeként működjön? A kormányfő szerint sem hallgathatnak el a kisebbségi elektronikus médiumok. Utasítása szerint a rezortállamtitkárnak körültekintőnek kell lennie a megoldás keresésében: nézzék meg a maximális lehetőséget, hogy mit lehet tenni.

– Én arról nem szólhatok, hogy a közszolgálati rádió és a televízió hogyan, miként próbálja a maga hálózatát kialakítani és fejleszteni. Kisebbségi szempontból nekünk ez nem mindegy, és nagyon fontos, hogy ez a hálózat erősödjön, épüljön. De hogy ebbe beilleszkelhetne-e a Szabadkai Rádió magyar szerkesztősége, kérdés. Tény, hogy a Szabadkai Rádió és magyar műsorainak frekvenciáját a Vajdasági RTV biztosítja. A helyzet mégis összetett, ezért nehezen képzelhető el, hogy a Szabadkai Rádió a Vajdasági RTV regionális szerkesztőségeként működjön. Ha tehát megpróbálná ezt megvalósítani, a mostani törvényes keretek között ez igen nehezen hajtható végre. Hiszen a közszolgálati médium megvan a maga műfaja, és a vállalt feladatokat házon belül kell megvalósítani. Lényegében a közszolgálati média feladata, hogy miként tudja a hálózatát kialakítani. A pillanatnyi helyzetben – az oktatáshoz hasonlóan – ennek a jövőben sokféle változata lehetséges. Jelenleg a legfontosabb feladatunk az volt, hogy olyan alternatívát kínáljunk fel a Szabadkai Rádió magyar szerkesztőségének, amely szavatolja a teljes szerkesztőség megmaradását. A rádió egyik napról a másikra továbbra is úgy szólhasson, ahogyan eddig is szól, ugyanazon a frekvencián. Ennek finanszírozásáról, technikai háttérének biztosításáról megbeszéléseket folytattunk. A vajdasági magyar médiaház tervezett létrehozását is természetesen szem előtt tartva. Ha a Szabadkai Rádió magyar szerkesztőségének többsége ezzel nem tud egyetérteni, akkor élhet a törvény adta lehetőségekkel. A fölkinált alternatívát tovább lehetett volna gondolni, de a szerkesztőség egy része egyelőre nem élt ezzel a lehetőséggel. Nem tudtuk megtalálni a közös hangot. Ezzel szemben egy olyan megfogalmazást jelentett be, amellyel minden eddigi próbálkozásainkat felrúgta, és teljesen új kritériumokkal

rukkolt elő. Esély sincs ezeknek a megvalósításra. A Magyar Nemzeti Tanács sem vállalhatja, hacsak nem akar belebukni. Nekünk nem ez a célunk, és nem ez a szándékunk. Itt most a Szabadkai Magyar Rádió Alapítványra gondolok. Tehát el kellene még egyszer gondolkodni mindenkinek az adott, a felkinált lehetőségen, hogy lehet-e azon javítani, lehet-e jobbítani. Hogyan, miként működjön? De egy önálló, új szabadkai magyar rádió létrehozása nemcsak azért jelent problémát, mert ez ilyen rövid idő alatt és ilyen formában kivitelezhetetlen, hanem azért is, mert minden más hasonló kisközösség rádiójának gondját-baját mellőzné, felrúgva a szolidaritás elvét: mintha médiavilágunkban nem is létezne más a Szabadkai Rádió történetén kívül.

A mostani műsorrács huszonnégy órás magyar műsort és egy többnyelvűt szavatol. Ez az állapot megtartható-e az új elképzelés, alternatíva szerint?

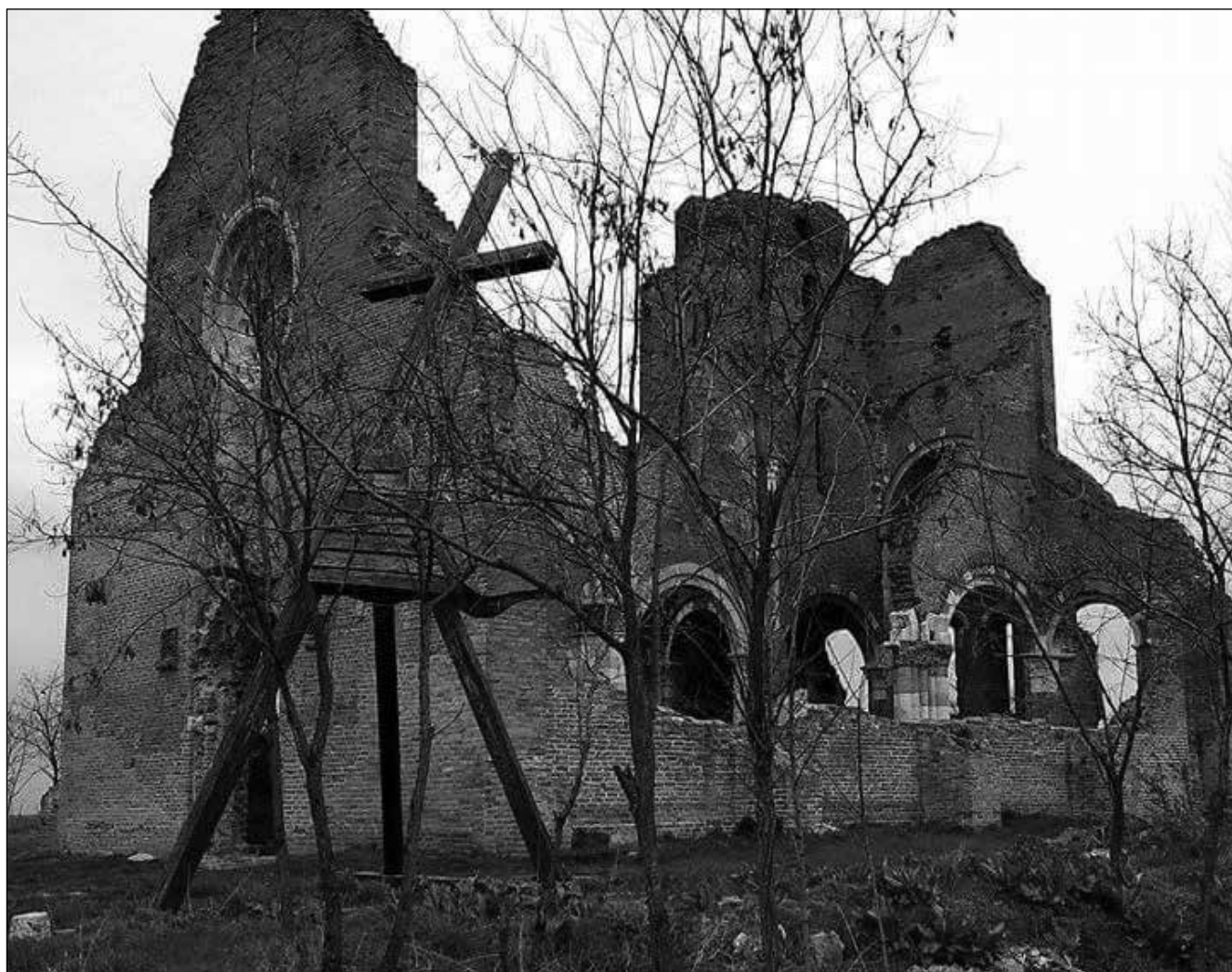
– Elgondolásunk szerint a Pannónia Alapítvány keretében megmaradt volna a magyar szerkesztőség műsora. Nyilvánvalóan nem olyan formában, mint egy struktúrán belüli önálló séma, hanem a struktúrán belüli rendszer részeként. De eddig el se jutottunk a megbeszéléseink során. Az érdemi dolgokat végig sem tudtuk tárgyalni. A konkrét helyzet stabilizálásáig sem jutottunk el, nemhogy tovább tudtunk volna lépni. Helyette olyan alternatíva jelent meg, amely viszont felválthatatlan.

A harmadszorra meghirdetett, újabban 33 százalékkal leértékelve eladásra kínált Szabadkai Rádió sorsa hogyan alakulhat? Mi történhet, ha valaki megveszi?

– A törvény adta lehetőségekkel és követelményekkel a tulajdonosnak élnie kell, be kell tartania őket. A Szabadkai Rádió magyar szerkesztőségének a tagjai pedig a felkinált alternatíva mellett dönthetnek, választhatják a lehetőséget, és maga a tulajdonos egy frekvenciával, vegyes struktúrában tud dolgozni a jövőben. A másik lehetséges alternatíva pedig az volt, amit már az előbb elmondtam.

Az aracsi pusztatemplom konzerválásával kapcsolatban van-e újabb fejlemény?

– Még 2013-ban, épp az Aracs-konferenciának köszönhetően, nagyon szoros együttműködést sikerült kialakítani a Tartományi Műemlék-

Az aracs pusztatemplom a részleges konzerválás után (Vajda János felvétele, 2015 tavasza)

védelmi Intézet és a budapesti Forster Központ között. A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet közreműködésével jelentős eredményeket értünk el. Az aracs pusztatemplommal kapcsolatban olyan akciótervet dolgoztunk ki, amely előrevetítette annak a lehetőségét, hogy európai uniós támogatásokból és szerény szerbiai támogatásokkal biztosítani tudjuk a bugaci templomnak és az aracs pusztatemplomnak a projektumát – úgy összevonni a kettőt, hogy nálunk is folytatódjon a régészeti feltárás, a restaurálás és a konzerválás.

Aki az elmúlt két évben járt ott, láthatta, hogy fontos dolgok, változások történtek. De hozzáállásban, a koncepcióban is, ami szerintem a legfontosabb. Nekünk lényeges, hogy olyan magyarországi szakembereket tudjunk bevonni a konzerválási, felújítási folyamatokba, akik a téma legkiválóbb szakemberei és ismerői. Ez alatt az

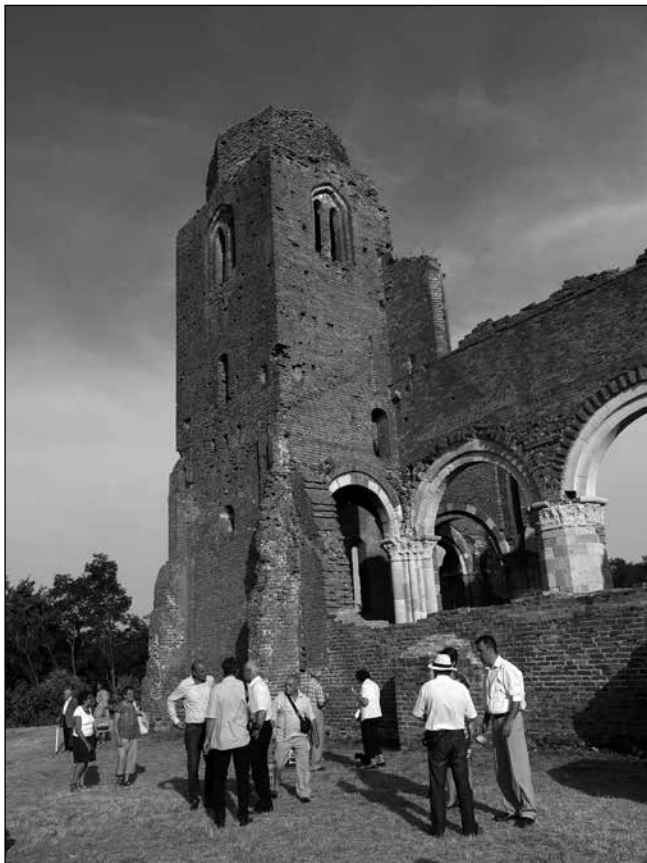
idő alatt a Forster Központban két alkalommal történt elnökcseré. Egy hónappal ezelőtt kerestem fel az új elnököt, és nagyon örültem annak, hogy személyesen bízta meg az elnökhelyetttest, hogy külön foglalkozzon ezekkel a projektumokkal. A Forster Központ felvette a kapcsolatot a belgrádi székhelyű Országos Műemlékvédelmi Intézettel is.

Szakembereik közösen végzik a konzerválási munkálatokat?

– Nem. A belgrádiak a tartományiaknak átadták a hatásköröket. Tartományi kézben van az aracs pusztatemplom gondozása, de igazán országos szintű műemlék. Ezért is dicséretes, hogy a legmagasabb szintű a kapcsolat és az együttműködés a két ország szakemberei között.

A másik nagyon fontos és egyik legkomolyabb, valamennyiünkre váró munka: a szabadkai zsinagógának a belső felújítása. A Forster Központ

szakemberei ebbe a munkába is bekapcsolódtak már. A Magyar Kormánynak köszönhetően erre a célra 500 millió forint áll rendelkezésre. A tervek szerint a zsinagóga teljes belső felújítása megtörténhet ebből a pénzből. Óriási feladatok hárulnak erre az együttműködésre, amely egyben közös lehetőség is. Itt már azt látjuk és tapasztaljuk, hogy mind a belgrádi, a tartományi és budapesti érdekek, mind a Nemzeti Tanács és Szabadka érdekei találkoznak egymással. Már is sokan jelentkeztek, hogy a felújítás ideje alatt tanulni szeretnének. A belgrádi szakemberek már kinyilvánították szándékukat, hogy ők is szívesen bekapcsolódnának ebbe a munkába. A közvetlen felügyeletet a Szabadkai Községi Műemlékvédelmi Intézet látja el. A magyarországi szakemberek, ahogyan említettem, már a tervdokumentáció kidolgozásának ideje alatt óriási segítséget nyújtottak. Hiszen olyan új, korszerű megoldások születtek a zsinagóga építéskor, amelyek akkor világszenzációnak számítottak. Ezúttal is megmutatkozott: a korszerű felújítás olyan tudást igényel, amely csak a közös összefogás alapján tud eredményt hozni.

A konzerválás a helyreállítás részeként történik

A megemlékezések előtt vagyunk, közeleg a halottak napja. Az MNT átveheti-e a csúrogi megemlékezés szervezését, tekintettel arra, hogy a megbékélési folyamat részeként megtörtént a két ország államfőjének a főhajtása az 1944–45-ös megtorlások mártírjainak emlékműve előtt. Teleki Júliával beszélgetve, el kellene gondolkodni: hogyan lehetne intézményesíteni megemlékezéseinket? Az idő múlásával mind nehezebben tudja vállalni...

– Az az igazság, hogy a Magyar Nemzeti Tanács is nagyon fontosnak tartja a méltó megemlékezéseket. El szeretnénk azonban kerülni, hogy a szervezésekből épp azok maradjanak ki, akik eddig ezen a téren nagyon sokat tettek, és azon fáradoztak, hogy a csúrogi emlékmű elkészüljön. Az MNT nyitott a kezdeményezésekre, és ha megemlékezési javaslataikkal megkeresnek bennünket, mi mindenben az indítványozók segítségére leszünk. Amíg ez nem történik meg, még a látszatát is el szeretnénk kerülni az ilyen jellegű hagyományok kisajátításának. Fontosnak tartom viszont, hogy a kisközösségek, a helyi közösségek érezzék és tekintsék magukénak ezeket az emlékhelyeket. Nemcsak Csúrogon, hanem nagyon sok más helyen is. Csúrog esetében tudjuk ennek a lehetőségnek az összetettségét. Itt inkább olyan segítség kellene, amely a köztudatot erősíti, hogy a többségi közösség is érezze, hogy a megemlékezés nemcsak az itt élő magyarság ügye, nem csupán magyar, hanem közös ügy. A megemlékezéseknek a szolidaritás vállalásának a jelképévé kellene válniuk a megbékélés eszméjét hirdelve, az áldozatokra emlékezve.

A Magyar Nemzeti Tanács fontosnak tartja, hogy ahol atrocitások történtek 1944–45-ben, mindenütt létesüljenek emlékhelyek. Ennek érdekében a jövőben, közvetlenül a helyi önkormányzatokkal vesszük fel a kapcsolatot, és próbálunk szót érteni egy-egy emléktábla, akár egy szerény jelzés felállítása érdekében. Azt szeretnénk, ha az ott élő magyarok, legyenek bármilyen kevesen, éreznék törődésünket, támaszunkat, segítségünket, hogy megszervezhessék megemlékezéseiket. Csak fentről, diktátummal nem működtethető ez a rendszer. Az lenne a célszerű, ha mindenhol a megemlékezés fontosságát hangsúlyozva tudnánk segíteni a kisközösségek törekvéseit.

Hosszú évtizedeken át csak titokban, megfélemlítések közepette emlékezhetett meg ártatlan áldozatairól az itt élő magyarság. De élt bennünk a bizakodás, hogy eljön az ideje a nyilvánosság előtti kegyeletadásnak, ott, ahova szeretteiket elföldelték. Erre az egész Vajdaságban/Délvidéken lehetőség nyílik a közeljövőben. A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kutatja és GPS-koordinátákkal meghatározza: hol vannak pontosan a feltételezett tömegsírok, hogy lehetővé válhasson azok méltó megjelölése. Amikor elkészül a tömegsírok térképe, minden önkormányzatot megpróbálunk megkeresni, hogy közösen vázoljuk az emlékhelyek kialakításának helyszíneit. A központi megemlékezés helyett az a célunk, hogy szerte Vajdaságban legyenek kegyeletadások, ha nem is egy időben. Jó lenne, ha a megemlékezések menete úgy alakulna ki, hogy érezni tudjuk, hogy velünk együtt mások is főt hajtának, kegyelettel adóznak ártatlan áldozataink, mártírjaink emléke előtt, akiket azért végeztek ki, mert magyarok voltak. Bizonyára, minden

közösség még külön is meghatározza azt a napot, amikor az elhurcoltakra, az elüldözöttekre, az ártatlan áldozatokra emlékeznek. Ahogyan Zentán, Topolyán, Szabadkán, Bajmokon vagy bármelyik más településen teszik ezt hosszú évek óta. Emellett a mindenszentekhez, a halottak napjához kötődő megemlékezéseinknek kellene egy átfogó jelleget is adni a közös gyász kifejezésére. Mindazok emlékére, akik e tájnak a mártírjai, áldozatai voltak, mert ezért a szülőföldért harcoltak, küzdöttek, estek el, vagy azért, mert kiszolgáltatott magyarok voltak. Az 1848–49-es szabadságharctól az első és a második világháborún át a legújabb korok háborús áldozataiig. A halottainkról való közös megemlékezés, azt hiszem, azért fontos és jelentős, mert tudatosítja fiataljainkban múltunk ismeretének fontosságát. Az idő összemoshat sok mindent, de az emlékezés, a hozzátartozók fájdalma, ha enyhül is, valahol mindig azt a kötelezettséget rója az utódokra, az újabb generációkra, hogy felejtenünk nem szabad.

Boldog Özséb

A hatalom ellenállhatatlan varázsa

Puccskísérletek időszaka

„Oly sok jogról mondtunk le másokért mi,
Hogy szinte semmihez sincs már jogunk.
Pártokban sem bizhatsz manapság,
Cégérük bármi is lehet;
Átkot vagy áldást szórjanak rád,
Gyűlöljenek, szeressenek.
Ghibellin s guelf¹ – sorára várva –
Elbújik s gyűjti erejét;
Ki gondol a másik bajára?
A sajátja is épp elég.
Aranykapuink zárva állnak,
Ki csak tud, habzsol, csen magának,
S nekünk elűszott mindenünk.”²

Úgy tűnik, a történelmi folyamatokban egyes cselekedetek és külső hatások mint a kezdeményezés és haladás nélkülözhetetlen mozgatói és eszközei jelennek meg. Ha a megfelelő időben történnek (ha a politikai akarat nem hozza túl előre vagy nem halogatja a cselekvést), akkor a haladás élére állnak. Ha viszont ezeknek a politikai cselekedeteknek a mozgatói akkor is tevékenyek maradnak, amikor már nincs szükség rájuk, erőlködésük groteszk és káros lesz; visszahúzó erőként hatnak. Eltévedtek a történelemben.

Nem vitás és nem titok, hogy az 1989-es rendszerváltás időszaka előtt az USA titkos szervezetei és tömegkommunikációs eszközei (CIA, a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű műsorai, majd utóbb a Soros György magyar származású amerikai tőzsdéspekuláns által létrehozott, de a CIA-val továbbra is szorosán együttműködő civil szervezetek szerteágazó világhálózata) eredményesen támogatták az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot. A támogatás mindig a

¹ ghibellin és guelf – a középkori Itáliában a guelfek a pápai, a ghibellinek a császári párt hívei voltak. A két párt hagyományos nevével Goethe máskor is szemben álló irányzatokat jelöl.

² J. W. Goethe: Faust. Magyar Helikon, Bp., 1961, II. kötet, 17. o.

kommunista politikai erőszakrendszer szétzúzására irányult. A magyar közvéleménynek 1948 után elege volt a kommunista erőszakrendszerből. Elfogadta az USA által nyújtott szükséges támogatást, és szorosán együttműködött vele. Már 1968-tól kezdve a rendszerváltók kívülről és belülről is döngették a minden tekintetben tehetetlenkedő kommunista rendszer falát. Ez érezhető volt a magyar kisebbség soraiban is.

A szovjet despotizmus gyakorlatának rombolása 1989-től kezdve sikeres volt. A szovjet érdekövezet és életképtelen eszméi jóval túléltek önmagukat, reális volt az eltűnésük lehetősége már 1968-ban. Az, hogy 1989 után minden békés úton történt, arra is utal, hogy a feladat nehezebbnek tűnt, mint valójában volt. Valóban a közakarat taposta el a szovjet falanszterrendszer erőltetését Közép-Európában.

Ma „itt és most” azonban ugyanaz a CIA- és Soros-féle, szellemiségében magát liberális demokratának valló hozzáállás és a belügyekbe való beavatkozás reakciónak bizonyul, és a haladás szempontjából felesleges és eredménytelen a kisebbségi életben is. Ez a szabadelvű, demokratának tűnő hozzáállás a kommunista politikai rendszer ledöntésére alkalmas volt, de alkalmatlan a sokszínű polgári társadalmak megtartására, megóvására és továbbfejlesztésére. Nem engedi ezek alapjainak megerősödését, kiteljesedését. A kisebbségi kérdés az USA világbirodalmi törekvéseinek útjában áll. Az USA ellenséges magatartású a politikai és etnikai kisebbségekkel szemben. Az önmagát liberális demokratának nevezett világnézet és szervezkedés kétszínű, inkább rombol, semmit nem épít, nem fejleszt (a homoszexualitás szabadságán lovagol, és ennek elfogadásából „demokratikus” mércét csinál). A multinacionális (voltaképpen túlnyomórészt WASP és angolszász) világcégek és pénzügyi körök önző ideológiája és titkos

szervezkedése a polgári világ fejletlenebb és gyengébb része ellen irányul. A nemzeti megmaradás és a kis nemzetek létét veszélyezteti.

Ilyen értelemben ma a Szabad Európa Rádió-nak (az európai részlegének az egyik mozgatója a szabadkai Bódis Gábor) kevés köze van a kis népek és nemzeti kisebbségek politikai és eszmei érdekképviseletéhez. A célja: bomlasztani az önszerveződést, zűrzavart kelteni a magyar közgondolkodásban. Ezt teszi Miskolczi József a *Családi Körben* megjelent, prof. dr. Korhecz Tamást imakeretbe foglaló írásában.

Az új, Magyar Mozgalom nevű „civil szervezet” az egyébként is gyenge és erőtlén magyar kulturális autonómia intézményeit nem demokratikus, legális és legitím választások útján akarja továbbfejleszteni, hanem ezek tevékenységét vissza akarja vinni az intézményrendszerből egy állítólagos magyar mozgalomba. Voltaképpen mélyíti a magyar széthúzást és válságot. Miskolczi József, miután egy istenítő, bálványimádó írást adott le prof. dr. Korhecz Tamásról, nagy bátran kijelenti, hogy már egy demokratikusan lebonyolított személycsere is végveszélybe sodorta a Magyar Nemzeti Tanács alapjait, amelyeket senki más, mint prof. dr. Korhecz Tamás rakott le. Nem mondja ki, de érthető: az új elnök egy nemtudomka paprikajancsi (én viszont a szemébe mondom és állítom, hogy az új elnök többet tud a magyar közösség múltjáról és jövőjéről, mint Miskolczi József és én együttvéve). Hajnal Jenő prof. dr. Korhecz Tamás szerint veszélyezteti a Magyar Nemzeti Tanácsnak mint a magyar kulturális autonómia szervének a működését is, és nem csak az általa lángeszűen létrehozott alapjait. Miskolczi József szerint, ha jól értettem, prof. dr. Korhecz Tamás a magyar kisebbségi közösség értelmiségében a legkiválóbb alkotóegység. Sajnos, a hálátlan magyar közösség nem igényli szolgáltatásait. (Vigye el az ördög, mondaná az utca elkeseredett embere: csak egy egyszerű személycsere történt, és hová jutottunk! Ha így van, megérdemeljük a sorsunk.) Hajnal Jenő ellen az a „vád”, hogy az eddigi tisztviselői apparátus egzisztenciáját is veszélyezteti, s ezáltal ellehetetlenül a munka folyamatossága a Magyar Nemzeti Tanácsban; többé azt sem tudjuk, mi történik a magyar nemzeti kisebbség életében.

Miskolczi József a szocializmusban is tehetőséges újságíró volt. Most szeretne eredményesen lamentálni, de nem sikerül neki. Értelmiség-sírató lett belőle?

Kérdezem: nem elhamarkodott ítéletről van szó az interjút készítő és védelem szempontjából? A jogászok általában a jogalkotás területén keresik minden jelenség és dolog értelmét: a nemkívánatos jelenségek nemkívánatos okait irtják. Ez érthető az ő szempontjukból. A valóság azonban egészen más, amibe ők szinte sohasem látnak bele. Szakbarbárok. Ha pedig nem azok, igen sokféle szakember véleményét kellene összegezni abban a jogi aktusban, amelynek előkészítésén dolgoznak mint jogászok és mint politikusok. Erre viszont képtelenek. Kezük alatt minden gyorsan bürokratizálódik. Az összegező tevékenységük helyett az, amivel foglalkoznak, megkövül. Ezt általában észre sem veszik, csak az önhittség csúcsain mozognak. Még nagyobb butaság már előre keresni a Magyar Nemzeti Tanács esetleges romlásának okait, csak azért, mert egy-két személycsere történt. Talán „még nem gyengült le” annyira ez a magyar kisebbségi közösség, hogy éppen mindenki, még egy prof. dr. Korhecz Tamás is „nélkülözhetetlen” legyen! Van még ebben a közösségben értelmiségi, valamint eszmei és erkölcsi erő! Egy demokratikusan véghezvitt személycsere még kimondottan könnyen képes elviselni, és értelmiségünk sem kerül a padlóra.

Tegyük végre félre a jogászi és lamentáló hangot!

Ne vádaskodjunk azzal, hogy Hajnal Jenő az, aki egzisztenciális bizonytalanságot teremt az MNT-ben. Az egzisztenciális bizonytalanság jelen van az egész szerb társadalomban! A bűnbak nem a miénk!

Egy veszélyes politikai-eszmei szembenállásnak vagyunk szenvedő alanyai. Nem is veszünk benne aktívan részt, de szemtanúi vagyunk. Kiszemmiszettek vagyunk mindannyian. Most nem úgy van, mint a titói rendszerben, ahol mi is részt vettünk saját magunk „megrontásában”. Jelenleg köztünk kevesebb lenne az olyan vezető, akit lekenyereztek, megvásároltak a szerbek. A titói időben mi önként ajánlottuk magunk közül azokat, akik leginkább szolgálkúek voltak.

A helyzet azonban korántsem jobb, mint volt. Szerbiában a magyar kisebbség annyira kisemmizett, hogy nemcsak a mi kis tolvajaink tűnnek számunkra nagyobbaknak, mint a százával hemzsegő, rablótőkéből meggazdagodott szerb mágánások, hanem azok is, akik bárhol fizetést kapnak. Irigyek vagyunk egy fizetésre is, nem csak a bársonyszékre. Irigyelünk bárkit, aki „közülünk fizetést kap”, holott mi jelöltük a „sine curába”, mi választottuk meg, sőt, még a bizalmunkat is élvezte. Az ilyen „demokráciában” a volt vezető ugyanúgy irigy az új megválasztott vezetőre, mint az állását veszett takarítónő.

Most sokkal könnyebben észrevennénk, ki is közöttünk az, akit a szerbek megvettek vagy megvesztegettek, állással, előjoggal, tőkével (a titói időben ilyen helyzetet lehetetlenség lett volna elképzelni is, hiszen minden vezetőnk, politikai képviselőnk a szerbek javasoltak, s mi mivelhogy „biztosak” voltunk abban, hogy a „legbecsületesebbet” javasolták, megválasztottuk őket).

Én eleve nem a legrosszabbat, hanem a jóakat feltételezem a mostani vezetőinkről. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nagyon meg vagyok velük elégedve. (Mércéim nem tangabugyi keskeny mércék, hanem rendkívül magasak a közéleti emberekkel és politikai vezetőkkel szemben. Ez nem csak azt jelenti, és nem korlátozódik arra, hogy „nem lopnak”). Vezetőink közéleti tisztességét és becsületét nem mérjük a tangabugyi szélességével.

Miért gondolja Miskolczi József, hogy ha kevesebb lesz prof. dr. Korhecz Tamás dicsérete és az öndicséret, a dolgok rosszra fordulnak? Miért gondolja Miskolczi József, hogy a magyar közösség félrerakta legnagyobb jogalkotói zsenijét, amikor Korheczet nem választotta újra politikai tisztségre is? (Nosce te ipsum – Ismerd meg önmagad! – semmilyen mérce szerint nem való politikai vezérszerepre!) A dolgoknak megvan az a belső tulajdonságuk és adottságuk, hogy elrendezik önmagukat; van önmozgásuk. Lehetséges, hogy kevesebb lesz a programgyártás és a papírmunka, éppen azért, hogy megfelelő emberek jönnek elő a „semmitől”, de helyette lesz tevékenység, terepjárás.

Egyre világosabbá válik, hogy a liberális demokrata világnézetű személyiségek türelmet-

lenek, és elérkezettnek tartják, hogy a „magyar mozgalom” jelszava alatt megindítsanak a magyar kisebbségi közélet minden területén egy „forradalmi” változást. Ezt a kezdet kezdetén, rögtön személycserékkel képzelik el. Egyes pozíciókban pedig nem a demokratikus úton megválasztott személyeket, hanem ismét önmagukat akarják látni. Ha viszont ez a sorozatos puccskísérlet nem sikerül, egyelőre új „civil szervezeteket” hoznának létre (amelyek majd utóbb, ha kell, kinövik magukat akár politikai párttá is).

1) Félre szeretnék tenni a Magyar Nemzeti Tanács elnökét, valamennyi tagját és a szakszolgálatot.

2) Le akarják váltani a magyar napilap főszerkesztőjét, számos szerkesztőjét és újságíróját.

3) Át akarják szervezni a Vajdasági Magyar Szövetséget úgy, hogy szélnek eresztenek mindenkit, magukat akarják megválasztatni egy rendkívüli kongresszuson, új név – Magyar Mozgalom – alatt.

A hangoskodás és hőzöngés nem más, mint eszmei zűrzavar keltése; utána jön a szervezkedés: a puccskísérletek sorozata. Ha az sem hozza meg a szükséges eredményt, akkor mi jön? Terepjáró kampányolás? Alig hiszem. Az ilyenek szeretik, ha ezt a munkát más végzi el helyettük, ők a fotelből szemlélődnek, és várják az eredményt.

Első benyomásként úgy tűnhet, hogy a magyarországi Új Magyar Köztársaság mozgalom kinyújtott keze alatt szervezkednek. Valójában az egyiket és a másikat is (itt a Délvidéken) nyugati szabadelvű demokraták sugallatára szervezik, hogy megdöntsék a magyarországi, törvényesen megválasztott kormányt, és megszüntessék, „másikkal” cseréljék le az alkotmányos politikai rendszert. Ha műveltségük, erőszakosságuk, cowboy rámenőségük, alattomoságuk lenne a fokmérő a nemzetközi viszonyokban, akkor hozzájuk hasonlítva a megszálló szovjet hadsereg katonatisztjei francia műveltségű úri nevelést kaptak; hozzájuk viszonyítva bárányok. A királycsináló és értelmiségünk igaz képviselője megmentőjének szerepében tetszelgő Miskolczi József nagyon téved, ha problémamegoldó jogászi lángeszek mellett áll ki. Téved, ha abban a hitben ringatja magát, hogy így behízelegetheti magát ezek polgári köreiből. Ő is eszköz.

Ezek a lángész jogászok akkor vették észre a bajainkat, amikor már az utca valamennyi embere hangosan jajveszékelt; már mindenki kesergett, amikor ők, a nagy értelmiségiek még mindig fanyalogtak megszólalni. Most, hogy a problémák a fejünkre nőttek, ők is méltóztatnak nagyhangúskodni. Persze, azért tiszteletdíj az legyen! Csodálatosan szeretik az alapítványok igazgatását! (Plus peccat auctor quam actor – tartja a római jog; aki mulaszt, halogat, a felelőssége megkétszereződik.) Az a fő gondjuk, hogyan leplezzék ezt. Mit fog mondani Miskolczi József, ha maga is meggyőződik arról, hogy a Magyar Nemzeti Tanács tevékenységének a színvonala mégsem fog olyan nagyot zuhanni, mint azt prof. dr. Korhecz Tamás és Józsa László feltételezi. Miért gondolja, hogy ezek a zsenik munka nélkül maradnak? Ez ellentmondás; a zsenik nem szoktak munka nélkül maradni. Valamennyinek az új elnök három munkahelyet is felkínált másutt (az MNT-től távolabb). S végül, ő maga, Miskolczi József, a vállalkozó nem tart-e igényt rájuk? Néhányat maga is foglalkoztathatna. Én úgy hiszem, hogy azért fabrikál perkonceptiókat Miskolczi József, mert előre le akarja járítani Hajnal Jenőt és a szórványokból összeállított munkacapatát. (Ez pedig bizony nem okos dolog, még egy általam szeretett és tisztelt Miskolczi József részéről sem.)

Nem várok én csodát az új vezetőségtől az MNT-ben. Rosszabb azonban biztosan nem lesz. Olyan emberek kerültek a vezetőségbe, akik a környezetükből nőttek ki, belegyökereztek a saját valóságukba. Kis közösség vagyunk. A szegénységben, nyomorban nem születnek csodák.

Miskolczi József írásával szinte egyidejűleg „valaki” felbiztatta a Magyar Szó fiatal újságíróit (még az újságírói tapasztalatszerzés felénél tartanak!), hogy tiltakozzanak a sajtószabadság és szólásszabadság hiánya miatt; voltaképpen váltak le a főszerkesztőnő, aki a régi titoista korszak „embere”. A hőzöngés úgy végződött, hogy sikerült „az ifjú titánoknak” száznál alig több támogató aláírást összegyűjteniük.

Mit lehet erre mondani? Azt, hogy a főszerkesztőnő (Varjú Márta) valóban a titói rendszer kedveltje volt. Varjú Márta azonban a szakma mestere is volt. Lehet tőle újságírást tanulni!

Nagyszerű életutat futott be. A Tito-rendszer kiszolgálójától eljutott addig az őszinte újságírói kiállásig, hogy ennek a magyar kisebbségi közönségnek az ügyét kell támogatni. Végre magyar szellemiségű lett a lap.

A napilap átszervezésével egyidejűleg jelentek meg dr. Gubás Jenőnek, az Aracs civil szervezet elnökének és másoknak az írásai arról, hogy a Magyar Szó és a többi hírközlő és tömegkommunikációs eszköz ne legyen többé a szerb állam magyar nyelvű hivatalos lapja és különböző szerb ambíciók és pártok magyarokkal szemben táplált óhajgyűjteménye. A délvidéki (vajdasági) magyarság természetes joga és követelménye – állapítják meg –, hogy a köztudunkat magunk alakítsuk; a magunk közéletében történt eseményekről saját magunk – önállóan – formáljunk közvéleményt; a délvidéki magyarság szellemiségében végre ismét az összmagyarság része legyen – tekintet nélkül a határok általi szétszabdaltságra.

A Magyar Szó így jó, ahogy van, mert most jobb nem lehet. Úgy jó, ahogy elindította új útjára Mirnics Zsuzsa (azzal, hogy lefektette a sémáját) és a páratlanul nagyszerű szervező, igazi polgári demokrata gondolkodású Kókai Péter. Ezen az úton haladhat tovább Varjú Márta. Ha akarna, akkor sem térhetne le róla. Nincs mellékútja. Hagyni kell tehát Varjú Mártát nyugodtan dolgozni. Az „ifjú titánok” pedig szerezzék meg az újságírói tapasztalatok szükséges másik felét is. Nem rossz újságírók. Valamennyiből „lesz valami”, csak ne tanítsák őket karrierista politikusok handabandázásra, tudalékosságra; az újságírókat ne akarják átformálni saját maguk karrierista arculatára. Ha több pénz lesz, több terepjárás lesz. Az igazi, oknyomozó újságírás terepjárás nélkül olyan, mint a kolbász fűszerek nélkül.

Legmeglepőbb számomra dr. Varga László *Mi történik?* című, a Magyar Szóban megjelent írása. Ha valaki tudja, hogy mi „történik”, akkor Varga tudja – ha csak nem játssza meg a „nemtudomkát”.

Bár nem vagyok tagja a VMSZ-nek, én is tudom, hogy mi történik ott. Évekig sakkoztam a megboldogult Csubela Ferencsel. Tudtam, hogy a szerb fasiszták az életére törnek, mert egy usztasa fiának tartják, akin bosszút kell állni (az apja az usztasa kormány idején szakszervezeti

vezető volt). Százszázalékosan biztosan állítom, hogy merénylet áldozata lett. Kasza József országglását figyeltem és végigéltem. Mint szociológus és tanácsadó nagymértékben felelős vagyok azért, hogy Pásztor Istvánt a VMSZ elnökévé választották. Módomban állt ugyanis befolyásolni a VMSZ körüli politikai elitet, hogy támogassa a megválasztását. Utólag kell beismernem, hogy óriásit tévedtem és hibáztam. Egy pártelnöknek sohasem lehet megbocsátani a nepotizmust (mihelyt a hatalomhoz közelebb került, azonnal élt vele). Egy pártelnöknek sohasem lehet megbocsátani, hogy ezzel dicsekszik: „Tudod te azt, hogy milyen magas az én politikai »rejtingem« a szerbeknél?” Vagyis, nem arra büszke, hogy az őt megválasztó magyaroknál milyen magas a politikai renoméja, hanem azoknál, akik előtt térdepelni kell, hogy bővítsék jogainkat. Szégyen! Árulás! Remélem, egyszer megszakad a politikai karrierje. (A polgári közvélemény szerint az, akire köztörvényes bűncselekmény gyanújának árnyéka vetül, egyáltalán meg sem jelenhet semmilyen jelöltek listáján a közéletben; ilyen csak a vajdasági magyarság gyakorlatában volt lehetséges.)

Óvatos vagyok, amikor akár egy elmarasztaló szót is leírok a VMSZ-ről. (Én egy olyan pártban voltam vezetőségi tag, amelynek az elnöke a népnek szó szerint mindennap már a következő napra beígérte az autonómiát. Csúfosan becsaptuk „a népet”, az embereket, most tetszeleghetünk abban, hogy szerephez jutottunk a történelem alakításában; „mi történelmi személyek vagyunk”. A VMSZ nem esett ebbe a hibába, s ez egy kicsit megnyugtatóan hatott rám. De csak ez! Sok minden más viszont igen nyugtalanított továbbra is. Hiszem, az olyan párt, amelynek csak rövid távú céljai vannak (mert a VMSZ-nek megvalósítható hosszú távú célja és programja nincs!), gyorsan a szerencselovagok, könnyű pénzlesők, haszonlesők, karrieristák gyülekezőhelyévé válik. Hemzsegnek körülötte. Ne higgye senki, hogy ezt az egyszerű magyar ember nem tudja!

Az egyszerű ember (nem az utca hordószonoka) nem tudja (de senki más sem), hogyan alakul a világ, Európa, Magyarország, a város, az utcája, s mindenekelőtt a családja és a gyerekei sorsa akár már holnap. Éppen ezért elemi erővel igényli a nemzeti egységet, összetartást. Végte-

re is, igaza van, mert egyedül nem tehet semmit – sem magáért, sem a családjáért. S ebben a nagyon nehéz helyzetben jön egy Miskolczi, egy Korhecz, egy dr. Józsa, két Pásztor (képzeljük el, a vajdasági magyarok jogait apa és fia képviseli a szerb miniszterelnök fogadószobájában; valami nagyon kisiklott a vajdasági magyarok „demokratikus” gyakorlatában), egy dr. Varga, talán egy Maglai is, és ki tudja, még ki, aki a hatalomra pretendál, két kézzel akarja magához ragadni azt – a „fene nagy demokráciában”.

Senki nem akarja megvárni a legális és legitim választások leteltét és az új legális és legitim választások eljövetelét!

Most rögtön akarom! Szép kis kisebbségi közösség a miénk is! Dr. Varga László (dr. prof. Korhecz Tamással együtt) nagyon jól tudja, mit csinál. Azt is tudja, miért „csinál” magyar mozgalmat és nem pártot. Mint ismeretes, a szerb hatályos jogszabályok szerint egy új politikai szervezet (párt) létrehozásához 10 000 támogató aláírást szükséges összegyűjteni.

Ha a VM DP vagy a VM DK ma és most akarna létrejönni, össze tudna-e gyűjteni 10 000 aláírást; vagy ennek a felét; vagy ennek a negyedét? Alig hiszem, hogy a tizedét sikerülne.

Össze tudna-e gyűjteni a VMSZ 10 000 aláírást, ha ma és most akarna létrejönni? Ez egy bejáródott szervezet. Számos támogatója, aktivistája van. Sikerülne-e mindenkit mozgósítani a 10 000 aláírásért? Alig hiszem. Ezért a Varga–Korhecz-duó a könnyebb utat választotta, amelyet a Soros-féle gyakorlatból tanult és már ismer. Civil szervezetet hoz létre.

Ezzel az a bajom, hogy az ilyenféle civil szervezet enyhén szólva sohasem építkezik, kezdeményez, mozgósít. Az eddigi gyakorlat éppen azt mutatja, hogy minden országban csak rombolt, zűrzavart keltett, demoralizált. Nem éri be a bírálattal! Ez lehet érdeke valaki másnak, de a magyar kisebbségi közösségnek itt, Szerbiában semmi esetre sem. Ez nem lehet érdeke nemcsak a VMSZ-nek, de a közösségünk azon részének sem, amely nem mindenben ért egyet a VMSZ-szel. Mégiscsak ez az egyetlen politikai szervezetünk, amely képvisel bennünket! A nemzetközi szintén is, ahol lehet tárgyalni. Ilyen értelemben a VMSZ a miénk. Dr. Pásztor István körül már régen elfogyott a levegő (s nem

is akkor, amikor leköpték). A VMSZ körül nem fogyott el és nem is fogyhat el. Netalán ez a dr. Korhecz- és dr. Varga-féle szervezet idegen érdekeket akar kiszolgálni? Milyeneket és kiért? Háborúk vesznek bennünket körül! Netalán dr. Varga László utólag szeretne a VMSZ elnöke is lenni? Ne nevetessen meg. Netalán ki szeretné cserélni a VMSZ egész vezetőségét? Netalán le szeretné váltani az egész magyar választótestületet?

Sok a felvetődő kérdés. Mi az, hogy „magyar mozgalom”? Önmagában semmit sem mond. A szándékok valahol mélyen el vannak rejtve!

Sajnos továbbra is mostohák a körülmények, amelyek meghatározzák a kisebbségi közösségünk összetartó erejét. Vannak már eljegesedett, befagyasztott jogszabályok, de mit érnek, ha a politikai szervezetünk ez ideig – minden jogászkodás ellenére – képtelen ezeket operacionalizálni? Még a rövid távú érdekeinket sem tudjuk hathatós anyaországi támogatás nélkül érvényesíteni. Anyaországi támogatás nélkül nemcsak a kultúránk, oktatásügyünk és tájékoztatási, tömegkommunikációs eszközeink (mindaz, ami a kulturális autonómia magja) halnának el, de a meglevő kevés befolyásunk a szerbiai politikára is eltűnne, mint a füst a levegőben. A jogainkra vonatkozó jogszabályok „jók” – csak bénák, nincs mit szabályozzanak. Ne bűvészkedjenek és ámítsanak bennünket még a saját közösségünk jogásza is. Mivelhogy gyakran ezt teszik, ezzel is mélyítik a válságot.

A jogászi bűvészkedés ne fedje el az igazságot. Hatalmi harc folyik a magyar politikai életben. Újra akarják osztani a hatalmi szerepeket egymás között. Akik átestek a rostán, és kipoptyogtak, vissza akarnak kerülni a politikai közéletbe. Ez azonban egy lépésre sem viszi előre a jogvédelmet és érdekérvényesítést. Ez a kisebbségi közösségünket nem is érdekli, hidegen hagyja. Az újdonsült urakat, most mi hoztuk „úri murizó” helyzetbe. Szégyelljük is ezért magunkat. A „nép” mindig ilyen: az urak kijátsszák. Saját úri érdekeiket mint a mi érdekeinket adják be nekünk jogorvoslatként.

Tagadhatatlan, hogy szervezett puccskísérlés történt és folyik. Ennek leglátványosabb példá-

ja az, ami a Magyar Szóban történt. Azokat az újságírókat, akik végigküzdötték a Milošević-korszakot, és sokan nap mint nap életveszélynek voltak kitéve, olyanokkal akarják félretenni, akiknek fűt-fát ígérnek, manipulálják őket, karrierral kecsegtetik. Tudják, hogy ezek a kezdő, különben ígéretes tehetségű fiatalok, akik politikai tapasztalattal nem rendelkeznek – mert nem is láthatnak bele a politikai beharcokba és játszmákba –, felelnek meg legjobban a bábjátékhoz. Játszadoznak velük. A fiatalok persze hogy vállalják a „harcot” az állítólagos maradiakkal szemben. Nem is gondolnak az esetleges következményekre. Ha nem sikerül az úri muri, jön a megszégyenítés és szégyenérzet; az önvád, amely akarategyengévé, bátortalanná tesz hosszú időre.

Hol van nagyobb szükség a bátorságra, ha nem az újságírásban? Ezt veszik el a fiataloktól. A jogászkodó urak nagyon meg fognak lepődni azon, hogy nem tudnak mindenkit megigézni. Hajnal Jenő az MNT élén, alig hiszem, hogy hagyni fogja magát megfélemlíteni. Nem lesz könnyű félretenni. A rágalomhadjárattól nem fog megijedni. Nem fog térdre esni és elnézést kérni. Magyarok fogja érezni magát minden pillanatban és helyzetben. Mások túlfűtött politikai ambíciói hidegen hagyják. Teszi a „dolgát”. Hiszem, hogy a szórványból sok segítséget fog kapni. A szórvány őt támogatja. Sajnos kisebbségi sorsban semmi sem történik a legkisebb áldozatok árán. Ellenkezőleg. A felismerésért mindig drágán megfizetünk. A kalandor nyugati hatalmi központok mindig megtalálják a „maguk emberét” köztünk is, és nem csak az anyaországban. Ez elvonja a figyelmet a tevékeny munkáról. Megakadályoz bennünket, hogy nemzetben gondolkodjunk, a magyar nemzettest részeként éljük meg magunkat minden pillanatban és helyzetben. Ha erről megfeledkezünk, nemcsak a lebényult szerbiai jogszabályok áldozatává válunk, hanem magyar nemzetünk segítségére sem leszünk méltók.

Senki sem fog egyedül megszabadulni az elnyomás kínzó érzésétől, csak ha kötődik a magyar kisebbségi közösséghez, mégpedig úgy, ha ezt a magyar nemzettest részének tartja, akkor enyhülhet kínzó érzése a kisebbségi létben.

Kőszikla, vagy homok és vihar?

Az Emberi Jogi Központ állásfoglalása

Egy olyan szervezetnek vagyok az egyik alapító tagja, amely – a Duna Televízió és Böjte Csaba mellett – 2008-ban Európai Polgár Díjban részesült, és már csak ezért is felelősséggel tartozom közösségünk iránt.

Szervezetünk, a szenttamási székhelyű Emberi Jogi Központ 2006-ban alakult meg hivatalosan, de tevékenysége jóval korábbra nyúlik vissza. Elsősorban azzal a céllal hoztuk létre, hogy a délvidéki magyar közösség tagjai ellen elkövetett atrocitásokat dokumentáljuk – nyilvánosságot teremtve ezáltal az atrocitások ügyének. Pontosabban fogalmazva, hogy különböző eszközökkel – 2005-ben tiltakozó megmozdulást is szerveztünk – megpróbáljuk elejét venni ezeknek az eseményeknek. (Ha csak a dokumentált eseteket vesszük figyelembe, akkor is több százról beszélhetünk!)

Ha a siker mércéje a budapesti Klubrádió ügyében megszólalók száma, akkor egyértelműen kudarcról kell beszélnünk, legalábbis te-

vékenységünknek azt a részét illetően, amely a nyugati szervezetek tájékoztatását, illetve támogatásuk megszerzését célozta meg. Sajnos ez annak ellenére is így van, hogy egy brüsszeli meghallgatáson is részt vettünk, több száz angol és német nyelvű jelentést, illetve levelet kézbesítettünk, folyamatosan tájékoztattuk a legbefolyásosabb nyugati emberi jogi szervezeteket, stb. Ezenkívül, ismerve a nyugati szereplők hozzáállását, igyekeztünk olyan nyelvezetet használni, amely könnyen befogadható – ugyanez a törekvés érhető tetten a szervezet nevének kiválasztásában is. A külföldi szereplők részéről, a néhány kényszeredett támogató levélen kívül, jelentősebb kiállást mégsem tudtunk felmutatni. Egyébként érdekes volt látni, hogy a Klubrádió ügyében még vezető amerikai politikusok is megszólaltak – az mégis csak egy frekvenciaügy volt, itt viszont hús-vér embereket bántalmaztak, csak mert magyarok voltak. Itt is kitűnt, ha az érdekek mást diktálnak, az elvek fabatkát sem

Európai Polgár Díj (CIVI EUROPAEO PRAEMIUM)

érnek: a Klubrádió esetében volt érzékenység, ellenben a több száz – nemzeti alapon elkövetett – atrocitással kapcsolatban nem. Ez van.

A magyarországi úgynevezett baloldali és liberális pártok, valamint civil szervezetek esetében sem ért bennünket kisebb csalódás. Azok, akik mindig a lehangosabbak, ha másokért kell kiállni, akár olyan esetekben is, amikor az ezer kilométerekre élőkről van szó, ezúttal csendben maradtak, vagy csak alig érthetően motyogtak valamit, de akkor is csak az eltussolás szándékával. Sőt, nem egy esetben éppen ezekkel a szervezetekkel szemben kellett az atrocitások ügyét képviselnünk, mivel – a több száz dokumentált eset ellenére is – megkérdőjelezték a helyzet súlyosságát. (Máskor egy mesterkéltséget „jaj” is elég, hogy a hisztéria beinduljon.) Pedig a Klubrádió esetében is láthattuk, kapcsolataik révén lett volna erejük tenni, de mégsem tettek, és akkor még kormányon is voltak. Bár már túl voltunk a 2004-es népszavazáson, amikor is ugyanezek a körök a határon túli magyarok ellen lázították az anyaországi magyarokat. Nem igazán lehettek tehát illúzióink, de mégis, ennek ellenére szemet szűrt a csend, az a sunyi magatartás, amely jellemezte őket. Lelepleződött a magyargyűlöletük. Ismételtén. Bármennyire is kemény ez a következtetés, minden más csak mellébeszélés lenne. Ahogyan a multikulturalizmus brüsszeli értelmezése is lelepleződött, amikor – hogy ne sértse mások érzékenységét – a karácsonyfát télifára módosították. Védhetetlen álláspont, ahogyan a magyar közösségek egymás elleni lázítása is az volt. Kétségtelen, a karácsonyfa télifára módosítása keresztényellenességből fakad, és semmi köze a multikulturalizmushoz. Mernünk kell kimondani végre!

Amiatt, hogy a hagyományos baloldali gondolkodásmód a gazdaság átalakulásával elvesztette létjogosultságát, mély válságba került, így figyelme a különböző csoportokra tevődött át. Mindinkább a nők, a homoszexuálisok stb. kerültek látókörébe. A baloldal válsága rányomta bélyegét egész Európára, ezért ma úgy tűnik, mintha az aberráció lenne Európa első számú problémája. Az aberránsok körül forog minden, miközben Európa rohamosan előregszik, és a káosz felé tart. Ennek a szemléletmódnak a szélsőségsége immáron elviselhetetlen méreteket

ölt, ahogyan azoké az embereké is, akik ezt a szemléletmódot képviselik. Modern kori inkvizítorokként lépnek fel, címkéznek és kirekesztenek. A középkori inkvizítoroknak sem volt azonban semmi közük a kereszténység lényegéhez, és tevékenységükkel tulajdonképpen rombolták azt. Ezek az emberek is éppen az ellenkezőjét érik el annak, amit szeretnének. Vesszőfutásukkal fejtegetésre állítanak mindent, és semmire nincsenek tekintettel. Szétfeszítik a társadalmakat, utolsó tartópilléreit is lebontva, csak azért is, mindenáron. Betegesen hajszolnak valami elérhetetlent, ami nincs is. Útközben rombolnak, törnek-zúznak, vagyis tevékenységük egyértelműen romboló hatású, és gyengíti a társadalmakat. (Minden értékrendszernek megvannak a maga normái, ami ezektől eltér, azt aberrációnak nevezzük. A hagyományos keresztény értékrendszer szerint a nő az nő, a férfi az férfi, a házasság kizárólag nő és férfi között köthető, stb. Különbözőben is, az aberránsoknál kívül minek lehet nevezni azt a valakit, aki azért küzd, hogy már az óvodákban megszüntessék a nemeket, hogy ne lehessen senkit kislánynak vagy kisfiúnak nevezni?)

A múltban is voltak már olyan rendszerek, olyan ideológiák, amelyek feltétel nélküli odaadást vártak el, sőt nagyon sok embernek meg kellett halnia ezekért a rendszerekért, vagy ezeknek nevében. Most is ugyanez történik. A folyamat egyre riasztóbb. Ma már ott tartunk, hogy európai nők tucatjait erőszakolják meg más kultúrkörből érkezett bevándorlók, akiknek a betelepítését is ugyanezek a körök erőltetik, illetve támogatják. A tömeges bevándorlás következtében olyan zónák jönnek létre Európa-szerte, ahova az őshonos fehér lakosság ma már nem meri betenni a lábát, és ez még korántsem a „teljes kibontakozás”! Tulajdonképpen érthetetlen, hogyan tud valaki egyidejűleg ellenségének lenni a hagyományos keresztény értékrendnek, amely egyáltalán alapját képezhetné a bevándorlók valamiféle integrációjának (ha egyáltalán lehet még ilyesmiről szó), államellenesnek lenni – az állam garantálni tudná az emberek biztonságát –, legszélsőségsébb módon kiállni a bevándorlás mellett, és mindezek dacára az aberráció élharcosának lenni? Beteges összevisszaság vagy tudatos rombolás, önpusztítás? Talán egyik is, másik is.

Tényleg olyan érzése van az embernek, mint ha mindenki elvesztette volna a józan eszét. Németországgal kapcsolatban kijelentik, hogy Európa mintaszerű állama lett, mert rendbe rakta a múltját, de mi van a jövőjével? (Nagyon rövid időn belül ugyanis a németek kisebbségben lesznek saját hazájukban!) Az aberráltaknak való megfelelés tényleg minden más szempontot felülír? Népek, kultúrák, hovatovább egész civilizációnk eltűnése sem drága, csak hogy beteges elképzeléseiket keresztülvigyék? Látva Nyugat-Európa demográfiai adatait, fölmerül a kérdés, mennyi a szavatossági ideje a társadalmakra ráerőltetett „jogoknak”, húsz év, esetleg harminc, és utána mi lesz? Mi lesz azokkal, akik csak 20-30 év múlva lesznek 18 évesek, nekik milyen jogok járnak majd egy többségében muszlimok lakta Nyugat-Európában? Belegondolnak ebbe azok a liberális és baloldali szervezetek, amelyek ma a bevándorlás mellett kardoskodnak? Vesszőfutásuk következményeit húsz év múlva is vállalni fogják, amikor majd itt leszünk káosszal és polgárháborúkkal a nyakunkban?

Lépésről lépésre haladunk valami felé, ami szemlátomást a vesztünket fogja okozni. Fel kell tenni végre a kérdést: Kik azok az emberek, akik ezt erőltetik, és kit képviselnek?

Nincs tovább hova hátrálni, ki kell végre mondani: ez a szemléletmód immáron bizonyíthatóan a vesztünket okozza! Tehát mindenképpen változtatnunk kell – ha kell „tűzzel-vassal”, a meghurcoltatást is vállalva. Legelőször is feje tetejére kell állítani azt a valamit, amit ma nyilvánosságként ismerünk, mert ami most van, a nagy kereskedelmi csatornákkal az élen, ugyanennek a szemléletmódnak az egyik, ha nem éppen a legmeghatározóbb zászlóshajója. Nem diskur-

zusok küzdelme ez ma már, sokkal nagyobb a tét. Meggyőződésem szerint a homoszexuális társadalom érdekét is ez szolgálná. (A túloldalon is vannak már olyanok, akik nyilván felismerik, hogy nagy-nagy igyekezetükben túllóttek a célon, Franciaországban ugyanis egyre több homoszexuális lép be Le Pen pártjába.)

Európa demográfiai helyzete nem oldható meg pénzzel! Talán többé már soha nem lesz annyi pénz Európában, mint amennyi éppen akkor volt, amikor a demográfiai helyzet lejtőre került. Nem pénzkérdés a gyermekvállalás. Soha nem is volt. (Legfeljebb a mesterségesen létrehozott elvárásoknak köszönhetően érezzük úgy, hogy az.)

A családot kell fókuszpontba helyezni! A család a patriotizmus előfeltétele. Ha megerősítjük a család intézményét, azzal a patriotizmust is megerősítjük. A patriotizmus, az én értelmezésem szerint, felelősségteljes gondolkodást takar. Felelősséggel szülőföldjük iránt viszont leginkább azok viseltetnek, akik gyermeket vállalnak, azoknak számít, hogy mi lesz ötven vagy száz év múlva.

Sokat töprengtünk, hogy vajon tiltakozásunk jeléül visszaadjuk-e a díjat, melyet az Európai Parlamenttől kaptunk, mivel kétségbe ejt bennünket az, ami ma Európában zajlik. Végül mégis másképp döntöttünk. Hisszük ugyanis, hogy a józanul gondolkodó többség előbb-utóbb kezébe veszi a dolgok irányítását. Ehhez azonban alulról jövő mozgalmak kellene, amelyek futótűzként végigsöpörnek Európán, és nem hagyják magukat kijátszani azokkal a játékszabályokkal, amelyeket – okkal vagy ok nélkül – demokráciának nevezünk el. Ha ez megtörténik, lehet még olyan Európa, amelyben mi is büszkék lehetünk a díjunkra.

A természetes közösségek válsága a liberális demokráciákban

Arisztotelész szerint az ember egy olyan élő-lény (*zóon*), amely „logosszal” rendelkezik (azaz értelemmel bír, beszélni tud), illetve poliszban él (állam, városállam, politikai közösség). Vagyis az ember – az ógörög filozófus szerint – „*zóon* politikon”, azaz közösségben élő lény. Emellett Arisztotelész és az európai kultúra bölcsőjének számító ógörög világkép is az emberi létezés kizárólagos velejárójának tartja az etikát. Az athéni állampolgárnak, a polisz szerves tagjának erkölcsi kötelességei vannak, melyek erényekben, azaz pozitív cselekvésre sarkalló tulajdonságokban mérhetőek. Az etika, mint kötelesség, az athéni állampolgár számára kettős irányultságú. Az egyénnek egyrészt morális kötelességei vannak a természet és az istenek felé (phüszisz), másrészt annak a közösségnek az irányában, amelybe beleszületett, és amelynek törvényei vannak (nomosz). Az előbbi például a jámborság, azaz a sors elfogadása (amely egyébként is fontos szerepet tölt be a korabeli emberi létezés, illetve életfilozófia értelmezésében), az utóbbi pedig a többi között az igazságosság vagy a bátorság, amely az egyénnel egy közösségben élőkkel szemben nyilvánul meg. (Többtucatnyi erény leírását találhatjuk az egyes ógörög filozófusok műveiben.) Röviden így írja le az egyébként általános világképként is jellemző ókori athéni antropológiát Arisztotelész a *Politika*, illetve a *Nikomakhoszi etika* című műveiben.

(Ha az erényeket tekintjük, Arisztotelész szerint minden erény a középúton, két szélsőség, a hiány és a túlzás között határozható meg. Például bátorság az erény, gyávaság a hiány, vakmerőség a túlzás. És így tovább...)

De visszatérve a közösség definiálására, Arisztotelész szerint az ember tehát kiváltságos létező, az egyetlen, amely értelmesen beszélő, illetve állami életre hivatott lény. S mint ilyen, az emberi mivolta csakis a közösségben teljesed-

het ki. Az emberi társulás természetes formáit meg is nevezi a *Politika* című írásában. Az első ezek közül az, amely minden társadalomnak az alappillére: a férfi és a nő társulása, azaz a család. Pontosabban, ahogy Arisztotelész nevezi, az *oikosz*, amely az utódnemzés és a biztonság céljából létrejövő természetes szövetség. Mivel Arisztotelész az *oikosz* fogalom alatt a tágabban vett családot, a vér szerinti rokonságot és az azt kiszolgáló, velük együtt élő emberek halmazát érti, amelynek ráadásul gazdasági funkciója is van, így az *oikosz* kifejezést fordíthatjuk „háznépnek” vagy „otthonnak” is, amely a férj, a feleség, a gyermekek együttesén kívül a szolgákat, rab-szolgákat is magában rejti. (Fontos megjegyezni, hogy az *oikosz* fogalom más szövegekben hazát is jelenthet, amelybe az egyén a sors megmászhatatlan akaratóból beleszületett.) Az *oikosz*, a „háznép” a saját céljait viszont csupán az egyes családok békés egymás mellett élésében és együttműködésében tudja megvalósítani – így ezek egy nagyobb közösséggé fejlődve érik el az önmaguknak elegendő (*autark*) egységet. Ezt a nagyobb, a családok által alkotott együttélést nevezi Arisztotelész polisznak, azaz városállamnak. Ez a legmagasabb rendű egység szükséges ahhoz, hogy az emberi élet lényegi célja, a boldogság kiteljesedjen.

Arisztotelész tehát lefekteti annak a felfogásnak az alapjait, hogy a természetes közösségek működése nélkül nincs lehetőség az emberi boldogságra.

Habár fontos megjegyezni a – főként a múltba oly naivan, kissé irigykedve visszatekintő – konzervatív diskurzusok során, hogy az ókori Athénban sem volt olyan magától értetődő és egyszerű a természetes közösség egysége és a benne lévő egyén boldogsága. Bizony az erényes cselekvés, a kötelességek betartása és közösségbe való szerves beleilleszkedés nem volt százsza-

zalékos recept a boldog életre, ahogy azt Arisztotelész leírta. Olvassunk csak bele Platón *Állam* című dialógusába, amelyben a közvetlen demokrácia első kritikáját, a tömegek befolyásolhatóságát és a retorika erejével az igazságtól való könnyű eltántorítását találjuk! Platón a demokráciát *ochlokráciának*, azaz a csőcselék uralmának nevezi.

Vagy olvassuk el Platón másik művét, a *Szókratész védőbeszédét*, amely ugyan valószínűleg egy, a szerző által idealizált képet mutat a mesterről, mondanivalóját azonban hitelesnek tartja minden ókori filozófiatörténész! S amelyből kiderül, hogy a közvetlen, részvételi demokráciában a retorika erejével könnyedén győzedelmeskedik a hazugság az igazság felett – bármily bölcsnek is idealizálják manapság az államelméletek a demokráciát.

És persze idecitolhatjuk Szophoklész *Antigoné* című drámáját is, amelyben a kétféle erkölcsi irányultság, a közösség működésének és annak immanens törvényei iránti (nomosz), illetve a természet és az istenek felé való megfelelő megnyilvánulás (phüszisz) között kell választania a címszereplőnek. (Bár Antigoné dilemmája ennél sokkalta bonyolultabb, hisz az ő esetében a törvényt egy zsarnok önkénye jelenti...)

Összefoglalva tehát a természetes közösség mint fogalom, illetve mint általános világkép az ókori Athénban racionalizálódik, és válik az emberi létezés gyakorlatban is megnyilvánuló, a döntéseket és a cselekvéseket is meghatározó lényegi létezőjévé. Az ókori görög ember világképének szerves és cselekvésre sarkalló normatívájává.

A keresztény gondolkodásban, pontosabban Jézus tanításában szintén megjelenik az ember számára kötelező, előíró, kettős irányultságú etika. Már az Ószövetség tízparancsolata is tartalmaz effajta kötelezéseket az Isten és a felebarátod (aki nem más, mint a természetes közösségben élő társad) iránt, de Jézus fő tanítása a szeretet „globalizálása”, azaz, ahogy ő maga fogalmaz: „Minden parancsolatok között az első: Halljad Izrael: Az Úr, a mi Istenünk egy Úr. Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, és teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első parancsolat. A második pedig hasonló ehhez: Szeresd felebaráto-

dat, mint magadat. Nincs más ezeknél nagyobb parancsolat.” (Márk 12, 29–31.) Tehát Jézus tanítása szerint a természetes közösséget a szeretet megnyilvánulása tartja össze.

Kicsit ugorva az időben, Aquinói Szent Tamás az, aki tovább boncolgatja a keresztény kultúrkörben a természetes közösség fogalmát. A latin „societas naturalis” kifejezés Aquinói Szent Tamás szerint az emberi együttélés olyan, természettől fakadó formáját jelöli, amely lényege szerint nem előfeltételez más közösséget, és normái saját magában rejlenek. Ezért jogilag tökéletes (perfecta), illetve mivel jelen van benne minden, az emberi szükségletek kielégítéséhez szükséges adottság, így önmagában „teljes” (completa). Aquinói Szent Tamás állítása szerint tehát az állam, amely az emberi közösségek legfelső foka, és amelyet a családok természetes együttműködése alakít ki: „perfecta completa”, azaz önmagában teljes és tökéletes. A természetes közösségek nélkül – Arisztotelészhez hasonlóan fogalmazva – tehát nem is lehetséges, hogy az egyén kiteljesedjen, és Istennek tetsző (azaz erkölcsös) és boldog életet éljen. (Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologica*)

A felvilágosodás idején kezdenek tudatosan éles különbséget tenni a természetes és mesterséges közösség között – leginkább olyan francia gondolkodók, mint Rousseau. De a pontos és definitív, a mai, európai társadalmi világképünkhöz kapcsolódó különbséget Ferdinand Tönnies *Közösség és társadalom (Gemeinschaft und Gesellschaft)* című, 1887-ben megjelent művében találhatjuk. A német filozófus élesen szembeállítja a természetes közösséget (Gemeinschaft) és a mesterségesen létrehozott közösséget (Gesellschaft). Az előbbiben tisztán érvényesül az ember „szociális ösztöne”, a másokban viszont társadalmi érdekek és célok, a haszonszerzés rendezi egymáshoz az embereket. Tönnies természetes és legalapvetőbb közösségnek a családot tartja, amely egy férfi és egy nő együttélését jelenti az utódnemzés és a biztonság céljából. Ezekből az alapegységekből épül fel a nemzet mint vérségi alapon szerveződő természetes közösség. (Ez természetesen még nem tartalmazza a mai nemzet fogalmunk összetevőit, a kulturális és történelmi hagyományokon alapuló összetartozást.)

A természetes közösség fogalma keresztényi értelmezésének alakulásában nagy szerepet játszott még „az első modern pápa”, XIII. Leó, aki enciklikáival csiszolta tovább az Aquinói Szent Tamás által lefektetett alapelveket. Megalapozva ezzel a kereszténydemokrácia mint politikai ideológia megszületését.

A természetes közösségek – az ókori Európában és a keresztény kultúrkörben – tehát a család, a nemzet (vagy az állam) és a vallási felekezetek. (A 20. században a lokálpatriotizmus gyakorlata lefekteti majd a negyedik természetes közösség fogalmát, a szűkebb értelemben vett lakóhelyhez való szellemi kötődést, ami a globalizációval szemben születik meg.) Ha közelebbről tekintünk ezekre az intézményekre, akkor volta-képp azt láthatjuk, hogy annyiban különböznek a mesterséges közösségektől, hogy van egyfajta beleszületettség, ami persze vitatható. A család esetében a férj vagy a feleség kiválasztása a szabad akaraton alapszik, habár a gyermekek születése már nem; a nemzet esetében létezik a migráció fogalma, azaz a szülőháza elhagyása, de itt is tagadhatatlan, hogy a nemzet és az azon alapuló állam, vagy modernebb megközelítésben az ország, amely már nemcsak vérségi, hanem kulturális, történelmi és közös hagyományokon alapszik, s amelybe beleszülettünk, egységes tulajdonságokkal vérteti fel az egyént; s végül, egy vallás esetében is létezik tagadás, illetve egy másik egyházba való átlépés, de mégis meghatározható egyfajta beleszületettség, még ha megváltoztatható is a szabad akarat által.

A másik fontos összetevője a természetes közösségeknek, hogy olyan értékeket, normákat hordoznak önmagukban, amelyek a materiális világon, illetve ami még fontosabb, az egyén saját érdekein túl esnek. Azaz transzcendens értékek. Ezek az individuum határain túl, az egyén önös egóján kívül nyilvánulnak meg, s irányítják az életét, vagy sarkallják olyasfajta cselekvésre, amely a közösségért történik, nem pedig az individuum egyéni érdekei szerint. És amely, a tapasztalatok szerint, olyasfajta energiákat szabadít fel az egyénben, amelyek boldoggá teszik.

Ezek az értékek az empátia, a szolidaritás, a gondoskodás, a segítőkészség, az önfeláldozás és a valódi, nem pedig az önző szeretet. Ezek azok az egyéni érdekeken túlnyúló, azaz transz-

cendens értékek, amelyek csakis egy természetes közösség által nyilvánulhatnak meg. De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy ezek az értékek kölcsönhatásban vannak a természetes közösségekkel; azaz nemcsak cselekvésre sarkallnak egy társuláson belül élve, hanem ezek nélkül nem is létezhetnek maguk a közösségek. Tehát azt állítom, hogy a természetes közösségek nélkül nem léteznek ezek a transzcendens értékek; de az értékek válságával a közösségek is felbomlanak.

A második világháború után két folyamat teljesedik ki, ha az ember önértelmezését, a filozófiai antropológiai alapvetését vesszük górcső alá. Az egyik a reneszánsz idején meginduló és a polgárosodás során felerősödő individualizáció abszolúttá válása; a másik pedig a liberalizmus által folyamatosan tágitott szabadság fogalmának korlátok nélkülivé tétele. E kettő tendencia pedig nagyban összefügg egymással. Az individualizáció, azaz az egyén autonómiájának, a döntési szabadságának kiterjesztése kéz a kézben jár a liberális szabadság növelésével. A két folyamatnak pedig megfelelő táptalajául szolgál a „nyugati világban” (értsd: Európa nyugati felében és Észak-Amerikában) kialakuló liberális demokráciák rendszere, amelyekben az egyén szabadságát jelölik meg legfontosabb politikai célként. A szabadságot mindaddig kiterjeszhetőnek vélik, amíg az mások szabadságát nem korlátozza.

Az utóbbi alapelveket ugyan már a 19. században élő John Stuart Mill, a liberális gondolkodás egyik atyja is megfogalmazta, bár a határok lebontását még nem merte egzaktnak tekinteni. (J. S. Mill: *A szabadságról*) Isaiah Berlin viszont már egy olyan „negatív szabadság” fogalmáról beszél az ötvenes években, amely alatt azt értjük, hogy „mennyire megengedett az egyén számára az, amit megtenni képes, vagy hogy olyan legyen, amilyen akar”. (Isaiah Berlin: *Négy esszé a szabadságról*) És amely logikát az olyan, közgazdasággal is foglalkozó, a politikai döntéseket pedig befolyásoló gondolkodók vitték tovább, mint a neoliberalis Milton Friedmann vagy a Nobel-díjas, a szabad piacot a végtelékig védő Friedrich August von Hayek.

Mindenesetre a liberális demokrácia – minden más politikailag vezérelt állítással szemben – nem idea, hanem egy történelmi termék.

A közvetett vagy képviseleti demokráciát, amely „minimalista” fogalomként a néptől eredő politikai hatalmat (népszuverenitás), azaz szabad és minden polgárt megillető választójogot, illetve a politikai hatalomért versengő csoportok pluralizmusát jelenti csupán, mint rendszert, az évtizedek során liberális értékekkel töltötték fel a politikai döntéshozók. Ezek közül az egyéni szabadságjogok fejlődése volt a leginkább forradalmi.

A szabadságjogok „első generációja”, amelyet a klasszikus liberális iskolák fogalmaztak meg – mint például a véleménynyilvánítási, vallási vagy a magántulajdon birtoklásának szabadsága –, mára politikai minimummá vált. Nincs olyan konzervatív, szociáldemokrata gondolkodó vagy politikus, aki ne fogadná el. A második „generációs szabadságjogokért”, például a munkával kapcsolatos jogokért többet tettek a szocialista mozgalmak, mint a liberális csoportok, a kulturális, tudományos vagy éppen az oktatási szabadság kidolgozásában pedig ugyanolyan erővel részt vettek a konzervatív gondolkodók és politikusok is. A „harmadik generációs szabadságjogok”, mint a kisebbségek védelme vagy a környezetvédelemmel kapcsolatos jogok elfogadása azonban inkább az ideológiáktól egyre inkább eltávolodó civil mozgalmak sikere, mint a liberálisoké. Összefoglalva: hazugság az az állítás, hogy a liberális demokráciák központi magjának tartott szabadságjogok kiteljesedését kizárólag a liberalizmusnak köszönhetnénk.

A másik folyamat, az individualizáció, amely szintén minden liberális iskola központi mondanivalója, viszont már sokkalta inkább felelős a huszadik század második felétől egyre inkább válságba kerülő természetes közösségek széteséséért. A liberálisok által felgyorsított individualizáció ugyanis kizárólag az egyént helyezi a fókuszba, és csakis az egyén érdekeit, illetve hasznát veszi figyelembe. Ezáltal a szabadságjogokat is csupán az egyénhez köti, letagadva ezzel a természetes közösségek létét. Voltaképp elmondhatjuk azt, hogy a liberalizmus avval, hogy az egyént a közösség elé helyezi, szükségszerűen elindítja a természetes közösségek, a család, a szűkebben vett lakóhelyi együttélés, a nemzet és a vallási társulások szétbomlását.

Sőt, ha a liberális demokráciákra jellemző két szembevető és automatikusan kialakuló folya-

matot, a fogyasztói társadalmat és a kapitalista versenyt tekintjük, akkor még inkább igaz, hogy pontosan azokat az értékeket – az empátiát, a szolidaritást, a szeretetet, a gondoskodást, az önfeláldozást vagy éppen a segítőkészséget – ítélik halálra, amelyek a természetes közösségeket összetartották. Nem véletlen, hogy Konrad Lorenz szerint a civilizált emberiség egyik halálos bűne az önmagával való versenyfutás. Ahogy *Az emberiség nyolc halálos bűne* című világhírű könyvében fogalmaz: „Ezért igen rövidlátó a kapitalista uralkodó osztály, ha továbbra is folytatja a fogyasztók megjutalmazását életszínvonaluk növelésével, miközben arra idomítja őket, hogy továbbra is folytassák a vérnyomásnövelő, idegőrlő versenyfutást társaikkal.”

És itt van valójában a kutya elásva! A természetes közösségek lebontásával ugyanis, ha egyelőre még az utódnemzés nem is, de az egyén biztonságérzete veszélybe került. Megjelent az elidegenedés. Először Istentől (Nietzsche: meghalt az öreg Isten, „s mi öltük meg őt!”), majd a természetes közösségek szétesése miatt a másik embertől, legvégül önmagunktól idegenedünk el. Jól megfigyelhető folyamat, hogy az önmagunktól való elidegenedés egyenes arányban és szükségszerűen növekedett az individuum szabadságának mértékével. Következmenyei pedig a magány, a bizonytalanság és legvégül a szorongás lett, mint 20., illetve 21. századi alapélmény, ahogy azt Heidegger is állítja.

De Jean-Paul Sartre életműve is igen jól példázza ezeket az állításokat. Mert miközben a *Lét és semmi* című filozófiai művében megfogalmazza az abszolút szabad, az „önmagáért való ember” fogalmát, a drámái vagy a regényei telis-tele vannak magányos, szorongó szereplőkkel, akik nem tudnak mit kezdeni az abszolút szabadsággal.

A mai liberális logikával dinamizmusba tartott demokráciák egyre nagyobb területen – ma már a drogfogyasztás és a homoszexuális párok jogainak területén is, mint leendő „negyedik generációs szabadságjogok” – fogalmaznak meg az egyén számára autonómiát, s ezzel szép lassan, végleg leértékelik és válságba sodorják a természetes közösségeket. A természetes közösségek szétesésével viszont egyrésztől kipottyannak az emberi együttélésekből olyasfajta erkölcsi normák,

mint az empátia, a szolidaritás, a gondoskodás, a segítőkészség, az önfeláldozás és a valódi, nem pedig az önző szeretet; másrészt pedig megjelennek és sáskajárás módjára pusztítanak a szorongó egyének milliói közt az úgynevezett civilizációs betegségek. A depresszió, a pánikbetegség és más hasonló problémák ütnek fel a magányosan szorongó és elidegenedett emberek lelkében a fejüket. (Némi képzavarral élve.) Nem véletlen nevezik ezeket a „civilizációs” betegségeknek, hisz az európai civilizáció fejlődésével, pontosabban az individualizáció korlátok nélkülivé válásával és a természetes közösségek szétbontásával jelennek meg.

Mert mit is kezdhethetünk a végtelen szabadságunkkal, ha közben bizonytalanok vagyunk, és szorongunk? Tudunk-e örülni annak, hogy megszabadulunk minden beleszületett, kényszernek tartott kötelességtől, ha közben boldogtalanok vagyunk? Mert a természetes közösségek nélkül elveszítjük azokat az értékeket, amelyek emberre tettek bennünket.

A rajtunk kívül álló, de életünket irányító, döntéseinket segítő normák nélkül pedig olyanokká válunk, mint a térkép nélküli, szorongó, hontalan világcsavargó. Aki ugyan végtelenül szabad, de végtelen módon boldogtalan is.

A gótika tisztelete

Ahogy Krisztus Pilátus előtt

Ringató

*Örökké sátradbán,
karodba ájultan
mély hangod hallgatom:
szavaid ringatnak.*

*Szavaid ringatnak,
bölcsem a két karod,
dúdogatsz csendesen,
békét adsz, Istenem.*

*Békét adsz, Istenem,
végtelen nyugalmat,
örömcsök hullik rám
örökké sátradbán.*

Beszélni ezüst, hallgatni arany – tartja a mondás. Hallgatni persze nem könnyű, sőt, néha nagyon nehéz. Krisztusnak sem lehetett könnyű Pilátus előtt. A hallgatás nem csak a csend üdítő magánya lehet, a hallgatás nem mindig beleegyezés. El lehet hallgatni, hogy valamit vagy valakit jobban halljunk, mert figyelni akarunk rá, és el lehet hallgatni, mert a beszéd már nem mond semmit, nem használ annak, aki hallja, igazából nem is akarja meghallani, és annak sem használ, aki mondaná, mert feleslegesen szítja magában a tüzet. A hallgatás akkor szenvedéssel van kibélelve. Akkor nagyobb hőstett csendben maradni, mint szócsatát vívni, nagyobb erőfeszítés tűrni, hogy más ostobaságokat beszéljen, és elborítson korlátoltságból vagy rosszindulatból szőtt szavainak tömkelegével. Krisztus érti ezt. Én csak most kezdem érteni. Húszévesen az ember nem szívesen hallgat, folyton csatát vív, és nem nyugszik, amíg meg nem ítélik az igazát. Negyven felett bajos, ha még így van. De talán százévesen is türelmet próbáló a hallgatás, ha szamarak serege rúgja félre a bölcs öreget.

Kinyílik a bicska, viszket a tenyér, a gyomortól a szájpadról bizsereg egy kellemetlen, furcsa érzés, a szív hevesebben ver, nem hagy pihenni. Lázad a test, mert bántják a lelket.

* * *

Az utóbbi években gyakorta ragadtam tollat, körleveleket írtam, és cikkeket, mert bántottak. Bántották bennem a kincset, amellyel együtt születtem, ajándéku kaptam az első csepp véremmel: a hazámat, a hazám szeretetét. Hogy ezek fennkölt szavak? Persze, egy olyan Európában, ahol a nemzetállamok úgy sorvadoznak, mint a vázában felejtett barnuló, száraz kórók. Ezek élő szavak. A napokban számos olaszországi magyar asszonnyal váltottam levelet: ők is mind sebzett madárként verdesik szárnyaikat, mert naponként tapossák meg bennük azt, amit elvenni így sem tudnak. Európa jó néhány népe szépen glédába állt, és jó tanuló módjára szajkózza a leckét, hogy meg ne bukják a vizsgán, és a tanár úr, az óceán túloldalán, esetleg nyilvánosan is megdicsérje.

* * *

Ez az új, elképzelhetetlen tömegeket mozgató, népek vándorlása és menekülése dráma. S dráma a drámában a Magyarországot kitüntető, kistílú, de nagyhangú rágalomhadjárat. Tény, hogy ebben a földrészeket felforgató helyzetben az Orbán-kormány szerepvállalása új, kihagyhatatlan alkalom a világsajtó számára, hogy sárral dobálja azt. Meg is szoktuk, s tudjuk, hogy az otthoni ellenzék szívesen és hathatósan besegít neki. Azért mégis írtunk ennek-annak, tiltakoztunk a szerkesztőségekben, és tájékoztattuk az ismeretségi körünket, hogy a dolgok nem is úgy vannak, ahogy beállítják őket. Most azonban a sárdobálás rekordot döntött. Az újságok és a híradók egymással versengve szórják a szitkot, szolgálalkúségból, fáradhatatlan hévvel,

szinte önkívületben hajladoznak egy láthatatlan hatalom előtt, mint a fák, melyeket a szél vad, törzsi táncra kért. Gyalázkodásuk minden szava arculütés, a fröcsögő vádak korbácsként hasítják a bőrt, s ami még sokkal rosszabb, a monoton mantraként hangoztatott becsmérő jelzők lassú vízként medret vájnak az okos és művelt nyugati közvélemény langymeleg szívébe. Mert szíve is van ennek a Nyugatnak, ahogy van az otthoni balliberálisoknak is, egészen keresztényi szíve, mely könnyen puhul, ha az érdek vagy egy különösen értelmezett, földtől elrugaszkodott, eszményi jóság lebeg előtte.

* * *

Az évszázadok során Európa vitathatatlan rutinra tett szert abban, hogy bennünket magunkra hagyjon, s ellenségeinkkel paktáljon. Ezalatt Magyarország is rutinos lett abban, hogy testével védje Európát és az európai kereszténységet. Oh, a vén Európa oly gyakran szenved emlékezetkiesésben!

* * *

Van, aki az orráig sem lát, van, aki a fától nem látja az erdőt, van, aki vak létére világtalant vezet. Itt mifelénk, Itália-szerte (is) igen sokan vannak, akik nem tudnak különbséget tenni a jámbor naivság és az értelmes szeretet között. Jóemberek, akikben túlteng az érzelmes szeretet. Akikben az érzelmek szeszélyes hullámai szabják meg a gondolatot és a cselekvést. Akik nem tudnak nemet mondani saját maguknak, a gyerekeiknek és más népeknek sem. Akik nem tudnak igazi párbeszédet folytatni, mert nem tudják, hogy ők maguk kicsodák. Túlságosan teli hassal ezt nem is könnyű. Hiábavalók akkor a körlevelek, a hírmagyarázatok, a szavak apró gyöngyökként peregnek le a vélt barátokról, és ellenérzést szülnek. Ezért fogom magam hallgatásra, s hagyom, hogy a hatalmasok elcsépelet, de érdekes módon mindig hatásos szövegükkel bántsanak. A szavak veszítettek értékükből, a hallgatás most ékebben szól. Hisz beszélni ezüst, hallgatni arany. Krisztus érti ezt.

* * *

S a csendes vajúdból, az elfojtott kiáltásból hátha végre őszinte ima születik egy nemzet ajkán.

Csillagbohóc

*Apró lábán
csillagbohóc
fut a fák között,*

*kíváncsi volt,
csillaghonból
így elköltözött.*

*Zöld erdőben
keresi most,
fénye hová lett,*

*csillagporát
csak nem leli;
beesteledett.*

*Sötét égen
csillagcsalád
fényes ruhát ölt,*

*lent a földön
zöld mohára
csillagfiú ült.*

*Észbe kap hát
a kis huncut
csavargó gyerek,*

*mohacipő
illatlábán,
arca jó kerek.*

*Így fut vissza
csillagbohóc
családja körébe,*

*onnan szórja
fényes porát
zölderdő ölébe.*

Magyar nők a végvárokon és azon túl

Miközben szürke viharfelhők sötétlenek Európa egén, s a konkrét nehézségek orvoslása helyett az országok vezetői, bölcs rálátás és jellem hiányában, kígyót-békát kiabálnak egymásra, és hebehurgya pótcselekvéssel ütik agyon az időt, mintha nem látnák a fától az erdőt, addig a nép, az istenadta, az egyszerű, a kiszolgáltatott, küzd a maga módján. A hétköznapi életet színessé, értelmessé, kedvessé téve, mindenki az égi talentumai szerint. Teszik ezt például a külföldre férjhez ment magyar nők, akikből nincs hiány Északkelet-Olaszország hol karsztos, hol nyájas vidékein sem. Az esetek nagy részében valahogy úgy szokott alakulni, hogy a magyar nők, nemcsak új ízeket visznek a talján vagy egyéb konyhába, hanem képességeik és lehetőségeik szerint, gyakran több gyerekkel az oldalukon, a helyi közösséget gazdagítják vállalkozó kedvükkel és kreativitásukkal. S mi több, e munkakedv igen gyakran párosul valamilyen, Magyarországot érintő tevékenységgel.

Erre példa a friuli Pordenonében megrendezésre került *Sentieri Illustrati* (Illusztrált ösvények) címet viselő kiállítás, melyet szeptember 4-étől október 25-éig látogathat a közönség a Galleria Sagittariában. 2009 óta huszonegy kiállító hozta el gyermekkönyveket illusztráló képeit, köztük az a budapesti születésű Szulyovszky Sarolta, aki megtelepedvén a sonkájáról méltán híres San Daniele del Friuli nevű városkában, hosszú évek kitartó munkájával a régió egyik legismertebb és leginkább foglalkoztatott gyermekkönyv-illusztrátorává nőtte ki magát. Az ő makacsságának köszönhetően valósult meg az említett kiállítás idei markáns magyar jelenléte. A tizenhét kiállító közül ugyanis csupán három olasz, a többi tizennégy mind hazai illusztrátor, olyan harmincasok és negyvenesek, akik már nemzetközi terepen is jócskán bizonyították technikai tudásukat és egyéni leleményüket. Szulyovszky Sarolta válogatta őket és műveiket, ismervén a hazai gyermekkönyvek kínálatát, hisz ő maga is jó pár magyar nyelvű kiadványt illusztrált. Például Markó Béla vagy a szintén erdélyi Máté Angi gyermekkönyveit. Szerteágazó művészeti tevékenységének egyik legrangosabb elismerése a 2013-as Frankfurti Könyvfesztiválon elért a „12 legszebb könyvborító” közé választott illusztrációja, mely Finy Petra *Folyékony tekintet* című verseskötetét díszíti. Eltökéltsége és kapcsolatrendszere segítségével nem egyszer magyar szerző műveit is sikerült megjelentetnie az olasz könyvpiacra. Emellett és a családi feladatok elvégzése mellett szakköröket és különböző tanfolyamokat tart kicsiknek és nagyoknak, s az iskolák, illetve az önkormányzatok évről évre számítanak jelenlétére, kreativitására és lelkiismeretes munkájára. A pordenonei kiállítás egy új alkalom arra, hogy Magyarországról nem az újságok mantraszerűen ismételt, becsmérő jelzőivel szóltak az előadók, hanem a művészeti és emberi értékek méltatása által, könnyed egyszerűséggel és élénk szakmai érdeklődéssel. Így kerülhettek olasz földre a Tamási Áron *A legényfa kivirágzik* című nem eléggé ismert könyvéhez a Herbszt László által készített, népművészeti ihletésű, színes tablók, Paulovkin Boglárka temperával és akrillal készült illusztrációi, melyek a saját meséjét, a *Róka és egér új otthon keres* címűt teszik még mesésebbé, valamint Nagy Norbert digitális technikával

alkotott művei a *Milyen madár* című, gyermekverseket tartalmazó kötethez. A megnyitón ők hárman képviselték az otthon maradt kollégákat is, akik valamennyien egészen egyéni és magas színvonalú képekkel kápráztatták el a szokottnál nagyobb számban megjelent látogatókat. Közöljük a többi résztvevő nevét is, hátha ez az írás is segíthet abban, hogy akár a világhálón keresztül is megismerjük a munkáikat: Bodonyi Panni, Baranyai András, Gyöngyösi Adrienn, Kiskovács Eszter, Kárpáti Tibor, Maros Krisztina, Nagy Diána, Rofusz Kinga, Simonyi Cecilia, Szalma Edit és Szegedi Katalin.

Egy frissen létrehozott kulturális egyesület is bizonyítja, hogy a magyar nők nem férnek a bőrükbe, alkotni akarnak, a köz javára tenni és közben Magyarországról is szólni. A békéscsabai születésű Lóczi Klára muzsikuss és zenepedagógus vezetésével megalakult a padovai székhelyű *Pannonia Musica*. A nonprofit egyesület a Kodály-módszer alkalmazása, a kóruséneklés, a népzene, a zeneterápia, a családi és közösségi éneklés, a minőségi zeneoktatás és a magyar-olasz zenei, művészeti és kulturális kapcsolatok terén kíván szolgálni. Merthogy ez szolgálat, nem vasárnap délutáni unaloműzés. Az olasz óvodák és általános iskolák zeneoktatása és zeneszeretetre való nevelése hagy némi kívánnivalót maga után, hiszen például a karácsonyi és egyéb iskolai hangversenyek repertóriumá al-

talában kimerül egy-két klasszikusnak mondható angolszász dal előadásában, amihez filmzenék és John Lenon Imagine-je adódik még hozzá. Az énekórak alatt filmnézés folyik, mintha az együtténeklést a gyerekek életében jóformán csak néhány plébániai kórus jó szándékú, de megkérdőjelezhető színvonalú előadása jelenthetné.

A magyar nők magyar érdekeltségű aktivitására példák végeleáthatatlan sorát idézhetnénk. E sorok írója a többi között magyar versek olasz fordításait olvasta fel a helyi katolikus rádióban tartott sorozatában, Árpád-házi Szt. Erzsébetről írt monodrámáját többször bemutatták az olasz közönségnek, és most készült el az első világháborút magyar szemszögből bemutató monológja. A Crespano del Grappában élő Nagy Erzsébet, a helyi amatőr színtársulat szólóénekesse magyar népdalokat énekel az előadások során, hogy csak a szűken vett környéken maradjunk, és persze még sorolhatnám.

Így válnak a magyar nők a magyarság nagyköveteivé, amolyan végvári vagy azon is túli vitézekké a magyar ügy érdekében. Csendben, de eltökélten. S bár férjeink sok esetben szépen megtanulnak magyarul, és a honvágy nem hagy nyugton, még nem mehetünk haza. Mert még itt van dolgunk.

Finy Petra *Egy marék buborék és Folyékony tekintet c. verseskötetét Szulyovszky Sarolta illusztrálta*

Csodálatos szellemi tartalékaink vannak

Molnár Pár interjúja

A természet, az élet szeretete ma is átvezet a politikai, társadalmi feszültségeken – mondja az európai Balassi-folyamatra utalva dr. Prokopp Mária művészettörténész, az ELTE Művészettörténeti Intézet professor emeritája, aki ma is tanít, és az intézet Erasmus koordinátora. A Balassa Bálint Társaság elnöke Esztergomban. A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével kitüntetett értelmiségi, az MTA köztestületének tagja. Interjút adott a Présház.Eu művészeti hírportálnak.

– Hogyan látja? Vannak-e szellemi tartalékaink az országban? Emberek, Budapesten és vidéki városokban, akik talán kevésbé nevesek – egyelőre –, ám okosak, tehetségesek, és tenni akarnak az országért.

– Csodálatos szellemi tartalékaink vannak hazánkban minden korosztályból, minden társadalmi rétegből, minden foglalkozási ágból. Gyakran van alkalmam találkozni velük, amikor meghívnak az ország legkülönbözőbb részére a KÉSZ (= Keresztény Értelmiségi Szövetség) és más civil szervezetek által szervezett előadás tartására, művészi kiállítások megnyitására, egyetemi tanszékek által rendezett tudományos konferenciákra való részvételre. S mindenekelőtt a napi egyetemi oktatómunkám során találkozom az évente új évfajátú fiatalokkal. Nagyszerű tehetségek, önállóan gondolkodó magyar ifjak, akik a jövő reményei, és akiket örömmel ösztönzők, segítek az OTDK-n (= Országos Tudományos Diákkonferencia) és a Nemzetközi Tudományos Konferenciákra való részvételre és nem utolsósorban a külföldi egyetemeken való részképzésre, az EU nyújtotta kiváló lehetőségek kihasználására az ERASMUS ösztöndíjak keretében.

S igyekszem segíteni a fiatalok szakmai munkájához jutását is, mivel a sok évtizedes oktatómunkám révén szinte minden szakmai munkakörben

vannak kollégáim, akik a tanítványaim voltak, és – nagy örömmre – valamennyivel igen jó, baráti kapcsolatban vagyok. Egykori tanítványaim hazai és külföldi elismerései jól jelzik, hogy minden korosztályban kitűnő tehetségeink vannak. Nagy fájdalom és az ország nagy vesztesége, hogy nem sikerül minden jeles tehetséget az őt megillető helyre juttatni, de a reményt igyekszem bennük is ébren tartani.

– Ön újabb és újabb kincseket tár fel a magyar és az európai reneszánsz homályban lévő értékeiből. Milyen friss megglepetésekkel készül?

– A tudományos kutatás rendkívül izgalmas munka! Bármilyen korról, témáról van alkalmam foglalkozni az egyetemi előadásaim vagy tudományos konferenciára való felkérés során, az új szem új dolgokat lát meg. Ez csodálatos távlatokat nyit meg. Fő kutatási területem a hazai középkori és reneszánsz művészet, és annak helye a kor Európájában. Így a korábbi és a kortárs kutatási eredmények behatóbb vizsgálatával és a nemzetközi hírű restaurátorművészeink áldozatos munkája nyomán előtűnő hiteles művészi alkotások helyszíni tanulmányozása során feltárul a műalkotás IGAZI, EREDETI képe. Ez történt az 1172-ben III. Béla királyunk által építtetett esztergomi királyi Várkápolna 12. és 14. századi freskóival, valamint a Vitéz János prímás, Mátyás király kancellárja által alapított egyetem, az Akadémia Istropolitana célkitűzéseit bemutató esztergomi Studiolo falképeivel kapcsolatos tanulmányaim során, amikor bebizonyíthattuk Wierdl Zsuzsanna restaurátorművésszel közösen, hogy mindhárom korszak esztergomi falképei a korabeli Európa kiemelkedő alkotásai. A 15. századi, Vitéz János érsek által készíttetett falképekről kiderült, hogy azok Sandro Botticelli firenzei festőművész első jelentős alkotásai 1465–1466-ból, amelyek az Akademia Istropolitana 1467. június 20-i megnyi-

tására készültek. Foglalkozom a Magyarországi Mária, V. István királyunk lánya, nápolyi királyné megbízásából készült nápolyi művészeti alkotásokkal is. A róluk szóló, 2014-ben megjelent könyvemet nagy elismeréssel mutatták be Rómában és Nápolyban az egyetem művészettörténész professzorai 2015. április 15-én és 17-én. A helyi sajtó is megemlékezett a bemutatókról... S örömmel fedeztem fel a hazai késő reneszánsz festészet remekművű képsorát Kisárva-Orawka (ma Lengyelország) templomában, amely a Thurzók híres Árva vára közelében 1648–1650-ben készült, Lippay György esztergomi érsek és III. Ferdinánd király megbízásából. Erre eddig nem figyelt fel a hazai művészettörténet.

– Kontinensünk tele van feszültségekkel. Az európai Balassi-folyamat sodrása mégis magával ragadhat-e egyre több embert hazánkban és a földrészén: az Atlanti-óceántól az Urálig?

– Balassi Bálint élete és költészete a legjobb példa arra, hogyan adhat útmutatást, erőt a művészet az ellentétekkel, feszültségekkel terhes

korban. Nem véletlen, hogy a világnak a legkülönbözőbb részein MA is meghallják, megérik a költők Balassi művészetének aktualitását, és lefordítják verseit a nyelvükre. A természet, az élet szeretete ma is átvezet a politikai, társadalmi feszültségeken, segít felülemelkedni rajtuk, és megbékélésre vezethet. Örömmel vagyok az 1926-ban Babits Mihály közreműködésével megalakult esztergomi Balassa Bálint Társaság elnöke. E társaság a Molnár Pál által alapított, nemzetközi jelentőségű *Balassi Bálint-émlékkard* irodalmi díj rendezvényei mellett a helyi és a Duna túlsó oldalán lévő iskolákat, kulturális intézményeket kapcsolja össze hazánk talpra állítása érdekében. A budapesti Gellért szállóban a Balassi Kard Művészeti Alapítvány által évente megrendezendő díjátadások, valamint ettől szervezettel is függetlenül az esztergomi Balassa Bálint Társaság évi háromszori rendezvényei Esztergomban és Budapesten világosan jelzik a Balassi-folyamat nemzetközi sodrását és annak eredményeit hazánkban és a nagyvilágban!

A hullám

Megjelent Mindszenty bíboros emlékiratainak teljes változata¹

Giovanni Cheli (1918–2013) és a „Mindszenty-ügy megoldása”

A kritikai kiadás

A kritikai kiadást a Vatikáni Rádióban Kovács Gergely okleveles posztulátor mutatta be.² Ismertetéséből idézek: „Az idei 86. Ünnepi Könyvhéten (2015. június 4–8.) kerül az olvasók kezébe Mindszenty József bíboros *Emlékiratainak* első teljes kiadása. Nagy érdeklődés övezi a kötet megjelenését, már hetek óta a legkeresettebb könyvek között szerepel a Helikon Kiadó világhálós rendelési listáján. A Magyarországi Mindszenty Alapítvány ezzel az együttműködéssel Isten Szolgája máig kiadatlan gazdag szellemi örökségét szeretné minél szélesebb körben elérhetővé tenni.

Az alapítványi levéltárban őrzött iratanyag (31 doboz) feldolgozása és a kötet szerkesztése izgalmas felfedezésekkel járt. Kiderült, hogy a bíboros – amint lehetősége nyílt rá – már 1956 előtti fogságának idején elkezdte rövid jegyzetekbe foglalni személyes emlékeit. Ezeket az írásokat fogságról fogságra magával vitte, az amerikai követségen töltött félrabság idején tovább gyarapította, és a bécsi Pázmáneumban véglegesítette. A kiadásra szánt emlékirat-szöveg tisztázott és legépelt változata 1973 őszére készült el, ez volt a korszakos jelentőségű munka első szövegváltozata.

Ehhez képest az 1974-ben megjelent első kiadásba és a későbbi hazai kiadásokba nem került be sok érdekes és fontos korábbi szövegrész. Az *Emlékirataim* eddig ismert szövege Mindszenty bíboros kéziratai alapján és az ő felügyelete mellett az általa felkért munkatársak szöveggondo-

zásában jelent meg. A háromfős szerkesztőbizottságot Bíró Béla művészettörténész, Bogyay Tamás történész és Vecsey József, a bíboros bécsi titkárságának vezetője alkotta. Most, a 2015-ös Mindszenty jubileumi évben egyetlen kötetbe került csaknem a teljes, jól áttekinthető és követhető *Emlékirataim*-szöveganyag.”

„A Mindszenty-ügy”

Ismeretes, hogy a Vatikán keleti politikájában központi szerepet játszott az ún. „Mindszenty-ügy” megoldása.³ A kérdés 1971 szeptemberében éleződött ki, amikor a bíborosnak el kellett hagynia az amerikai követséget, majd VI. Pál 1974. február 5-én megüresedettnek nyilvánította az esztergomi érseki széket. Mindszenty maga és hívei ezt úgy értelmezték, hogy a Szentszék (= VI. Pál) nem tartotta meg ígéretét, ti., hogy Mindszenty Esztergom érseke és Magyarország prímása marad.⁴

Most a kritikai kiadás *Számkivetésben* című zárófejezetét és az ott megadott jegyzeteket/

³ Lásd Szabó Ferenc SJ: A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája. JTMR–L'Harmattan, Budapest, 2012 (itt további irodalom); Agostino Casaroli: A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989). SZIT, Budapest, 2001, 151–171.; Giovanni Barberini: L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo Lungo e faticoso. Il Mulino, Bologna, 2007, 181–218.; uő: La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana. Il Mulino, Bologna, 2008, 19–215.; Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó, Budapest, 2004; Mészáros István: Mindszenty és az „Ostpolitik”. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001; uő: „Állok Istenért, egyházért, hazáért”. Írások Mindszenty bíborosról. METEM, Budapest, 2000; Balogh Margit: Mindszenty József. Elektra Kiadóház, Budapest, 2002, 297–317. (Élet-kép sorozat)

⁴ Lásd az 510. oldalon Zágon József Pro memoriáját. Casaroli emlékirataiban (A türelem vértanúsága. 162.) hivatkozik a bíboros emlékiratára, és magyarázkodik: a pápa kerülte a „mindig” szót, és 1973. november 1-jei, saját kezűleg írt levelében, amikor kifejti, miért javasolja a lemondást, nem tesz utalást semmiféle biztosítókra vagy kötelezettségvállalásra. – Lásd még Mészáros: Mindszenty és az „Ostpolitik”. 167–175.

¹ Mindszenty József: *Emlékirataim*. Mindszenty Alapítvány – Helikon Kiadó, Budapest, 2015, 664 oldal, számos képmelléklettel, Erdő Péter bíboros ajánlásával, szerkesztette és sajtó alá rendezte Soós Viktor és Kovács Attila Zoltán, szakmailag lektorálta Mészáros István.

² http://hu.radiovaticana.va/news/2015/06/04/mindszenty_b%C3%ADboros_eml%C3%A9kiratainak_els%C5%91_teljes_kiad%C3%A1sa/1149012

utalásokat⁵ olvasva, szeretném kicsit jobban kifejteni, amit *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája* című monográfiámban röviden összefoglaltam.⁶ Most még jobban kiemelem, hogy a Szentszék megbízottja, a „karrierdiplomata” Giovanni Cheli kulcsszerepet játszott a kommunistákkal folytatott 1971-es tárgyalásokban (titkos garanciák!).⁷ Zágon József inkább csak tolmácként segített a bíboros „meggyőzésében”, engedelmeskedve Casaroliéknak.⁸

Főleg azt szeretném hangsúlyozni, hogy az *Ostpolitik*nek e mozzanatában, a „Mindszenty-ügy” 1971-es „megoldásában”, a kommunista féllel való titkos (kompromisszumot kereső) tárgyalásokban nem elégséges általában *Vatikánt* vagy *Szentszék*et emlegetni, hanem meg kell különböztetnünk *VI. Pál* megértő, a vértanú bíborossal együtt érző magatartását,⁹ akit nem tájékoztattak kellőképpen a titkos tárgyalásokról, illetve az *Ostpolitik* főszereplője, *Casaroli* érsek diplomatikus álláspontját, továbbá a Szentszék (VI. Pál) nevében, Casaroli megbízottjaként tárgyaló „karrierdiplomata”, *Giovanni Cheli* engedékenységét, *kettős játékát* a titkos megállapodás aláírásakor és Mindszenty által el nem fogadott garanciaígérettel kapcsolatban.

Mindszenty az *Emlékirataim* kritikai kiadásában, miután ismertette Cheli és Zágon tárgyalásait az állam képviselőivel: tehát a kommunisták által megszabott feltételeket, „korlátozásokat”¹⁰, amelyeket nem fogadott el, lejegyzí pár napos

⁵ Mindszenty József: *Emlékirataim*. 497–513.

⁶ Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája*. 122kk

⁷ Mészáros, Adriányi és mások a kommunista hatalom Mindszentyvel kapcsolatos belső információit főleg a következő dokumentációból veszik: Mindszenty és a hatalom. Szerkesztette: Ólmosi Zoltán, Budapest, 1991

⁸ Vö. Stefano Bottoni: „Egy különleges kapcsolat története”. In: Bánkuti Gábor–Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből. 1945–1989. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 253–280.* (további irodalom) A kommunistabarát G. Cheliről: 268–270. Lásd még Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy, 2004. 4. fejezet. Különösen 115–116.: Zágon bizalmas közlései Kada érseknek. Vö. még Adriányi G.: „A primási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben”. In: *Vigilia*, 1998/6, 425–428.*

⁹ Vö. Mészáros: „Állok Istenért, egyházért, hazáért”. 150.

¹⁰ Mindszenty József: *Emlékirataim*. 500–504., 504–507., 508–509., 510. Vö. Barberini: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*. 208–209.

vívódásait, majd beszámol római tartózkodásáról, végül közzéteszi Zágon József rövid *Pro memoriáját*: ez már VI. Pál és Mindszenty római találkozását foglalja össze. A „híd” szerepét betöltő Zágon preláthus a Szentatya, illetve a Szentszék nevében beszél; a *Pro memoria* vége felé ezt olvassuk (**félkövér**, az 1973-as kézirat): **„Kéri, hogy Őminenciája viselje türelemmel jelen helyzetének nehézségeit és a körülmények által megkívánt korlátozásokat.”** A bíboros megjegyzi: „A »korlátozásokról« a Szentatya nekem nem tett említést, csak jóval később tudtam meg, milyen »korlátozásokat« kívánnak tőlem a körülmények.”

Giovanni Cheli szerepe¹¹

Giovanni Barberini dokumentumgyűjteményében, aki hozzáférhetett Casaroli szellemi hagyatékához, „papírjaihoz”, bővebb (titkos) információkat olvashatunk a Szentszék képviselői és a kommunista fél tárgyalásairól.¹²

Stefano Bottoni¹³ a magyar titkosszolgálat dokumentumait és Barberini dokumentációját tanulmányozva állapította meg: „Bongianino utódja Giovanni Cheli lett, aki 1967-ben került a Szentzéki Államtitkárságra, ahol Casaroli közvetlen irányítása alatt az Egyházi Közügyek Tanácsának munkatársa lett nunciaturai tanácsos címen. Cheli 1968-ban utazott először Magyarországra és barátkozó stílusa miatt azonnal elnyerte magyar partnerei bizalmát. [...] A kommunista párt és a hírszerzés jelentései a következő években is sokszor magasztalták Chelinek a szocialista Magyarország irányába mutatott pozitív hozzáállását. Cheli kulcsszerepet játszott a sok problémát okozó Mindszenty-ügy megoldásában is.

¹¹ Giovanni Cheli 1918. október 4-én született Torinóban, 1942-ben szentelték pappá. Szemináriumi prefektus, teológiai tanulmányokat folytatott a Lateráni Egyetemen, doktorátusát egyházból szerezte. 1952-ben nunciaturai tisztviselő lett Guatemalában, 1955-ben nunciaturai titkár Spanyolországban. 1967-ben került az Egyházi Közügyek Tanácsához, Casaroli érsek mellé. 1973-ban kinevezték a Szentszék állandó megfigyelőjének az ENSZ-hez, 1978-ban címzetes érsek lett, és az első apostoli nuncius az ENSZ-nél. 1986-ban Rómába hívták: az Elvándorlók Lelkipásztori Tanácsának elnöke lett. II. János Pál 1998. február 21-én kreálta bíborossá. 2013. február 8-án hunyt el.

¹² Barberini: *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana*. 23–215, Cheliről: 201–213.

¹³ Csapdában. *Tanulmányok a katolikus egyház történetéből. 1945–1989.* Szerk.: Bánkuti Gábor, Gyarmati György. 268.

1969 és 1973 között több alkalommal utazott Budapestre, minden esetben beépített tisztek és befolyásos ügynökök vették körül. Magyarország és a Kúria progresszív szárnyának nyomására, a vonakodó VI. Pál pápa belegyezett a kérdés megoldásába, és 1971. április 16-án közölte Péter János külügyminiszterrel, hogy a Vatikán és saját döntése értelmében az idős hercegprímás Rómába távozik.¹⁴

Ismeretes, hogy a kommunista fél a tárgyalások folytatásához követelte a Vatikántól a kiközösített papképviselők „feloldozását”. Tudjuk, hogy Cheli és az Állami Egyházügyi Hivatalt képviselő Miklós Imre titkos megállapodást írt alá, amelynek értelmében a Szentszék visszavonja az 1958-ban kiközösített három papra, Beresztóczy Miklósról, Horváth Richárdra és Várkonyi Imrére vonatkozó szankcióját. Ezt 1971. október 13-án hozták nyilvánosságra, sokak megdöbbenésére. A Vatikán engedelményét árulásnak tartották.

Bottoni így kommentálja: „E napon Mindszenty bíboros már Rómában volt, mert G. Cheli szeptember 9-én aláírta azt a megállapodást, amely lehetővé tette a bíboros távozását. A Mindszentyre vonatkozó feltételek, amelyekről a két fél lényegében már 1963-ban megegyezett, megalázók voltak: a jogi rehabilitációt megtagadták tőle, így aztán bűnösnek kellett elhagynia Magyarországot, és abban is meggátolták, hogy a magyar ügyekkel foglalkozzék. Ezen felül a Szentszék feltehetően beleegyezett abba, hogy ráveszi, 80 éves korában (azaz 1972-ben) mondjon le a hercegprímási tisztjéről.”¹⁵

Giovanni Cheli tehát a Szentszék nevében a magyar kormány képviselőjével, Miklós Imrével 1971. szeptember 9-én aláírta a *Megállapodást*. Ehhez van csatolva a magyar kormány emlékeztetője:

„1) A Magyar Népköztársaság elnöki tanácsa kegyelemben részesíti Mindszenty Józsefet... 2) A Magyar Népköztársaság kormánya megértve a kérdés teljes megoldásának bonyolultságát, bizalommal várja, hogy az Apostoli Szentszék, amint erre alkalom nyílik – ilyennek látszik 1972. március hava, amikor

Mindszenty József betölti a 80. életévét – megfelelő intézkedéseket tesz annak érdekében, hogy Mindszenty József formálisan lemondjon az esztergomi érseki székről és az esztergomi egyházmegye vezetése véglegesen megoldódjék.”¹⁶

A titkos tárgyalásokba részben beavatott, „hídként”, tolmácsként szereplő Zágon József prelátnak, aki engedelmességből vállalta e feladatot, egy, 1971. szeptember 10-én *Kada Lajos érsekhez* intézett bizalmas levelében figyelemre méltó megjegyzéseket tesz.¹⁷ Zágon nem tudta még, hogy Cheli az előző nap aláírta a megegyezést!

Idézek a levélből: „Chelivel beszéltem néhányszor telefonon, úgy látom, hogy terve nem sikerült. Nem is csodálom, kezdettől fogva elhibázottnak tartottam. Azzal akarta az öregurat kész tények elé állítani, hogy a Szentatya egy fix napra várja őt audienciára. A vég az lett, hogy a Szentatya nem adott ilyen meghívást. [...] Az a benyomásom, hogy szív nélkül és kapkodva intézik az ügyet. A bíboros könnyen megoldható három feltételt kötött ki. Ahelyett, hogy siettek volna ezeket megoldani, túlteszik magukat kívánságán, és ilyen átlátszó trükkel akarják kész tények elé állítani. Tévednek azonban, mert az öregúr nem áll kötélnek. Legalább a Szentatyának volt olyan finom érzéke, hogy a tervhez nem járult hozzá. Nem akarok alaptalanul gyanúsítani, de sokszor felmerül bennem a gondolat, hogy nem tett-e Cheli valami ígéretet a kommunistáknak a terminusra vonatkozóan. [...] Az ügy lassan az idegeimre megy.” (A kurzív tőlem – Sz. F.)

Barberininél olvashatunk erre vonatkozóan fontos dokumentumokat:¹⁸ Cheli 1971. július 10-én beszámol VI. Pálnak és Casarolinak a tárgyalások eredményeiről, Mindszenty kiutazásának feltételeiről, és mellékelte Zágon hosszú *Pro memoriáját*. (Részletek a bíboros kiutazásáról, a közös hivatalos közlemény tartalma stb.) Cheli szerint a bíborosnak mielőbb Rómába kell érkeznie, és pedig a következő okokból:

¹⁶ Teljes szöveg: Adriányi: A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy. 113.

¹⁷ Lásd Adriányi: A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy, 115–116. Az eredeti levél fényképe a szerzőnél.

¹⁸ Barberini: La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana. 205–213.

¹⁴ I. m., 268.

¹⁵ I. m., 269., hivatkozások között Adriányi: A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy. 2004, 117–118.

– a bíborost megerősíti a pápával való találkozás,

– továbbá mert a nyári időszakban kisebb lesz a közvélemény (negatív) visszhangja,

– (végül) „azért, hogy a Bíborosnak ismételjék azokat a feltételeket, amelyekre a Szentszék elkötelezte magát, hogy megoldhassák esetét (ügyét). Azokról a feltételekről van szó, amelyeket ő tökéletesen ismer, és amelyeket írásba foglalt neki Mgr Zágon... Mindenesetre, ha ezeket a Szentatya ismétli meg neki, ez megtiszteltetés és indíték lesz számára, hogy a legnagyobb gondal igyekezzenek azokhoz igazodni.” (A kurzív tőlem – Sz. F.)

Ezután Barberini közli Mons. Zágon *Pro memoriáját*, amelyben beszámol 1971. július 14–17-i magyarországi küldetéséről, Mindszentyvel folytatott tárgyalásairól.¹⁹

Ugyanezeket foglalja össze Mindszenty,²⁰ hangsúlyozva, hogy *nem fogadta el* az állam által szabott feltételeket. Barberini²¹ közöl még egy utólagos jegyzetet (1971. július 16.): Zágon beszélt a magyar követtel, aki biztosította emlékiratai kivételét.

Ez a változat jutott el tehát a pápához és Casarolihoz. Nincs nyoma viszont Zágon egy másik emlékeztetőjének, amelyen Mindszenty „módfelett elcsodálkozott”.²² Amikor a kért megfontolási idő után készségesnek mutatkozott arra, hogy „személyes érdekeit aláveti az Egyház javának”, és megkérdezte, *milyen feltételek mellett kellene elhagynia az amerikai követséget*, Zágon összefoglalta a négy feltételt, Mindszenty azonban nem fogadta el őket. Az első kettőt módosította, a harmadikat és a negyediket pedig nem fogadta el. Különösen meglepte a negyedik feltétel: *Emlékiratai* külföldi kiadásának lehetősége érvként szerepelt kiutazása mellett a tárgyalásokon, most pedig arról van szó, hogy tilos a publikálásuk!

Mi történt? Szerintem *Cheli a Vatikán nevében kettős játékot folytatott*,²³ amit talán még Casaroli sem ismert teljesen. Az előzőek alapján

úgy tűnik, hogy Cheli – amint már Zágon is gyanította – nem tájékoztatta VI. Pált a tárgyalások, a „garanciák” teljességéről. Illetve ígéretet tett a kommunistáknak a mielőbbi kiutazás (a pápával való találkozás) terminusára vonatkozóan. Innen magyarán részben Casaroli zavaros érvelését: a pápa a bíborosnak 1973. november 1-jén saját kezű levelében – „bár hosszan kifejti indokait, amiért annak lemondását javasolja – semmi utalást nem tesz előzetes biztosítékokról vagy vállalásokról, amelyeket később vissza kellett vonnia...”²⁴

De az is lehet, hogy Casaroli emlékiratát is manipulálták. Igaza lehet Bottoninak,²⁵ hogy Casaroli emlékiratait szerkesztve, *cenzurázva* adták közre. A. Silvestrini bíboros, aki az előszót írta, teljesen Casaroli politikájának a pártján állt, és mindig „védőügyvédjeként” nyilatkozott.²⁶

A fentiek alapján némileg pontosíthatjuk Balogh Margitnak a kérdéshez fűzött jól tapogatózó reflexióit, csak pár alkalommal a *Vatikán* helyett be kell helyettesítenünk *G. Cheli* (Casaroli?) nevét, aki – mint mondtam – a pápát sem tájékoztatta egyértelműen.²⁷

Zágon és Cheli tárgyaltak a kormány illetékeseivel; ennek „végeredményeként 1971. szeptember 9-én aláírták [*Cheli a Szentszék nevében!*] a Szentszék és a magyar kormány közötti megállapodást. Mindszenty az eredeti [négy közül] három követelés (kegyelmet kér, szilenciumot fogad, lemond érseki címéről) egyikét sem vállalta, mégis kiengedték. Tudta nélkül, a presztízsszemponctokat érvényesítve sikerült megoldást találniuk ezekre a sarkalatos kérdésekre.” Az egyik megoldás az *amnesztia*, a másik: „nehezen megállapodtak a *bíboros magatartásával* kapcsolatos »garanciákról« is.” Mivel Mindszenty sohasem vállalta a hallgatást, a Vatikán [*nevében Cheli*] magára vállalta (micsoda diplomáciai

²⁴ Casaroli: *A türelem vértanúsága*. 162. Lásd még Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszaja*. 112–123.: Mons. Cheli a Vatikáni Rádió igazgatója, P. Blajot SJ hivatalában titoktartás kötelezettsége alatt közli velem Mindszenty közeli kijövetelének programját. Nekem is megismételte: a bíboros marad Esztergom érseke.

²⁵ Stefano Bottoni: *Egy különleges kapcsolat története*. 253., 1. jegyzet.

²⁶ Vö. például az Achille Silvestrini által gondozott kis tanulmánykötetet: *L'Ostpolitik di Agostino Casaroli. 1963–1989*. EDB, Bologna, 2009, 91–99.

²⁷ Balogh Margit: *Mindszenty József*. 314–316.

¹⁹ I. m., 206–209.

²⁰ Mindszenty József: *Emlékirataim*. 500–501.

²¹ Barberini: *La politica del dialogo*. 209.

²² Mindszenty József: *Emlékirataim*. 502–503.

²³ Itt is hangsúlyozom, hogy meg kell különböztetni a Vatikánt, VI. Pált, Casarolit és Chelit! Vö. még Mészáros: „*Állok Istenért, egyházért, hazáért*”. főleg 151–167.: „A szilencium.”

csavar!), hogy ráveszi a bíborost erre. „Az ígéretéről Mindszenty csak több mint egy év elteltével szerzett tudomást... – Módosult az érseki címmel kapcsolatos követelés is: a Politikai Bizottság javaslata szerint »nem igényeljük, hogy Mindszenty elutazása előtt lemondjon esztergomi érseki, illetve prímási tisztéről, elvárjuk viszont – és ez az újdonság –, hogy a Szentszék tegyen kötelező ígéretet – legalább szóbeli meg egyezés alapján arra –, hogy legkésőbb 1972. március végéig, amikor Mindszenty betölti 80. életévét, nyugdíjba helyezik és felmentik érseki és ezzel járó prímási tiszte alól«. A két fél között 1971. szeptember 9-én aláírt megállapodás erről nem tartalmaz semmit, a vonatkozó levéltári dokumentumok pedig 2041-ig zároltak, ezért csak feltételezzük, hogy a Vatikán – szóban vagy titkosított iratban – bejegyeztet ebbe a feltételbe (legalábbis a lényegébe), mert a későbbi fejlemények ezt igazolják.”

Az Ostpolitik és a magyar állambiztonság

Az 1968-ban az Állami Egyházügyi Hivatalon belül felállított „Világosság” elnevezésű rezidentúra,²⁸ amely a III/I. Csoportfőnökség negyedik osztályához tartozott, bizalmas információkat szerzett a Magyarországra látogató szentszéki diplomatákról.²⁹ „Különleges figyelmet

²⁸ Jól dokumentált monográfia: Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005. G. Cheliről főleg: 394–410.; Szabó Csaba–Soós Viktor Attila (szerk.): *„Világosság”. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen*. Új Ember – Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2006, 38–39. (= Szabó–Soós). Szabó Csaba tanulmánya újraközölve a *Csapdában* című tanulmánygyűjteményben (207–252): A „Világosság” fedőnevű belső rezidentúra az Állami Egyházügyi Hivatalban.

²⁹ Vezetője Orosz József örnagy lett Vági fedőnévvel. Pályafutásáról Szabó–Soós, 38–39. Orosz Csordás József 1928-ban született. 1979-ben mint „szigorúan titkos állományú rendőr alezredest” saját kérelmére a BM III/I–4. osztály állományából nyugállományba helyezték. – Párszor találkoznom kellett vele, amikor olasz útlevelémhez magyar vízumot kértem a római magyar konzulátuson. Próbált „elbeszélgetni” velem (nyilvánbeszervezési szándékkal). Mindig bekapcsolta a rádiót, mikor beszélgettünk. Visszautasítottam meghívásait. Erre megjegyezte: „Igazgató Úr! Miért fél tőlem? – Én, dehogy félek! – Félt, hogy kompromittálom!” Később, Lékai bíboros kinevezése után hivatalos voltam az ünnepi vacsorára a római magyar követségre. A zalalövői (Lung) Lékai egyszer „tejtisztvéremnek” nevezett engem, a szintén lövőit. Vacsora után kimentünk a kertbe, ahol fényképezték Lékait és vendégeit. Én nem messze álltam Lékaitól, aki megszólított:

szenteltek a magyarországi különmegbízott, Giovanni Cheli és segédje, Gabriel Montalvo látogatásának, mivel mindketten nagyon közel álltak Casaroli bíboroshoz, és mindkettőjükről »sötét úton« szereztek információkat.³⁰

A „Világosság” című dokumentációban Orosz Józseftől több titkos jelentést olvashatunk Cheli első magyarországi látogatásairól, kapcsolatairól, mondhatnánk „beszervezéséről”. Az 1969-es munkatervben³¹ már kiemelt helyen szerepel a Vatikáni Államtitkárság két diplomatája, *Giovanni Cheli* és *Gabriele Montalvo*. G. Cheli 1968. szeptember 3–8. közötti magyarországi tartózkodásáról Vági elvtárstól már olvashatunk egy *részletes jelentést*.³² Giovanni Cheli tanácsos adatai (nem 1919-ben, hanem 1918-ban! született), jellemzése (ételei, italai stb.), kapcsolatai (címek, telefon), vatikáni munkája (egy alkalommal Casarolit Budapestre kísérte), Casaroliról is beszélgettek, a visegrádi kirándulás alatt a papi békemozgalomról érdeklődött Miklós elvtársnál, budapesti tartózkodása alatt a következő egyházi személyekkel találkozott: Szabó Imre esztergomi segédpüspökkel (2 alkalommal, nála misézett), Brezanóczy Pál egri apostoli adminisztrátorral (2 alkalommal), Zemplén Györggyel, a Pápai Magyar Intézet rektorával (3 alkalommal), a tihanyi plébánossal kirándulása során (1 alkalommal). A *Megjegyzésben* további részletek az egyes találkozásokról, beszélgetésekről. Felfigyeltek arra, hogy Cheli számára „a legnagyobb problémát a papi békemozgalom okozza”. „Feltétlenül hasznos kapcsolat alakult ki.” Az ismeretséget ki kell fejleszteni Száll nagykövet révén is. „Cheli tárgyaláson tanúsított magatartása arra utal, hogy – vagy A. Casaroli utasítására, vagy ettől függetlenül – Luigi Bongianinóval ellentétben nem tö-

„Szabó Feri, gyere ide, fényképezünk!” Odaálltam bal oldalára. Orosz József távolabbról figyelte ezt, majd mellém vágódott, vállamra tette kezét e szavakkal: „Na, most kompromittálom!” 1977. június 9-én, Kádár vatikáni látogatásakor, amikor VI. Pál tolmácsa voltam, és a magánbeszélgetés után bejött Kádár kísérete, a pápa mellett álltam; Orosz tolmácsa bemutatatta a főbb személyiségeket, de nem nevezett meg mindenkit. A sor végén jövő Orosz elvtárs rám tekintett, mire én megneveztem a titkosrendőrt a pápának: „József Orosz”.

³⁰ *Csapdában*, 270. Jegyzetben hivatkozás: ÁBTL 2.2.1. Operatív nyilvántartás II/2–7. doboz. (Operatív dossziék – Giovanni Cheli)

³¹ 1969. január 20.: „Világosság”, 32–35. + a 7. számú dokumentum: 105–109.

³² 1968. szeptember 12.: „Világosság”, 81–85.

rekszik a vita, a nézetek, álláspontok kiélezésére, szembeállítására. Törekvése láthatóan az volt, hogy fenntartsa a megbeszélés kezdetén kialakult, kölcsönös megbecsülésen alapuló légkört, és ne teremtsen olyan feltételeket a Rómában folytatandó tárgyalásokra, ami akadályozhatja a Szentszék részleges koncepciójának és más elképzeléseinek realizálását.”³³

Orosz József 1969. április 28-án titkos jelentést írt G. Cheli újabb magyarországi látogatásának lehetőségéről.³⁴ Cheli részt vett Ambrus Lazik nagyszombati temetésén, ahol találkozott Brezanóczy Pál egri érsekkel. Beszélgetésük során elmondta, hogy szívesen látogatna Magyarországra, de ehhez „főnökének”, Agostino Casarolinak a hozzájárulása szükséges. *Giovanni Cheli újabb tervezett magyarországi utazása* szóba került a magyar főpapok (Íjjas, Brezanóczy, Bánk, Cserháti) 1969. májusi római látogatása alkalmával is.³⁵

A négy főpásztort május 9-én együtt fogadta a pápa. VI. Pál „mintegy 10-15 perces beszélgetésben említette Mindszenty József volt (sic!) bíboros akadályoztatását, és helyzetét mint megoldatlan problémát interpretálta”.

A főpásztorok találkoztak Jean Villot bíboros államtitkárral és A. Casaroli érsekkel. Május 6-án Íjjas József kalocsai érsek megnyitotta a Magyar Akadémián az egyházművészeti kiállítást. Még ezen a napon a magyar főpásztorok Casaroli érsekkel találkoztak: elmondták, „hogyan az egyház helyzete Magyarországon javult, és megítélésük szerint a további kilátások reményt keltőek. [...] Majd mindannyian egységesen kezdeményezték a pápai dekrétummal sújtott békepapok ügyének megoldását. [...] Agostino Casaroli jóindulatát, megértését hangsúlyozta, és nem zárkózott el a megoldás lehetőségétől. [...] Azt tanácsolta, illetve kérte, hogy a legcélszerűbbnek tartaná, ha a magyar püspöki kar tenne javaslatot a megoldhatóság módozataira, és várja kezdeményezésünket. Végül a magyar főpapok megfontolásra ajánlották *Giovanni Cheli – Casaroli munkatársa – esetleges magyarországi utazását, aki a további eszmecserét készíthetné elő. Agostino Casaroli a javaslatra nem válaszolt.*”³⁶

Íjjas József érsek csak május 17-én érkezett vissza Rómából. Római tapasztalatairól május végén számolt be, ezt rögzíti Vági (Orosz József) a „Világosság” 19. számú hosszú dokumentumban (1969. június 6.).³⁷ A főpásztorok római látogatásának részletesebb beszámolójában újra szól G. Cheli esetleges újabb magyarországi útjáról és „a békepapok kiközösítését jelentő pápai dekrétum megszüntetéséről”. „Casaroli az erről folytatott eszmecserében kifejtette: a megoldás lehetőségét nem tartja kizártnak, készségét és jó szándékú törekvését hangsúlyozta.” Részletezi a megoldási lehetőségeket. „A továbbiakban a magyar főpapok ajánlották Casarolinak Giovanni Cheli tanácsos magyarországi utazásának lehetőségét. Egy ilyen látogatás alkalmat nyújthatna a megoldásra váró kérdések közelebbi megismerésére, és előkészíthetné a további eszmecserét. Íjjas érsek szerint Casaroli magatartásából látszott, hogy a Szentszék közvetlenül most a gondolattal nem foglalkozik...”

„Május 10-én Íjjas érsek felkereste *Giovanni Cheli tanácsost*, az államtitkárság magyar referensét. Íjjas érsek tapasztalata szerint Agostino Casaroli nem tájékoztathatta munkatársát a velük folytatott megbeszélésről. Cheli – mint azt már korábban is kifejezte – szívesen Magyarországra jönne a további megoldást szolgáló eszmecserék előkészítésére.”³⁸

Orosz József G. Cheli 1969. szeptember végére tervezett 7–10 napos látogatását alaposan előkészítette 1969. szeptember 15-ei jelentésében.³⁹ (A látogatásra később került sor.) Részletesen előírja, kivel találkozók a vatikáni vendég, miről tárgyaljanak, stb. A legfontosabb Íjjas József és Brezanóczy Pál érsek felkészítése. „Íjjas József javasolja Chelinek, hogy személyes tapasztalatok megszerzése érdekében keressen kapcsolatot *Dr Beresztóczy Miklóssal, Dr Várkonyi Imrével és Dr Horváth Richárdal.*” – Cheli találkozók Miklós Imrével, és végül Prantner József is fogadja. Miklós Imre „elnökhelyettes elvtárral” a következőkről tárgyalhatna: Csertő Sándor (vatikáni) kinevezésének értékelése; a legfontosabb: „a dekrétummal sújtott békepapok ügyének elengedhetetlenül szükséges megoldá-

³³ „Világosság” 85. (A kurzívum tőlem – Sz. F.)

³⁴ I. m., 139.

³⁵ I. m., 140–141.

³⁶ I. m., 141. (A kiemelés tőlem – Sz. F.)

³⁷ I. m., 143–146.

³⁸ I. m., 145.

³⁹ I. m., 148–151.

sa”; a papi békemozgalom tevékenységének értékelése; a diszkrimináció megszüntetése; König bíboros Mindszenty-látogatásának minősítése.⁴⁰

VI. Pál pápaságának utolsó éveiben nagyon megerősödött a magyar Állambiztonság beépülése a Vatikánba. A „Világosság” rezidentúra jelentést adott A. Casaroli és G. Cheli 1970. januári budapesti látogatásáról.⁴¹ Amikor G. Cheli és A. Sodano 1972 áprilisában Magyarországra látogatott, kirándulást szerveztek számukra a Balatonhoz, hogy az állambiztonsági tisztek átkutathassák szobáikat, és lemásolhassák irataikat. Figyelték a római Kúria bíborosainak, prelátságainak eltérő álláspontját. A konzervatív csoport (Ottaviani bíboros és társai) támadták a haladó francia Villot bíboros államtitkárt, Casarolit és „liberális” segítőit.

1973. július 28-án az *Osservatore Romano* beszámolt arról, hogy „a magyar tisztviselőkkel való kapcsolatokért felelős⁴² magas rangú diplomatát, Giovanni Chelit nevezték ki az ENSZ apostoli követévé New Yorkba. A Szentszék titkolózása ellenére a magyar hírszerzés jóval annak nyilvánosságra hozatala előtt, már július 18-án értesítette a hírszerző központot és a pártvezetőséget Cheli elmozdításáról. A magyar források az áthelyezés valódi indokairól is tájékoztatást kaptak”.

Bottoni egyrészt említi Fábrián Károly erdélyi származású pap, a Szabad Európa Rádió munkatársa kommentárját, aki Chelit „kommunista ügynöknek” nevezte. Továbbá közli azt is, hogy Bagi István, a Pápai Magyar Intézet rektora (*Blanc* fedőnevű ügynök) előtt Cheli beismerte, hogy a konzervatívok igazi célpontja Casaroli érsek volt, de a két irányzat között egyensúlyozó pápának őt, Chelit „fel kellett áldoznia a béke kedvéért”.⁴³

⁴⁰ I. m., 151. König látogatásával a következő, 22. sz. dokumentum foglalkozik. A 23. pedig közli Ijjas érseknek VI. Pál pápához intézett, 1969. október 20-ai hosszú levelét a kiközösített békepapok ügyében.

⁴¹ *Csapdában*. 275., 66. jegyzet.

⁴² *Csapdában*. 277., 73. jegyzet: „Azon túl, hogy részt vett a Magyarországot képviselő hivatalos személyekkel folytatott tárgyalásokon, Cheli 1973. január 8-án és május 29-én személyes és titkos megbeszéléseket is tartott a *Dér* fedőnevű Kiss Oszkár hírszerzőtiszttel egy római étteremben. E megbeszélések folyamán, amelyek elsősorban Mindszenty bíboros helyzetéről szóltak, Cheli felajánlotta, hogy a magyar diplomatáknak első kézből származó információkat nyújt a Vatikán politikájának alakulásáról.”

⁴³ *Csapdában*. 277. (hivatkozások)

Mint említettem, 1986-ban II. János Pál G. Cheli érseket New Yorkból, az ENSZ-től⁴⁴ visszahívta a Vatikánba, és az Elvándorlók Pápai Tanácsa élére állította. 1989-ben mint a Pápai Tanács vezetője baráti levelet váltott a nyugdíjba vonuló Miklós Imrével, aki elkészönt tőle.⁴⁵

„Kedves Excellenciás Uram!

Legszívélyesebb jókívánságaimat küldöm az újévre, amely remélem gazdag lesz jobban Ön és családja számára.

1989 mélyreható változásokat hozott egész Európában, az egyház számára is. Májusban Pécsre látogatok egy a cigányok lelkipásztori gondozásával foglalkozó kongresszusra, ebből az alkalomból számítok arra, hogy viszontláthatom. Emlékezem még a munkára, amelyet együtt végeztünk, és amely arra szolgált, hogy a maga idején megoldjuk az igen súlyos problémákat: az egyházmegyék betöltését, a Mindszenty-kérdést, a papok parlamenti tagságát stb. Ön mindig megmutatta, hogy megérti az egyház igényeit, akkor is, amikor nem volt könnyű ezt megtenni.

Ha van alkalma Olaszországba jönni és Rómába, nagyon fogok örülni, ha vendégül láthatom házamban.

*Ismételt jókívánságokkal fogadja üdvözletemet, kész híve Giovanni Cheli s.k.*⁴⁶

Corollarium

Felfigyeltem a Casaroli-barát G. Barberini magyarázkodására, aki Mindszenty álláspontját és a magyar kormány „garanciáit” emlegetve, illetve a Szentszék (VI. Pál és Casaroli) érvelését ismetetve „félreértésekről” („*equivoci*”), „világos ellentmondásról” beszél („*la contraddizione*

⁴⁴ Ahol 1977-ben meglátogattam, lásd Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszaja*. 121. Érdeklődött az ismerősökről, például Miklós Imrérről.

⁴⁵ A levél magyar fordítását közli Szabó Gyula: *A Pápai Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963–1989)*. Püski, Budapest, 2011, 385. Miklós Imrérről (1927–2003) lásd: Szabó Csaba: „A múltó idó, a távlat és az apátia. A fiatal Miklós Imre interjúk és dokumentumok tükrében.” In: *Személyes idó – történelmi idó*. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület Konferenciája. Kőszeg, 2003. augusztus 29–30. Separatum. Szombathely, 2006, 257–267.

⁴⁶ Forrás: Fazekas Csaba: Dokumentumok Miklós Imre lemondásának történetéhez. In: *Egyháztörténeti Szemle*. 2004, 2. szám, 120–144.

sembra evidente)⁴⁷. Mindszenty római tartózkodásáról írva megjegyzi: Három dolog irritálhatta a bíborost: 1) legelőször az *Osservatore romano* 1971. szeptember 28-ai számának kommentárjának kitétele: kiutazásával „elhárult egy akadály, amely nehezebbé tette az Egyház és az állam jó viszonyát; 2) az a hír, hogy feloldották a parlamenti képviselő békepapok kiközösítését; 3) a Bécsbe való költözésének közbejött nehézségei.” „Véleményünk szerint – folytatja Barberini – szándékosan teremtett félreértések merültek fel az amerikai követségből való távozása módozatai körül; a vatikáni szervek azon a véleményen voltak, hogy jobb lett volna Rómában visszatartani, hogy könnyebben ellenőrizhessék, előre látva és félve attól, ami később megtörtént. De ki kell emelni egy szempontot, amelyet kivehetünk Mindszenty (az *Emlékiratok*) elbeszéléséből: (a bíboros) mély tisztelettel VI. Pál iránt, meghatódva figyelmességeitől, értésünkre adja, hogy minden nehézséget és meg nem értést emberei, a pápa munkatársai számlájára ír, akikkel szemben, azt lehet mondani, ellenséges érzelmeket táplál. Egy nevet sem említ, de biztosak lehetünk, hogy Mons. Casaroli a leggyakrabban előfordul emlékezetében.”⁴⁸

Barberini ezután a bíboros bécsi tartózkodásáról – kálváriája utolsó állomásáról –, illetve a Szentszék és kormány megállapodásáról írva Mindszenty *Emlékirataiban* ellentmondást (*contraddizione*) vél felfedezni a garanciákkal kapcsolatban. „A Szentszék biztosan garanciákat adott a kormánynak a bíboros magatartásával kapcsolatban, ha már elhagyta az amerikai követséget és Magyarországot.” Barberini itt hosszan idézi Zágon hosszú *Pro memoriáját* (E 502–503), majd a rövidebbet (E 510), ahol a „korlátozásokról” van szó. „Az ellentmondás világosnak tűnik. Igaz, hogy Mons. Zágon nem beszélt kifejezetten »garaciáról«, amelyet a Szentszék a kormánynak adni akart volna, de az is igaz, hogy Zágon kifejtette a feltételeket, amelyeket a bíboros elfogadhatatlannak tartott, és határozottan ellene volt a kommunista hatóság kontrolljának, de nem a Szentszékének. Az *egyetlen magyarozatként* megkockáztathatjuk: az emberi ellenérzés inkább, semmint

a megértés igen erős volt nála, és nem csak a magyar kormányhatóságokkal szemben. Összefoglalva azt hisszük, hogy egyrészt a Szentszék azt tartotta, hogy kontrollálhatja a fékezhetetlen primást, megkísérelve visszatartani Rómában, amíg lehetett; másrészt Mindszenty, miután már szabad volt, minden áron meg akarta törni azokat a /megígért/ korlátozásokat, amelyeket a Szentszék érvényre akart juttatni, és amelyeket a bíboros jól ismert⁴⁹ – írja a Szentszék (Casarolit) igazolni akaró olasz történész. Ehhez csak annyit: „*Jól ismert*”, rendben, *de nem fogadott el!* Tehát a titkos megállapodásban a Szentszék képviselője, G. Cheli ígéretet tett, hogy a 80 éves bíborost mindenképpen „leváltják”, de ezt a megállapodást nem közölték a pápával. Casaroliék utólag igyekeztek magyarázatot adni: a sokat szenvedett bíborost a pápa nem akarta kényszeríteni, hanem azt remélte, hogy maga mond le. Mivel ez nem történt meg, a magyar hatóságok zaklatására, amelyek a titkos megállapodásra hivatkoztak, VI. Pál (Casaroli érvelését elfogadva) *magára vállalta a felelősséget* a súlyos kérdés „megoldásáért”: megüresedettnek nyilvánította az esztergomi széket.

Ide illenek, de külön elemzést igényelne az 1973. december 18-án kelt – szerintem Casaroli által sugallt –, hosszú pápai levél Mindszentyhez.⁵⁰ Ez már bejelenti azt a döntést, amelyet 1974. február 5-én hoznak nyilvánosságra. VI. Pál itt ismét megmagyarázza azokat a „súlyos indokokat”, amelyeket már november elseji válaszlevelében kifejtett, és amelyek alapján – *lelkiismeretét követve, egyedül az Egyház szeretetétől indítva* – megüresedettnek nyilvánította az esztergomi széket. Idézek a levélből:

„Teljesen megértjük vívódásaidat, amelyek lelkedet megzavarják és aggasztják. Nincs is szándékunkban kényszeríteni téged, hogy meggyőződésed ellenére – formális lemondási aktsussal – olyan terhet végy magadra, amely ellen tiltakozik lelkiismereted. Ebből az indokból az Úr előtt végzett érett és figyelmes megfontolás után úgy tartjuk helyesnek, hogy ezt a terhet, ame-

⁴⁷ Barberini: *L'Ostpolitik...* 211–213.

⁴⁸ Barberini: *L'Ostpolitik...* 212.

⁴⁹ Barberini: *L'Ostpolitik...* 214–215.

⁵⁰ Közli Barberini: *La politica...* 211–213. Érdemes összehasonlítani ezt a magyarozkodó levelet VI. Pál november elsején saját kezűleg irt, nagyon személyes levelével. Uo. 212–213.

lyet apostoli hivatalunk a lelkek javára ránk rótt, *magunkra vállaljuk*. Nem az a szándék vezérel minket, hogy letegyünk egy igen méltó és érdemes főpásztort, hanem hogy őt a lelkipásztori vezetésben megfelelő módon helyettesítsük, és mert *egyedül ama súlyos indokok vezérelnek, amelyek az Egyház javát tartják szem előtt*, elhárítottuk, hogy az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánítsuk, és ténylegesen deklaráljuk, hogy ezentúl megüresedett.”⁵¹

Mindszenty másképp látta az egyház javát; az egyházat elnyomó kommunista hatalom nyomására történő felmentése igazságtalan, kegyetlen döntés volt, és egyáltalán nem szolgálta az egyház és a hívek javát. Itt megint csak Casaroli *Ostpolitikjának* egyik vezérelve érvényesült: be

kell tölteni a megüresedett püspöki székeket mindenáron (még ha jórészt a kommunisták jelöltjei kapnak is kinevezést), mintha a hierarchia lenne az egyházi élet feltétlen tartóoszlopa. E ponton, különös módon, e „keleti politikában” kevésbé érvényesült a II. vatikáni zsinat egyházképe.⁵²

Másrészt haladónak tűnt ugyan a zsinati nyitás a párbeszédre, de a keresztény-marxista párbeszéd illúzióba ringatózó és naiv képviselői a kommunista fél malmára hajtották a vizet. Kell a dialógus az élő, igazságot kereső *emberekkel*, de a merev *rendszerekkel* ez nem célravezető. A kommunista rendszer bukása után ezt végre belátta a marxizmus mellett ágáló baloldali keresztény értelmiségiek nagy része is.

⁵¹ Saját fordításom. A kiemelések tőlem. A teljes levél magyar fordítása olvasható Somorjai Ádám OSB könyvében: *Ami az emlékiratokból kimaradt*. VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008, 40–43. A „formális lemondási aktussal” közbevetés hiányzik e fordításban.

⁵² Lásd minderről Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről. Az Ostpolitik színe és visszája*. Bp. 2012, II/2. „Az Ostpolitik Casaroli Emlékiratai tükrében.”

Zápor Vidikovacnál

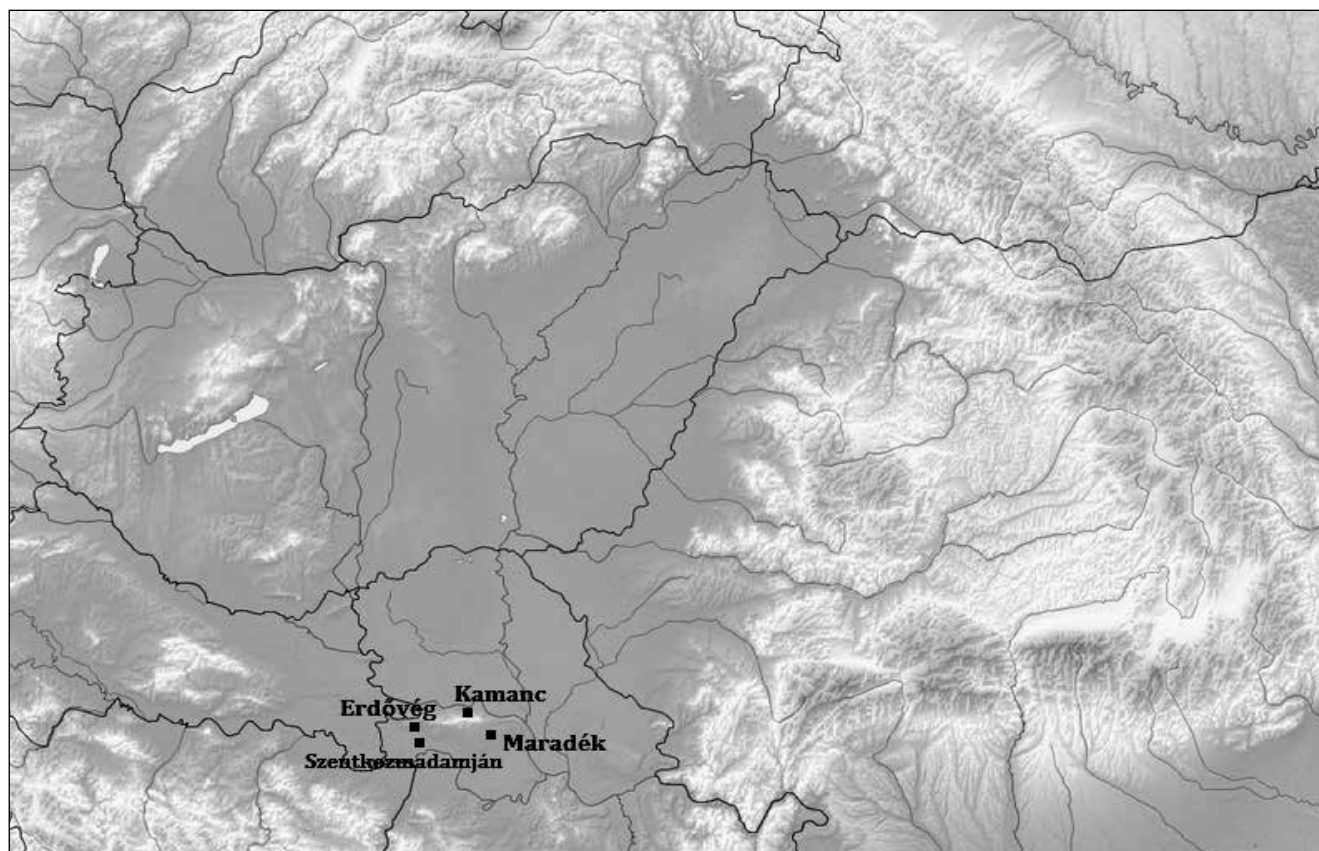
Elfeledett Szent István-szobor a Délvidéken

*Beszámoló márciusi szerémségi és valkósági látogatásunkról I.
(Kamanc, Maradék, Kozmadamján, Erdővég)*

A Magyar Patrióták Közösségének az ötfős küldöttsége március 6. és 8. között a Délvidéken, azon belül is a szerbiai Szerémségben és a horvátországi Valkóságban tett látogatást. Utunk elsődleges célja az volt, hogy eljuttassuk a maradéki református gyülekezethez a falu magyar óvodája, valamint leendő iskolája és szóránközpontja javára összegyűjtött adományokat (erről bővebben itt olvashat: <http://www.magypatriotak.hu/celba-ertek-adomanyaink/>). Ennek során meglátogattuk a magyarok által lakott településeket, megtekintettük és dokumentáltuk a tájegység jelentős magyar emlékeit az a céllal, hogy Szerémet és Valkót megmaradt magyar közösségeikkel, valamint az itt található

felbecsülhetetlen, sokszor kevésbé ismert nemzeti értékeinkkel egyetemben visszahozzuk a köztudatba.

Látogatásunk első állomása az újvidéki agglomerációhoz tartozó, a Tarcal-hegység Duna felé ereszkedő lankáin fekvő **Kamanc** (Sremska Kamenica) volt, ahol megtekintettük az 1811-ben késő barokk stílusban (gróf Marczibányi Márton) jóvoltából épült katolikus Szent Kereszt-templomot. Épp a horvát nyelvű szentmise kezdetekor érkeztünk, és itt először testközelben találkoztunk azzal a problémakörrel, amely egész utunk során végigkísért bennünket: a magyar misézés ügyével, amely egyaránt égető kérdés mind a vidék Szerbiához, mind Horvátországhoz tar-

Az általunk bejárt települések elhelyezkedése térképen

tozó részén. A Szerémség katolikus magyarjai templomaikban kizárólag horvátul kénytelenek hallgatni Isten igéjét, még olyan helységekben is, amelyek (mint a kamanci) a magyar kulturális örökséghez tartoznak, és magyar lakossággal is rendelkeznek. A 2002. évi népszámlálás adatai szerint Kamancon ugyanis 256-an vallották magukat magyarnak, ami szerémségi viszonylatban jelentős szórványnak számít.

A Kamanc történelmében mély nyomokat hagyó Marczibányi család 1758-ban vásárolta meg a környező uradalmat, 1793-ban épített kastélyuk értékes műemlék. Marczibányi Márton mintagazdaságát gróf Széchenyi István is meglátogatta 1830-as utazásai során, és elismerően írt róla naplójában. A Marczibányi-birtok 1858-ban házasság révén a Karátsonyi család tulajdonába került, és egészen 1918-ig a kezén maradt. A Szent Kereszt-templomban található gróf Karátsonyi Guidó (1817–1885) királyi kamarás és titkos tanácsos feleségének, Karátsonyi (szül. Marczibányi) Mária úrhölgynek a latin feliratos síremléke. A templom tornyát (amelyben az I. világháború előtt négy különböző nagyságú harang lakott) a bejárat felett a Marczibányi család vörös márványból faragott címere (kardot tartó medve) díszíti.

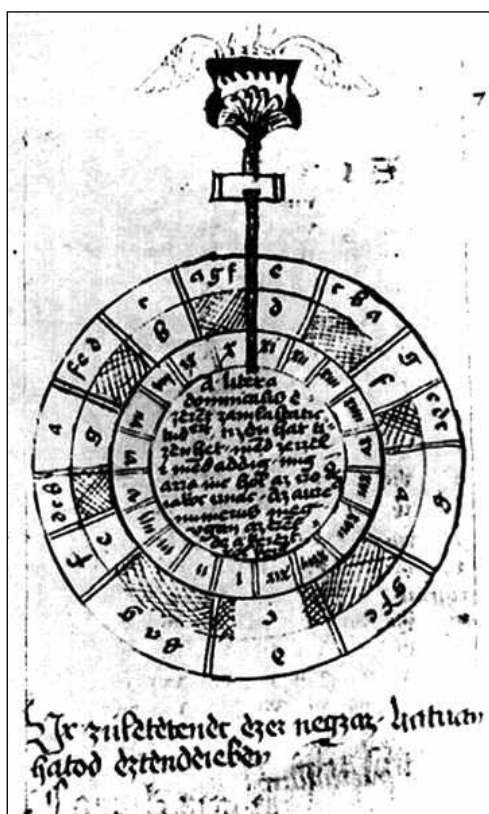

A kamanci római katolikus
Szent Kereszt-templom

Ám Kamanc nem kizárólag és nem is elsősorban a Marczibányi-örökség miatt fontos számunkra. Ez a város a magyar kultúrtér egyik jelentős helyszíne. Itt tevékenykedett a XV. században két huszita prédikátor, Bálint és Tamás,

akiknek sem születési, sem elhalálozási helyét és dátumát nem tudjuk, ám egyértelmű, hogy életük legjelentősebb mozzanatai Kamanchoz kötődnek. Nekik köszönhetjük a Szentírás első magyar fordítását. Kamanc a XV. században szőlészete révén egyre gyarapodó és gazdag kultúrájú mezőváros volt, ahol a két prédikátor teljes mértékben ki tudta bontakoztatni tevékenységét. Igehirdetéseik során legfontosabb célként az egyházi szervezet megreformálását jelölték meg, ami a bibliafordítást is magában foglalta, ám működésüket sem a királyi hatalom, sem a római egyházvezetőség nem nézte jó szemmel. A boszniai bogumilok ellen megedződött Marchiai Jakab vezetésével inkvizitorokat küldtek a Szerémségbe. Az inkvizítorok a kamanci prédikátorok tanításait eretnekségnek minősítették, és máglyahalálra ítélték őket. Sorsukat csak úgy tudták elkerülni, hogy 1439-ben Moldvába menekültek. A Szentírás magyarra fordítását, amely a köztudatban elsősorban huszita biblia néven maradt meg, Kamancon kezdték 1430 táján, és feltehetően 1441-ben fejezték be a moldvai Tatroson, tehát nagyjából másfél évszázaddal a vizsolyi biblia megjelenése előtt. Ezért nem túlzás azt állítani, hogy a kamanci biblia és a vizsolyi biblia egyaránt nagy jelentőségű a magyar kultúra számára. Sajnos nem maradt fenn teljes egészében a két kamanci prédikátor műve, de a vidék korabeli nyelvezetét is megőrző bibliafordítás egyes részleteit a Bécsi kódex (1440 körül), a Müncheni kódex (1466) és az Apocryphus-kódex (a XV. század vége) lapjai fenntartották.

Szót kell ejtenünk továbbá a magyar misék ügyét és a bibliafordítást támogató város huszita tanokat követő plébánosáról, Kamanci Balázsról, aki szintén az inkvizíció elől volt kénytelen elmenekülni szülővárosából. Kamanc szülötte továbbá Szerémi György, akinek a magyar irodalom és történelemtudomány számára is fontos *Magyarország romlásáról* c. nyers, magyaros latinsággal írott emlékiratszerű művet köszönhetjük, amelyben a kor fontos eseményeit visszaemlékezései alapján örökítette meg az utókor számára. 1456-tal, azaz Hunyadi János halálától kezdődik, aztán elmeséli Hunyadi László tragikus történetét, Mátyás király uralkodását, végül művét Buda 1541-ben történt török kézre jutásával zárja.

Részlet a huszita bibliából

Már este volt, amikor Ürög érintésével **Maradék** határába érkeztünk, ahol kellemetlen látvány fogadott bennünket: megsérülve találtuk a kétnyelvű közúti jelzőtáblát, amely Satrinca felé jelzi a lefordulást. Az ütés éppen a magyar feliratot érte.

Megrongált kétnyelvű tábla
Maradék határában

A Tarcal-hegy alján fekvő Maradék középkori település (első okleveles említése 1498-ból maradt fenn), lakossága osztozott a középkori sze-

rémségi magyarság sorsában – teljesen elpusztult a török hódoltság alatt, helyükre szerbek érkeztek, majd újra magyarok telepedtek meg itt.

Hagyományos településkép Maradékon

Annak következtében, hogy az 1868-as magyar–horvát kiegyezéssel Szerém vármegye a horvát–szlavón társország része lett, az egész térség a Diakóvári egyházmegyéhez tartozott, amely erőteljes horvátosító politikát folytatott a szerémségi magyarsággal szemben. Josip Juraj Strossmayer püspök a hívek többszöri kérése ellenére sem volt hajlandó magyar papot küldeni a faluba, ezért Maradék öntudatosabb magyar lakosai a református egyházhoz fordultak. Elsőként 1894-ben a szomszédos Beskán (Beška) felkeresték az ott vendégeskedő református püspököt azzal a kéréssel, hogy engedélyezze a beskai lelkésznek az időnkénti magyar nyelvű „beszolgálat”, ám a püspök nem kívánt a katolikus egyház belügyeibe beleavatkozni, ezért elutasította őket. 1898-ban azonban Strossmayer püspök újabb magyarellenes intézkedései miatt először 24 katolikus család, majd még 70 személy tért át a református vallásra. Ugyanabban az évben, pontosabban 1898 őszén a maradékiak imaház építésébe kezdtek. A felépült imaházban a gyerekek oktatása is megkezdődött. A torony felépítésével az imaház 1952-ben templommá lett átalakítva. Beskán viszont azóta már megszűnt a református egyház, a magyar templomot valamikor a hetvenes években lebontották, azóta Maradék szörványának számít.

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint az akkor Maradékon élő 2443 lakos közül 1125 vallotta magát magyarnak, vagyis a magyarok

relatív többségben voltak a szerbekkel (926 fő) és horvátokkal (276 fő) szemben. A relatív magyar többség megőrződött a hatvanas évekig (az 1961-es összeírás 2651 lakost vett nyilván tartásba, közülük 1241 volt magyar, 955 szerb és 365 horvát), azóta az arányok megfordultak a magyarság kárára, sőt mára már – a boszniai szerb menekültek irányított betelepítése következtében – a magyarok Maradék lakosságának csupán egynegyedét teszik ki (2002-ben 2298 lakosból 552 vallotta magát magyarnak, szerbnek 1394, horvátnak 105).

Népi építészeti értéket képviselő porta Maradékon

Maradék jelentős mértékben megőrizte régi, XIX. században kialakult arculatát. Földrajzi fekvése kedvező, mert viszonylag közel helyezkedik el Újvidékhez (a faluban hallható az Újvidéki Rádió magyar adása is), és a Szerémség más jelentősebb magyarlakta települései is „karnyújtásnyira” vannak. Maradékról viszonylag könnyen megközelíthető a Szerémségben található magyar emlékek egy része: a szalánkeméni csata emlékműve, a karlócai Békekápolna, a dombói bencés apátság romjai, Rednek vára, de a Duna és Száva torkolatánál fekvő nándorfehérvári vár sincs messze. Ezért is bíznak a helyiek a magyar örökség turizmus fellendülésében.

Maradékon először a református parókián tettünk látogatást, ahol Halász Dániellel, a falu ifjú lelkészével, Detelin Józseffel, a gyülekezet gondnokával, valamint Csepregi Pali bácsival, helyi gazdálkodóval megvitattuk a szerémségi magyarság jövőjével kapcsolatos kérdéseket, min-

denekelőtt a tervezett oktatási központ létrehozását, amelyet egyesületünk idén januárban jótékonyági est megszervezésével támogatott. (Erről bővebben itt: <http://www.magypatriotak.hu/sikeresszefogas-a-magyar-szeremsegert/>)

A református templom Maradékon

A református egyház által fenntartott és a parókia épületében működő magyar nyelvű óvodát jelen pillanatban kilenc gyerek látogatja, ezenkívül a faluból négy gyerek jár a magyar állam segítségével üzemeltetett iskolabuszszal Újvidékre magyar iskolába. A református óvodába katolikus gyerekek is járnak, sőt még olyan szülők is beíratják gyerekeiket, akik csak alig vagy egyáltalán nem beszélnek a magyar nyelvet. Halász tiszteletes, az óvoda elindítója szerint most van ideje a cselekvésnek, mert a szerémségi magyarság már túl van a huszonnegyedik órán, és komolyabb beavatkozás nélkül menthetetlenül elveszne. Hozzáteszük, mindenképpen tarthatatlan állapot, hogy a Szerémségben élő kisebbségek közül csak a magyaroknak nincs lehetőségük anyanyelvükön tanulni, másoknak (pl. a szlovákoknak) azonban ez a lehetőség megadatott.

Maradékon 1978-ban szűnt meg a négyéves magyar iskola. Az azt megelőző évben még kilencen voltak az összevont magyar osztályban, hét negyedikes és két harmadikos, holott 1971-ben az összevont magyar alsó tagozaton még huszonnyolc gyerek tanult. Ezek az alsó tagozatos magyar nyelvű iskolák 1950-ben jöttek létre, és nemcsak Maradékon, hanem a Szerémség más magyarlakta falvaiban is.

A maradéki református templom belső tere

Amikor a maradéki, illetve a szerémségi magyar oktatásról beszélünk, mindenképp vissza kell utalnunk a Trianon előtti időszakra. Akkoriban Maradékon is működött a Julián Egyesület által fenntartott általános iskola. A magyar kormány biztatására 1904-ben létrehozott Julián Egyesület azért alapított iskolákat, hogy a Magyar Királysághoz tartozó, de széles körű autonómiával rendelkező Horvát–Szlavónország területén (ideértve a Szerémséget és vele együtt Maradékot is) meggátolják a magyarok tömeges beolvadását, amelynek – a szentmisék problémaköre mellett – egyik elsődleges oka az volt, hogy a horvát hatalom nem volt hajlandó állami szinten biztosítani a magyar gyerekek számára a magyar nyelvű oktatást. Az 1918-as impériumváltás során a Julián-iskolákat államosították, és ez a sors nem kerülte el a maradékit sem. A maradékiak azt szeretnék, ha az általuk kitervelt oktatási központ éppen az egykori Julián-iskola telkén épülne fel, ezzel jelképesen is folytatva a Julián Egyesület 1918-ban leállított szórványmentő munkáját. Az elhatározás szimbolikája igazán akkor teljesebben ki, ha az oktatási központ épületébe be lennének építve az épületrom még felhasználható téglái. Úgyszintén kívánatos lenne a Julián-iskola telke mellett található, történeti értéket képviselő régi tanítói lakás megmentése és a szórványközpontba való bekapcsolása.

A beolvadás megállításának céljából létrehozandó oktatási központ a tervek szerint magában foglalná a már működő óvodát, az iskola előtt állók felkészítését, valamint egy korszerű, magyar tannyelvű általános iskola létrehozását, illetve

magyar olvasókört, felnőttképzést a magyarul már nem beszélők számára, valamint akadémiai szervezését. A helyi szerb általános iskolában vannak olyan termek, amelyek már 12-13 éve nem lettek meszelve, és – Halász tiszteletes reményei szerint – ez is talán fontos szerepet játszana abban, hogy a szülők kedvet kapjanak arra, hogy gyerekeiket egy korszerűen berendezett magyar iskolába írássák. És ezáltal nemcsak a maradéki, hanem a környékbeli magyarok falvak (pl. Satrinca, Dobradó, Nyék, Fényberek, Herkóca) gyerekei számára is megadatna a lehetőség, hogy anyanyelvükön tanuljanak.

A Julián-iskola telkén áll még a régi tanítói lakás

A régi Julián-iskolából csak téglák maradtak

A szerémségi szórványközpont létrehozásának terve mellett néhány más helyi kezdeményezés is figyelmet érdemel: szobrot állítanának valamelyik jeles magyar történelmi személyi-

ségnek a református parókia udvarán, valamint tervbe vették a maradéki gyülekezet szórványát képző Nyék (Nikinci) református templomának felújítását. A református parókia jelentős levéltári anyaggal is rendelkezik (XIX. századi okiratok, fényképek és levelek, anyakönyv és névmutató stb.), mindez alapos kutatásra, digitalizálásra és szakszerű eltárolásra vár, hiszen bennük gyakorlatilag a szerémségi magyarok múltja van megírva.

Balra az új, jobbra a régi Szent Anna-templom – Tiltják a magyar misézést

Szombaton reggel kívülről megtekintettük az 1880-ban épült katolikus Szent Anna-templomot, valamint a templom udvarában felépített, szerkezetkész új templomot. A régi templom külsőre jó állapotnak örvend, így tervezett lebontását, „lecserélését” érthetetlennek tartjuk. Maradéknak nincs helyben szolgáló papja, a falut Beska plébánosa oldallagosan látja el, aki a horvátosítást erőlteti, így félő, hogy katolikus hívek egy-két évtizeden belül teljesen beolvadnak a horvátságba. Az idősök visszaemlékezése szerint a helyben élő horvátok egy-két családot leszámítva a diakóvári püspökség horvátosító politikája révén asszimilálódtak magyarok leszármazottai. A Szerémségi egyházmegyének nincs magyar nemzetiségű vagy magyarul tudó papja, ezért szükség lenne egy missziós lelkész kinevezésére, aki vagy a szerémségi püspökség területén szolgálna (például Maradékon, Satrincán vagy Dobradón – ezek közül egyiknek sincs ugyanis helyben lakó plébánosa), vagy a szomszédos Bácska területét lefedő Szabadkai egyházmegyében (akár a Maradékról viszonylag könnyen

megközelíthető Újvidéken), és kéthetente vagy legalább havi egy alkalommal bejárná a Szerémség magyarlakta falvait.

Maradéki tartózkodásunk végéhez közeledvén a református temetőt látogattunk meg, ahol fényképesen dokumentáltuk az értékesebb síremlékeket. A magyar temető ugyanazon a telken van, amelyen a szerb is, a kettőt egy árok választja el egymástól. Közben jelentős részben megőrződtek a magyar feliratos sírhelyek – más szórványvidékeinkhez hasonlóan – az asszimiláció már a sírköveken is megjelent. Sajnos nem egy szerb feliratos síremléket találtunk, még olyan családok esetében is, amelyeknél a nevekből egyértelműen ki lehet következtetni, hogy magyarokról van szó.

Régi magyar sírkő a református temetőben

Maradékról Halász tiszteletes társaságában a közeli **Sátorosra**, vagy ahogyan a helyiek nevezik: Satrincára látogattunk, a magyar hagyományokat ápoló Petőfi Sándor Művelődési Egyesület vezetőjét, Birinyi Margitot és családját kerestük fel. Satrinca egyike a két megmaradt magyar többségű szerémségi falunak (a falu kétharmada magyar), de ennek ellenére a gye-

Erdővég látképe messziről

rekek egyre rosszabbul beszélik anyanyelvüket. Ennek okait mindenekelőtt abban kell keresnünk, hogy az iskola kizárólag szerb nyelvű, sőt mint megtudtuk, a hitoktatás a magyar gyerekek számára horvátul zajlik. Az 1850-ben épült katolikus templom Szent István királynak van szentelve, ám magyar szentmisék nincsenek, csak horvát nyelvűek. Miután elköszöntünk maradéki és satrincai barátainktól, továbbindultunk a nyugat-szerémségi Erdővég (Erdevik) és a horvátországi Valkóság felé.

Az Erdővég felé vezető úton röviden megálltunk **Kozmadamján** (Kuzmin) határában, és megtekintettük az I. világháború előtt a MÁV által épített India–Vinkovác-vasútvonal (Indija–Vinkovci) megállóhelyét. A MÁV boldogabb időkben a magyar államiság gazdasági erejének szimbóluma volt, s annak idején oroszánrészt vállalt a szerémségi és a szlavóniai szórványmagarság megmentésében. A református egyházhoz és a Julián Egyesülethez hasonlóan a MÁV is iskolákat tartott fenn a szórványban, sőt a XIX. század második felében az e vidékre leköltözött magyarok közül sokan épp a közlekedési vállalat alkalmazottaiként kerültek ide családjaikkal. Valószínűleg az 1910-ben összeírt 82 kozmadamjáni magyar is ebbe a csoportba tartozott. Azzal a meggyőződéssel álltunk meg a IV. osztályú típusépületnél, hogy a MÁV épített örökségének összeírása és dokumentálása (ahol csak lehet a megmentése is) a határon túli magyar területek esetében fontos cél, mivel sok olyan települést találunk (mint amilyen Kozmadamján is), ahol már csak minimális létszámban vagy éppenséggel egyáltalán nem élnek magyarok, így egyedül az állomás bizonyítja, hogy a helység valamikor Magyarországhoz tartozott.

A kozmadamjáni MÁV-állomás

A Tarcal erdős hegyhátainak nyugati végénél, 140 méteres tengerszint feletti magasságban elterülő **Erdővég** (Erdevik) egykori mezővárosba azzal a céllal érkeztünk, hogy felkutassuk, élnek-e még ott magyarok. Erdővégen a magyarok az I. világháború előtt jelentős kisebbséget alkottak a többnemzetiségű környezetben. Az 1910-es adatsorok szerint a településen 4144-en laktak, nem elhanyagolható számban éltek magyarok (643 fő), mellettük még 1464 német, 1175 szerb, 697 szlovák és 101 horvát lakost írtak össze. A száz éve még népes magyar közösségnek már a statisztikai mutatókban is alig maradt nyoma: a népszámláló biztosok 2002-ben itt már csak 95 magyart találtak (ami a lakosság 2,3%-a).

A lélekszám drasztikus csökkenésének oka elsősorban Erdővég nemzetpolitikai szempontból kedvezőtlen földrajzi fekvésében keresendő. Távolság van a fontosabb magyar lakta vidékektől, ami kiegészül azzal a ténnyel, hogy nemzetársaink már az impériumváltás előtt is kisebbségben éltek ezen a településen. Szemben Maradékkal, amely megmaradásában fontos mozzanat az, hogy egykoron magyar többségű falu volt, de esetében számít Újvidék közelsége is, ahol magyar oktatási és kulturális intézmények működnek.

Még megőrződött a régi mezőváros hangulata

Első találkozásunk Erdővéggel nem sok bizakodásra adott okot. A templomot egy horvát idős néni nyitotta ki előttünk, akiről beszélgetés közben kiderült, hogy voltaképpen magyar származású. Szomszédasszonya, a templommal szemben lakó Mijatovics Mária tört magyarság-

gal arról számolt be, hogy az erdővégi magyarok gyakorlatilag eloregedtek, nagyobb részük pedig a hetvenes években kivándorolt Nyugatra. Mariska néni nem tudott semmi konkrétabbat mondani arról, hogy vannak-e magyar fiatalok a faluban, ám tudomása szerint két-három család még valamennyire megtartotta magyarságát (velük sajnos nem sikerült találkozunk). Vissza tudott emlékezni arra, hogy 1953-ban még magyar iskolába járt, amelyről nem tudta megmondani, hogy pontosan mikor szűnt meg, csak azt, hogy azóta az épületét is lebontották.

Egykori nagygazdák házai a térré szélesedő erdővégi főutcán

Az erdővégi magyarok többnyire a Kálvária nevű részen éltek, amely a templomtól Újlak irányában található. Amikor a faluban a Kálvária felől érdeklődtünk, megtudtunk, hogy magát a kálváriát a keresztekkel és a stációkkal együtt 1944 táján megsemmisítették a településre bevonuló jugoszláv partizánok.

Az épített örökség a település egykori gazdságáról tanúskodik

*Erdővég díszje a neogótikus
Szent Mihály-templom*

A páratlan szépségű, Szent Mihály arkangyalnak szentelt neogótikus templom építése 1889 szeptemberében kezdődött, felszentelésére 1890 novemberében került sor. Hosszúsága 35, szélessége 12 méter. A helyszínen megtudtuk, hogy nagyjából hét éve a templomban tűzvész pusztított, amely során az orgona megrongálódott és használhatatlanná vált (a tűzvész nyomai jól megfigyelhetők a mennyezet orgona feletti részén). A templom meglátogatása némileg pótolta azt a tompa komorságot, amelyet az erdővégi magyarság állapota keltett bennünk: a főoltártól jobbra találtunk egy szobrot, amely minden bizonnyal Szent Istvánt jeleníti meg stilizált Szent Korona-ábrázolással, mivel bal kezében országalma található, jobb kezének tartásából pedig egyértelműen arra lehet következtetni, hogy egykoron a jogart tartotta. **A székykevei templom oltárképe, valamint a verseci templom bejárata feletti szobor mellett a most általunk megtalált erdővégi szobor államalapító királyunk legdélebbi Kárpát-medencei ábrázolása**, ami jelentősen növeli a település magyar vonatkozását.

Szent István szobra Erdővégen

A Szent István-szobor jelenlétét meglehetősen érdekesnek találjuk annak tudatában, hogy a templom Strossmayer püspök regnálása idején épült, építésze pedig az a kölni születésű, de horvát mesterként, méghozzá a horvát neogótika kiemelkedő alakjaként hírnevet szerző Hermann Bollé volt, akinek nevéhez az újlaki ferences kolostor magyar szempontból előnytelennek tekinthető átépítése fűződik. (Bollének a diakóvári püspöki székesegyház felépítésében is jelentős szerep jutott.) Erdővég azonban egyike volt annak a néhány szerémségi településnek, ahol Trianon előtt a szentmisék nyelvezete legalább megfelelt a lakosság nemzetiségi összetételének, azaz magyar miséket is bemutatnak. Ottjártunkkor azzal a jelenséggel találkoztunk, hogy a helyiek a katolikus templomot még napjainkban is magyar templomnak nevezik, de ennek okát nem tudtuk kideríteni.

*Felismerhető stilizált Szent Koroná-
ábrázolás, valamint az országalma a
kettős kereszttel – a jogar jól láthatóan
hiányzik, letörhetett vagy letörték*

Vegyes érzésekkel elhagyva Erdővéget, Lipánál (Ljuba) átléptük a szerb–horvát határt, majd Új-lak (Ilok) városa és a horvátországi Valkóság felé vettük az irányt.

Fényképek: Hetzmann Róbert

*Az erdővégi Szent Mihály-templom jelentős művészeti értéket képvisel.
Oltárképén Szent Mihály arkangyal jelenik meg.*

Helyzetjelentés Csorba Simon művészetéről

Csorba Simon évtizedek óta a barátom. Nem egy kiállítását nyitottam meg: Pécssett, Miskolcon, Szentendrén. Ez utóbbi helyen óriás vásznat tapodtunk a földön, közösen hozva létre cipőnk talpának lenyomatával a majdani műalkotást. Közben magam üdvözöltem az imígyen létrejövő valamit.

Írtam is róla ifjúságunk idején. Hadd idézzem ide akkori írásomat, mert abban Barcsay Jenő és Szántó Piroska nekem mondott szavait is megörökítettem. Még életükben.

Kitűnő képei falamon is, baráti hangú dedikációival, naponta üdvözölnek, lelkes sugallmaikkal erőt adnak napi munkámhoz, az élet elviselésé-

Magyar Nemzet

SZOMBAT, 1991. március 9.

DÓLT SOROK

Képgrafikákról

Csorba Simont Szigligeten ismertem meg: autóval jöttünk az alkotóházba, ő ott futott az út mentén. Megálltunk, hoztuk volna be, hiszen közel az ebéd ideje, félő, lekési. Nem, ő futott tovább. Bent Szántó Piroska: hagyjátok, láttam a dolgait, nagyon jók. Később Barcsay mester is így nyilatkozik. Közben itt, a szomszédomban, a Fáskör presszó mellett, kiállítása nyílt, nekem is tetsző, hiteles művek gyűjteménye. A megnyitó programjaként résztvevőket futásra invitálta — Szegedig. Pontosan kidolgozott úti tervet mellékelve. Legközelebb Pécssett találkoztam vele, pszichiátriai kollokviumon, az akadémiai bizottság előadótermében; nehézkes angolsággal számolt be kísérletéről: betegeken segített rajzoltatással. Alkalmat adtam neki: tegye meg ugyanezt egészségesekkel. Sikere volt diákjaim körében. Aztán kiállított Kanadában, és most nyáron, Kaposvárott, tavasszal meg Pécssett jelentkezik. Időnként eltűnik. Most memrég éppen egy Audi-vontatta Astrid nevű vitorlás társaságában jutott Berlinig, onnan „Koppány barátom Mazaretti márkájú autóval” repítette Párizsig. Persze, ez még mindenkivel megtörténhet. De: 1991. január 13-án, déli 12 órakor, a Luxemburg-kertből indulva, HAZA FUTOTT. Megérkezett február 9-én, 15 órakor. Kassák útját megjárta visszafelé. A Fényes Adolf Tereben, a Képgrafikák című tárlaton, most állította ki útja emlékét: tárképet, úti jegyzeteket, és egy tollrajzot. Mű és élet találkozik bennük. ITT A TÉL a címe. „Visszahozom Nyugatról, a Duna forrásvidékéről az (ellopott) Telet” — írja falfelületnyi tollrajza hátlapján vezetett úti naplójában. A „kizökkent idővel” küzd. Az élet természetes rendjét erőszakolná vissza. Most épp a Földet készül körbefutni. Rendszer van az örületében. „A te bolond festő barátod”, mondogatják az okosak. Mondom magamban én is okosan. De egyre inkább gyanakszom, mi, okosak zökkentjük ki az időt. Az időt? De a természetet is. Óljuk magunkat és környezetünket. Lehet, hogy ő, a látszólag külön a valódi okos?

Kabdebó Lóránt

hez. Amikor a gépem előtt ülök, és írok, szemben velem egy fal tele Csorba Simon régi, Pollock művészetére emlékeztető műveivel. Ötletelése és képi fantáziája mindig ihletően hatottak munkám közben. Mint a rothadt alma Schiller íróasztalán? Lehet vele ironizálni, de a lényeg: kisugárzik belőle egy csodálatos szuggesztió. Elfogadom, vagy nem – de meggondolkoztat. És állandóan tovább munkál bennem.

1. Neki köszönhetem, hogy Rómában, a Lateránban a Santa Scala (Szent Lépcső) tetején a pápa által bemutatott szentmisék oltárképeként elhelyezett, legendás, „nem emberkéz festette” (a legenda szerint Szent Lukács, az orvos-evangélista készítette) ikonportrét felkereshettem. Ő benne élt a csodában. Mely engem csak megérintett, szuggesztiójával életem elkövetkező évtizedeinek részévé avatott. Ő Szörényi László nagykövetsége idején a restauráló műhelyben kézbe is vehette ezt a szentképet, nekünk „csak” olyan szerencsénk volt, hogy a német származású gondozója a sok biztonsági zárat megnyitva bevezetett a terembe, és az ikon közvetlen közelébe engedett, sőt le is fényképezhettem (igaz, hogy csak a nálam levő telefonnal, inkább csak jelképes emlékeztetőül) a csodás festményt.

Hiszen évekig azért vágyódtam vissza Rómába, mert Simon rádöbentett: a lépcsőktől való tartózkodásom okán elmulasztottam Jézus talán első és talán hiteles, „nem emberkéz festette” ikonjának megtekintését: az orvos-evangélista Lukács által festett látványt. A Santa Scala végén megtekinthető képmást mégis csak látnom kellene. Egy napig lődörögtem a Laterán körül, míg végre megnyílt a Szent Lépcső bejárata. Német „bevezetőnkkel” lassan megértettem, hogy milyen hiányt pótol mostani látogatásom. És csoda történt: bevitt a szentélybe, és nemcsak kívülről, nehézkesen tekinthettem az aranyba foglalt ikonra, hanem ő kinyitotta a sok kulccsal elzárt termet, és ott bent is megnyitotta az öltöztető keretet, így a teljes képet megcsodálhattam, a fekvő test teljes alakjával szembesülhettem. Mint a kételkedő Tamásnak, megjelent előttem maga Jézus, miként valaha társai között jelen volt egy időre itt, Földünkön. Azóta, ha vérnyomás mérés alkalmával a létezés nyugalma szeretném átélni, ezzel a Jézussal szembesítem önmaga-

mat. Odaképelem magam, „ha közületek ketten, hárman...” A most-pontokra-szakadt időből, történetünk zaklatott idejéből így emelkedem az abszolút idő metafizikájának megsejtésébe. Az orvos-evangelista képe így emel hipochonderlétem fölé, az abszolút idő nyugalmaiba. Végig gondolom, hiszem mindezt magam köré. Nyugalmat teremtek ezzel, „mert beesteledett”.

Ahogy kiléptünk a Santa Scala épületéből, azonnal a fényképező mobilomon felhívtam Simont – aki éppen akkor futóedzésen volt –, hogy megköszönjem nagyszerű szakmai és szakrális sugallatú tanácsát.

* * *

Mégis meglepetést jelentett számomra pár éve a Symbol Art Galériában összeválogatott retrospektív kiállítása. Szakmai ismerői is nagy csodálkozással figyeltek fel a naggyá nőtt mester képeinek együttesére.

Megnyitászövegében dr. Szepes Lászlóné művészettörténész pedig – akivel oly sokat beszélgettünk-vitatkoztunk Simon művészetéről – ekként mutatja be és ajánlja a nagyszámú öszszegyűltnek:

„Nem mondanék igazat – és azt hiszem, sokan lehetnek még így vele –, ha azt mondanánk, hogy ismerjük Simon munkásságát. Képzőművészeti munkássága teljesen egyedi a kortárs magyar közéletben. Nem lehet besorolni izmusokba, nincsenek lezárt korszakai, talán még a műkritikusok zöme sem tudja, hogy hányféle technikával dolgozott és dolgozik még ma is. [...] Alkotásai és ő maga is expresszív jelenségek. De akárhogy is van, én sok alkotásában félelmet is látok. Félelmet, majd megnyugvást, érzem, mikor kapaszkodik meg a felé nyújtott botban, látom saját vívódásait. A témáihoz kapcsolható minden képzettársítás önpusztító világunkra is vonatkoztatható. [...] Csorba Simon irigylésre méltó szabad ember. Művei is a szabadságot manifesztálják. Szinte látom, ahogy elindít egy mozdulatot, majd abbahagyja. A papír vagy a vászon azonban megőrzi a fél gondolatokat is. És érezzük, hogy jön a következő. Mert az egyes képek a továbblépést ösztönzik. Sorozatokat készít, melyek egyenként és külön-külön az önállóság képviselői. [...] Munkáinak kulcsfogalmai: szabad képzettársításokat megengedő tervszerűség, technikai, anyagi következetesség, rafinált

kultúrtörténeti, illetve jelképrendszerekbe helyezkedés, átvitt értelmű vizuális öntörténetírás, kifinomult érzékiség, realitás és irrealitás, logikai sejtelmesség és éteri anyagtalánítás, derengő fényátersző képesség és homályos transzcendencia. Nekem a kimondás és elhallgatás, a lázadás és az alázat jelenik meg, ha Simon képeire gondolok. A rejtőzködő figurativitás, a fedő és fedett rétegek tiszta festőisége, a magányos szellem szárnyalása. Csorba Simon műveinek egyik éltetője a belőlük kisugárzó hit ereje. Nem valamely hagyomány által rögzített vizualitásról van szó, bár több alkalommal a katolikus megváltás ikonográfiai elemei rejtőzködnek a képeken.”

Mindehhez csak azt tehetem hozzá, amit a vendégkönyvbe is beírtam. Röviden és tömören: Gratulálok, nagy művész vagy!

* * *

Aztán az évek elszakítottak bennünket egymástól. Kiállításait meg-megnéztem, mostanában már nem kért megnyitók tartására, csak elvárja jelenlétemet. Aztán hirtelen agresszíven megint rám telefonált. Nem is egyszer. A holokauszt-émlékév idején a Petőfi Irodalmi Múzeumban félelmetes kiállítást mutatott be Radnóti kései soraira emlékező „kép-rács kompozíciók”-sorozatával. Csodás versek, verssorok születtek ennek a jó költőnek a labirintusában, aki annyi bonyodalom közé esett, hogy ha versben akart reagálni, csak a legpontosabban visszaadott feszültséggel mondhatta ki a benne és hazájában felgyült sérelmeket, pusztító fájdalmakat és egyben a reménység állandóan éltező nyitottságvágyát. Így szülte verslabirintusait, amelyekben minden baj és minden remény egyszerre keresi az utat, amely az életbe vezet, és az igazságot mutatja fel. Ezért lesz krisztianus, a zsidó népben az Isten által kikísérletezett metafizika versben megfogalmazója. Önmaga adottságain ezért tudott verseiben felülemelkedni. Mert egyszerre érezteti a labirintust, amelybe honpolgárként belekerült, és a szépség és a fény utáni vágyat, amelyet éppen a Szent Földről sugárzó erő világít át, formál „erőltetett menetté”. És tartja életben, míg tehet. Éppen ez a haza, és ennek nyelve, versalkotó képessége. Ritmusa és képi-grammatikai lehetőségei.

Mikor születtek ezek hatására a művek? Csorba Simon nem valamilyen divatos évforduló ihletében dolgozó művész. Most rákérdeztem: Hogyan kapcsolódtál a témához?

– A nyolcvanas években készítettem ezeket a vasakat. Az *Erőltetett menet*et mondogattam magamban, amikor futottam – válaszolta. Igen, nekem meg eszembe jut az, amikor Simon furcsasága (a hozzá társítható napi futás) ismeretebb volt, mint művészet. Futott Belső-Ázsiáig. Én már akkor is tudtam, hogy a futás az Út egy formája életében. A meditáció életre keltése.

– De akkor nem kellett senkinek! – mondja most felháborodva. – Most mindenki kérte a Radnóti ihlette műveket.

Örülj, hozzád ért a világ! Amit akkor magadban mondogattál, az mostanra mindenki számára befogadhatóvá, mondandóvá alakult az időben. A tragédia átfényesedése elégiává. A Yeats megnevezte „tragic joy”, a Weöres Sándor képviselte derű, a Radnóti szenvedésből fakadó hűséges fény, amely évtizedekkel ezelőtt még csak furcsa játékként látszott megjelenni, az lesz mára a művészet mindennapos megszólalási módja. Az alkotás felhasználható csodája, amelyből megváltható az emberi szenvedés.

Emlékszem, amikor a pécsi egyetem irodalmi tanszékén egyetlen szemináriumot biztosítottam, meg hozzá utat, szállást egy önmagát feloldozó szenvedélybeteg orvostanhallgatónak, aki művészetével Jelet hagyott a Jeltelenségben. Maga köré gyűjtötte a józanodni vágyó alkoholistákat, és munkára fogta őket. Segített elindítani egy mozgalmat, amelyet vagy követtek, vagy nem, de akik igénybe vették, emberi formátumú metafizikus térbe kerültek környezetében. Amit ő az *Erőltetett menet* emberségéből eltanult, azt magába építette, és saját kisugárzását segítségül adta egynek-másnak testvérei közül. Evangéliumi szellemű sugárzást alakított. Sejtet formált: amit Radnóti sorsa felszabadított a számára, azt magáévá élte, festette, „szoborította”, futotta, és továbbsugározta a hozzájuk hasonlóan rászoruló szenvedőknek. Példaértékű életreményre gyulladás sugárzott ki ebből a sejtéből. Mi, nézői művészi teljesítménynek fogtuk fel. Láttunk egy nagyszerű művészt felnőni magunk között. In hoc signo vinces! Őt láttuk egyre inkább győzni. Ő pedig tudta, hogy

A Radnóti idéző két vasalkotás

az általa felmutatott példázat, a levegőben fel-emelve fenntartott erő – sursum corda! – miként sodor másokat a létezés megértése felé. Irányít az Út felé.

Adósságom van Csorba Simon Radnóti ihlette alkotásait illetően. Naponta nézegettem, beszélgettem képeivel-rácsaival a Petőfi Irodalmi Múzeum nagy előcsarnokában. Már régen le is bontották a kiállítást, mégsem írtam meg mindmostanáig az ígért bemutatást. Mert ehhez előbb ki kellett mondanom azt, amit magukról az ihlető sorokról gondolok évek-évtizedek óta. Ez volt a nehéz. Annak értelmezése, hogy miként lesz egy nagyszerű emberségű ember művészként saját adottságait magasan meghaladó művek klasszikus összegének létrehozója. Néhány vers, néhány sor erejéig.

Bárha lebontatott is a kiállítás, a műalkotások, melyek keletkeztek a nyolcvanas években, megdicsőültek az aktuális évforduló idején – élnek most már a művészettörténeti tudatban. Nem valamely galéria kegyéből, hanem a múzeum emlékezetet fenntartó jóvoltából az eljövendő idők művészi okulására. Hála legyen ezért a Pe-

tőfi Irodalmi Múzeumnak. Hála, hogy ahányszor arra, köztük, bennük, rajtuk átlátva sétálgattam, beszélgethettem az alkotásokkal, feltöltődhettem, megérthettem valamit létezésünk metafizikai teréből. És remélem, nem csak én. Meggyőződésem: mások is.

Ebben segít Csorba Simon műveinek megértése. Hiszen Simon a másik oldalról érkezett, ha származását tekintem. Katonaösök, hősi nemzedékek leszármazottja. Ami közös bennük: egyikük az egyik, másikuk a másik Magyarországon szenvedte el a kirekesztést. Ami közös: mindketten emberek maradtak az embertelenségben. Olyan műveket hoztak létre, amelyek hittel hirdetik az Út, Igazság, Élet lehetőségét, beleilleszthetőségét a világ létezésébe. És mindketten gyakorló emberként elszenvedői lettek származásuk börtönének. A rácsok, amelyek Csorba Simon alkotásai, átláthatóvá válnak a fal mellé állítva, avagy az úton áttekinthetően egy másik világra világítva jelzik: ennek a materialista világnak a végességét és az ellenében megálmodható átjárhatóság átsugárzó metafizikáját. Csorba Simon „vasait”.

Bocsánat, kedves valahai múzeumi társaim! Bizony megfogdostam Simon rácsait, megkopogtattam őket, amikor senki sem látta. Mert tudni akartam: mit tud ez a nagyszerű művész, mit akar még hozzáadni Radnóti versvarázsához. Hát hozzáadta életbeli létezésünk receptjét: legyünk átláthatók, járjon át bennünket a fény. A fény, amely a Santa Scala szentélyéből, ahol csak a pápa misézhet mostanság, minden egyes létezőre, közelre és távolra kisugárzik. A Szent Földről a megszentelt hazai földig. Amellyel egyezkedett utolsó soraiban a költő.

A pusztulás ellenében a megszületés mindenkit átjáró fényútját adta hozzá Simon barátom Radnóti csodás helytalálásához, vasai után „litográfiáihoz”.

Helytalálás! Ezt a címet adnám Csorba Simon Radnóti-látomásának. Az egyszerre rácsok közé zárt földi létezés és a rácsokon átsejlő Út egyeztető lehetősége egyszerre benne van ezekben a csodálatos alkotásokban. Kicsinységünk kötöttségeivel és nagyszerű, Isten adta lehetőségeinkkel összeszővődve.

Sokáig beszélgettem ezekkel az alkotásokkal, a „vasakkal” és „litográfiákkal”, mert épp akkoriban sokat jártam arrafelé. Akár hiszi Csorba Simon, akár nem. Én tudom. Hiszen engem tápláltak ezek a műalkotások. Nekem sugározták a vergődés és a szabadulás egyszerre felsejlő lehetőségének percenként összeszővődő labirintusában az Út könyvét. E rácsokon át vezet az utam a Sacra Scalán keresztül...

A többit már magamban mormogom tovább... tovább...

„Erőltetett menet”? Minden élet az. Kié így, kié amúgy. Tudja vagy nem tudja. Éli. És ez az élet keresztülvezet Csorba Simon „vasain” és „litográfiáin” át, fel a Santa Scala magasáig, a misztikus találkozásig. „Én túllepek e mai kocsmán, / az értelemig és tovább!”. Az egyik legrejtélyesebb verssorzárlattal kifejezve. Sejtés az abszolút idő felé.

„Ima a gyönyör, a gyönyör ima” – „A mindenséggel mérd magad!”...

Ars poetica – az út megképzése. Művészet és élet összefonódása a létezés metafizikájában.

Egy pogány imája és Hálaadás.

A Radnóti-kiállítás egyik litográfiája

Autonómiakutatási esszé-tanulmány III.

Autonómiák Közép-Európában

Egy sztálinista magyar autonómia Romániában (elemzés)

A nyugat-európai autonómiamodell-körkép után érdemes egy pillantást vetni keletre is, és megvizsgálni az itt létrehozott, Románia esetében létrehozott furcsa és labilis fél vagy féllé váló autonómiák geneziséjét, létét és létharcát, az erdélyi Magyar Autonóm Tartományból Maros – Magyar Autonóm Tartományra deformált terület elszorvasztását, majd megszüntetését. Illetve a még ma is papíron létező Vajdaság (korábban Szocialista) Autonóm Tartomány immáron körülbelül két évtizedes vergődését, satnyulását, kvázi jellegét, permanens harcát Belgráddal: a szétesést a szétesésben.¹

A második világháború európai befejezése után a győztes szövetséges hatalmak újra az 1938 előtti határai közé zsugorították Magyarországot. Egyetemes nemzeti kérdésként a Kárpát-medencében élő többmillió magyarországi határon túli (Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Ausztria) részének helyzete, jövője föl sem merült.

Nem kellett különösebb ész vagy váteszi képesség ahhoz, hogy minden szóvirág vagy propaganda (demokrácia, szabadság, haladás, modernség és egyéb lózungok) ellenére igen hamar kiderüljön, hogy térségünkben a Szovjetunió és megszálló hadserege teljesen szabad kezet kap, s azt tesz Közép-Kelet-Európában és vele, amit akar. Szinte függetlenül attól, hogy az itt élő népek győztesei vagy vesztesei voltak a második világháborúban. Merő formalitásként nagy csinnadrattával még 1947-ben Párizsban aláírták (helyesen aláírtatták) a békeszerződést, amely egyes térségbeli országoknak hozott ugyan rész-

eredményeket: pl. rekonstruálták Csehszlovákiát és Jugoszláviát, amely területileg is szépen gyarapodott, arrébb tolták a térképen az ekkora tengerparttal még soha nem rendelkező Lengyelországot, de ez a lényegen mit sem változtatott. Az út s annak iránya világos volt: egypártrendszer és kommunista diktatúra Gdańsktól (ki beszélt itt már Danzigról?) Duresig.² Ez a hatalmas térség a Balti-tengertől az Adriáig és a Fekete-tengertől az Alpok lábáig Sztálin terepasztalává vált, amelyen a generalisszimusz kedvére játszódhatott. Lehetett rabolni (jóvátétel, fizikai és szellemi, szexuális kisajátítás), lehetett népeket mozgatni, „vonatoztatni” (svábok ki- és áttelepítése), lehetett büntetni (konceptiók perek és kivégzések, lágerrendszerek létrehozása a Gulagok mintájára), lehetett berendezkedni (szovjet laktanyarendszer kialakítása), mindent lehetett.

Tette is ezt bátran és gátlástalanul Joszif Visszarionovics. Fügefalevélként – a térségi új alkotmányokkal – még alapot is teremtett hozzá. Ennek igen egyszerűen az volt a lényege, hogy az 1936-os szovjet alkotmányt „lízíngeltette”, adaptáltatta a térséggel. A kérdés csak az volt, hogy ki milyen gyorsan tudta fordítani a „főművet”, és már vezethette is be: Jugoszlávia 1946, Magyarország 1949 és így tovább. Ment ez gyorsan és folyamatosan, de a román elvtársak kissé megkéstek, lassúak voltak, ebből gondjaik lettek, és egy általuk nem kívánt melléktermék származott, a Magyar Autonóm Terület Marosvásárhely központtal, ami a legjobban annak alanyait (értsd székelyek) lepte meg.

Írásunkban már korábban utaltunk arra, hogy a kisebbségek kérdésének és ezen belül az autonómiáknak milyen hatalmas szakirodalma van akár területenként, akár országokként, akár (anya)nyelvi megközelítésben. Ezek többnyire tanulmányok, elemzések, esszék, statisztikai forrásmunkák, konferenciák írott anyagai, évkönyvek, a világhálóról már nem beszélve. Térkép azonban már jóval kevesebb van, mint ahogy

¹ Jugoszlávia 1991 nyarától 2008 februárjáig tartó többlépcsős és fokozatos, gyilkos testvérháborúkkal tarkított, véres szétesése (a folyamatot inkább tükrözi a szétrobbanás szó) e sorok szerzője szerint még mindig nem lezárt folyamat. Csak részben megoldott ugyanis Bosznia-Hercegovina és Koszovó kérdése, rendezetlen a Vajdaság közjogi helyzete. Puska poros hordó továbbra is az ún. szandzsáki kérdés, amely alig kap nyilvánosságot.

² A legnagyobb albán kikötőváros.

film és videó is. Monográfia meg alig-alig. Ezek közül kiemelkedik az olasz (-magyar) történész, Stefano Bottoni³ négyszázötven oldalas kötete, amelyben a székelyföldi Magyar Autonóm Tartomány (1952–1960) létrejöttét, működését és utóéletét mutatja be.

„Az autónyom magyar, de a sofőr román”
(korabeli mondás)

A kronológiai bemutatás előtt érdemes egy pár gondolati elemet, mintegy fölvezetésként, átvenni Stefano Bottonitól, a későbbi gyorsabb haladás érdekében. 1945 nyara után megszűnik Magyarország védőszerepe, s ezzel folytatódik az 1918-ban megindult, majd pár (háborús) évre megszakadt nemzeti szétfejlődés Erdélyben (és Jugoszláviában is). A szovjet vezetőség Romániát is vesztes államként kezeli, s nem engedélyezi a kisebbségek (magyar, német, szász, zsidó stb.) kitelepítését. Ekkor az erdélyi magyarság mintegy 1,5 millió fős, bár központja, a Székelyföld az anyaországtól körülbelül 300-500 kilométerre fekszik több központtal: Kolozsvár, Marosvásárhely stb.

A kommunista eszmerendszer térségi meggyökereztetésének (ál)elvi és (ál)ideológiai alapja az az internacionalizmus, amelynek szovjetizáló eleme a betagolódás, beintegrálódás a nagy egészbe, amelyben minden fölülről valósul meg. A döntési mechanizmus felülről lefelé és a centrumból a perifériák (ilyen a Székelyföld is) felé hat, hatnak, s ez érvényes a lenini-sztálini nemzetiségi politikára is. Ez nem más, mint (megközelítőleg) magyarra fordítva a „gyökereződési” elv (korenyizácija): a föld helyben született népe és annak (anya)nyelve, a maga kulturális és folklorisztikus elemeivel. A Szovjetunióban 192(!) nyelvi „autonómia” létezett helyi káderekkel a szovjet „házban”, azaz hazában. Az ilyen autonómiákat, mint már fentebb említettük, senki nem kérte, igényelte, hanem felülről „jöttek”, „kapták”. Sokszor még az alanyai sem értették, hogy mi is az, amiben élnek/élhetnek, a különben keményen osztályharcos rendszerben, melynek helyi éle az RKP volt 1945-ben, 19%-os magyar tagsággal. Ilyen „félreértéssel” került Sztálin a székelyek közé, akiknek fogalmuk sem volt a szovjet belső rendszerről, kommunista közigazgatásról, internacionalizmusról, s főleg nem a már többször megoldott nemzetiségi kérdés folyamatos

³ Stefano Bottoni: Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960). Pro-print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008
Továbbiakban: Bottoni

„megoldásáról” marxi-lenini-sztálini (és vazallusi) alapon. Úgy léteztek tehát, hogy területi-etnikai jellegük semmit nem számított.

Konkrétan ez azt jelentette, hogy Románia mindenben elkezdte átvenni a szovjet modellt, s közigazgatásilag is 1950-től a Moszkvában előkészített ún. rajonálási (város v. község, rajon, tartomány) szisztémát alkalmazták. 28 tartományt (megye) és 117 járást (rajon), 148 várost és 4052 községet (falu) „alakítottak ki”. Az 1948. jan. 25-én megtartott népszámlálás szerint négy megyének (Maros, Udvarhely, Csík és Háromszék) mintegy 90%-os magyar többsége volt.

Az új névvel a hatalmat megragadó Román Munkáspárt 1949-ben megindította a kollektivizálást, majd azt 1950–52-ben fokozatosan leál-lították, de az a cél, hogy a rajonok ipari központokká is váljanak, megmaradt. Ezek az intézkedések több helyen jelentős személycserékkel is jártak, több helyen bizonytalanságot és káoszt okoztak. Erdélyben az említett négy „székely megyéből” két tartomány alakul: Brassó és Maros. 1950-ben Brassó „fölveszi” a Sztálinváros nevet, a másik egység központja pedig Marosvásárhely lesz, s ezzel a lépéssel Székelyföld területét kettéosztják. Ezekkel az intézkedésekkel párhuzamosan indul meg az új román alkotmány (az 1948-as ideiglenes helyett) kidolgozása is, amelyre Moszkvából(!) érkezik 1951 májusában teljesen váratlanul az első „nemzetiségi észrevétel” határozott intenciók formájában: ki kell alakítani a Magyar Autonóm Tartományt! Hogy ez mennyire komoly, azt az is mutatja, hogy két szakértőt is küldenek, közvetlenül Gheorghiu-Dejhez.⁴ A tervezetet 1951. szept. 7-én memorandumban is megerősítik, központnak Marosvásárhelyt ajánlják (nyomatékosan) a szovjet elvtársak, s egy titkos táblázatot is mellékelnek:

Készült még Moszkvában egy ennél grandiózusabb terv is Kolozsvár központtal, 900 000 fős lakossággal, de itt csak 60%-os lett volna a magyar többség, így az anyag háttérbe került. A tervezeteket Molotov, Visinszkij és maga Sztálin saját kezűleg javítgatja, egészíti ki, miközben a generalisszimusz '52 nyarán maga szerkeszti át

⁴ Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965) illegális, majd '45 után sztálinista politikus, pártvezető. Eredeti foglalkozása villanyszerelő, majd vasutas Désen (innen az utónév). 1933-ban 12 év börtönre ítélik kommunista szervezkedésért. Petru Groza kormányában miniszter, 1945-től az RKP első titkára '54-ig, majd '55-től haláláig. 1952 és 1955 között miniszterelnök. 1948-ra megszervezi a Securitatét, s ő éri el a szovjet csapatok kivonását 1958-ban. A '60-as években közvetíteni próbál Moszkva és Peking vitájában.

Rajon	Összlakosság	Magyarok aránya %-ban
Csík	75 000	97
Udvarhely	87 000	98
Sepsi	30 000	90
Rákos	58 000	55
Gyergyó	66 000	76
Kézdi	69 000	93
Erdőszentgyörgy	61 000	89
Marosvásárhely	107 000	58
Marosvásárhely municípium	47 000	74
Sepsiszentgyörgy municípium	12 000	82
A MAT összlakossága	612 000	79

az új lengyel alkotmányt(!), és Varsóban életbe is lépteti. Eközben a sztálinista román pártvezetők – Dej győzelmével végződő – élet-halál harcot vívnak a hatalomért Bukarestben szigorúan osztályszempontok alapján. Ez igaz még az ebben részt vevő magyarokra is, akiket még Rákosi is bírál. A székely autonómiát is tartalmazó új alkotmányt hivatalosan 1952. július 18-án jelentik be, a Nagy Nemzetgyűlés szeptember 24-én fogadja el, s 27-én jelenik meg a közlönyben.

A szinte titokban létrehozott MAT-tal – amelyből egymillió magyar kimaradt, és amelynek létrehozásában Magyarország semmilyen szerepet nem vállalt (ahol az autonómia első embere 1958-ban jár először) – három cikkely (19/20/21) is foglalkozik, és az érintettek legnagyobb meglepetésére jelenik meg a sajtóban, utalással magára a területre, a jogosítványok feltüntetésével együtt:

„19. A Román Népköztársaság Magyar Autonóm Tartománya a kompakt magyar székely lakosság által lakott területből áll, és az Autonóm Tartomány lakossága által megválasztott, autonóm adminisztratív vezetősége van. A Magyar Autonóm Tartomány rajonjai: Csík, Gyergyó, Udvarhely, Régen, Erdőszentgyörgy, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Maroshévíz. A Magyar Autonóm tartomány közgazgatási központja Marosvásárhely város.

20. A Román Népköztársaság törvényei, a román állam központi szerveinek rendeletei és döntései a Magyar Autonóm Tartományra is érvényesek.

21. A Magyar Autonóm Tartomány Szabályzatát a Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsa dolgozza ki és jóváhagyás végett a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlése elé terjeszti.” (Bottoni: 48–49. old.)

A romániai magyar sajtó részben ünnepel és részben magyaráz, a román pedig azt emeli ki, hogy az autonómia nem jelent semmilyen függetlenséget, hanem fokozott egységet, amely elsősorban a román(!) nép érdeke. Bírálják a Nyugatot, melybe már ekkor beletartozik Jugoszlávia, a kisebbségeket elnyomó politikája miatt, s gyakran idézik a nagy Sztálint, akinek a legeredményesebb a nemzetiségi politikája (példa rá a SZU). Mai szemmel nézve megállapítható a teljes önellentmondásos és a gyakorlatban sűrűn megjelenő zűrzavar, az egymásnak ellentmondó nézetek, nyilatkozatok és a kapkodás, amellyel az 1936-os szovjet alkotmány szolgálai átvételével nemzetiségi „fából vaskarika” készült. Ezt a helyzetet legjobban Horváth Imre *Törünk egyre feljebb* c. verse tükrözi, amely a Romániai Magyar Szóban jelent meg a MAT tiszteletére 1952. aug. 6-án:

„S hol a völgyeket a / Maros szeli át, / dolgozó magyar nyer / autonómiát, / közös birtokunkban / tágabb térbe lép. / Így forr jobban össze / Az ország s a nép.” (Bottoni: 52. old.)

Az alapvetően mezőgazdasági területnek nevezhető, jelentős iparral nem rendelkező MAT első embere, vezetője Csupor Lajos tartományi első titkár lett, funkciójánál fogva – „természetesen” választás nélkül. (Komoly előnyt jelentett Cs. L. számára, hogy a hírhedt doftanai börtönben ismerte meg a '30-as években Gheorghiu-Dejt, és mindkettőjüket a Siguranta jutatta oda mozgalmi tevékenység miatt.) Marosvásárhely nemzetgyűlési képviselője – egyben a MAT-ot „felügyelő” KV tagja – pedig Mogyorós Sándor, aki nem székely származású. 1953-ra kialakul a helyi terminus szerinti „kis magyar világ”, ami döntően az anyanyelvre, annak használatára és oktatására koncentrálódik az egyetemekkel (Marosvásárhely, Kolozsvári Bolyai Egyetem)

bezárólag: 21 gimnázium, 7 tanítóképző, 552 általános iskola, 2 színház (Marosvásárhely és Sepsiszentgyörgy), 487 művelődési ház, 955 népkönyvtár, 889 amatőr színjátszó csoport, 114 kórus stb.

Ha egy szóval akarnánk összefoglalni, úgy mondanánk, hogy kialakul egy *magyar nyelvű inkubátorház*, amely a székelység hasznára van.

1953 tavaszán meghal Sztálin, s Andropov azonnal kijelenti, hogy „a román gazdaság a csőd szélén áll” (ami igaz). Ezt igazolja a jegyrendszer bevezetése, a fejkvóta, az ezekkel párhuzamosan elharapódzó lopások, tolvajlások, sikkasztások és a borzalmas bürokrácia feudálszocialista gyakorlata. Az 1953-as, Bukarestben megrendezett Világifjúsági Találkozóra (VIT) a szervezők alig tudják biztosítani az élelmiszerellátást még a kirakatnak számító fővárosban is.

A román kommunisták vezetői között elmarad még a minimális desztalinizáció és az ezzel járó személyi változás(ok) és felelősségre vonás is, a MAT-ban meg húzódik-halasztódik az alkotmány által megkövetelt státútum elkészítése, amely tovább erősítené annak jellegét. Egyes bukaresti párt- és államvezetői körök ezt nem is bánják, főleg nem szorgalmazzák a státútum elkészítését, bár nyíltan még nem hangoztatják, hogy az alig megszületett MAT-ot már kínos sztálini örökségnek tartják. Bár Petru Groza⁵, a magát magyarbarátként aposztrofáló román miniszterelnök (1945–1952), majd államfő (1952–1958), többször hangoztatja az autonómia szükségességét, ott soha meg nem jelenik. 1953-ban megszüntetik az 1944-ben alapított és félmillió tagos Magyar Népi Szövetséget, ez az intézkedés már jelezte a kezdődő nemzetpolitikai (fokozott románosítás, dominancia) fordulatot, váltást. A hektikusság minden szinten állandósul Romániában, ahol a csúcsvezetőség is „átstrukturálódik” 1954 áprilisában. Lemond az 1945-től pártvezér Gheorghiu-Dej, aki „csak” miniszterelnök marad. Gheorghe Apostol új első titkár munkáját négy új titkár segíti,

⁵ dr. Petru Groza (1884–1958) ügyvéd, politikus, miniszterelnök, államfő. Felsőfokú tanulmányait Budapesten, Lipcsében és Berlinben végzi. Apja ortodox pap volt. Groza a királyi Romániában perbe fogott kommunisták védője, az Ekésfront vezetője. 1945-ben Andrej Visinski szovjet külügyi népbiztos nevezi ki román miniszterelnöknek (1952-ig az). Ő szerzi meg a vitatott sorsú Észak-Erdélyt (45 000 km²). Igyekszik liberális politikai látszatát kelteni, de mindenben enged az RKP-nak. 1952-től az államtanács elnöke haláláig, melyet gyomorműtét okoz. Szobrait (Bukarest, Déva) 1990-ben elbontják.

köztük a fiatal, 36 éves N. Ceaușescu⁶ és a 28 éves erdélyi magyar Fazekas János. Utóbbi forszírozza a MAT végleges alapszabályzatának elkészítését, az az alábbiak szerint „halad”: 1954: készül. Majd félkész, de a szövege eltűnik. Hamarosan megjelenik, de mégse. 1955: második változat, melynek szövege lappang. Egyik változatát sem teszik nyilvánossá, majd nyoma vész. 1956: harmadik nekifutásra elkészül egy 120 oldalas román(!) nyelvű szakértői anyag, ez örökre szakértői anyag marad. Eközben a szocialista-kommunista élet megy tovább, zajlanak a politikai perek (Ana Pauker, Luka László), bezárják a csángó magyar iskolákat, Bukarestben cenzúrázzák (az előzetes cenzúrendelet 1977-ig van érvényben) a MAT magyar folyóiratait, 1955-ben bezár a kolozsvári szovjet konzulátus, közvetlenül ezután, '55. május 24-én Bukarest bezáratja az ugyanebben a városban lévő magyar Útlevelehivatalt. Két hónappal előtte viszont ideiglenesen szabadlábra helyezik az 1949-ben koncepciós perben elítélt Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspököt. (Szoc.-komm. analógia: Alojzije Stepinac, Zágráb 1946., Mindszenty József, Budapest ua.) Az ötvenes évek közepére kialakulni látszik egy „kettős magyar világ” Erdélyben: MAT-on belül és azon kívül. Érdemes az utóbbira is vetni egy pillantást!

⁶ Nicolae Ceaușescu (1918–1989) cipészinás, kommunista agitátor, pártmunkás, miniszterhelyettes, vezérőrnagy, altábornagy (katona soha nem volt), pártfőtitkár, majd államfő is, később köztársasági elnök és a román hadsereg főparancsnoka. Számátlan hazai és nemzetközi kitudetés birtokosa, a többi között a Francia Köztársaság Becsületrendjét is megkapta. Apja alkoholista-szadista pásztor volt, aki verte családját. Nyolc testvére közül az ötödiket is Nicolae-nak hívták. 11 évesen Bukarestbe szökik, cipészinásként dolgozik. 15 évesen verekedésért és lopásért tartóztatják le először, majd kommunista eszmék terjesztéséért a királyi Romániában. A zsilvásárhelyi börtönben lesz Gheorghiu-Dej cellatársa és védeence. Pártfogója első számú vezetővé emelkedése alatt (1945–1965) Ceaușescu karrierje meredeken emelkedik, majd Dej helyébe lép. 1947-ben megnősül, három gyereke születik. Hatalomra kerülése ('65) után, ügyes taktikával, kivezeti hazáját a Varsói Szerződésből a már magát a „kárpatok géniuszának” nevezte-tő diktátor. 1968-ban ellenzi a csehszlovákiai inváziót. Felesége, aki négy elemi végzet, a '70-es évekre már akadémikus, és a román tudományos és művészeti élet korlátlan irányítója. A házaspár uralkodói személyi kultuszt épített ki, istenként dicsőíteti magát az éhező és nyomorgó román néppel, amelyet a földuzzasztott hadsereg és félmillió titkosrendőrség terrorja tart féken. A '80-as évekre Románia teljesen elszigetelődik, maga Gorbacsov undorodik és irtózik a román Kondukátortól, akit a népharag 1989 karácsonján sodor el.

A rögtönítélő katonai bíróság népirtás büntette miatt az elnököt és feleségét golyó általi halálra ítélte, és azonnal, 1989. december 25-én Targovistében végre is hajtották az ítéletet. A kivégzésre kirendelt katonák szítává lőtték Nicolae és Elena Ceaușescut.

„...az autonóm tartományon kívül élő erdélyi magyarok azt tapasztalták, amit az 1956 februárjában megtartott népszámlálás is kimutatott: noha a romániai magyar lakosság dinamikusan gyarapodott és elérte az 1,6 milliót, a hagyományosan magyar többségű és kinézetű városok román központokká váltak: 1948-hoz képest a magyar lakosság aránya Kolozsváron 57 százalékról 50 százalék alá csökkent, Aradon 40-ről 35-re, Nagybányán 54-ről 47-re, míg a nagy dél-erdélyi központokban tovább folytatódott az 1940-ben beindult fogyatkozás: Brassóban már csak 19%, Temesváron 25% volt a magyarok aránya. [...] Az összes erdélyi várost figyelembe véve, felgyorsult a két világháború között beindult románosítás: 1948-ban a magyarok a városi lakosság 39,7%-át, 1956-ban már csak 31,6%-át képezték, míg a románok aránya 50-ről 56,2%-ra növekedett.” (Bottoni, 128. old.)

Visszatérve a „MAT-on belüli” világra, az ötvenes évek közepére megállapítható, hogy kialakul, kiforr a vezetősége, amely negyvenévesnél fiatalabb emberekből áll. A már említett Csupor Lajos első titkár mellett Bugyi Pál néptanácselnök, Szővérty Zoltán propagandatitkár, Lukács László iparfelelős (hozzátartozik az állambiztonság is) a felső vezetői annak a 40 fős tartományi pártbizottságnak, amely a „speciális területet” (13 500 km²) vezeti. Az első nómenklatúra közös jellemzője, hogy tagjai már nem éltek meg a Trianon-szindrómát, a két háború közti királyi Romániában szocializálódtak, végezték (nem túl magas) iskoláikat, és fiatal felnőttek voltak a „kis magyar világ” (1940–1944) alatt Észak-Erdélyben, együttesen alkották a népi káderek „hívó” internacionalista-sztálinista csapatát, a lakosság pedig janicsárként tekint rájuk, főleg etnikai semlegeségük miatt. A MAT-on belüli férfi vezetők aránya 92%, nőt alig-alig találni közöttük, s az autonóm vezetőségen belüli magyar fölényt (84%) tovább erősíti az 1,5%-os zsidó arány. (Romániából 34 000 zsidó állampolgárt deportáltak.) Még a magyar felső vezetők román nyelvtudása is hiányos, sokan oroszul is jobban beszélnek, mint románul. Így alakul ki egy furcsa keveréknyelv – mivel az anyaországgal nem érintkezhetek a MAT-ban élők –, amely már román műszaki, technikai és pártzsargon szavakat is tartalmazott, annak ellenére, hogy ekkor még – főleg a falvakban –, ismeretlen fogalom a vegyes házasság és a magyar iskolákban mindössze két óra volt hente a román nyelv és irodalom.

Az autonómia területének népessége Románia teljes lakosságának 4,2%-át tette ki: 12 városban, 226 nagyközségben és 659 faluban. Az addigra 16 tartományból álló Romániában a MAT a 12. helyet foglalta el a „fejlettség” és méret tekintetében, de megszűnt az el- és kivándorlás (segédmunkás, cseléd Bukarestben stb.), nő a népszaporulat, csökken a halálozási arány, és a MAT összlakossága 1959-re 737 019 főre emelkedik. (Az induló létszám: 668 983 fő) Az analabéták száma „mindössze” 10,4% az országos átlaggal szemben, amely 23,1% (Szinte minden negyedik ember! – J. Gy.), Bukarestben 15%. Összességében megállapítható, hogy az autonóm tartomány kettős magyar nyelvi sziget Erdélyen és Románián belül, ahol a napi élet – legyen bármilyen is –, majdnem 90%-ban magyarul folyik, és ez alól csak a hadsereg és a vasút kivétel.

A lakosság java (kisparaszti társadalom) ön-ellátásra rendezkedik be, mivel folyamatosan csökken a magánszektor (államosítások). A tervgazdálkodás kedvezményezettjei a hadsereg és a nehézipar, amelyek nem tudják fölszívni a teljes munkaerőt. Megjelenik a (titkolt) munkanélküliség, a munkanélküliek száma 4500 főről 1960-ra 15 000 főre nő. Az adat szigorúan titkosnak számít, mint ahogy az is, hogy az időszak alatt besorozott 14 000 magyar katona 2-3 évig ingyenes munkaszolgálatos a kiemelt román ipari gigaberuházásokon, távol a szülőföldjétől, sokszor embertelen körülmények között. Záró adatként érdemes egy pillantást vetni a diplomások számára, akik a MAT lakosságának 0,7%-át képezik, az országos átlag azonban ennek majdnem a duplája, 1,2%.

1956

Már Nagy Imre 1953-as miniszterelnöki kinevezése és főleg kormányprogramja is „súlyos fejfájást” okoz a bukaresti román pártvezetők körében, a román kommunista párt életében és törekvéseiben ugyanis semmilyen változást nem hoz Sztálin halála és az ezzel megváltozó helyzet. Folytatják az ultraszélsőséges sztálini utat. Személyi változásokról, felelősségre vonásról, elszámoltatásról, más gazdaság- és társadalompolitikáról szó sincs, minden megy tovább: sztálinizmus Sztálin nélkül. (Bronzszobrárt születésnapján, 1955. dec. 21-én avatják Marosvásárhely főterén.) Csak 1955 végére – ekkor veszik föl az ENSZ-be Romániát és Magyarországot is – enyhül egy kicsit a szorítás, Gheorghiu-Dej „maga hajtja végre a fordulatot”, újra a párt élére áll az

RMP második kongresszusán, ahol a MAT-ról egy(!) szó sem esik, de megindul egy lassú elhúzó-dás, eltávolodás a Szovjetuniótól. 1955-ben már levélben – aláíró Emil Bodnăraş honvédelmi miniszter – kéri Moszkvától, hivatkozással az Osztrák Államszerződés aláírására, a szovjet csapatok (mintegy 25 000 katona) Romániából való kivonását. Ekkor még eredménytelenül. Viszont egyre erősödik a „román hang”, a „román út” és a „román modell”, amely némileg más szocializmust jelent. '56-ra eltörlik az internálás intézményét, engedélyezik a ki- és beutazásokat Magyarországra, illetve Magyarországról. (Illyés Gyula látogatása Erdélyben, a Fáklyaláng bemutatása.) Meghívják az 1948 (Tájékoztató Iroda határozata) óta ősellenségnek számító J. B. Tito jugoszláv pártfőtitkárt Bukarestbe, és Tamási Áron is, aki 1944 óta nem járt otthon, vendégeskedhet szülőföldjén. 1956. augusztus 15-étől már elég a román és a magyar személyi igazolvány a határátlépéshez, így oldódik a MAT „nemzetközi” elszigeteltsége, de csak nagyon rövid időre. 1956. október 24-én a román hatóságok általános határ- és hírzárlatot rendelnek el Magyarország irányában. Az egyedüli és a legfontosabb hírforrás a Kossuth rádió maradt, és esetenként a szigorúan tiltott Szabad Európa, illetve az Amerika Hangja. Dej már 25-én főizaklatva Titóhoz rohan Belgrádba, tanácsért. Azonnal kiépítik a legszorosabb együttműködést a román és a magyar állambiztonsági szervek között, miközben Bukarestben, Temesváron és Kolozsváron tüntetnek az emberek a magyar forradalom és Budapest mellett. A MAT azonban csendes, szinte néma. A „bukaresti magyar patrónus”, Fazekas János azonnal járni kezdi az autonómiát, féltve az eredményeket (amelyek csekélyek), csitít, hűt, tompít, és a lojalitást hangsúlyozza, erőlteti. Eredménnyel. November 2-án Marosvásárhelyen, politikai nagygyűlésen vesz részt Csupor Lajossal együtt, ami fölér a későbbi írói hűségnyilatkozattal.

Még 1956 novemberének végén és decemberének elején pártértekezletet tartanak a MAT-ban, ahol maga Gheorghiu-Dej is megjelenik (életében először és utoljára), s már ellenforradalomnak bélyegzi a magyar forradalmat. A forradalom okának a liberalizmust és a nacionalizmust tartja, ami már önmagában nem túl biztató a MAT számára, még akkor sem, ha Csupor Lajost megerősítik, újraszabják.

A megtorlás azonban már 1957 első napjaiban megindul Bukarest részéről, ami teljesen új

„hozzállást” jelent az erdélyi magyarsághoz, mind az autonómián belül, mind azon kívül.

A precaușescui új korszak: az „üvegház” elsötétül

Az 1956-os magyar forradalom Moszkva után Bukarestet döbbsentette meg a legjobban. Nem véletlenül serénykedett annyira, és volt olyan szolgálatkész Gheorghiu-Dej és társa, Valter Roman⁷ Nagy Imréék „eltüntetésében” és törvénytelen fogva tartásában Snagovban (1956. nov. 23 – 1957. ápr. 14.). Szinte kapóra jött az „internacionalista” bukaresti vezetőségnek, hogy ekkor lát(ha)tott napvilágot Constantin Daicoviciu akadémikusnak, a Kolozsvári Egyetem rektorának a dákoromán kontinuitás elmélete. Az iromány bizonyítottan láttatta az erdélyi (Dacia) románság római birodalmi eredetét, származását (a barbár hun-magyarok ellenében). A „történelem megerősítését” követi a hatalom megerősítéseként a román munkás-örség létrehozása '57 nyarán, ebbe a MAT ezer fővel tartozik bevonulni. A „budapesti eseményekért” a számonkérés már januárban megkezdődik, 130 főt tartóztatnak le a MAT-ban, etnikailag „demokratikusan”: a letartóztatottak ötven százaléka román, ötven százaléka magyar. A romániai megtorlásnak a (kezdő)lökést a Budapesten 1957. jan. 1-je és 4-e között tartott Varsói Szerződés-csúcstalálkozó – melyen Lengyelország nem vett részt – adta, a megtorlás pedig nem korlátozódott a MAT-ra. 1957 februárjában Bukarestben a román párt KV már a megtorlás módszertani (nem tévedés!) kérdéseiről tart tanácskozást, melyen N. Ceaușescu elnököl. Kifejti elveit, amelyek a teljes lakosság megfélemlítésére vonatkoznak. Összehasonlítja az ÁVH és a Securitate munkáját, meghirdeti a „besúgás ethoszát”, amely kibővül a lehallgatásokkal, a keményebb vallatási módszerekkel és a zsarolással. Mindezek már érintik a magánéletet is, világossá téve, hogy nincs többé kettős kötődés, csak a román szocialista hazafiság létezik, a vezető erő pedig a (totalitárius) román párt- és államapparátus.

⁷ Valter/Walter Roman, szül: Ernő Neuländer (1913–1983): kommunista agitátor, nemzetközibrigád-kommisszár, majd szovjet katonatiszt, miniszter, a párt könyvkiadójának az igazgatója, 1931-től KGB-, majd KGB-Securitate-ügynök haláláig. Nagyváradon született haszid zsidó családban. Állítólag beiratkozott a brnói műszaki egyetemre. 1936 és 1939 között részt vesz a spanyol polgárháborúban, közben megnősül. Párizsba emigrál, innen Moszkvába szökik. Szovjet főtisztként tűnik föl 1946-ban Bukarestben. 1951 és 1953 között közlekedési miniszter. 1957-től a párt könyvkiadójának igazgatója. Négy gyermek apja, második fia, Petre Roman (1946–) az új Románia első miniszterelnöke (1989–1991).

A „szemléletváltás” 1471 fő elfogásában ölt testet. Ügyüket katonai törvényszék tárgyalja, szigorúan titkosan még maguk az ítéletek sem nyilvánosak, ezzel is a megfélemlítést szolgálják.

1958-ban újraindítják a mezőgazdaság kollektivizálását, ami nyílt támadás a kis- és közbirtokos székelység ellen. Párhozamosan megjelenik az új „egyházpolitika” is: ’58/59-ben 413 r. k. papot vesznek Securitate-nyilvántartásba, 24-et le is tartóztatnak, miközben szorgalmazzák a görög katolikusok ortodoxiára való áttérését a protestánsok ellen indított támadásokkal egyetemben. Újra előtérbe kerül az autokefális (Rómától független) egyház gondolata.

A következő évben 2822 főt vesznek őrizetbe, majd rá egy évre 1102 ember kerül börtönbe. A politikai elítéltek száma 4083 fő, ebből 45-öt halálra ítélték, őket ki is végezték. (A MAT-ban 10 főt, ebből 9 székely.) Született még 1957 és 1959/60 között cca. 10 000 „enyhébb” elmarasztaló ítélet, 4000 főt internáltak, 2000 főt lakhelyhagyási tilalommal sújtottak. (Mindezt a magyar ’56-ért!)

1958. júl. 1. és aug. 8. között a szovjet csapatok Hruscsov parancsára kivonulnak Romániából, s ez is nagyban hozzájárul ahhoz, hogy ezt az időszakot nevezhetjük a megnövekedett öntudatú román kommunista állam genezisének, benne a még létező-léteztető MAT-tal, ahol N. Ceaușescu szavai szerint: „A magyarok lojalitáshiányban szenvednek.” Budapest néma marad. Sőt! Kádár János vezetésével 1958 februárjában magyar küldöttség tesz nyolcnapos látogatást Romániában. A vizit kísértetiesen hasonlít Gerő Ernő 1956. októberi, jugoszláviai Canossa-járására. A románok megalázzák a vonaton lakó/étkező/utazó „magyar”(országi) vezetőket, (ál)eredményeikkel dicsekedve. A MAT-ra egy nap jut. Itt, Marosvásárhelyen, ahova az évben költöztetnek be 15 000 románt, hangzik el február 25-én Kállai Gyula különösen undorító, talpnyaló, gerinctelen beszéde, amely a nemzeti-kulturális kötődés szavakkal ki sem fejezhető mélypontja:

„Megmondjuk világosan: nekünk semmiféle területi igényünk nincs. Azt tartjuk, hogy Magyarország van épp elég földje és népe, hogy azon testvéri egyetértésben a szomszéd népekkel felépítse a maga szocialista hazáját. Mi eddig is tudtuk és nagyra értékeltük, hogy a Román Népköztársaságban megvalósult a nemzetiségek jogegyenlősége, a politikai, a gazdasági és a kulturális élet minden területén. A nemzetiségek

szocialista kultúrája elválaszthatatlan kapcsolatban fejlődik a román nép szocialista kultúrájával, hiszen ezt a fejlődést ugyanaz az alapvető tényező a szocialista építő munka táplálja.” (Bottoni: 374. old.)

A homogenizációra törekvő paradigmaváltás a káderfronton is folytatódott: leváltották a magyarságát nyíltan vállaló Bugyi Pál néptanácselnököt, aki még mindig a MAT-statútumot forszírozta, őt követte Szövérfy Zoltán és a soha ki nem adott MAT-monográfia statisztikus szerkesztője, Veress Gyula.

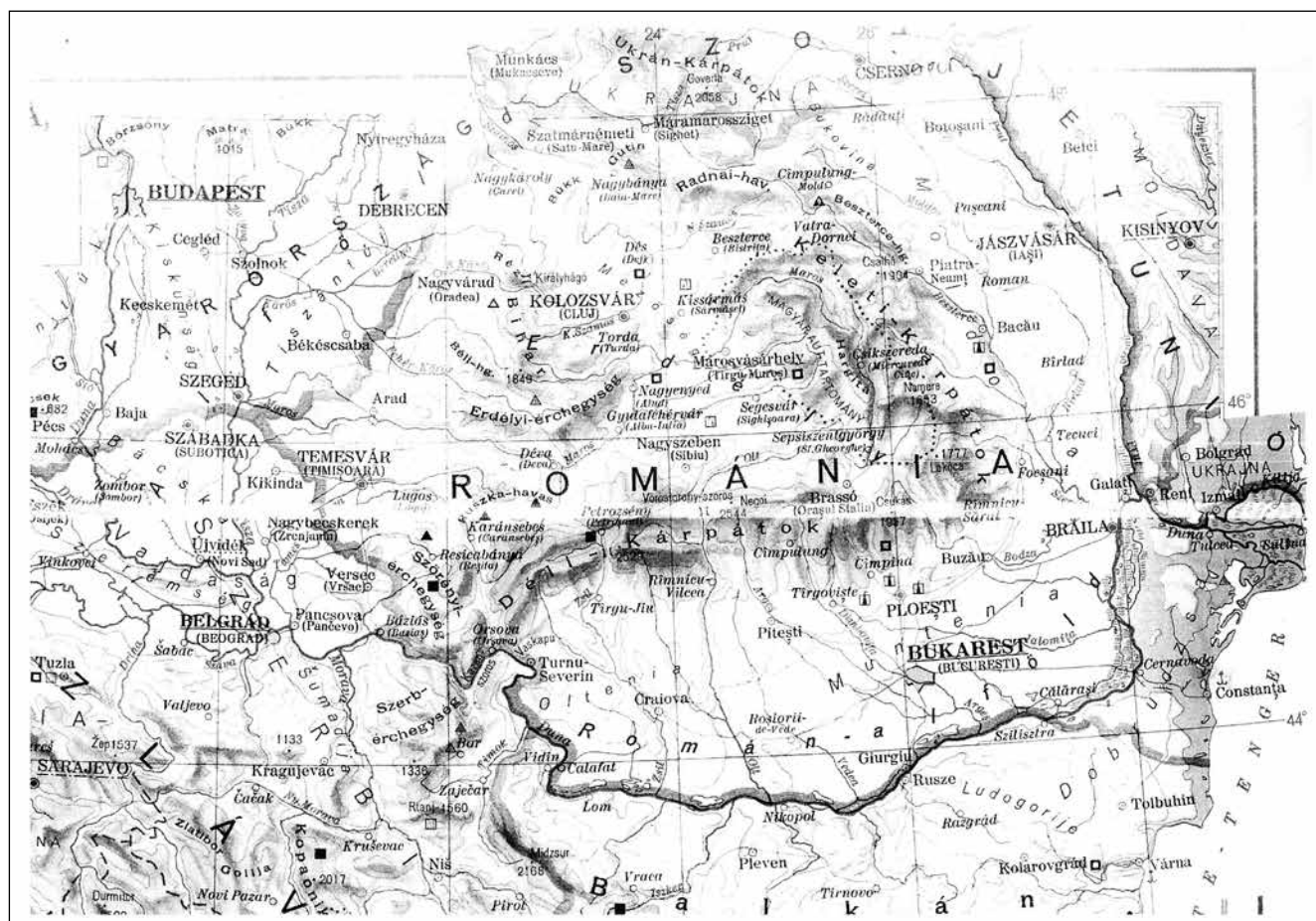
1959-ben még a tanév végét sem megvárva megszüntetik, fől számolják a kolozsvári Bolyai Egyetemet, s ezzel a legnagyobb csapást mérik az erdélyi magyar értelmiségre. Az új Babeș–Bolyai Tudományegyetem⁸ még papíron sem jogutódja a volt magyar egyetemnek, amely teljesen román vezetés, ideológia és nyelviség alá kerül. Egyesítési biztos a cipészinás „végzettségű” N. Ceaușescu, titkára a fiatal Ion Iliescu⁹, aláíró Chivu Stoica miniszterelnök, akiknek egyik ürügye, hogy a magyar hallgatók szimpatizáltak az ’56-os forradalommal.

Szabédi László egyetemi tanár, Molnár (Löwinger) Miklós közgazdász prof. és Csendes Zoltán rektorhelyettes tiltakozásul önkézzükkel vetnek véget életüknek. 1959 őszétől sorra zárják be a nemzetiségi, elsősorban magyar középiskolákat, amelyek tagozatokká degradálódnak, majd tovább sorvadnak, mert a ’60-as évek elejétől a magyar szülők román tannyelvű (7 éves) középiskolákba kezdik íratni gyermekeiket, ez a tendencia később fokozódik. 1958 januárjában meghal Petru Groza államfő, korábbi miniszterelnök, akit némi túlzással ugyan, de a MAT egyik román patrónusának tartanak. Halálával eltávo-

⁸ Dr. Victor Babeș (Bécs, 1854 – Bukarest, 1926) orvos, biológus, bakteriológus, akadémikus.

A gimnázium alsóbb osztályait Bécsben, a felsőbb évfolyamokat Pesten, a Királyi Katolikus Egyetemi Főgimnáziumban végezte. Az egyetemet Pesten kezdi és Bécsben fejezi be, itt is doktorál 1878-ban, majd Budapesten lesz egyetemi magántanár. A magyar állam négyéves ösztöndíjával kerül Párizsba, a Pasteur Intézetbe. A Monarchia feltétlen híve. 1887-ben meghívják a Bukaresti Egyetemre, és itt komoly karriert fut be. 1893-ban lesz a Román Tudományos Akadémia tagja. Több kötete, jegyzete és tudományos cikke jelenik meg, németül, magyarul, franciául és románul is ír, publikál. Egyetemes munkásságában kolozsvári szál nem fedezhető föl.

⁹ Ion Iliescu (1931–) az olténiai születésű kommunista (1990-től szocialista) politikus a műszaki egyetemet Bukarestben kezdi és Moszkvában fejezi be. 1953-tól a kommunista párt tagja. 1990 és 1996, majd 2000 és 2004 között Románia elnöke. 2015-ben bűnvádi eljárás indul ellene.

Magyar Autonóm Tartomány – Földrajzi atlasz az általános iskolák számára.

Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1957

A térképek rajzolása 1957. március 13-án fejeződött be.

zott egy, legalább a magyar ügyekben semleges, nagytekintélyű román politikus, s ez szintén nem javította a MAT helyzetét.

Ez idő alatt a marosvásárhelyi pártbizottság ezerfősre bővül, kialakul egy új pártelit/bürokrata osztály. (Bővebben és kísértetiesen: Milovan Đilas: *Nova Klasa /Új osztály/*. Brüsszel, 1958)

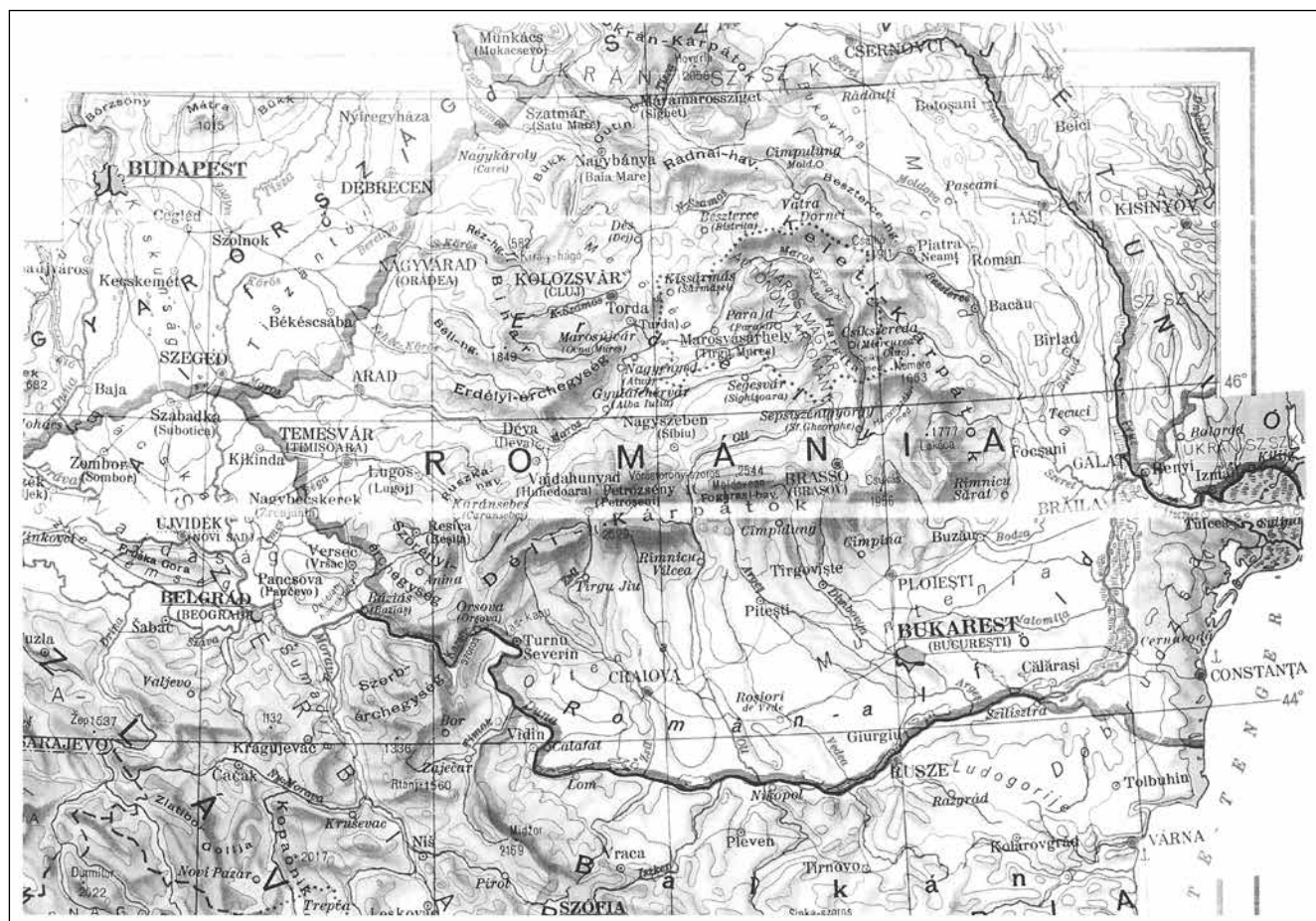
Fügefalevélként és főleg a budapesti Kosuth rádió dominanciájának megtörésére 1958 márciusában beindul a marosvásárhelyi magyar rádióstúdió, napi másfél óra adásidővel, de ezzel párhuzamosan megszűntetik a Bukarestben működő Nemzetiségi Bizottságot. Ez a lépés is a MAT további kiüresítésébe illik bele, mint ahogy a hétszáz MAT-középvezető leváltása.

1960/1961-re a Magyar Autonóm Tartomány fokozatosan elszegényedő és az önkénynek kiszolgáltatott teljes lakossága, valamint párt- és állami vezetői beletörődnek sorsukba, belefásulnak a kialakult helyzetbe, és nem tanúsítanak semmilyen ellenállást.

Maros – Magyar Autonóm Tartomány

1960-ban módosították a román alkotmányt és átszervezték a román közigazgatást. Pápron 50 km²-rel megnövelték a MAT területét, és 1960. december 17-én megalakult a Maros – Magyar Autonóm Tartomány, amelyben a magyarok aránya 62%-ra esett vissza (MAT: 77,3%), mivel színmagyar területeket csatoltak el, és román többségű területekkel növelték a korábbi „autonómia” területét. Erre az időszakra már világosan látszott, hogy Románia fejlődése még a szocialista országokétól is elmaradt. (Pl. Bulgáriában a falvak 64%-ában volt villany, Romániában azonban csak 11%-ában, ez a szám Erdélyben 20%, a MAT/MMAT-ban 8,9%.) 1961-ben készül el egy javaslat az MMAT hosszú távú fejlesztésére (1961–1975), ez lényegében tervezet marad. Megindul viszont egy nagyszabású blokkházépítési program¹⁰ (1960–1965), amellyel tömeges

¹⁰ A blokkház kifejezés jelzi, hogy a primitív technikával épült „falanszterek” még a korabeli szocialista lakótelep-„építészlet”

*Maros – Magyar Autonóm Tartomány – Földrajzi atlasz a középiskolák számára.
Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1966
Adatok lezárva: 1965. szeptember 30-án.*

román munkaező áramlik be a területre, s ezzel tovább változik a nemzetiségi arány a magyarság kárára.

1961 augusztusában leváltják Csupor Lajos első titkárt, s az új nómenklátúra élére Iosif Banc központi kádert helyezik, aki Bánk lehetett, de csak románul hajlandó beszélni. Kovács Mihály helyi Securitate-vezető helyét pedig Nicolae Sidea ezredes foglalja el, aki után áramlanak a román tisztek (74 operatív tiszt és 489 hálózati személy).

Érdeemes az országos „fejlődésre” is egy pillantást vetni: 1961: 42 809 ügynök, 1963: 80 000 ügynök, 1967: (Ceașescu-korszak kezdete) 110 000 ügynök, 1989: 489 000 ügynök.

színvonalát sem érték el. Többnyire hiányzott belőlük a fürdőszoba, a kamra, a magasabb épületekben nem volt lift. A gépészeti megoldások (világítás, fűtés és más központi megoldások) kezdetlegeseek voltak, amelyeket az egyedi megoldások tovább rontottak, s csak lényegesen később épültek a telepek mellé boltok, iskolák, játszótérek, orvosi rendelők, mint ahogy aszfaltos utak is.

1962-ben jelentik be a mezőgazdaság teljes szocialista átszervezését, 1964-ben pedig általános amnesztiát hirdetnek Romániában, ahol '63-ban még ítéletet hoztak „'56-os” ügyben. Az MMAT-ban 1961 és 1965 között csak magyar ügyeket tárgyaltak.

A romániai magyarság megfélemlítésével párhuzamosan történt a „zsidó kérdés” legundorítóbb, legaljasabb rendezése, tétélesen a kiárusításuk, eladásuk a fiatal „haza”, Izrael állam számára. A kommunista hatalom, rájátszva a létező ún. népi antiszemitizmusra, már a koncepciós perek (Ana Pauker, Luka László/Vaszil Luka, akinek felesége zsidó – J. Gy.) alkalmával rafináltan emeli ki a származási elemeket, amelyek mintegy determináltak „hozzák ki” a megvádoltak románellenségét, összeesküvő és fölforgató hajlamát, idegen hatalmak szolgálatát. Nemcsak a forradalmi lázban égő elemek és a párttagok vevők erre, hanem szinte a teljes lakosság is, amely nyomorban él. Így a latens irigység, kisebbségi érzés, műveletlenség tömeg-

erővé, állami szintű és népi szimpátiával kísért egységgé alakul (a lengyel pártvezér, Gomulka is ilyen modellel „kísérletezik”), érintve ezzel az erdélyi magyar zsidóságot is. Az Európában egyik legnagyobb, mintegy 400 000 fős romániai zsidó kisebbség azonban nagyon érdekes képet mutat. Az erdélyi, magát magyarnak valló városi zsidóság az értelmiségi pályákon mozog, legtöbbjük orvos, gyógyszerész. Jócskán található soraikban egyetemi oktató, mérnök, ügyvéd, tisztviselő, kiskereskedő, de szerepük nem elhanyagolható az irodalom, a könyvkiadás, a sajtó és más művészeti ágak területén sem. Többségük politikai beállítódása baloldali, internacionalista (kozmpolita), de nem idegen tőlük a marxizmus sztálinista gyakorlata sem. A korabeli Romániában egyedülállónak számít idegen nyelvismertük is, valamint a zsidó vallás fokozatos, majd teljes elhagyása, amely a materializmuson át az (osztály)harcos ateizmushoz vezet. A másik, nagyobb tömegű zsidó lakosságot képezik az Erdélyen kívüli, sokszor ortodoxnak nevezett román ajkú zsidók, akik az átalakuló, fölforgatott román társadalom alsóbb rétegeiben foglalnak helyet, zártabb közösségekben élnek, iskolázatlanok, nyomorognak, egyes csoportok vándorolnak az országban, kereskednek, küllemük taszítja a román lakosság legnagyobb részét, miközben az amúgy sem szereti, immáron felső sugallatra, azt és azokat, ami és aki nem román. 1958-ban engedélyezni kezdik a román hatóságok a zsidóság Izraelbe történő kivándorlását, majd ezt a folyamat beindulása, inkább ennek a hírnék a szárnyra kapása után „fizetőssé” teszik. A jelentős hiánnyal gazdálkodó román költségvetés egyik legjobban jövedelmező bevételi forrása lesz az emberkereskedelem, amely titkos államközi megállapodások formájában nyer teret. Kvótákat és árkategóriákat (fiatal/öreg, férfi/nő, képzett/képzetlen stb.) állapítanak meg. A kivándorlók értékeit (ház, lakás, telek, készpénz, műtárgyak, bútorok stb.) elkobozzák (hivatalosan ők ajánlják föl a „gondoskodó” román államnak), s ezért cserébe a román kommunista állam még végső lépésként megalázza azokat, akik már benyújtották a kérelmüket; sokszor évekig packázik az útlevelekkel, vízumokkal, még a személyes holmival is. A jelentős dollárbevétel és más valuta árak behozatalával párhuzamosan a kivándorló, vezetői beosztásban dolgozó zsidók helyére szigorúan csak románokat lehet fölvenni. A homogenizáció kultúrnacionalizmussal párosul. (A marosvásárhelyi orvosi egyetem orvosainak és kutatóinak

– a még meglévő minimális magyar autonómiát külön gyengítő – kálváriájára nem térek ki.) Ez a folyamat egy évtized alatt zsidótlanította Romániát, de az elv egy időben eltolt változata tovább működött az MMAT-ban és azon kívül is. A „másság”, amelyet a pártállam vezetői egyre nehezebben tűrnek, további bomlasztásának áldozatai a szászok és a svábok lesznek, akiket a Német Szövetségi Köztársaság vesz majd meg, szintén jó (egyre emelkedő) áron. A vásárló ország életszínvonalának a „jóléti államba torkolása” és az eladó további elmaradása még a szocialista országoktól is évtizedekig biztosítja a bukaresti vezetőség számára a zsidó dollárokat lassan fölváltó nyugatnémet márkát igen nagy mennyiségben és a világ háta mögött. (Egyes becslések szerint a végösszeg meghaladta az egymilliárd márkát.)¹¹ „Hála” az etnobiznisznek a valamikori nyolcszázézes szász-sváb etnikum kétszázézer fő alá csökkent, majd '90-től bő harmincezer főre zsugorodott. Ezzel Erdélyben olyan etnikai arányváltoztatást vitt végbe Románia (és az NSZK), amely elborzasztó: a térség egyharmadát kitevő német kisebbséget szinte a nullára redukálja, s ezért vezetői nem felelnek az ENSZ szakosított szervezetei előtt, hanem jelentős magánvagyonukat is gyarapítják, miközben újabb regáti és olténiai román családok tízezreit költöztetik tömegesen a Partiumba és Erdélybe. A '60-as évek közepétől azonban már ki-kiszivárognak egyes hírek mind Izraelből, mind Nyugat-Németországból, hiszen emberek százazereiről van szó, s aki Erdélyben jár, láthatja saját szemével a változásokat; meggyőződhet a totalitáriussá váló román etnonacionalizmus őrjöngésbe átcsapó tombolásáról. (A Maros-völgyi svábportákra beköltöztetett cigány családok képében.)

1962 márciusában viszont elviszik Marosvásárhely főteréről a Sztálin-szobrot egy szép tavaszi éjszakán, s város ekkor még zömében magyar lakossága arra ébred, hogy helyén a két Bolyai (János és Farkas) szobra áll, ami azért jelentős minőségemelkedés. Az alkotók ugyanazok, akik Sztálint is bronzba öntötték: Izsák Márton és Csorvási István.

Rendkívül jelentős etnikai „elmozdulást” jelent az is, hogy 1960 és 1965 között tömeges román haderő érkezik az MMAT-ba. A katonák örökös mozgása és mozgatása rontja a közhangulatot, örökös jelenlétük pedig félelmet szül.

¹¹ A szocialista országok, köztük hazánk, ebben az időben százmilliós nagyságrendben kuncsorognak dolláros/márkás/stb. nyugati hitelekért.

Bár a KGST keretében Romániában is elindul a komplex távlati tervezés, bár tervekben eddig sem volt hiány, ezek rendre elakadnak (kombinátok, gyárak, utak, vasutak, gépjárműgyártás stb.), módosulnak; s ekkor már kezd kialakulni a félkészben átadott, soha be nem fejezett létesítményeknek a '70-es, '80-as években kibontakozó, egyedül Romániára jellemző rendszere.

Az már a '60-as évek elejére-közepére valahogyan konszolidálódó budapesti kádári hatalom számára is világossá válik, hogy a bukaresti vezetőség legmagyarellenesebb (és ebben Erdély és a Maros – Magyar Autonóm Tartomány mellett a Magyar Népköztársaság is benne van) alakja Nicolae Ceaușescu KV-titkár, aki egyre gyakrabban hangsúlyozza, hogy az MMAT-ot meghaladta a történelem, amelyet a romániai fejlődéssel azonosít, illetve előtte a Székelyföld elnevezést sem volt ildomos használni, mivel ő már rendszeresen nemzetállamról beszél. A fentebb leírtak és bemutatott tendenciák az etnikai aláhullást jelentik az erdélyi magyarság és a teljes etnikai megsemmisülést a zsidóság és a svábok, valamint a szászok számára belátható időn belül. Tel-Aviv és Bonn „vásárol”, Budapest meg nagyon lassan és óvatosan elkezd figyelni, s a bejövő információkat jegeli, tárolja, de nem cselekszik.

1965. március 19-én Bukarestben 64 éves korában meghal Georghe Georghiu-Dej, a nemzetközi munkásmozgalom ösztönös harcosa. Három nap múlva, március 22-én a 47 éves Nicolae Ceaușescu kerül a Román Kommunista Párt élére, majd 1967. december 9-én a Román Szocialista Köztársaság Államtanácsának élére. Rövid idő alatt családi vállalkozássá alakítja Románia vezetését, amelyet klánszerűen (felesége Elena, gyermekei, szűkebb-tágabb rokonai, kliensei és vazallusai) működtet. A romániai magyarság számára új (drámai) időszak következik, ami azzal veszi kezdetét, hogy a pártfőtitkár-államfő 1969. január 1-jén bejelenti a Maros – Magyar Autonóm Tartomány megszűnését, és ez még csak az első lépés...

A '70-es évek végén és a '80-as évek elején felelős magyar értelmiségiek egy csoportja követelte az MSZMP-től és a Művelődési Minisztériumtól, hogy jelenjen meg Budapesten egy komoly, tudományos alapon álló, Erdély történetét földolgozó nagymonográfia. Az elején még húzódozó állampárt sem tudta ezt megtagadni, és 1986-ban az Akadémiai Kiadó gondozásában, Köpeczi Béla főszerkesztésében napvilágot látott

az *Erdély története I–III.*, amelyet Romániában azonnal betiltottak. A körülbelül 6000 oldalas mű III. kötete: *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Ennek XV. fejezete a Kitekintés: Erdély útja 1918 után – Köpeczi Béla tollából. A fejezet második része: Erdély a szocialista Romániában. Ebben a szerző mindössze két mondatban foglalkozik a több mint másfél évtizedig létező magyar autonómiával: „E reform keretében került sor a Székelyföldön az un. Magyar Autonóm Tartomány megszervezésére a hajdani négy székely megyéből. 1968-ban ismét visszaállították a megyerendszert (bizonyos területi módosításokkal), s e változások keretében megszűnt az akkor már módosított területű és elnevezésű Magyar Autonóm Tartomány is.” (1762–1763. old.)

Erről a korabeli, hivatalos magyarországi, ténylegesen budapesti MSZMP-s „hozzáállásról” írtam, ami nemcsak Erdélyt, hanem a Délvidéket is érintette. „Az 1974-es új jugoszláv alkotmány módot adott arra, hogy Újvidék »lepattanjon« Belgrádról, s a Vajdaság politikailag és gazdaságilag is önállósuljon. A vajdasági autonómia természetesen nem magyar autonómia, de a Vajdaság kétféle lakosából minden negyedik ember magyar, és vannak még más nemzetiségek is. Így már a magyarok is közelebb jutnak a döntéshozó szervekhez, s többen bekerülnek a politikai csúcsszervezetekbe. (Más kérdés, hogy ott kit és mit képviselnek.) Leírni is szomorú, de a magyar párt- és államvezetés intelligenciáhiányadosa olyan kicsi volt, hogy föl sem fogta mit jelent az autonóm Vajdaság. Még szocialista szinten tudta értelmezni...” – írtam a *Magyar Nemzetben*¹², miután átnéztem az akkori magyar lapokat, hogy közöltek-e valamit az autonómiá(k) ról. Alig valamit. Csak az új „jugó” alkotmányt említették meg kishírben, Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány kimaradt, ahogy Koszovó is. Az elvtársak következetesek voltak: „Ugyan-ebben az időben jött létre a máig példaértékű etnikai-területi autonómia (Alto-Adige), amely rendezte az olaszországi osztrákok helyzetét, s Bécsnek védhatalmi (értsd: beleszólási) jogot is biztosított. Erről az aczéli titkolt magyar tájékoztatásban csak elvéve jelent meg hír. A két autonómia összehasonlító elemzése a mai napig nem készült el” – publikáltam szintén a *Nemzet-*

¹² Juhász György: Jégkorszak. In: *Magyar Nemzet*, 2003. augusztus 16.

Kötetben: *Utak és útvesztők. Délszláv körkép*. Budapest, 2006, 72–73. old.

ben¹³ tíz év elteltével. Arra, hogy az elmúlt 20-25 évben mennyiben változott, javult a helyzet, árnyaltan világít rá Stefano Bottoni monográfiájának előszavában: „Úgy éreztem, hogy egy tágabb lélegzetű, összehasonlító igényű dolgo-

zat megalkotásához (pl. a MAT és az 1974 utáni jugoszláviai Vajdaság [Szocialista – kieg. J. Gy.] Autonóm Tartomány szerepének, működésének vizsgálata) még nincsenek meg az alapfeltételek.” (Bottoni: 17. old.)

¹³ Juhász György: Autonómiát – de melyet? In: Magyar Nemzet, 2012. december 10.

Kötetben: Mezsgyén – A határtalan Balkán (Esszék, tanulmányok). Budapest, 2013. 69–70. old.

A fehér diadala

Egy szenvedélyes üvegfestő

Bráda Tibor festőművész barátommal már évtizedek óta ismerjük egymást. Több művésztelepen is találkoztunk, és együtt alkottunk, pl. a hajdúszoboszlói nemzetközi művésztelepen mint egy nemzetközi baráti társaság tagjai, ahol ő számos festménnyel szerepelt. Erdélyben, a felsőbányai nemzetközi művésztelepen festői bányahegyeket örökítettünk meg. A topolyai nemzetközi művésztelepen már több ízben is találkoztunk, számomra a legmaradandóbb élményt akkor szerezte, amikor egyszer egy már kész, a *Pannon madonna* c. különös festményével jelent meg.

Bráda Tibor nemcsak kiváló alkotó, de nagyon kedves, közvetlen, segítőkész, igazán példás, jó barát is.

A Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban Ujváry Lajos, a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Szentiványi Lajos festőművész volt a tanára, mestere. 1971-től 40 éven át tanított a budapesti Magyar Képzőművészeti Főiskolán, miközben számtalan egyéni és csoportos kiállítása nyílt itthon és külföldön. Művészetében az olaj-, akril- és pasztelltechnikák mellett igen jelentős helyen szerepel az akvarell, valamint az üvegfestészet. „Bráda Tibor festészete és üvegfestészete egyaránt figurális – szimbolikus, ugyanakkor alapvetően a színkezelésre épülő. A kompozíciót szinte mindenkor egy karakteres szín uralja, a kiegészítő színek az ábrázolás lényeges pontjain találhatóak. Bráda a színek szubjektív térszervező szerepét alakította ki” – írja róla Varga Vera művészettörténész.

Üvegfestészetében egyaránt jelen vannak a szakrális és profán tematikák. Alkotásai egyéni stílusúak, sajátos képviláguk van, kellemes hangulatúak, szabad felfogásúak, fantáziadúsak, és életörömet sugároznak. Önéletrajzából megtudhatjuk, nemcsak hogy volt kitől örökölnie a művészetek iránti hajlamot, hanem tovább is örököltette gyermekeiben.

„Karcagon születtem 1941. szeptember 18-án. Édesanyám, Hajnal Katalin a karcagi református pap leánya, nagyon szépen akvarellező tanítónő volt. Apámat, Bráda Lajost, aki matematika- és fizikatanár volt a karcagi gimnáziumban, SAS-behívóval a nordhauseni »vágóhídra« küldték 1944-ben. A legszívesebben családommal, feleségemmel, Deák Ilona festőművésszel, leányimmal, Bráda Judit bőrműves iparművésszel és Bráda Enikő keramikus iparművésszel szeretek kiállítani. Az akvarellműfaj egész életemet végigkíséri.”

Színvilága ragyogóan tiszta, színskálája rendkívül gazdag. Színei sokszor a leheletnyi finomságú halk líraitól az ércesen zengő erőteljesig terjednek.

Táblaképeinek jellemző jegyeit vizsgálva megállapítható, hogy a művész sohasem lépi át a figurális határát. A látványelemekből, a valós élethelyzetekből építi fel kompozícióit.

„Bráda Tibor festői életműve a klasszikus festészeti hagyomány továbbéltetése jegyében bontakozott ki, amelynek egyik legfontosabb hivatása a látvány, a jelenség természetelvű megragadása és transzformálása dús festőiséggel átítatott képpé avatása” – emeli ki Wehner Tibor művészettörténész. Szerinte ezeket az erényeket kitűnően kamatoztatta, illetve kamatoztathatja a művész a festettüveglablak-művészet terén is, jóllehet „ezek a festői törekvések és értékek mintegy csak áttételesen jelenhetnek meg, lehetnek jelen az olyan különleges, egyedi jegyekkel, önálló kompozíciós törvényszerűségekkel és hallatlan érzékeny, speciális kifejezőeszközökkel és hatóelemekkel felruházott műforma esetében, mint az üveglablak”.

Mégis Bráda ezt a műfajt is igen nagy szenvedéllyel ápolja. Erről így vall: „A táblaképfestészet mellett a murális műfajok, különösen a figurális olmozott üveglablakok készítése a szenvedélyem.”

Egy üvegfestő belső monológja címmel a budapesti Cser Kiadó 2014-ben egy impozáns albumot jelentetett meg Bráda Tiborról. A kiadvány kinyitja előttünk az alkotó műtermét, üvegfestő műhelyét, ahol betekintést nyerhetünk a színes üvegekészítés titkaiba. E mesterség ezeréves múltra tekint vissza. A századok során az alapvető szabályok nem változtak. A ma élő művészek hasonlóan dolgoznak, mint a gótikus katedrálisok üveglakainak alkotói. Van azonban olyan fortélyok, amelyekre minden mesternek magának kell rátalálnia. Bráda Tibornak nincsenek titkai, tapasztalatait megosztja olvasóival. A könyv azoknak szól, akik maguk is készítenek üvegeképeket, de azoknak is, akik szeretnék üvegeképeket festeni. Az albumot örömmel forgathatják azok az olvasók is, akiket befogadóként csodálattal tölt el ez a fajta művészet és különösen Bráda Tibor impozáns munkássága.

E szenvedélyes művész a magyar festészet népszerűsítéséért és megbecsüléséért is szenvedéllyel próbált tenni valamit, az ő ötlete nyomán született meg a Magyar Festészet Napja (október 18-a Szent Lukácsnak, a festők patrónusának

névnapja) rendezvény 2002-ben, amelynek a főszervezője. Az évek folyamán országos, sőt határon túlra nyúló, többnapos rendezvénné nőtte ki magát a kezdeményezés. A Magyar Festészet Napjának nyitórendezvényén a műzsák testvériségének szellemében pantomim-előadáson vesznek részt az alkotók és a kiállításlátogatók. Bráda Tibor egyik üvegeképét (*Egy mímus angyala*) a mozgásművészet témájának szentelte. Ezt az érdekes alakzatú képet a mozgásművészet tiszteletére emelt oltárnak nevezi Sípos Endre, majd így folytatja a kép elemzését: „A vizuális önkifejezés ősforrása, lelki történéseink tükre az emberi arc, s az emberi kéz, melynek gesztusai jelzik az érzékelt világhoz, s az érzékelésen túli világhoz való viszonyunkat: imára kulcsolt kéz. Ég felé nyíló-elengedő tenyér. Tenyéren futó életvonal. Ég és föld között. Érezzük a felfelé való áramlást, a felhőkön áthatoló fényt. Egy vidám angyal közvetítő szerepet tölt be a földi és az égi szféra között.” Az *Aracs* e számának címlapjára ezt az alkotást választottam.

Bráda Tibor munkásságáért Munkácsy-díjban részesült, és a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével tüntették ki.

Bráda Tibor

E számunk szerzői

Ács Károly

Andróczky Csaba

Benedikty Tamás

Borsányi Katinka

Domonkos László

Döbrentei Kornél

Erdei Iván Márk

Gubás Jenő

Gyurkovics Hunor

Hajnal Jenő

Juhász György

Kabdebó Lóránt

Kemény András

Koltay Gábor

Madár János

Margittai Gábor

Mihályi Katalin

Mirnicz Károly

Molnár Pál

Nagy Ervin

Nemeskürty István

Prokopp Mária

Sági Zoltán

Serfőző Simon

Stanyó Tóth Gizella

Szabó Ferenc SJ

Szentmihályi Szabó Péter

Tomán László

Tráser László

Wittner Mária

emberi jogi aktivista, Szenttamás
író, Budapest

népművelő, Veneto

író, Budapest

költő, Pomáz

szórványkutató, Szabadka

közíró, Szabadka

festőművész, grafikus, Szabadka

hungarológus, Zenta

író, hungarológus, Budapest

író, irodalomtörténész, Budapest

író, könyvkiadó, Budapest

filmrendező, Budapest

költő, Budapest

író, Budapest

újságíró, szerkesztő, Szabadka

demográfus, Szabadka

újságíró, szerkesztő, Budapest

filozófus, Dunakeszi

művészettörténész, Budapest

pszichiáter, Szabadka

költő, író, Miskolc

újságíró, Újvidék

költő, teológus, Budapest–Róma

író, újságíró, Szeged

politikus, Budapest

A viharfelhő árnyéka

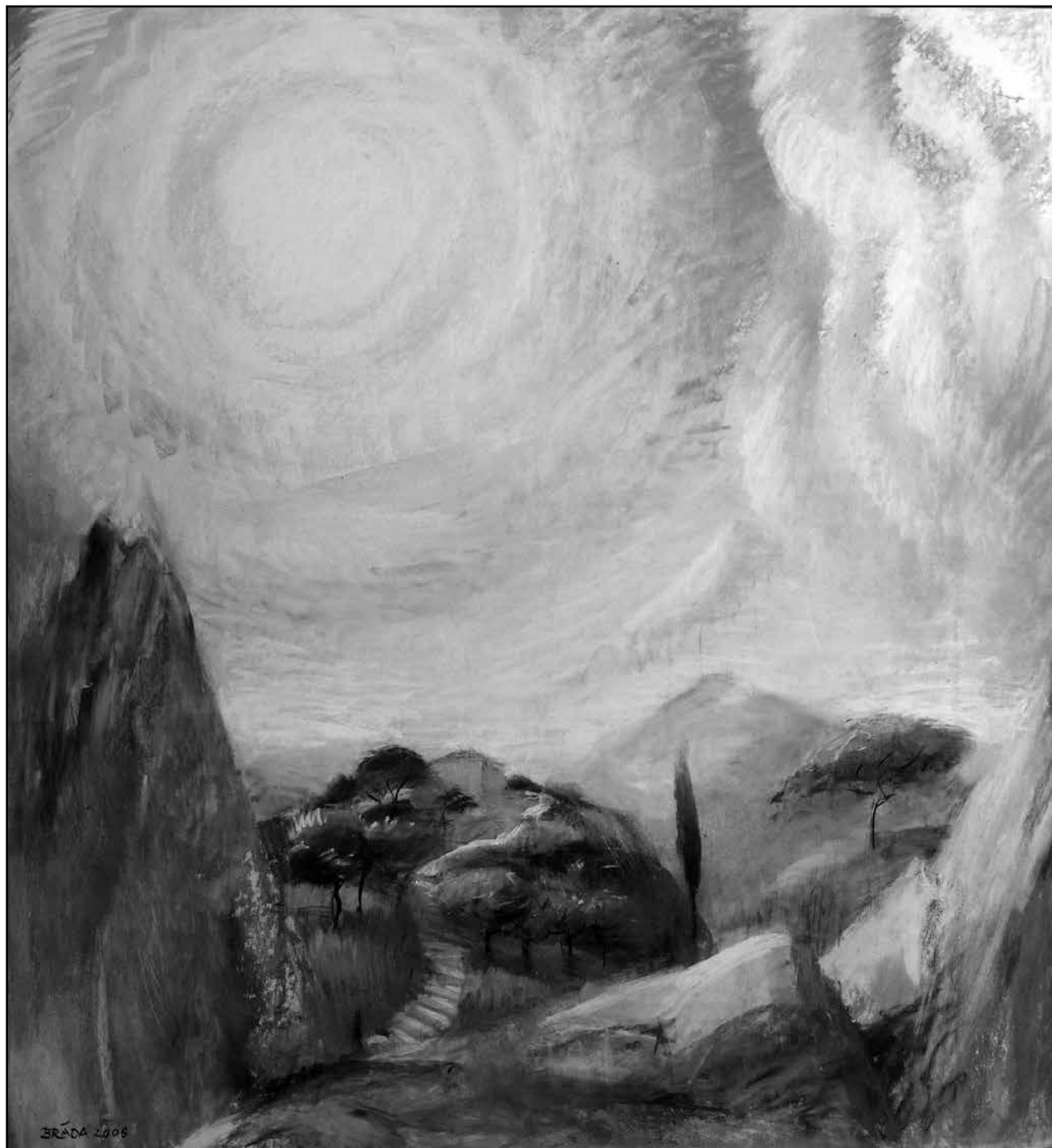
Grablje

Labirintus macskával

A Szent György-hegyen

Forró táj

Melléklet

Corpus

Mária, a magyarok
Nagyasszonya

Tűztörténet

Szent Lukács, a festők védőszentje

Borvirág

Vajk megkeresztelése (részlet)

Gesztenyés Felsőbányán

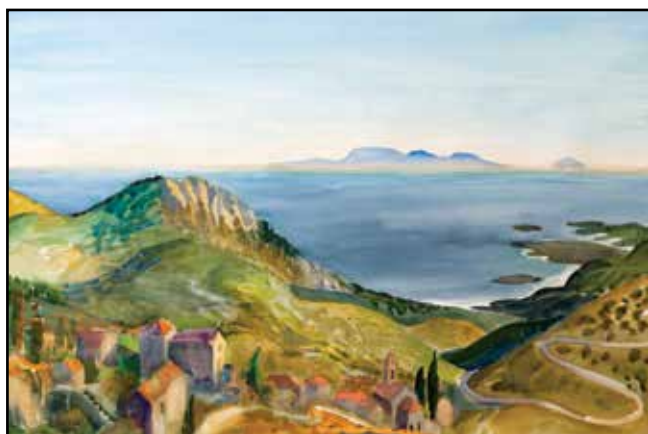
Közöttünk van

Rododendronvirágzás

Alsógrablje

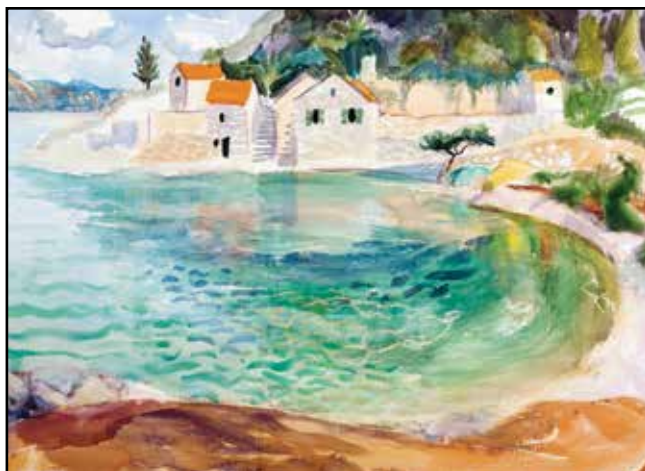
Kilátás a kocsmától

Vörös út

Maros völgye

Zöld öböl

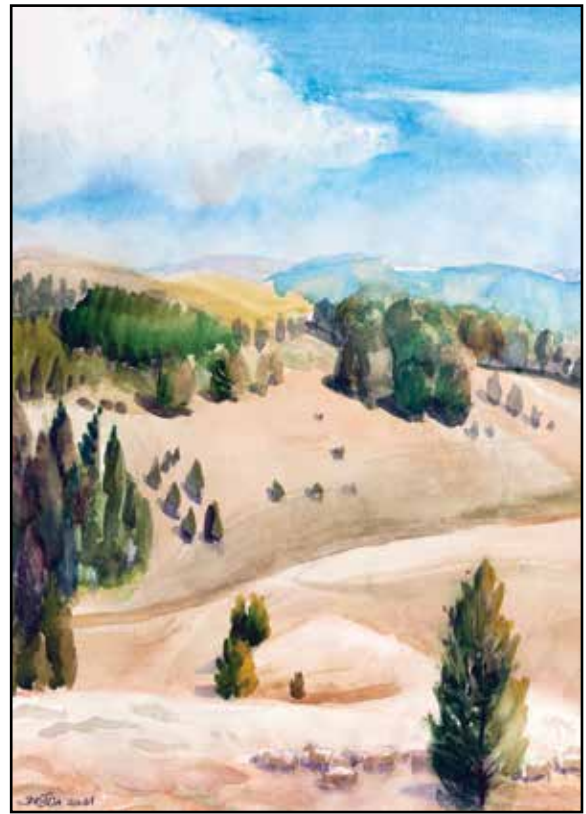
Holdfény

EstTibor

Kakastaréj

Izvara napsütésben

Kilátás a kápolnától

A nagy látvány

Ökörmező Felsőbányán II.

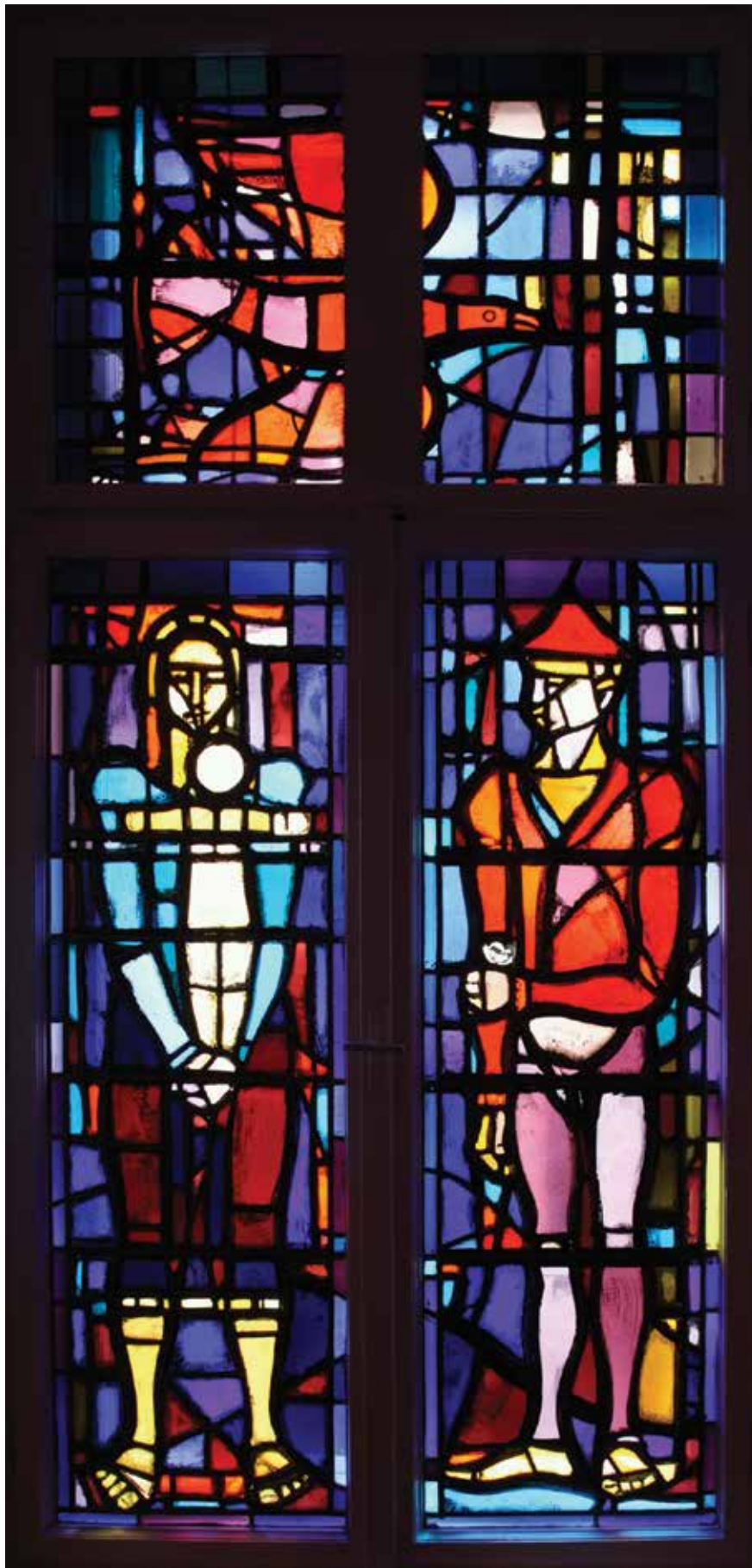
Öböl lépcsővel

Dionüszosz

Noé

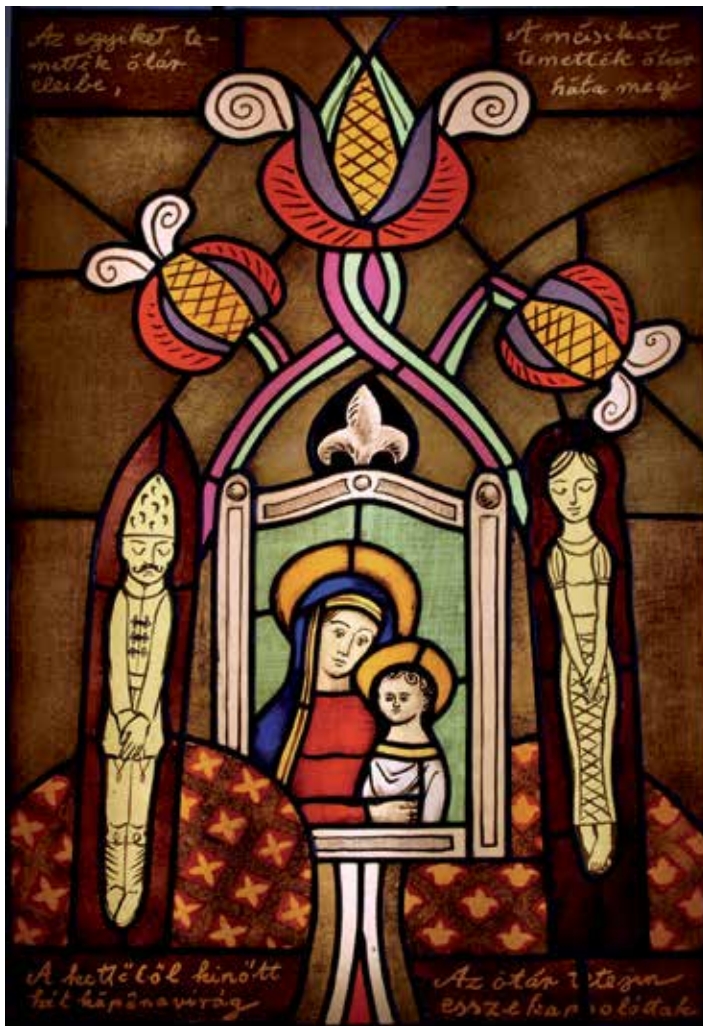
Család

Noé

Gödény és az angyal

Kádár Kata balladája

A jó bor ünnepe